

ПРОЗОРЕЦ

Дж. Р. Р.

ТОЛКИН

ПЕТ ФЕНТЪЗИ
РАЗКАЗА

ДЖОН Р. Р. ТОЛКИН

ПЕТ ФЕНТЪЗИ РАЗКАЗА

Превод: Невена Кръстева, Любомир Николов

chitanka.info

Приказната страна е опасна, в нея има вълчи ями за непредпазливите и тъмници за прекомерно дръзките... Кралството на приказките е необятно, дълбоко, високо и изпълнено с какво ли не: там се намират всевъзможни зверове и птици; безбрежни морета и неизброими звезди; красота, таяща чаровна магия и вездесъща заплаха; радост и скръб, остри като мечове. Човек може да се смята за щастливец, че стъпките са го довели в това кралство, ала със самото си богатство и с цялата си необичайност то скована езика на пътешественика, който ще разказва за тях. И докато е там, за него става опасно да задава прекалено много въпроси, инак портите могат да се захлопнат и ключът да изчезне.

Дж. Р. Р. Толкин^[1]

[1] Из лекцията „За вълшебните приказки“, изнесена на 8 март 1939 г. Пълният текст е приложен в края на книгата. ↑

ТОМ ШИПИ

ВЪВЕДЕНИЕ

Не знаем кога Толкин за пръв път е насочил своите мисли към Опасното кралство на приказните създания. В своето есе „За вълшебните приказки“, приложено в края на тази книга, той признава, че като дете не е изпитвал особен интерес към историите от този род — те са били просто един от многобройните му интереси. „Истинското влечение — казва той — се събуди чрез филологията на прага на зрелостта, войната окончателно го изпълни с живот.“ Тази негова преценка изглежда напълно вярна. Първото му известно произведение, проявяващо интерес към феите, е поема със заглавие „Горско слънце“, написана през 1910 г., когато Толкин е на осемнайсет години и все още учи в бирмингамската гимназия „Крал Едуард“. До края на 1915 г., когато се дипломира в Оксфорд и незабавно постъпва в армията, за да участва в Голямата война, той написва още няколко подобни стихотворения и в част от тях откриваме основни елементи от онова, което по-късно ще се превърне в неговата многопластова приказна митология. Към края на 1917 г., през по-голямата част от която лежи във военна болница или изчаква да бъде върнат на служба, той е написал първите варианти на историите, които шейсет години по-късно ще бъдат публикувани под заглавието „Силмарилион“, и в ума му се е оформила по-голямата част от Средната земя, както и отвъдният Елфодом.

Станалото тогава е дълга история, за която днес знаем много повече, отколкото до неотдавна, но самият Толкин пак обобщава всичко прецизно и впечатляващо в своя разказ „Листо от Дребносръчко“. Общоприето е, че този разказ съдържа силен автобиографичен елемент, като писателят Толкин — виден майстор на ровичкането из дреболии, както сам се нарича — е превърнат в художника Дребносръчко. Разказът ни описва как Дребносръчко е подхванал много картини, но на една от тях отделя особено внимание. Тя започва от едно-единствено листо, после се превръща в дърво, а

накрая става Дърво с главна буква, зад което започва да се оформя цяла страна — „ширна се гора, извисиха снага заснежени върхове“. Дребносръчко, пише Толкин, „изгуби интерес към другите си творби: ако изобщо им обръщаше някакво внимание, то бе колкото да ги довлече до Картината, за да ги залепи за нея“.

Тук отново виждаме точно описание на това, което върши Толкин през 20-те, 30-те и 40-те години на миналия век. През тези трийсет години той упорито работи върху варианти на „Силмарилион“, пише отделни стихотворения, понякога анонимно, и измисля други истории, невинаги прехвърляни върху хартия и понякога разказвани само на неговите деца. „Хобит“ възниква именно като такава история, отначало свързана само косвено с елфическия епос за Силмарилите, и всъщност представлява, ако използваме модерния термин, негова производна. „Властелинът на пръстените“ е следваща производна, този път от „Хобит“, мотивирана първоначално от силното желание на издателя да получи продължение на „Хобит“. Но всъщност Толкин, също като Дребносръчко, се захваща да взима неща, които е писал преди, и да ги „прилепва“ по краищата на голямата Картина. Том Бомбадил, възникнал първоначално като име на детска играчка, попада в печата през 1934 година като герой на стихотворение и впоследствие се превръща в една от най-тайнствените фигури от света на „Властелинът на пръстените“. Този труд засяга и други стихотворения, някои от тях комични като стихчето на Сам Майтапер „Земеслон“, публикувано за пръв път през 1927 г., други сериозни и тъжни като разказания от Бързоход на Бурния връх вариант на легендата за Берен и Лутиен — също предшестван от стихотворение, отпечатано през 1925 г., и основан върху още по-ранен ръкописен вариант.

Не можем да бъдем напълно сигурни какво е било „листото“ на първоначалното Толкиново вдъхновение и какво точно „Дърво“ е замислял да сътвори, макар че мимолетните описания в разказа силно напомнят за Ентите. Но малката алегория изтъква още нещо, съвпадащо с казаното от Толкин другаде — че „вълшебните приказки“, който и да ги разказва, са не толкова за елфи и феи, колкото за самата страна на приказките, Опасното кралство. Толкин изрично твърди, че няма много приказки за феите или дори за елфите и повечето от тях — твърде е скромен, за да добави „освен ако не са писани от самия Толкин“ — не са особено интересни. Повечето хубави вълшебни

приказки са „за приключенията на хора в Опасното кралство или из сенчестите му покрайнини“ — отново много точно описание на Толкиновите разкази за Берен по границите на Дориат, Турин воюва около Нарготронд или Туор се спасява от Падането на Гондоли. Толкин изпитва подчертано двойствени чувства относно самата идея за *fairy*. Думата не му допада, тъй като е заета от френския език — английската дума е „елф“, — а той не харесва и цялостния викториански култ към феите като мънички, прелестни и безпомощни същества, вмъквани в поучителните книжки за деца и най-често отчайващо неестествени. Голяма част от неговото есе „За вълшебните приказки“ (изнесено през 1939 г. като лекция в чест на събирача на приказки Андрю Ланг, а впоследствие разширено и публикувано за пръв път в мемориален сборник за Чарлс Уилямс) страстно оборва както научната терминология, така и общоприетите вкусове. Толкин смята, че знае повече и има връзка с далеч по-древни, дълбоки и мощни идеи, отколкото викторианците, дори и тъй образовани като Андрю Ланг.

Но макар че не изпитва особени симпатии към феите, Толкин е страстен почитател на самата Приказна страна — страна, както се изразява Билбо Бегинс, на „дракони, гоблини и великани“, където човек може да чуе за „спасяване на принцеси и неочакван късмет на сираци“. Приказките и стиховете в тази книга показват как Толкин изпробва различни подходи към опасни кралства от един или друг вид, но еднакво впечатляващи, оригинални и независими. Би могло да се каже, че представляват онези картини, които Дребносръчко не е „залепил по краищата на своята голяма картина“. Те изкусително намекуват за посоки, които биха могли да бъдат изследвани по-задълбочено като ненаписаната история на Малкото кралство на фермера Джайлс. И те дават съвсем различни погледи към вдъхновението на Толкин, разпространено над период от поне четирийсет години и обхващащо възрастта от зрелост до старост. За щастие днес знаем много за това как всяка от тези истории се е появила на бял свят.

„Роувърандъм“, публикуван едва през 1998 година, се появява седемдесет години по-рано като приказка с една-единствена ограничена цел: да утеши едно малко момче за изгубената играчка кученце. През септември 1925 г. семейство Толкин — баща, майка и трима синове: Джон (осемгодишен), Майкъл (петгодишен) и бебето

Кристофър — отива на почивка в крайморския град Файли в Йоркшър. По това време Майкъл е много привързан към една малка играчка кученце, която носи навсякъде със себе си. Когато отива на плажа заедно с баща си и по-големия си брат, той оставя кученцето, за да си играе, но после не успяват да го намерят — кученцето е бяло на черни петна и става невидимо на белия каменист плаж. Два дни го търсят без успех, след това над плажа връхлита буря и по-нататъшното издирване става невъзможно. За да утеши Майкъл, Толкин измисля приказка, в която Роувър не е играчка, а истинско кученце, превърнато в играчка от сърдит вълшебник; по-късно кученцето играчка среща на плажа дружелюбен вълшебник, който го праща на разни пътешествия, за да се превърне отново в истинско куче и да се прибере при своя предишен стопанин, момчето, наречено „Две“. Както всички Толкинови истории и тази израства в процеса на разказване, записана е с няколко собственоръчни илюстрации на автора около Коледа 1927 г. и достига окончателен вид приблизително по едно и също време с „Хобит“ през 1936 г.

Освен на плажа във Файли, където Роувър среща пясъчния вълшебник Псаматос, действието на „Роувърандъм“ се разиграва на три основни места: светлата страна на Луната, където е кулата на Лунния човек, тъмната страна, където спящите деца отиват по лунната пътека, за да играят в долината на сънищата, и подводното царство, където гневливият магьосник Артаксеркс е заел поста Пасифико-атлантически магьосник, или съкратено ПАМ. Както на Луната, така и в морето Роувър се сприятелява с лунно куче и морско куче, наречени също Роувър, поради което му се налага да си избере името Роувърандъм. Тримата непрестанно попадат в премеждия, закачат се с Големия бял дракон на Луната и събуждат Морския змей на океанското дъно, чието раздвижване предизвиква буря като онази, която връхлетяла каменистия плаж във Файли, докато огромният кит Уин отнася Роувърандъм през Сенчестите морета и отвъд Магическите острови, докато зърнат отдалеч самия Елфодом и светлината на Приказната страна — максималната близост, с която Толкин може да прилепи тази история до своята всеобхватна митология. „Ако това се разчуе, ще си изпатя!“ — казва Уин, после бързо се гмурка и повече не чуваме за онази страна, която ще получи името Валинор.

„Ще си изпатя!“ е напълно в тона на тази ранна и забавна история. Приключенията на малките кученца са весели, помагащите им същества — Буревестника и китът Уин — се държат в най-лошия случай снизходително и дори тримата магьосници, които се появяват, са добродушни, или поне в случая с Артаксеркс, не твърде компетентни. Все пак обаче се мяркат по-древни, по-мрачни и по-дълбоки създания. Големия бял дракон, с когото кучетата се закачат на Луната, е и Белия дракон на Англия от легендата за Мерлин, вечно воюващ с Червения дракон на Уелс; Морския змей напомня змея от Мидгард, който ще погуби Тор в деня на Рагнарок; морското куче Роувър си спомня за господар викинг, който говори досущ като знаменития крал Олаф Тригвасон. В „Роувърандъм“ има митове, легенди и дори история. Впрочем Толкин не забравя, че дори за децата трябва да има поне намек за заплахите в Опасното кралство. Тъмната страна на Луната е населена с черни паяци, както и сиви, готови да приберат в килера си някое малко кученце, докато на светлата страна има „бубомечове, огледални бръмбари с челюсти като стоманени капани, бледи еднорогчета с жила като копия... А още по-ужасни от насекомите бяха фантомните прилепи“, да не говорим за връщането от долината, където отиват децата насън, и срещата с „отвратителни пълзящи твари“, които без закрилата на Лунния човек „не биха се посвенили да сграбчат тутакси кутрето“. Има и морски гоблини, и цяла редица бедствия, предизвикани от нескопосаните заклинания на Артаксеркс. Толкин вече е осъзнал ефекта на намека, на неразказаните истории, на същества и сили (като Некроманта в „Хобит“), бродещи из самата граница на видимото. Каквото и да твърди логиката, времето, посветено на подробностите, дори когато те не водят наникъде, не е просто човъркане из дреболии.

Хуморът доминира и във „Фермера Джайлс от Емз“, но това е различен хумор, по-зрял и по-научен. Историята отново възниква като импровизирана приказка за децата на Толкин — най-големият му син Джон си спомня как е чул неин вариант, докато семейството се криело от буря под един мост, вероятно след преместването им в Оксфорд през 1926 г. (Една от главните сцени в приказката е излизането на дракона Хризофилакс изпод моста, за да разбие кралската армия.) В

първия писмен вариант разказвачът е „Тате“, а детето го прекъсва с въпрос що е „мускет“. Разказът постепенно се разширява, достигайки окончателния си вариант, когато е прочетен пред Оксфордското студентско дружество през януари 1940 г., а след време е публикуван — през 1949 г.

Първата шега се крие в самото заглавие, защото заглавията всъщност са две, едното на английски, другото на латински. Толкин се преструва, че е превел историята от латински, и в своя Предговор имитира научно въведение с неговия покровителствен стил. Въображаемият издател се подиграва с латинския на въображаемия разказвач, вижда полза от разказа единствено в обясненията за географски названия и се подсмивва снобски на онези заблудени читатели, които „може би ще открият интересни и забавни неща в самия герой и неговите приключения“. Но приказката отвърща на удара. Редакторът изказва своето одобрение за „скучните анали“ и „историците от времето на Артур“, но споменатите от него „непрекъснати смени на война и мир“ идват от началото на рицарския роман „Сър Гауейн и Зеления рицар“ — а по-приказан и по-отдалечен от историческата наука източник едва ли може да се намери. Както показва историята, истината е, че „народните предания“, на които се подиграва редакторът, са далеч по-надеждни, отколкото наложеният им научен коментар. Във „Фермера Джайлс“ древното и традиционното побеждава ученото и модерното. „Четиримата мъдреци от Оксфорд“ дават определение що е мускет и това определение идва право от „Оксфордски речник на английския език“ (по времето на Толкин) с неговите четирима последователни редактори. Мускетът на Джайлс обаче опровергава определението и въпреки всичко действа отлично. Като „неудобни и тежки оръжия“ мечовете са „излезли от употреба в кралския двор“ и кралят подарява един на Джайлс, смятайки, че няма никаква стойност; мечът обаче се оказва „Опашкоубиеца“ (или ако държим да използваме латински, „Каудимордакс“) и Джайлс е обнадежден, че разполага с него, дори пред лицето на дракони, поради обичта си към старите приказки и героичните песни, които също са излезли от мода.

Излезли от мода може би, но не и изчезнали. През целия си живот Толкин е очарован от оцелели древности: думи, изрази и поговорки, дори приказки и стихчета, които идват от праисторическото

минало, но са предавани от уста на уста, често изопачени и слабоизвестни, докато стигнат до днешните времена. Приказките са очевиден пример, поддържан жив през вековете не от учени, а от старици и бавачки. Детските песнички също. Откъде идват? В Предговора на Толкин (уместно насочен към академичната псевдоистория) фигурира старият крал Коел, а Хризофилакс цитира „Хъмпти-Дъмпти“, когато излиза изпод моста. Още две детски песнички са пренаписани като поеми за Лунния човек в „Том Бомбадил“. Гатанките също са оцелели реликви от древността, задавани както от англосаксонците (все още имаме над сто от тях), така и от съвременните ученици. А има и поговорки, които винаги се поддават на преработка — ковачът Слънчевия Сам преиначава две от тях във „Фермера Джайлс“, както прави и Билбо във „Властелинът на пръстените“ със своето „Не всякое злато сияе“, — но никога не умират. Сред това старинно наследство най-често се срещат имената на хора и местности. Нерядко те идват от дълбоката древност и техният смисъл е забравен, но продължават да съществуват с впечатляваща сила. Толкин е убеден, че имената на стари герои се срещат дори във връзка със собствения му род и навярно вдъхновението за „Фермера Джайлс“ идва отчасти от стремежа му да открие смисъл в местни названия от Бъкингамшър като Тейм и Уърмингхол.

Митовете обаче са шампиони по оцеляване и най-важната мьст във „Фермера Джайлс“ е мьстта на митичното срещу всекидневното. Защото нима някой може да различи едното от другото? Само млади и глупави дракони могат да стигнат до извода: „Тия рицари явно са мит... Винаги сме подозирали, че е така.“ Само в смехотворния свръхцивилизован дворец предпочитат сладката и лепкава Фалшива драконова опашка пред Истинската. Потомците на придворните (намеква Толкин) в крайна сметка ще заменят истината с жалките си имитации дори във фантазията — също както прави готвачът Ноукс в „Ковача от Голямо Омайно“ с печалната си прозаична представа за Кралицата на вълшебствата и за самата Вълшебна страна. Джайлс се разправя твърдо и справедливо както с дракона, така и с краля и неговите придворни, макар че не бива да забравяме помощта, оказана му от Пастора — учен, който измива срама на всички останали, — и от несправедливо пренебрегнатата героиня на приказката, сивата кобила. Тя през цялото време знае какво върши, дори когато подушва

излишните шпори на Джайлс. Той просто не трябва да се преструва на рицар.

„Приключенията на Том Бомбадил“ също дължат съществуването си на настояване от близките на Толкин. През 1961 г. леля му Джейн Нийв подхвърля, че не е зле да напише малка книжка за Том Бомбадил, която хора като нея биха могли да си позволят да купят за коледен подарък. В отговор на това предложение Толкин съставя сборка от шестнайсет стихотворения, които е писал по различно време през изминалите четирийсет години. Повечето от тях са били отпечатани през 20-те и 30-те години, понякога в съвсем неизвестни издания, но през 1962 г. Толкин използва възможността да ги преработи сериозно. По това време „Властелинът на пръстените“ вече е излязъл и печели популярност и Толкин постъпва както Дребносръчко с по-ранните картини — включва тия ранни съчинения в общата рамка на по-широкия замисъл. Тук той отново използва похвата с учения редактор — който този път има достъп до Червената книга на Западните предели, хобитовият сборник, от който уж произлиза „Властелинът на пръстените“, и който е решил в случая да редактира не основната история, а „маргиналните добавки“ — неща, които реалните средновековни писари често са включвали покрай своите по-официални писания.

Този похват позволява на Толкин да включи стихотворения, които очевидно са само шеги, като №12, „Котка“, написана едва през 1956 г. за внучката му Джоана; или стихове, които нямат връзка със Средната земя, като №9, „Кукурявците“, отпечатано първоначално в „Оксфорд Магазин“ през 1937 г. с подзаглавието „Редове, вдъхновени от усещанията, докато чакаш отговор пред вратата на възвишена академична особа“; или стихотворения, имащи подобна връзка, която обаче притеснява Толкин. Така например №3, „Рицарският дух“, е написано повече от трийсет години преди това, после е редактирано за песен, която да пее Билбо във „Властелинът на пръстените“, но имената в него не съвпадат с все по-развиващите се елфически езици на Толкин. Затова Толкин редакторът обяснява, че макар стихотворението да е на Билбо, той навярно го е написал скоро след оттеглянето си в Ломидол, още преди да се запознае добре с

елфическите предания. По времето, когато съчинява варианта от „Властелинът на пръстените“, Билбо вече има далеч по-добри познания, но дори и тогава Бързоход смята, че не е трябвало да се захваща. Няколко други стихотворения като № 7 и 8, двете поеми за трола и № 10, „Земеслон“, се приписват на Сам Майтапер, което обяснява несериозния им характер. Номера 5 и 6, двете поеми за Лунния човек, датиращи от 1923 г., потвърждават интереса на Толкин към детските песнички — във въображението на Толкин те представляват цялостните древни поеми, чиито уродливи потомци са днешните детски стихчета, и тъкмо такива забавни песни биха били популярни в неговото въображаемо Графство.

Първите две и последните три стихотворения от сборника обаче ни показват Толкин като по-задълбочен и сериозен творец. Титулната поема № 1 също е публикувана в „Оксфорд Магазин“ през 1934 г., но № 2, „Бомбадил пътува с лодка“, може би датира от още по-рано. Също като Роувърандъм, Бомбадил започва съществуването си като име за една от играчките на децата на Толкин, но скоро се утвърждава като своеобразно възплъщение на английската провинция, селските жители и техните вековни традиции — могъщи, дори изкусни, но лишени от интерес към властта. В двете поеми Том непрестанно е заплашван, сериозно от Могилната твар, шеговито от Видран и от хобитите, които пускат стрели по шапката му, или пък задяван от Рибалан, речната девойка и пак от хобитите. Той отвърща по същия начин, та дори и тъпкано, но докато първата поема свършва с нотка на триумф и задоволство, в края на втората звучи нотка на загуба — Том няма да се завърне.

Трите последни стихотворения са основно преработени в сравнение с ранните оригинали и тематично са станали много по-мрачни. „Имането“ (идващо още от 1923 г.) описва онова, което в „Хобит“ Толкин ще нарече „драконова болест“ — алчността, която обзема последователно елф, джудже, дракон, герой и води всички тях — също като Торин Дъбоцит в „Хобит“ и Тингол „Сивоплащ“ в „Силмарилион“ — към гибел. „Последният кораб“ ни разкрива Толкин, разколебан между два стремежа — от една страна, желанието да избяга от смъртната участ и да отпътува към Безсмъртните земи като Фродо, а, от друга, усещането, че това е не само невъзможно, но в крайна сметка и нежелано: правилното е човек да се върне и да

изживее живота си като Сам Майтапер. Може и да е правилно, но както открива Арвен, изборът е горчив, ако няма начин да бъде отменен. Накрая „Камбанката“ ни напомня защо е опасно Опасното кралство. Онези, които са пътували до него като героя на стихотворението, знаят, че не ще им бъде позволено да останат там, а когато се връщат, обзема ги непоносимо чувство за загуба. Както казва Сам Майтапер за Галадриел, обитателите на Приказното кралство може да нямат лоши помисли, но всички те са опасни за простосмъртните. Онези, които ги срещнат, никога няма да могат да бъдат същите както преди. В измисленото редакторско предисловие на Толкин, макар че авторът не може да бъде идентифициран със самия Фродо, хобитът писар, който озаглавява стихотворението „Сънят на Фродо“, изразява страха, породен в Графството от не твърде добре разбраните събития от Войната за Пръстена, както и лично Толкиновото (в действителност) усещане за загуба и старост.

Тия теми стават по-силни в последния публикуван разказ на Толкин, „Ковача от Голямо Омайно“. Всичко започва през 1964 г. с молбата на един издател Толкин да напише предговор към ново илюстрирано издание на приказката „Златният ключ“ от викторианския автор Джордж Макдоналд. (Почти два̀сет години по-рано Толкин е похвалил приказката в есето си „За вълшебните приказки“.) Толкин се съгласява, започва работа над предговора и вече е написал няколко страници, когато се заема да илюстрира тезата си за неочакваната власт на вълшебната страна с разказ за готвач, който се опитва да изпече торта за детско празненство. Но в този момент той прекъсва работата над предговора (към който така и не се връща) и вместо него написва разказа. Разширен вариант е прочетен пред многобройна публика в Оксфорд на 28 октомври 1966 г., а разказът е публикуван през следващата година.

Заглавието е едва ли не агресивно ясно, дори повече от това на „Фермера Джайлс от Емз“, и самият Толкин отбелязва, че звучи като текст от стар учебник. Името Омайно (Wooton) обаче, макар и съвсем обичайно в Англия, има смисъл, както някога са имали всички имена. В английския си вариант то означава „градчето в горите“ и второто изречение потвърждава, че е „скътано дълбоко в пазвите на гората“.

Горите и лесовете са важни за Толкин, срещаме ги от Мраколес до Ветроклин и една от техните повтарящи се (и реалистични) черти е тази, че в тях хората губят път и посока. Усещаме, че това е вярно за жителите на Голямо Омайно или за повечето от тях: малко самодоволни, непретенциозни, с интерес най-вече към храната и пиенето — не съвсем лоши, но ограничени. Сред тях Ковача е изключение. На детското празненство, което селото провежда веднъж на двайсет и четири години, той поглъща звезда и тази звезда е негов паспорт за Вълшебното кралство. Разказът проследява живота на Ковача, разказвайки част от неговите видения и преживелици във Вълшебната страна, но ни води и през повтарящи се празници към времето, когато Ковача трябва да се откаже от звездата и да позволи да бъде сложена в тортата, за да може някое друго дете да го наследи. Когато напуска Вълшебната страна за последен път, Ковача знае, че „пътят обратно ще го лиши от нещо“. Той е в същото положение, макар и по-примирен, както героят на „Камбанката“. Разказът е „сбогуване с Приказната страна“.

Това не означава, че Ковача се е провалил. Неговият паспорт за Другия свят го е направил по-добра личност в нашия, а животът му поне мъничко е разхлабил онова, което Толкин в коментар към собствения си разказ нарича „железният пръстен на познатото“ и „елмазният пръстен на вярата“ в Омайно, че всичко, което си струва да бъде познато, вече се знае. Звездата също се предава на следващия собственик по неочакван начин и така ще продължава и занапред. Въпреки всичко обаче силата на баналното остава могъща и основният конфликт в разказа е между Алф — емисар на Вълшебната страна в реалния свят — и неговия предшественик като Главен готвач в селото, чието име е Ноукс. Ноукс обединява много от чертите, които Толкин мрази в реалния живот. Тъжно е, че той има толкова ограничена представа за Вълшебната страна, за укритото в горите далече отвъд селското всекидневие, но непростимото е, че отрича възможността да има човек с по-богато въображение и се опитва да задържи децата на собственото си ниво. Лепкава и сладка е представата му за торта, блудкаво-хубавичка е представата му за феите. На това се противопоставят виденията на Ковача за суровите елфически бойци, завръщащи се от сраженията на Мрачните походи, за Кралското дърво, за буйния Вятър и ридаещата бреза, за танцуващите нимфи. Ноукс в

крайна сметка е усмирен от своя чирак Алф (който впоследствие се разкрива като Крал на Вълшебната страна), но така и не променя убежденията си. Той казва последната дума в разказа, повечето жители на Омайно са доволни, когато Алф си отива, а звездата напуска семейството на Ковача и попада в това на Ноукс. Ако Ковача, Алф и Вълшебната страна са постигнали изобщо някакъв резултат, той ще се прояви едва след време. Но може би просто такъв е животът.

Тоест — животът в нашия свят. В „Листо от Дребносръчко“ Толкин представя виденията си за един друг свят, където има място за Средната земя, за Вълшебната страна и за всички други сърдечни копнежи. И все пак, макар че представлява своеобразна „божествена комедия“ и завършва с разтърсващ смях, разказът започва със страх. В не едно писмо Толкин споделя, че целият разказ му хрумнал насън и той го записал веднага — според преценките на различни изследователи това се е случило някъде между 1939 и 1942 г. Това звучи правдоподобно, още повече, че веднага разбираме за какъв сън става дума: тревожен сън, каквито спохождат всички ни. Студентите преди изпит сънуват, че са се успали, лекторите сънуват, че излизат на подиума без записки и с напълно празна глава, а страхът в ядрото на „Листо от Дребносръчко“ очевидно е страх, че начинанието никога няма да бъде завършено. Дребносръчко знае, че има краен срок — това явно е смъртта, пътешествието, което всички трябва да предприемем, — а има и картина, която отчаяно желае да довърши, но все отлага, отлага и когато най-сетне се захваща на работа, идва зов за помощ, на който не може да откаже, после се разболява, после идва Инспектор, който обявява картината му за боклук, а когато той се опитва да възрази, пристига Кочияша и му казва, че трябва незабавно да тръгне с каквото успее да събере набързо. Той забравя дори малката си чанта във влака, а когато се връща за нея, влакът е заминал. Твърде добре познаваме този вид сън, в който една беда поражда следващата. Лесно е да се досетим и за причината в Толкиновия случай. През 1940 г. той работи над митологията на своя „Силмарилион“ вече над двайсет години и не е публикувал нищо освен откъслечни стихотворения и „производната“ творба „Хобит“. От Коледа 1937 г. пише „Властелинът на пръстените“, но тази работа също върви бавно. Ръкописите му са

пълни с чернови и корекции. Можем да предположим, че като повечето професори е намирал административните си задължения за досадна пречка, макар че Дребносръчко (а навярно и Толкин) усеща вина, задето се разсейва толкова лесно и не умее добре да планира времето си.

Съсредоточаване и планиране на времето — това са качествата, които Дребносръчко трябва да усвои в Работилницата, която повечето критици определят като вариант на Чистилището. Наградата му е да открие, че в Другия свят мечтите и сънищата се сбъдват — пред него е Дървото, по-красиво, отколкото би могъл да го нарисува и дори да си го представи, по-нататък са Гората и Планината, които едва е започнал да вижда във въображението си. И все пак има място за нови подобрения и се налага Дребносръчко да работи над тях заедно със своя съсед Енория, когото в реалния свят е смятал за досадник. Тяхното общо видение бива признато за ценна терапия дори от Гласовете, които съдят живота на хората, но дори и това е само встъпление към едно всеобхватно видение, за което простосмъртните могат само да се досещат. Както казва Кралицата на феите в „Ковача“, „по-добре малка кукличка, отколкото никакъв спомен за Страната на вълшебствата“, и по-добре Страна на вълшебствата, отколкото никаква представа за нещо отвъд нашия прозаичен всекидневен свят.

В крайна сметка „Листо от Дребносръчко“ има два завършека — един в Другия свят и един в света, напуснат от Дребносръчко. Краят в Другия свят е изпълнен с радост и смях, но в реалния свят надеждата и споменът са смазани. Голямата картина с Дървото на Дребносръчко е използвана за ремонт на покрив, само едно листо попада в музея, но дори то изгаря и Дребносръчко потъва в забрава. Последните думи, казани за него, са „не съм знаел, че рисува“, а бъдещето сякаш принадлежи на хора като Съветник Томкинс с неговите идеи за практично обучение и — не забравяйте, разказът е написан най-късно в началото на 40-те години — премахване на нежелателните елементи от Обществото. Ако има лекарство за нас — казва Толкин, подчертавайки, че Дребносръчко използва съвсем точната дума, — това ще е „дар“. Другата дума за „дар“ е „благодат“.

„Листо от Дребносръчко“ завършва както с онова, което Толкин в есето си „За вълшебните приказки“ нарича „дискатастрофа... скръб и провал“, така и с онова, което той смята за „висша функция“ на

вълшебната приказка и на евангелието с „добрата вест“ отвъд него — това е „евкатастрофа“, „внезапен радостен «обрат»“, „внезапна и чудодейна благодат“, каквато намираме у братя Грим, в съвременната вълшебна приказка и като връх в Толкиновото „Опасно кралство“. В старата английска поема „Сър Орфео“, която Толкин редактира през 1943–1944 г. (анонимно издание, от което днес почти не са оцелели екземпляри), бароните утешават наместника, който току-що е узнал за смъртта на господаря си. Така е, казват му те, нищо не можем да променим, или както е предал Толкин последния ред в своя превод, издаден посмъртно през 1975 г., „смъртта човешка никой смъртен не ще поправи“. Бароните са състрадателни, добронамерени и преди всичко разумни — така стоят нещата. Но поемата доказва, че те грешат, поне в този случай, защото Орфео е жив и дори спасява своята кралица от плен в Приказната страна. Същия „обрат“ откриваме във „Властелинът на пръстените“ когато Сам ляга и чака смъртта върху Съдбовния връх след унищожаването на Пръстена, а се събужда жив и спасен в присъствието на възкръсналия Гандалф. Има радост в Опасното кралство и дори в Мрачните му предели — още по-силна, когато предизвиква и преборва скърбите и загубите на реалния свят.

Том Шипи

РОУВЪРАНДЪМ

Тази книга се посвещава на паметта на Майкъл Хилари
Руел Толкин
1920–1984

1

Живееше някога едно кученце на име Роувър. То не беше никак голямо — нито на ръст, нито на възраст, — иначе щеше да е по-разумно; освен това страшно обичаше да си играе в обляната от слънце градина с жълтата си топка, иначе не би сторило онова, което стори.

Не всеки старец, чийто панталон е протрит, е непременно лош: може да е най-обикновен скитник, от ония, дето събират отпадъци и бутилки^[1] и самите те си имат кученца; или пък градинар; а една малка част, ама съвсем малка, са магьосници в отпуска, които обикалят насам-натам и си търсят с какво да се заловят. Специално този беше именно магьосник — същият, който тъкмо сега влиза в нашата приказка. Вървеше си той по градинската пътека, навлякъл опърпано старо палто, захапал стара лула в уста и нахлупил стара зелена шапка на главата си. Ако Роувър не беше толкова зает да лае по топката си, сигурно щеше да забележи синьото перо, втъкнато отзад на зелената шапка^[2], и тогава щеше да заподозре, че човекът е магьосник, както би помислило всяко кученце с разум в главата си; да, ама той изобщо не забеляза никакво перо.

Когато старецът се наведе да вземе топката — възнамеряваше да я превърне в портокал или в кокал, а може би в парче месо за Роувър, — Роувър изръмжа и рече:

— Дай си ми я! — Без никакво „простете“.

Магьосникът, естествено както подобава на един истински магьосник, го разбра прекрасно и тутакси отвърна:

— Млъквай, глупчо! — Без никакво „простете“.

И пъхна топката в джоба си, с което искаше да подразни допълнително кучето, а после се обърна да си върви. Колкото и да не ми се ще, съм длъжен да кажа, че Роувър моментално се стрелна и го ухапа за панталона, откъсвайки солидно парче от крачола му. Не е изключено да е ръфнал малко и от самия магьосник. Както и да е, магьосникът се обърна внезапно и разярен изкрещя:

— Глупак! Стани на играчка!

Оттогава насетне започнаха да се случват какви ли не странни неща. Преди всичко трябва да отбележа, че макар Роувър да беше съвсем малко кученце, изведнъж се почувства далеч по-дребен. Тревата избуя чудовищно огромна и започна да се клати високо над главата му; а някъде в далечината сред стръковете ѝ, сякаш слънце, надигащо се сред дърветата на гора, се жълтееше гигантската топка, захвърлена от магьосника. Роувър чу как портата хлопна, явно зад гърба на стареца, но не видя нищо. Понечи да излае, но от устата му се изтръгна немощен звук, който обикновен човек не би могъл да долови; не вярвам и куче да би го чуло.

Беше станал толкова миниатюрен, че ако наблизко се беше завъртяла котка, със сигурност би го взела за мишка и би го изляла. Поне Тинкър не би пропуснал да го стори. Тинкър беше огромният чер котарак, обитаващ същата къща.

Само при мисълта за Тинкър Роувър изпита неимоверен страх; но съвсем скоро от главата му се изпариха всички котки. Градината около него внезапно изчезна и той усети как полита в неизвестна посока. В следващия миг се озова в тъмнина, легнал върху някакви ръбести предмети; и лежа там в — поне така му се струваше — нещо като претъпкана задушна кутия, при това в твърде неудобна поза, доста дълго време. Без храна и вода; но най-много го ужаси откритието, че не може да помръдне. Отначало си помисли, че защото е плътно притиснат отвсякъде, но впоследствие установи, че денем помръдва едва-едва, при това само когато никой не го гледа. Едва след полунощ съумяваше да се раздвижи подобаващо^[3] и дори да завърти опашка, макар и не особено чевръсто. Беше станал играчка. И понеже не помоли магьосника да му върне топката, сега бе принуден да седи и да се моли по цял ден. Беше замразен в такава поза.

След като мина — поне така му се стори — страшно много време на тъмно, той пак се напъна да излае достатъчно силно, та да привлече вниманието на хората. После започна да прави опити да хапе другите неща, лежащи в кутията заедно с него, глупави малки животни играчки, действително направени от дърво или желязо, а не омагьосани живи кученца като Роувър. Но напразно: не можеше ни да лае, ни да хапе.

Внезапно някой вдигна капака на кутията и пусна светлината вътре.

— Няма да е зле да сложим тези играчки на витрината, Хари — чу се глас и в същия миг една ръка се протегна към кутията. — Това пък откъде се взе? — продължи гласът, а ръката вдигна Роувър. — Не си спомням да съм го виждал преди. Определено няма работа в кутията с играчките от по три пенса. Да си виждал някога по-истинска играчка? Само му погледни козината и очите!

— Сложи му етикет шест пенса^[4] — рече Хари — и го нареди най-отпред на витрината!

И там, най-отпред на витрината, под палещите лъчи на слънцето, горкичкият малък Роувър седя цяла сутрин, че и цял следобед, почти докато дойде времето за чая; и през цялото това време трябваше да седи изправен, във все същата умолителна поза, въпреки че вътрешно се пръскаше от яд.

— Ще избягам от първите хора, които ме купят — заобяснява той на другите играчки. — Та аз съм истински. Не съм играчка и няма да бъда! Толкова ми се иска някой да дойде и да ме купи час по-скоро. Мразя го този магазин, никак не мога да помръдна, приклепен в тази отвратителна витрина.

— Че за какво ти е да мърдаш? — попитаха другите играчки. — Ние не мърдаме. Толкова е по-удобно да си седиш неподвижно и да не мислиш за нищо. Колкото повече си почиваш, толкова по-дълго ще живееш. Така че защо не вземеш да млъкнеш! Както си се раздърдорил, не може да се спи от тебе, а някои от нас ги очаква тежка съдба в бурни детски стаи.

Никой не каза нищо повече, тъй че горкичкият Роувър нямаше с кого дума да размени и се почувства извънредно нещастен и стократно съжаляваше, че е захапал магьосника за крачола.

Не е ясно дали магьосникът или някой друг бе изпратил майката да отведе малкото кученце от магазина. Все едно, точно когато Роувър се чувстваше най-дълбоко нещастен, тя прекрачи прага с пазарска чанта в ръка. Видя Роувър на витрината и тутакси си помисли, че би бил прекрасно кученце за малкото й момче. Тя имаше трима синове, единият от които беше особено привързан към кученцата, особено ако са черни на бели петна^[5]. Така че тя купи Роувър, който бе увит

щателно в хартия и пъхнат в пазарската чанта при другите покупки за чая.

Роувър скоро успя да провере глава навън. Подуши кейк. Ала нямаше как да стигне до него; и потънал сред хартиените торби с продуктите, изръмжа едва чуто. Чуха го само скаридите и попитаха какво има. Той им разказа всичко от игла до конец, като очакваше да получи подобаващо съчувствие от тяхна страна, но те го разочароваха.

— А как ти се струва да те сварят? Някога варили ли са те?

— Не! Доколкото си спомням, никога не съм бил варен — отвърна Роувър, — макар от време на време да са ме къпали, което не е особено приятно. Все пак си мисля, че да те сварят не е и наполовина толкова ужасно като да те омагьосат.

— Ясно, никога не са те варили — бе заключението. — Идея си нямаш за какво става въпрос. Това е възможно най-ужасното нещо, което би могло да се случи някому — само като се сетим, и вече сме пламнали от ярост.

Скаридите не му харесаха.

— Е, така или иначе, вас скоро ще ви изядат, а аз ще седя и ще гледам! — додаде Роувър.

След това изказване скаридите нямаше какво повече да му кажат и на него не му оставаше друго, освен да си лежи и да се чуди що за хора са го купили.

Скоро разбра. Отнесоха го в някаква къща, където пазарската чанта бе сложена на масата и надлежно изпразнена от всички хартиени торби. Скаридите бяха прибрани в килера, а Роувър бе моментално връчен на малкото момче, за което беше предназначен. То го занесе в детската стая и започна да му говори.

Роувър вероятно би харесал малчугана, ако не бе твърде ядосан, за да чуе какво му говори. Детето започна да лае насреща му на най-изразителния кучешки език, на който бе способно^[6] (трябва да му се признае класата), но Роувър така и не си направи труда да му отвърне. През цялото време си мислеше, че си е обещал да избяга от първите хора, които го купят, и се чудеше как ще го осъществи; и през цялото време трябваше да седи изправен и да се прави, че се моли, докато малчуганът го потупваше и подбутваше върху масата и по пода.

Най-сетне падна нощ и момчето си легна; а Роувър бе оставен на стола край креватчето^[7] и продължи да седи все в същата умолителна

поза, дордето съвсем мръкна. Щорите бяха спуснати; но навън луната изплува от морето и остави във водната шир сребриста пътека, отвеждаща към места накрай света и отвъд него, за онези, които са готови да я извървят^[8]. Бащата, майката и трите момчета живееха току до морето в бяла къща, надвиснала над самите вълни и взряна в далечината.

Щом момчетата заспаха, Роувър протегна изтръпналите си крачета и излая приглушено, но никой, освен злия стар паяк горе в ъгъла, не го чу. После скочи от стола на кревата, откъдето се изтърколи на килима; след което се втурна тичешком през стаята, спусна се надолу по стълбите и обиколи цялата къща.

Движението му доставяше огромно удоволствие, пък и нали доскоро беше истински и съвсем жив — умееше да тича и скача доста по-добре от повечето играчки нощем, но въпреки това обикалянето из къщата му се видя твърде трудно и опасно начинание. Беше толкова миниатюрен, че като слизаше по стълбите, все едно скачаше от стени; а изкачването обратно към втория етаж се оказа изключително мъчително и изморително. Пък и усилията му бяха напразни. Всички врати, разбира се, бяха затворени и заключени; нямаше никаква цепнатина или дупка, през която да се измъкне навън. Значи горкичкият Роувър нямаше да може да избяга тази нощ, а утрото завари едно изтощено кутре, седнало изправено върху стола в умолителната си поза — точно там, където го бяха оставили вечерта.

При хубаво време двете по-големи момчета обичаха да стават раничко и преди закуска да потичат по плажа. Тази сутрин, когато се събудиха и дръпнаха щорите, видяха как слънцето изскача от морето, бухнало в пухкави огненочервени облаци, сякаш е взело студен душ и сега се суши с пешкири. Не след дълго бяха на крака и облечени; и хукнаха по сипея към плажа, за да се разходят — Роувър беше с тях.

Малкият Две^[9] (комуто принадлежеше кученцето) тъкмо се канеше да излезе от спалнята, когато мерна Роувър върху скрина, където го беше оставил, докато се обличаше.

— Моли ме да го изведа на разходка! — възкликна той и пъкна кученцето в джоба на панталона си.

Само дето Роувър изобщо не го молеше за разходка, най-малко в джоб на панталон. Единственото, което искаше, беше да си почине и да събере сили за през нощта; надяваше се при втория опит да открие път за спасение и да избяга, и да върви, да върви, докато намери къщата си заедно с градината и жълтата топка на моравата. Беше си втълпил, че стигне ли веднъж до вкъщи, нещата ще се оправят: магията ще се вдигне или пък той ще се събуди и ще установи, че всичко е било само сън. И така, докато хлапетата се надпреварваха надолу по пътеката през сипея и се гонеха по плажа, Роувър се мъчеше да излае и се боричкаше и мятеше в джоба. Но колкото и усилия да полагаше, успяваше да се помръдне едва-едва, макар да бе скрит и никой да не го виждаше. Той обаче не се отказваше и ето че извади късмет. В джоба имаше носна кърпичка — цялата измачкана и свита на топка, така че Роувър не беше много дълбоко, и благодарение на неимоверните си усилия и подскачащия си господар не след дълго успя да си подаде носа навън и да подуши въздуха.

И остана дълбоко изумен от онова, което подуши и видя. Никога досега не беше нито виждал, нито подушвал морето, понеже забутаното селце, където беше роден, се намираще на много мили от напева и уханието на морето.

Внезапно, докато надзърташе навън, една огромна птица, цялата в сиво и бяло, пикира ниско над главите на момчетата и изсвистя като гигантска крилата котка. Роувър толкова се слиса, че падна от джоба и тупна в мекия пясък, без никой да го чуе. Птицата си отлетя по пътя и изобщо не обърна внимание на немощния му лай, а момчетата продължиха разходката си по плажа, без да го забележат.

Отначало Роувър остана много доволен от себе си.

— Избягах! Избягах! — лаеше той с играчешкото си гласче, което само други играчки можеха да чуят, а наоколо не се забелязваше нито една. После се превъртя и полегна на чистичкия сух пясък, все още хладен от прекараната дълга нощ под звездите.

Ала когато момчетата минаха покрай него на път за вкъщи и пак не го забелязаха, а той остана сам-самичък на пустия плаж, вече не беше чак толкова доволен. Единствените живи твари наоколо бяха чайките. Освен следите от острите им нокти по рохкия пясък личаха

само стъпките на двете хлапета. Тази сутрин те се бяха разходили до една много отдалечена част на плажа, която рядко посещаваха. Всъщност тук не идваше почти никой; защото макар пясъкът да беше чист и жълтичък, с тънък искрящ слой бели пясъчинки отгоре, а лазурното море да кипеше в сребриста пяна в заливчето под сивите скали, човек го обземаше странно чувство — освен в ранните часове на деня, непосредствено след изгрев-слънце. Говореше се, че тук идвали чудати същества, понякога дори посред бял ден; а привечер плажът се изпълвал с тритони и морски сирени, а по-дребните морски гоблини пришпорвали морските си кончета с юзди от зелени водорасли право до скалите, за да ги оставят след това да отдъхват сред пяната край брега.

Обяснението за чудатостта на мястото беше просто: в този малък залив живееше най-старият сред всички пясъчни вълшебници, наричани на пръскливия език на морските хора псаматисти^[10]. Та въпросният пясъчен вълшебник се наричаше Псаматос Псаматидис^[11] или поне той твърдеше така, при това държеше стриктно на правилния изговор на името му. Той беше много стар и много мъдър и при него се извървяваше всякакъв народ; понеже беше изкусен магьосник, пък и доста мил (с когото трябва) отгоре на това, макар и малко рязък на пръв поглед. Морските обитатели се смееха със седмици на шегите му след някой от прочутите му среднощни балове. Ала денем не бе лесно да го откриеш. Обичаше да лежи заровен в топлия пясък под ослепителните слънчеви лъчи, така че над повърхността да стърчи само крайчецът на едното от дългите му уши^[12]; а дори да се подаваха и двете, повечето хора като мен и вас биха ги взели за стърчащи клечки.

Възможно е старият Псаматос да е знаел всичко за Роувър. Най-малкото е познавал магьосника, дето го превърна в играчка; вълшебниците и магьосниците са рядкост, поради което се знаят добре и следят професионалните си изяви, макар невинаги да са приятели в живота. Така или иначе, Роувър си лежеше в мекия пясък и тъкмо започваше да се чувства много самотен и да изпитва леко особено чувство, и ето ти го Псаматос, но Роувър не го видя как наднича към

него от пясъчната могила, специално приготвена за стареца от морските сирени предишната нощ.

Пясъчният вълшебник не каза нищо. Роувър също мълчеше. Времето за закуска дойде и отмина, слънцето се вдигна високо в небето и вече прежуряше. Роувър погледна морето, което звучеше хладно, и внезапно го обзе истински ужас. Първо си помисли, че в очите му сигурно е влязъл пясък, но скоро се убеди, че няма грешка: морето идваше все по-близо и по-близо и поглъщаше все повече и повече пясък; а вълните ставаха все по-огромни и по-огромни и се пенеха неистово.

Започваше приливът, а Роувър лежеше точно под линията на прилива, за която никога през живота си не беше чувал. Колкото повече гледаше, толкова по-силен ужас го обземаше, като си представяше как вълните се блъскат в скалите и го захвърлят в разпененото море (доста по-страшно от сапунената вода във ваната), при това във все същата умолителна поза.

Това можеше да му се случи като нищо; но не се случи. И смее да твърдя, че в цялата работа имаше пръст Псаматос; във всеки случай предполагам, че заклинанието на първия магьосник не е било тъй силно в района на това тайнствено заливче, в близост до обиталището на друг магьосник. Защото когато морето вече беше съвсем близо, а тресящият се от ужас Роувър полагаше неимоверни усилия да се превърти поне малко по-нагоре по брега, изведнъж установи, че може да се движи.

На ръст си беше същият, но вече не бе играчка. И четирите му крака се движеха пъргаво и послушно, нищо, че беше ден. Вече не се налагаше да се моли и успя да изтича към по-твърдите пясъци, а на всичкото отгоре и излая — не като играчка, а с истински пронизителен лай на омагьосано кученце, съответстващ на омагьосания му ръст. Беше толкова щастлив и залая тъй силно, че ако и вие бяхте там, със сигурност щяхте да го чуете — звънко и екливо, като отглас от лай на овчарско куче, спуснало се по вятъра през хълмовете.

Тогава главата на пясъчния вълшебник рязко се подаде над пясъка. Определено беше грозен, горе-долу с големината на доста едро

куче; но на смаления омагьосан Роувър му се видя отблъскващ и чудовищен. И той тутакси седна и млъкна.

— Що за дандания вдигаш, кутре? — запита Псаматос Псаматидис. — По това време обикновено спя!

В интерес на истината той не пропускаше възможност да подремне, независимо кое време е, освен ако не се случваше нещо забавно, например морски сирени да танцуват в заливчето (по негова покана). Тогава се измъкваше от пясъка и се настаняваше на някой камък, за да се любува на веселбата. Във водата сирените са изящни и грациозни, но понечваха ли да затанцуват на брега, повдигнати на опашките си, Псаматос избухваше в смях.

— По това време обикновено спя! — повтори той, щом Роувър не отвърна на забележката му. Но Роувър продължаваше да млъчи и само размаха извинително опашка.

— Знаеш ли кой съм? — попита вълшебникът. — Аз съм Псаматос Псаматидис, господар на всички псаматисти! — След което повтори последното няколко пъти с подчертана гордост и като произнасяше внимателно всяка буква, а при всяко следващо П носът му избълваше облак пясък^[13].

Роувър затъна почти до шията, но не смееше да помръдне и имаше толкова уплашен и нещастен вид, че на пясъчния вълшебник чак му дожаля. Той изведнъж престана да изглежда страшен и свиреп и избухна в смях:

— Ти си едно смешно кутре, Кутре! Сериозно, не помня да съм виждал друго кутре, което да е било чак такова кутре, Кутре!

И пак се изсмя, след което изведнъж придоби тържествен вид.

— Случайно да си имал проблеми с магьосници напоследък? — почти шепнешком попита той; притвори едното си око, а с другото го изгледа тъй приятелски и многозначително, че Роувър си каза всичко. Което едва ли се налагаше, понеже Псаматос, както ви казах, сигурно е знаел всичко предварително; но Роувър изпита огромно облекчение, задето му се удаде възможност да поговори с някого, който явно разбираше за какво става въпрос и имаше повече ум в главата си от обикновените играчки.

— Значи наистина е бил магьосник — отрони вълшебникът, щом Роувър приключи с разказа си. — Така, както ми го описваш, бих казал, че е старият Артаксеркс^[14]. Той е родом от Персия. Но един ден

се изгуби — случва се и на най-великите магьосници (освен ако си стоят вкъщи като мен), — а първият човек, когото срещна, вместо да му покаже пътя към дома, го насочи към Пършор. Оттогава насетне обитава онзи регион, с изключение на почивните дни. Разправят, че за старец бил сръчен и чевръст сливоберач^[15] — в добри дни стигал до две хиляди, — пък и обожавал да си пийва сайдер^[16]. Откъде почнахме, докъде стигнахме. — С което Псаматос искаше да каже, че се е отклонил от темата. — Та, мисълта ми беше, дали бих могъл да направя нещо за теб?

— Не знам — призна си Роувър.

— Искаш ли да се прибереш у дома? Боя се, че няма да мога да ти върна нормалния ръст — не и без съгласието на Артаксеркс, понеже точно сега не ми е до разправии с него. Но да те изпратя у дома, мисля, че няма да е проблем. В крайна сметка Артаксеркс винаги ще може да те върне тука, ако толкова държи. Макар да не е изключено следващия път да избере място, доста по-ужасно от магазин за играчки — ако е много ядосан.

Това никак не се хареса на Роувър, затова се осмели да каже, че ако се върне у дома толкова мъничък, най-вероятно никой няма да го познае — освен котарака Тинкър; а в този си вид не му се щеше особено да бъде разпознат от Тинкър.

— Много добре! — възкликна Псаматос. — Значи трябва да измислим нещо друго. Впрочем предвид факта, че пак си истински, не искаш ли да хапнеш нещо?

Преди Роувър да успее да извика: „Да, позволете да помоля! ДА! ПОЗВОЛЕТЕ ДА ПОМОЛЯ!“, на пясъка пред него изникна чинийка с хляб и сос от печено месо, плюс две кокалчета с идеални размери, а освен това купичка с вода, от външната страна на която имаше надпис със сини буквички: „Пий, кутре, пий!“ След като излапа и изпи всичко до последната капка, Роувър успя да попита:

— Как го направихте?... Благодаря!

Думичката „благодаря“ излезе от устата му съвсем спонтанно, понеже явно беше разбрал, че разните магьосници и тям подобни са доста докачливи. Псаматос само се усмихна; а Роувър полегна на топлия пясък и заспа, и засънува кокали, и как гони котки сред сливови дръвчета, които се превръщат в магьосници със зелени шапки и започват да го замерят с огромни като тикви сливи. А през цялото

време подухваше нежен ветрец, който го зари почти до шията в наноси пясък.

Ето защо малчуганите така и не успяха да го намерят, нищо че се върнаха специално в заливчето да го търсят, при това веднага щом малкият Две установи липсата му. С тях тръгна и баща им; и след като търсиха ли, търсиха, дордето слънцето взе да захожда чаепитийно, той ги подкани да се прибират и не искаше да остават повече тук: знаеше прекалено много странни истории за това място. Известно време след това малкият Две трябваше да се задоволи с обикновено кученце играчка от три пенса (от същия магазин); но въпреки че бе прекарал с мъничкото молещо се кутре съвсем малко време, не можеше да го забрави.

Така че сега-засега можете да си го представяте как седи потънал в скръб пред чашата си с чай, без никакво кученце, докато в същото време някъде далеч във вътрешността на страната възрастната собственичка на Роувър, която го бе разглезила, докато беше обикновено кутре с нормален ръст, тъкмо пишеше обява за изгубено куче: „Бяло с черни ушички, отговаря на името Роувър“; и докато самият Роувър спеше, зарит в пясъка, а до него подремваше Псаматос, скръстил късите си ръчички върху закръгления тумбалак.

[1] В оригинала „bone and bottle man“ — израз, направен по модела на „rag-and-bone man“ (синоним на ragpicker) — човек, който се препитава от събиране на парцали и други отпадъци. ↑

[2] Том Бомбадил, по-ранен Толкинов герой, който срещаме и във „Властелинът на Пръстените“ (1954–1955), също носи шапка със синьо перо.

Вж. също поемата „Приключенията на Том Бомбадил“ в „Опасното кралство“, ИК „Прозорец“, 2000. — Бел.прев. ↑

[3] В много приказки играчките оживяват нощем или когато никой не ги гледа — вж. „Храбрият оловен войник“ на Ханс Кристиан Андерсен. ↑

[4] В първия машинописен вариант Роувър е маркиран с цена „четири пенса“. Във втория вариант цената е променена на „шест

пенса“, вероятно в отговор на инфлацията, набирала сила през годините, разделящи написването на двата варианта. ↑

[5] Майката, разбира се, е съпругата на Толкин — Идит, а тримата ѝ синове са Джон, Майкъл и Кристофър. „Особено привързаният към кученцата“ е Майкъл. ↑

[6] Вълшебните същества от романа на Луис Карол „Силви и Бруно“ (1889–1893), който Толкин много харесва, говорят перфектен „кучешки“ („doggee“). ↑

[7] В по-ранната запазена чернова на тази част (първия машинописен вариант) Роувър е сложен не на стол, а върху скрина. Може би Толкин е решил, че за да обиколи къщата, кученцето ще трябва да скочи от твърде високо, дори ако се озове първо на леглото, и преди разсъмване да изкачи обратно същата височина. Все пак Роувър е само играчка, при това много мъничка (макар понякога да ни се струва по-едричък). В окончателния вариант Роувър се озовава на скрина едва на заранта, за което Толкин намира малко тромавото обяснение „където (момчето — бел.прев.) го остави, докато се обличаше“. ↑

[8] В това описание се долавя удивителна прилика с изрза „ярката лунна пътека, протягаща се от мрачната земя... към луната“ от „Градината зад Луната“ на американския писател и художник Хауърд Пайл (1895). Главният герой в тази книга тръгва от брега по светлата пътека и посещава Човека от Луната. В „Роувърландъм“ Роувър не извървява сам лунната пътека, а е пренесен през нея. ↑

[9] Майкъл, вторият син на Толкин. ↑

[10] В най-ранния ръкописен вариант на текста пясъчният вълшебник е наречен псамиад, дума, директно заета от пясъчните същества в романите на Едит Несбит „Пет деца и То“ (1902) (В българския превод наименованието е „псамид“, вж. изданието на „ПАН“ от 2000 г., превод Калина Кирилова. — Бел.прев.) и „Историята на амулета“ (1906). Подобно на Толкиновия псаматист, Несбитовият псамиад е докачлив и своенравен, но и леко комичен персонаж, който най-много от всичко обича да спи в топлия пясък. В първия машинописен вариант Толкин понякога изписва псамиад като самиад и на няколко пъти нарича Псаматос нилбог (гоблин, написано на обратно). Във втория машинописен вариант Псаматос е наричан по име или просто „псаматист“. ↑

[11] Псаматос, Псаматидис и псаматист съдържат гръцкия корен *псамос* — „пясък“. Името Псаматос идва в съответствие с навиците на героя, от гръцката дума за „морски пясък“. Псаматидис съдържа наставката *-идис* „син на“, а псаматист — наставката *-ист* — „който се е посветил на някакво познание“; следователно в свободен превод Псаматос Псаматидис би следвало да означава „Пясъчния, синът на Пясъчния“, а псаматист — „специалист по пясъците“. ↑

[12] „Дългите уши“ на псаматиста се срещат в повечето варианти на текста като „рогца“, но са променени в последната машинописна версия. Псамиадът на Несбит е с очи „на края на дълги рогца, както са очите на охлювите“.

Вж. цитираното българско издание. — Бел.прев. ↑

[13] Вж. и по-горе: „... при това държеше стриктно на правилния изговор на името му“. Толкин се шегува с факта, че в *Псаматос*, *Псаматидис* и *псаматисти* „правилният изговор“ изисква П-то да е няма. „Оксфордският речник“ твърди, че изпускането на *n* в думи, започващи с *ps*, е „ненаучна практика, често водеща до двусмислици или замаскиране на структурата на думата“, ето защо препоръчва *p*-то като дублетен изговор във всички думи от гръцки произход без *псалм*, *псалтир* и техните производни. ↑

[14] Подходящо име — предвид родината на магьосника (вж. бележката по-долу), — носено от трима персийски царе през V-IV в. пр.н.е.: Артаксеркс I, Артаксеркс II и Артаксеркс III. ↑

[15] Пършор е градче близо до Ившам в Устършър. Толкин се заиграва с полуомонимите (на английски език звучат по-омонимично, отколкото на български — бел.прев.) *Персия* (на англ. *Пърша* — бел.прев.) и *Пършор*; Ившамската долина е прочута със сливите си (включително жълтия пършорски вид). Толкиновият брат Хилари е притежавал овощна градина край Ившам и дълги години е отглеждал сливови дръвчета. ↑

[16] В Англия алкохолна напитка от ферментирал ябълков сок. Според някои най-добрият сайдер приготвят в Западна Англия, включително в Ившамската долина. ↑

2

Когато Роувър се събуди, слънцето бе паднало съвсем ниско; скалите хвърляха сянка напъряко през плажа, а от Псаматос нямаше и следа. Наблизо се бе настанил втрещен в него гигантски гларус и за момент Роувър се уплаши да не би да го лапне.

— Добър вечер! Отдавна те чакам да се събудиш. Псаматос каза, че ще станеш за чая, но времето за чай отдавна мина — проговори гларусът.

— Позволете да запитам защо точно ме чакате, господин Птица? — попита Роувър много учтиво.

— Казвам се Буревестник и те чакам, за да те отнеса веднага щом луната се вдигне над лунната пътека. Но преди това трябва да свършим едно-друго. Хайде, скачай на гърба ми, да видим дали ще ти хареса да летиш!

Отначало на Роувър никак не му хареса. Докато Буревестник летеше ниско, всичко беше наред — просто се плъзгаше гладко над земята с широко разперени неподвижни криле; но после се стрелна вертикално в небето, започна да завива рязко ту наляво, ту надясно, като се накланяше всеки път в различна посока, а в един миг се спусна почти отвесно надолу, сякаш бе решил да се гмурне в морето, и тогава на кученцето, зашеметено от свистящия в ушите му вятър, му се прииска да усети твърда почва под краката си.

И му го подвикна няколко пъти, ала Буревестник отвърщаше само: „Дръж се! Още нищо не си видял!“

Летяха така известно време и Роувър тъкмо започна да свиква и дори леко се отегчи, когато изведнъж Буревестник изкрещя едно: „Готови — старт!“; и Роувър наистина бе готов за старт, но в обратна посока. Понеже Буревестник се стрелна право нагоре като ракета и после се понесе с невъобразима скорост по посока на вятъра. Скоро вече бяха толкова високо, че Роувър мярна някъде в далечината, току над земята, захождащото зад сумрачни хълмове слънце. Летяха към умопомрачително високи стръмни черни скали^[1] — твърде стръмни,

за да може някой да се изкачи по тях. В краката им бушуваше развълнуваното море, лицата им бяха голобради, но целите на бели петна, които бледнееха в мрачината. По тесните первази бяха накацали стотици морски птици, някои унесени в скръбен разговор, други притихнали, а трети внезапно се стрелваха и правеха лупинги в небето, за да се гмурнат миг по-късно в далечното море, чиито вълни изглеждаха като ситни бръчици.

Тук живееше Буревестник и трябваше да се види с този-онзи, включително с най-стария и най-високопоставен сред Черногърбите гларуси, а освен това да събере пощата и едва тогава да замине. Така че свали Роувър на един скален перваз, много по-тесен от праг на врата, и му заръча да чака, без да пада.

Можете да бъдете сигурни, че Роувър много внимаваше да не падне и че при силния страничен вятър това определено не му се стори най-приятното място на света, та гледаше да се прилепи максимално плътно о скалата и не можеше да се удържи да не скимти. Общо взето, доста потискащо преживяване за едно омагьосано и притеснено кученце.

Най-сетне небето съвсем потъмня и над морето се разстла мъгла, а първите звезди заблещукаха в сгъстяващия се мрак. После над мъглата, много навътре над морето, луната се вдигна кръгла и жълта, а във водата под нея грейна лунната пътека.

Малко след това Буревестник се върна и взе Роувър, който бе започнал да трепери неконтролируемо. След ветровития перваз птичата перушина му се видя топла и удобна, и той се зарови колкото можа по-надълбоко в нея. В следващия миг Буревестник скочи във въздуха високо над морето, събратята му се втурнаха да ги изпращат с крясъци и вой, а те полетяха като стрела над лунната пътека, изопната от брега до тъмния край на неизвестността.

Роувър нямаше ни най-малка представа къде отива лунната пътека, а точно в момента беше твърде уплашен и развълнуван, за да попита, пък и бездруго започваше да свиква с необичайните неща, които му се случваха.

Докато се плъзгаха над трептящата сребриста светлина, прорязваща морето, луната се вдигаше все по-високо и ставаше все по-бяла и ярка, докато всички звезди постепенно се отдръпнаха встрани и тя остана да блести сам-самичка на източния небосклон. Нямаше

съмнение, че по заповед на Псаматос Буревестник отива там, където му е заръчал, нямаше съмнение и че Псаматос помага на Буревестник с магия, защото гларусът определено летеше по-бързо и стремително и от най-устремените си събратя, дори да приемем, че много бързат и са се пуснали по вятъра. Въпреки това Роувър цяла вечност виждаше само и единствено лунната светлина и морето под себе си; и луната ставаше все по-голяма и по-голяма, а въздухът — все по-студен и по-студен.

Внезапно над края на морето изплува тъмен силует и колкото повече го приближаваха, толкова повече се уголемяваше, докато накрая Роувър различи остров. По водата към тях се носеше чутовен тътен — звук, съчетаващ в себе си всички съществуващи видове лай: джавкане и дърлене, вайкане и виене, ръмжене и реване, стенене и скимтене, кикотене и кискане, оплакване и охкане, както и протяжно томолене, сякаш издавано от гигантска хрътка, вързана в задния двор на великан. Козината на тила на Роувър изведнъж си стана съвсем истинска и щръкна на бодлички; той напираше от желание да скочи и да се сдърли с всичките кучета едновременно — докато не се сети колко е мъничък.

— Това е Островът на кучетата^[2] — поясни Буревестник, — или по-точно казано, Островът на изгубените кучета, където идват всички достойни изгубени кучета или поне тези, които извадят късмет. Чувал съм да разправят, че мястото си го бива, имам предвид от кучешка гледна точка; тук кучетата могат да вдигат колкото си щат шум, без никой да им казва да мълчат или да ги замеря с разни неща. Всеки път при ярка луна изпълняват прекрасен концерт, като всички излайват в един глас любимите си мелодии. Говори се още, че на острова растат кокалови дървета с плодове от сочни месести кокали, които тупват на земята, щом узреят. Не! Сега не можем да се отбием! Как да ти кажа, в момента ти не си точно куче, макар че вече не си и играчка. Предполагам Псаматос е останал леко объркан и не е знаел какво да те прави, когато е разбрал, че не искаш да се прибереш у дома.

— Тогава къде отиваме? — попита Роувър. След като чу за кокаловите дървета, той се почувства разочарован, че няма да може да разгледа по-отблизо Острова на кучетата.

— Напред по лунната пътека до края на света, след което отвъд края, та чак до луната. Така ми заръча старият Псаматос.

На Роувър никак не му се понрави идеята да прескочи отвъд края на света, а и луната изглеждаше доста неприветливо местенце.

— Че защо точно на луната? — попита той. — На земята има достатъчно места, които не съм посещавал. Никога не съм чувал на луната да има кучета, камо ли пък кокали.

— Едно куче със сигурност има, понеже Лунния човек гледа куче^[3]; и понеже той е почтен старец, както и най-великият от всички магьосници, съм сигурен, че няма да остави кучето си без кокали, а вероятно гостите си. Що се отнася до въпроса защо си изпратен тук, смея да твърдя, че сам ще намериш отговора, когато му дойде времето, ако държиш ума си бистър и не си губиш времето в хленч. Според мен е много мило от страна на Псаматос, че изобщо си направи труда да се погрижи за теб; право да ти кажа, не мога да си обясня защо го прави. Не му е присъщо да върши каквото и да било, ако не вижда голяма полза за себе си — пък теб като те гледам, нито си голям, нито си полезен.

— Благодаря ти — отвърна съкрушен Роувър. — Много е мило от страна на всичките тези магьосници, че се занимават с мен, в това съм сигурен, макар че го приемам за някак смущаващо. Забъркаш ли се веднъж с магьосници и приятелите им, никога не знаеш какво ще ти се случи в следващия момент.

— Извадил си много по-голям късмет, отколкото заслужава едно джавкащо домашно кутре — заключи гларусът, с което сложи край на разговора им за дълго време.

Луната ставаше все по-голяма и по-ярка, светът долу все повече потъмняваше и се отдалечаваше. Най-накрая, при това доста внезапно, светът свърши и Роувър видя звездите да блестят върху черното небе долу. На фона на лунната светлина в далечината под тях се виждаха облаците бели пръски около водопадите, които се изливаха от края на света и се губеха в празното пространство. Никога в живота си не се бе чувствал толкова угнетително зашеметен, намести се по-навътре между перата на Буревестник и остана със затворени очи дълго, дълго време. Когато отново прогледна, пред тях се простираше луната, един нов бял свят, искрящ като сняг, с ширнали се простори от бледосиньо и зелено там, където високите островърхи планини хвърляха дългите си сенки в далечината напред.

На един от най-високите върхове, толкова висок, че сякаш посегна да ги пониже, щом Буревестник пикира над него, Роувър забеляза бяла кула^[4]. Фасадата ѝ бе изписана с бледорозови и бледозелени контури и потрепваше, сякаш обсипана с милиони мидени черупки, все още неизсъхнали от пяната и лъщящи; островърхата сграда бе надвиснала над края на бяла пропаст, бяла като варовикова скала, но искряща на лунната светлина по-ярко от парче огледало в далечината при безоблачна нощ.

От върха на скалата не се спускаше пътека, поне доколкото Роувър успя да види; но в момента това нямаше никакво значение, тъй като Буревестник се носеше стремително надолу и съвсем скоро кацна на покрива на кулата, на главозамайваща височина над лунния свят, в сравнение с която крайморските скали, където живееше Буревестник, изглеждаха ниски и безопасни.

За голяма изненада на Роувър на покрива, току до тях, се отвори малка капандура и отвътре се показа главата на старец с дълга сребриста брада.

— Добро постижение, бих казал! — рече той. — Засичам ти времето, откак преминахте края — изчислих го на хиляда мили в минута. Тази сутрин бая си се разбързал! Добре, че не се блъсна в кучето ми. Къде ли се е дянало, лунните го взели?

Той извади един неприлично дълъг телескоп и го долепи до окото си.

— Ей го къде бил! Ей го на! — извика той. — Пак тормози лунните лъчи, да му се не види! Идвай тука, господинчо! Идвай тука, господинчо! — изкрещя във въздуха, а после извири протяжен, кристално ясен, сребрист сигнал.

Роувър погледна нагоре и си помисли, че смешният старец явно съвсем се е побъркал, щом подсвирква на кучето си във въздуха; но за своя изненада видя високо в небето над кулата малко бяло куче с бели крила, което гонеше някакви неща, подобни на прозирни пеперуди.

— Роувър! Роувър! — провикна се старецът; и нашият Роувър тъкмо подскочи на гърба на Буревестник, готов да извика: „Тук съм!“, без да си даде труд да се запита откъде ли старецът му знае името, но в

следващия миг малкото летящо куче се стрелна надолу във въздуха и кацна на рамото на господаря си.

Едва тогава му просветна, че кучето на Лунния човек сигурно също се казва Роувър. Не остана ни най-малко очарован, но тъй като и бездруго никой не му обръщаше внимание, си седна на мястото и започна да си ръмжи под мустак.

Роувър, кучето на Лунния човек, което имаше добър слух, тутакси скочи на покрива на кулата и се впусна в неистов лай; после седна и изръмжа едно: „Кой е донесъл друго куче тук?“

— Какво друго куче? — попита Лунния човек.

— Онова глупаво пале на гърба на гларуса — отвърна лунното куче.

Тогава, разбира се, Роувър скочи за втори път и излая с всички сили: „Ти си глупаво пале! Кой ти е дал право да се наричаш Роувър, след като приличаш повече на котка или прилеп, отколкото на куче?“ От което веднага си пролича, че двамата съвсем скоро ще станат добри приятели. Във всеки случай това е обичайният начин, по който малките кучета разговарят с непознати от собствения си вид.

— О, я да отлитате оттук и двамата! И престанете да вдигате такава врява! Говоря с пощальона — скастри ги Лунния човек.

— Хайде, малчо! — подкани го лунното куче; в този миг Роувър си припомни, че наистина е мъничък, дори в сравнение с лунното куче, което само по себе си не бе никак голямо, така че вместо да излае нещо грубо, само рече: „С удоволствие, стига да имах крила и да знаех да летя.“

— Крила ли? — възкликна Лунния човек. — Лесна работа! Ето ти чифт крила и да те няма!

Буревестник се изсмя и буквално го изтърси от гърба си, право през стрехата на покрива на кулата! Роувър има време само да ахне и да започне да си представя как пада ли, пада надолу като камък и се разбива върху белите скали в долината на мили под него, когато установи, че разполага с красив чифт бели крила на черни петна (които много му отиваха на окраската). Въпреки това продължи да пада още известно време, преди да успее да се спре, тъй като за пръв път ползваше крила. Отне му известно време, докато свикне, но много преди Лунния човек да привърши разговора си с Буревестник, вече се мъчеше да догони лунното куче около кулата. Тъкмо бе започнал да се

уморява, когато лунното куче се стрелна право надолу от върха на планината и кацна на ръба на бездната в основата на стените. Роувър го последва и съвсем скоро двамата седяха един до друг и дишаха тежко с изплезени езици.

— Значи си един вид мой последовател? — отбеляза лунното куче.

— Да, бе! — възмути се Роувър. — Как мога да съм твой последовател, като за пръв път чувам за теб.

— Аз имах предвид последовател по име. Все едно. Аз съм първото куче, кръстено Роувър, при това още преди хиляди години. Така че определено си след мен! А и аз бях истински Роувър!^[5] Преди да се озова тук, никога не съм се задържал дълго на едно място, никога не съм принадлежал никому. Откак се помня, все бягам нанякъде; все бягах и обикалях, до онази прекрасна утрин — беше наистина приказна, слънцето блеснало в очите ми, — когато, гонейки една пеперуда, изпаднах от края на света.

Да ти кажа, беше доста неприятно! За щастие точно в този момент луната минаваше под света^[6] и след като изживях истински кошмар, докато падах през облаците и се блъсках в прелитащи звезди и други подобни, се озовах върху нея. Тупнах право в една от огромните сребърни мрежи, дето местните гигантски сиви паяци опъват между планините, и паякът тъкмо се беше запътил надолу по стълбата си, за да ме прибере и да ме отнесе в леговището си, когато се появи Лунния човек.

С онзи свой телескоп той вижда абсолютно всичко, което се случва от тази страна на луната. Паяците се страхуват от него, защото ги оставя на мира само ако му плетат сребърни нишки и въжета. Той, меко казано, ги подозира, че тормозят лунните му лъчи — на тая тема е много чувствителен, — макар те да твърдят, че я карат само на пеперуди дракони и фантомни прилепи. Ама той откри крилца на лунни лъчи в леговището на тоя паяк и докато посегнеш да си целунеш лапата, го превърна в камък. После ме вдигна, потупа ме и рече: „Отвратително падане! По-добре да си имаш чифт крила, та да избегнем други подобни инциденти — а сега отлитай и се забавлявай! Не тормози лунните лъчи и не убивай белите зайци! Огладнееш ли — прибери се у дома; капандурата на покрива обикновено е отворена!“^[7]

Стори ми се почтен, макар да изглеждаше леко лудичък. Ама ти не се подлъгвай — имам предвид за лудостта му. Хич не си и помислям да закачам на сериозно лунните лъчи или зайците му. Способен е да те превърне в нещо ужасно неудобно. А сега ми кажи защо дойде с пощальона!

— С пощальона ли? — учуди се Роувър.

— Ами разбира се — Буревестник, пощальонът на стария пясъчен вълшебник — отвърна лунното куче.

Роувър тъкмо приключваше с разказа за патилата си, когато се чу изсвирването на Лунния човек. И двамата се стрелнаха нагоре към покрива. Старецът си седеше на стрехата, клатеше си краката и хвърляше пощенските пликове почти едновременно с отварянето на писмата. Вятърът ги подемаше и ги завихряше в небето, а Буревестник се спускаше след тях, улавяше ги и ги слагаше в малка торба.

— Тъкмо чета за теб, Роувърандъм^[8], кучето ми — подхвана той. — (Ще те наричам Роувърандъм и ще бъдеш Роувърандъм; изключено е тук да има двама Роувъровци.) Напълно съм съгласен с приятеля ми Саматос (нямам намерение да слагам някакво си налудничаво „П“ отпред, само и само да му доставя удоволствие), че ще е най-добре да поостанеш тук известно време. Получих писмо и от Артаксеркс, ако това име ти говори нещо (пък и да не ти говори), в което настоява веднага да те изпратя обратно. Изглежда, ти е доста ядосан, задето си му избягал с помощта на Саматос. Но няма какво да се тревожим за него; и ти не се притеснявай — докато си при мен, няма страшно.

А сега отлитай и се забавлявай. Не тормози лунните лъчи, не убивай белите зайци и огладнеееш ли, прибери се у дома! Капандурата на покрива обикновено е отворена. Доскоро!

И той внезапно се изпари в разределения въздух; и всеки, който никога не е бил там, ще ви каже колко невероятно разреден е лунният въздух.

— Е, Роувърандъм, доскоро! — рече Буревестник. — Надявам се, че ти е харесало да всяваш смут сред магьосниците. Засега се разделяме. Не убивай белите зайци и няма да имаш проблеми, и ще се прибереш у дома жив и здрав — независимо дали го искаш или не.

И Буревестник отлетя с такава скорост, че преди да сте успели да кажете „фъррр!“^[9], се бе превърнал в точица в небето, след което изчезна. Сега Роувър не само че беше голям колкото играчка, ами му промениха и името и го изоставиха сам-самичък на луната — сам-самичък, ако не броим Лунния човек и кучето му.

Роувърандъм — както ще е най-добре да го наричаме и ние засега, за да избегнем недоразуменията — нямаше нищо против. Новите му крила го забавляваха страхотно, а и луната се оказа изключително интересно място, така че престана да се пита защо Псаматос го е изпратил именно тук. Отговорът на този въпрос откри доста по-късно^[9].

Междувременно преживя какви ли не приключения, сам или с лунния Роувър. Рядко се отдалечаваше от кулата; тъй като на луната, и особено откъм светлата ѝ страна, насекомите са много огромни и жестоки, а често пъти и тъй прозирни и безшумни, че човек изобщо не ги чува и вижда да приближават. Лунните лъчи само блестяха и потрепваха, така че Роувърандъм не се страхуваше от тях; далеч по-смущаващи бяха големите бели пеперуди дракони със свирепите очи; освен това се срещаша и бубомечове, огледални бръмбари с челюсти като стоманени капани^[10], бледи еднорогчета с жила като копия, както и петдесет и седем вида паяци^[11], готови да погълнат каквото им попадне пред погледа. А още по-ужасни от насекомите бяха фантомните прилепи.

Роувърандъм правеше онова, което правят птиците от тази страна на луната: летеше само по изключение, при това без да се отдалечава от къщи, или пък в открити пространства с добра видимост във всички посоки и далеч от гнездата на насекомите; иначе се движеше съвсем безшумно, като се стараеше особено много в гората. Повечето твари там се движеха също тъй тихо, дори птиците чуруликаха рядко. Почти всички шумове издаваха растенията. Цветята — белите, изящните и сребърните камбанки, звънчетата и розвънчетата; кралесвирчетата и ментострофчетата, калайчетата и кремавите рогца (много бледо кремави), както и много други цветя с непреводими имена — свиреха по цял ден. А перестите треви и папратите — вълшебните струнничета, полифончетата и медните

езичета, също и свирловата папрат, която вирееше в гората — заедно с тръстиките край млечнобелите езера не спираха да припяват дори нощем. Тук непрекъснато звучеше лека ефирна музика.^[12]

Птиците обаче мълчаха; и миниатюрни бяха повечето от тях, подскачаха в сивата трева под дърветата, отбягваха мухите и внезапно нападащите прилепепи^[13]; повечето от тях бяха изгубили крилете си или бяха забравили как да ги използват. Роувърандъм обичаше да ги стряска в мъничките им гнезда в пръстта, докато се промъква тихичко през бледите треви, преследвайки малко бяло мишле или надушил миризмата на сиви катерици в покрайнините на гората.

Сред дърветата беше пълно със сребърни камбанки, когато ги видя за пръв път, всички прозвънваха тихичко в един глас. Черните им стволове се издигаха право нагоре, високи като църкви, пробили сребърния килим, а отгоре им бе разслан покров от бледосини листа, които нивга не окапваха; така че дори най-дългият телескоп на земята никога не е виждал тези високи стволове, нито сребърните камбанки под тях. По-късно през годината дърветата цъфваха едновременно в бледи златни цветчета^[14]; и понеже горите тук са практически безкрайни, без съмнение луната, видяна от долната страна на земята, изглежда различно.

Но не се заблуждавайте, че Роувърандъм прекарваше цялото си време в скитане. В края на краищата и двете кучета знаеха, че Лунния човек не ги изпуска от поглед и предпочитаха да се впускат в различни приключения, с които страхотно се забавляваха. Понякога се отправяха заедно на далечни пътешествия и се отдалечаваха на мили разстояние, като забравяха да се върнат в кулата с дни. Веднъж-дваж дори се изкачиха високо в далечните планини, докато накрая лунната кула блещукаше като игла в мъглявината; и се настаниха на белите скали, за да наблюдават малките овчици (не по-големи от лунния Роувър), които се движеха на стада отгатык хълмовете. Всяка овчица си имаше златно звънче и всяко звънче звънваше веднага, щом животинката наведеше глава да си зобне от сивата тревица; всички звънчета припяваха в синхрон, всички овчици искряха като сняг и никой не ги притесняваше. Двамата Роувърровци бяха твърде добре възпитани (и се страхуваха от Лунния човек), за да сторят нещо подобно, а из цялата

луна нямаше никакви други кучета, нито крави, коне и лъвове, нито тигри и вълци; всъщност нямаше нищо по-голямо четирикрако от катерици и зайци (при това големи колкото играчки), само от време на време се забелязваше достолепната осанка на потънал в размисъл гигантски бял слон^[15], голям почти колкото магаре. Пропуснах да спомена драконите, понеже още не е дошло време да влязат в приказката, пък и бездруго живеят далече-далече, на голямо разстояние от кулата, понеже всички ужасно се страхуват от Лунния човек — всички, освен един (а дори той се страхува наполовина).

Всеки път, когато кучетата все пак се връщаха при кулата и влитаха през капандурата, намираха топла вечеря, сякаш идваха по уговорено време; въпреки това рядко чуваха или виждаха стопанина на кулата. Той си беше направил работилница в подземията и по стълбите често се виеха бяла пара и сива мъгла, които се процеждаха навън през прозорците на горните етажи.

— Какво прави по цял ден? — обърна се Роувърандъм към Роувър.

— Какво прави ли? — възкликна лунното куче. — О, постоянно е зает — макар напоследък да е дори по-зает от всякога, имам предвид откакто ти дойде. Предполагам, че прави сънища.

— Че защо прави сънища?

— О! Ами за другата страна на луната. От тази страна никой не сънува; всички сънувачи се събират оттатък.

Роувърандъм седна и се почеса; обяснението не му прозвуча особено обяснително. Но лунното куче явно нямаше да му каже повече: и ако питате мен, едва ли е знаело много повече.

Така или иначе, скоро след това се случи нещо, което за известно време отмести подобни въпроси на заден план в съзнанието на Роувърандъм. Двете кучета предприеха много вълнуващо приключение, дори твърде вълнуващо, докато бяха в него; но те си бяха виновни. Пътуваха няколко дни и стигнаха по-далеч от всеки друг път след идването на Роувърандъм; и изобщо не си направиха труда да следят накъде вървят. И стана така, че накрая се изгубиха, и като объркаха пътя, се отдалечаваха все повече и повече от кулата, докато в същото време си мислеха, че се приближават до нея. Лунното куче твърдеше, че е обиколило цялата светла страна на луната и че я познава отлично (той имаше склонност да преувеличава), но

впоследствие бе принуден да признае, че районът му се вижда не особено познат.

— Опасявам се, че отдавна не съм идвал по тези места — обясни той — и съм започнал да ги забравям.

Всъщност кракът му никога не бе стъпвал тук. Без да знаят, двамата бяха попаднали близо до границата с тъмната страна на луната, където бродят какви ли не полузабравени твари и където пътеките и спомените се объркват. А когато се почувстваха сигурни, че са намерили пътя към дома, с изненада установиха, че пред тях се издигат високи планини — притихнали, голи и застрашителни; сега вече лунното куче не се преструваше, че ги е виждало преди. Бяха сиви, не бели, изглеждаха като направени от изстинала преди много време пепел; посред тях лежаха мрачни дълги долини без никакъв признак на живот.

Изведнъж заваля сняг. На луната вали често, но снегът (както го наричат) обикновено е приятен и топъл, при това доста сух и се превръща в прекрасен бял пясък, който отлита надалеч. А снегът, който заваля сега, приличаше повече на нашия. Беше влажен и студен, и мръсен.

— Искам у дома — проплака лунното куче. — В града, където живееш като малко кутре, валеше съвсем същото нещо — на земята, нали се сецаш. О! Какви комини, високи като лунни дървета; и черният пушек; и червените пламъци в огнището!^[16] Понякога ми писва от бялото. На луната трудно можеш да се оцапаш подобаващо.

Това само показва просташките наклонности на лунното куче; и след като на света няма такива градове от стотици години насам, сами виждате, че доста е преувеличил времето, което е прекарал на луната след изпадането си от края на света. Както и да е, точно в този момент една особено огромна и мръсна снежинка го удари в лявото око и той си промени мнението.

— Сигурно това нещо се е заблудило и е изпаднало от противния стар свят — рече той. — Да върви при змиите дано — зайци да го нагризат! А ние явно съвсем се изгубихме. Прилепи го взели и поврага! Да потърсим дупка, където да се скрием!

Отне им известно време, докато намерят каквато и да е дупка, а дотогава станаха вир-вода и измръзнаха: всъщност положението беше толкова трагично, че се пъгнаха под първия попаднал пред погледа им навес, без да вземат никакви предохранителни мерки^[17] — което е абсолютно задължително, при положение че си попаднал на непознато място на края на луната. Мястото, което намериха, не беше точно дупка, по-скоро пещера, при това доста големичка; вътре беше тъмно, но сухо.

— Тук е приятно и топло — рече лунното куче, затвори очи и почти веднага се унесе в дрямка.

— Ох! — проплака малко след това, сепнало се от сладкия сън, както обикновено става при кучетата. — Много е горещо!

Скочи на крака. От вътрешността на пещерата се чуваше разяреният лай на малкия Роувърандъм и когато отиде да погледне какво става, видя по пода към тях да пъпли огън. Точно в този момент топлината на домашното огнище никак не му липсваше; сграбчи малкия Роувърандъм за врата и изхвърча от пещерата като светкавица, хукна към върха на купчината камъни пред входа.

Двамата се настаниха най-отгоре в снега и ококориха очи, целите разтреперани; което бе доста глупава постъпка. Трябваше моментално да полетят към дома или в каквато и да е друга посока, при това побързо от вятъра. Както виждате, лунното куче не знаеше всичко за луната, иначе би било наясно, че това е леговицето на Големия бял дракон — същият, дето се страхуваше само наполовина (и почти никак, когато се ядоса) от Лунния човек. Самият Лунен човек се чувстваше леко притеснен от дракона. „Проклетата твар!“ — така го наричаше, ако изобщо го споменаваше.

Всички бели дракони са родом от луната, както вероятно знаете; но специално този бе пътувал и до земята и се беше върнал, така че беше понаучил това-онова. По времето на Мерлин^[18] се беше бил с Червения дракон при Каердрагон, както ще откриете написано във всяка по-съвременна историческа книга; след което другият дракон станал много червен^[19]. По-късно стори доста повече поразии на Трите острова^[20] и за известно време се оттегли да живее на върха на Сноудон^[21]. Докато беше там, хората не смееха да се качат в планината — с изключение на един мъж, когото драконът завари да пие направо

от бутилката. Онзи допил бутилката толкова светкавично, че я захвърлил на върха, а примерът му бил последван от мнозина други. Но това било доста отдавна, по-късно драконът отлетял до Гуенфа, малко след изчезването на Крал Артур, по времето, когато драконовите опашки са били смятани от саксонските крале за голям деликатес.^[22]

Гуенфа не е далеч от края на света, за дракон с такива титанични размери и тъй необозримо зъл като въпросния полетът си е направо нищо. И така, сега той живее на края на луната; понеже не може да прецени каква точно заплаха представлява за него Лунния човек с магиите и заклинанията си. Все пак от време на време си позволява да се набърка в цветовата схема. Понякога пуска от пещерата си истински червени и зелени пламъци — когато има драконово пиршество или когато е разярен; и често се вият облаци дим. Знае се, че веднъж-дваж е боядисвал цялата луна в червено^[23] или я е изгасял напълно. При така създаденото неудобство Лунния човек се затваря (заедно с кучето си) и казва само едно:

„Пак тази проклета твар!“ Никога не обяснява коя твар или къде живее; вместо това просто слиза в подземията, отпушва най-добрите си заклинания и оправя нещата по най-бързия начин.

Е, сега вече знаете всичко; и ако кучетата знаеха и половината от това, никога нямаше да се подслонят там. Ала го сториха, поне достатъчно за дълго, за да мога да ви разкажа за Белия дракон, а дотогава целият той, бяло-зелени очи, течен зелен огън около всички стави и издишващ черен пушек като парен локомотив, се измъкна от пещерата. И нададе най-ужасния рев. Планините се залюляха и заехтяха, снеговете се стопиха; лавините се сгромолясаха, водопадите замръзнаха.^[24]

Драконът имаше крила като платната, с които плаваха корабите, докато бяха все още кораби, а не параходи^[25]; и не считаше за недостойно да убие каквото и да било — от мишка до кралска дъщеря. Имаше намерение да приключи и с тези две кучета; и им го напомни няколко пъти, преди да се вдигне във въздуха. Кое то беше неговата грешка. Двамата се стрелнаха във въздуха като ракети и се понесоха с вятъра със скорост, с която би се гордял дори Буревестник. Драконът ги погна, плющейки с криле като плющящ дракон и тракайки със зъби като тракащ дракон^[26], прекатури върховете на планините и хвърли в

паника като на пожар чановете на овците. (Сега разбрахте ли защо всички овце носят чанове?)

За щастие посоката на вятъра се оказа най-правилната. Веднага щом чановете зазвъняха бясно, от кулата се стрелна най-изумителна стрела. Можеше да се види от всяка точка на луната като златен чадър, избухнал в хиляди сребърни пискюли, който съвсем скоро след това предизвика неочакван дъжд от падащи звезди на земята. Това бе едновременно пътеводител за двете кучета и предупреждение за дракона; но той беше зает да бълва облаци дим, та изобщо не обърна внимание на предупреждението.

И така, надбягването продължаваше ожесточено. Ако сте виждали някога как птица гони пеперуда и ако можете да си представите гигантска птица да гони две абсолютно миниатюрни пеперудки сред белите планини, значи няма да ви е трудно да видите и завойчетата, финтовете, избягванията на косъм и дивите зигзагообразни спускания на този полет към дома. Неведнъж преди да изминат и половината път, опашката на Роувърандъм биваше близвана от драконовия дъх.

Какво правеше през това време Лунния човек? Ами изстреля една наистина великолепна стрела; след което премина на „Проклетата твар!“, а също така и „Проклетите кутрета! Ще предизвикат затъмнение без време!“ А накрая слезе в подземията и освободи едно мътно, черно заклинание с вид на желиран катран, омесен с мед (и смърдящо като пети ноември^[27], сложен да ври със зеле).

В същия този миг драконът се плъзна ниско над кулата и вдигна огромната си лапа с намерението да перне Роувърандъм — да го запрати директно в празното пространство. Но така и не успя. Лунния човек изстреля заклинанието си от един прозорец на долните етажи и уцели дракона право в корема (където всички дракони са особено нежни), при което той се завъртя. Изгубил ума и дума, драконът, както си беше надолу с главата, се блъсна фронтално в един връх; трудно е да се каже кое пострада повече — носът му или върхът, но и двамата излязоха от строя.

И така, двете кучета влетяха през капандурата на покрива и им трябваше цяла седмица, докато успокоят дишането си; а драконът, куцук-куцук, се отпрати към къщи, където с месеци си лекува носа. Следващото затъмнение беше пълен провал^[28], понеже драконът бе

твърде зает да си ближе тумбалака, за да има време да се занимава с него. Така и не успя да заличи черните петна там, където го уцели заклинанието. Опасявам се, че ще си ги носи за вечни времена. Поради което днес е известен като Петнистото чудовище.

[1] Край Файли се намират Спийтън и Бемптън, известни с високите си скали (130 м отвес), където по време на размножителния период се събират ята морски птици; но тези скали са бели, а не черни. Ненаселени островчета с подобни скали и птичи колонии не са рядкост по крайбрежието на Северна Англия. ↑

[2] Островът на кучетата представлява ивица земя, врязана в Темза в района на Югоизточен Лондон. Името му вероятно идва от времето на Хенри VIII или Елизабет I, които затваряли хрътките си там по време на посещенията си в находящия се отгатак реката Гринич. ↑

[3] Вж. например Шекспир, „Сън в лятна нощ“, V: „Искам да кажа само, че този фенер е луната, че аз съм човекът на луната, че този трънак е моят трънак, а това куче — моето куче.“

Превод: Валери Петров. — Бел.прев. ↑

[4] В „Предание за Слънцето и Луната“ („The Tale of the Sun and the Moon“ — Бел.прев.) от Първата част на „Изгубени предания“ („The Book of Lost Tales“ — Бел.прев.) Толкин говори за лунния кораб, който плава из небесната шир; стопанисва го „възрастен елф с прошарена коса“, който си е построил бяла кула, от която наблюдава небесата или света под себе си. Някои го наричат Лунния човек. ↑

[5] На английски rover е скиталец, непостоянен човек. — Бел.прев. ↑

[6] Луната в „Изгубени предания“ също минава под света. ↑

[7] Такива забрани, съчетани със съвет, са характерни за класическата вълшебна приказка. По-нататък това предупреждение се повтаря още няколко пъти. ↑

[8] Името е съчетание от rover (вж. бел. 5 по-горе) и random — случаен, произволен. — Бел.прев. ↑

[9] Всъщност читателят изобщо не научава защо Псаматос изпраща Роувър на земята. В по-ранните варианти се казва: „Той така и не разбра, понеже магьосниците често имат свои си дълбоки основания, неразбираеми за поколения котки, камо ли кучета — а дори това, което разбра, го разбра доста по-късно.“ ↑

[10] Вероятно отпратка към огледалните насекоми от „Алиса в огледалния свят“ на Луис Карол. Срвн. Rocking-horse-fly, Snap-dragon-fly и Bread-and-butter-fly с люлка конче, сладинка-малинка и масло-с-хлебарка (в превода на Стефан Гечев — бел.прев.) и с бубоклечка, торен бръмбар и маслонска муха (в превода на Светлана Комогорова-Комо и Силвия Вълкова — бел.прев.). ↑

[11] Алюзия с популярните навремето петдесет и седем вида пакетирани храни на американската компания „Хайнц Ко“. ↑

[12] Музиката допринася много за атмосферата в „Роувърандъм“: на светлата страна на луната тя се изпълнява от цветята; в градината на тъмната страна — от славеите и децата; в морето — от морските обитатели. Реалните и въображаемите имена на растения в този параграф отпращат към музика и музикални инструменти: камбанки, звънчета, свирки, рогове, струнни, медни и дървени духови инструменти. Английското наименование на „розвънчетата“ (ringaroses) отпраща към популярна детска песничка игра (Ring-a-ring o'roses).

Имената „кралесвирчета и ментострофчета“ (rhumeroyals и pennywhistles) кръстосват в себе си популярното английско наименование на полската мента (pennyroyal) и израза за т.нар. „кралска строфа“ (rhyme royal). Полифончета (polyphonies) е игра с английското наименование на вид папрат (polypodies), но също така и с музикалния термин полифония (polyphony). „Медни езичета“ (brasstongues) напомня за растението Phyllitis scolopendrium, волски език, но в същото време отпраща към библейския цитат: „Да говоря всички езици човешки и дори ангелски, щом любов нямам, ще бъда мед; що звънти, или кимвал, що звека“ (Коринтяни, 13:1). Свирлова папрат (cracken) е вариация върху орлова папрат (bracken) с внушение за звук. ↑

[13] Прилепепи — от англ. flutterbies, обратното на butterflies (пеперуди), но с намек и за flittermies (прилепи). — Бел.прев. ↑

[14] Тези дървета вероятно са първообраз на дърветата в горите на Лотлориен от „Властелинът на пръстените“ (Кн. 2, гл. 6): „Наесен листата им не падат, а се превръщат в злато“. Превод: Любомир Николов. — Бел.прев. ↑

[15] Вероятно загатване за Сър Пол Нийл, живял през XVII в., който обявил, че е открил слон на луната, но се оказало, че в телескопа

му се е промъкнала мишка, която той взел за слон. ↑

[16] Както Бирмингам, където Толкин прекарва детството си, така и Лийдс, където живее със семейството си по време на работата над „Роувърандъм“, са били мръсни и опушени индустриални градове, днес доста по-чисти. ↑

[17] Вж. „Хобитът“ (на български „Билбо Бегинс или дотам и обратно“), гл. 4, където Билбо и спътниците му са застигнати от гръмотевична буря и се скриват в пещера, без да я огледат предварително: „А това именно е най-опасното при пещерите; понякога не знаеш колко навътре продължават, дали зад тях няма някакъв проход и какво може да те очаква там.“ Превод: Красимира Тодорова. ↑

[18] Мерлин (Мидрин) е митичен поет и пророк, надарен с необикновен ум и чародейни способности. В средновековната литература е известен като магьосника Мерлин. — Бел.прев. ↑

[19] Според легендата британският крал Вортигерн започнал да строи крепостна кула край връх Сноудон за защита срещу враговете, но каквото било построявано денем, нощем се срутвало. Младият Мерлин казал на Вортигерн, че в основите на кулата има езеро, и го посъветвал да го отводни. На дъното на езерото спели два дракона — бял и червен, — които веднага се спуснали в битка помежду си. Червеният дракон, казал Мерлин, са британците, белият — саксонците, които ще победят. Тогава червеният дракон ще стане „много червен“ — т.е. ще бъде потопен в кръв при загубата. Това се случило при Динас Емрис в Гуенед, Уелс, наречен тук Каердрагон, „замък (или крепост) на дракона“. В ръкописа на „Роувърандъм“ се среща Каервирдин, „Укреплението на Мирдин“, променено на Каердрейкион; Каердрагон се появява в първия машинописен вариант. ↑

[20] От уелски „Teir Ynys Prydein“, където „ynys“ (букв. остров) означава „кралство, страна“, оттам и Трите британски кралства: Англия, Шотландия и Уелс. ↑

[21] Най-високият връх в Уелс (3560 фута = 1085 м), находящ се в националния парк „Сноудония“, Гуенед. Толкиновата реплика за човека, който в уплахата си от дракона си хвърлил бутилката на върха, от една страна, намеква, че планината е атрактивен туристически обект, но, от друга, е укор към боклуците, които оставят туристите след себе си. В първия вариант на текста писателят споменава, че

посетителите на Сноудон „пушат цигари, пият бира и хвърлят бутилките където им падне“. ↑

[22] Уелското „gwynfa“ (gwynfa) означава буквално „бяло (благословено) място“, поетично казано „рай“, „небеса“. Няма преки данни в легендите да има място на име Гуенфа (според някои източници би трябвало да се чете Гуинфа), съответстващо на посоченото в „Роувърандъм“; но връзката с „изчезването на крал Артур“ (в по-ранните текстове „смъртта на крал Артур“), т.е. преминаването му в друг свят (Авалон), навежда на мисълта, че Гуенфа е подобно място, „не много далеч от края на света“. Вероятно може да се търси връзка с Гуенвед, божествения горен свят в уелската традиция. Или пък просто един бял дракон е логично да отиде на „бяло място“, а името е намигване към Сноудон, буквално „снежен връх“.

Идеята, че драконовата опашка е деликатес, намираме и във „Фермерът Джайлс от Емз“ (чиито чернови Толкин е писал горе-долу по същото време, макар текстът да е публикуван през 1949 г.): „Все още съществуваше обичай на кралското Коледно тържество да се сервира драконова опашка.“ (На български в сб. „Опасното кралство“, ИК „Прозорец“ — Бел.прев.) Но действието в тази приказка се развива преди времето на саксонските крале. Толкин явно намеква, че драконът си е тръгнал, за да избегне преследването заради опашката си. ↑

[23] По време на затъмнение луната може да придобие медночервен оттенък. ↑

[24] След това изречение в окончателния вариант на текста, но отбелязано за изтриване, се чете: „Никой младежки мотоциклет, профучал през заспало предградие, не би могъл да свърши по-добра работа.“ ↑

[25] Драконът в „Кралицата на феите“ (1590) от Едмънд Спенсър има криле „като две платна“, които, издувани от вятъра, летят напред. ↑

[26] В оригинала snapdragon и flapdragon. За snapdragon вече стана дума в контекста на детска игра. Иначе това е популярното име на цветето Antirrhinum, кученце. (Буквално означава „щракащ, плющящ дракон“. — Бел.прев.) В случая се намеква за традицията да се изработва маска на дракон или драконова глава с отваряща се уста, която се носи от мимове по Коледа или при други карнавални процесии. ↑

[27] На пети ноември Англия отбелязва с фейерверки и огньове на открито осуетяването на заговора срещу английското правителство от 1605 г., организиран от група ревностни католици, недоволни от управлението на Джеймс I. ↑

[28] Вж. също и предговора. Остава загадка как Лунния човек успява да принуди Големия бял дракон да прави лунните затъмнения в график („Ще предизвикат затъмнение без време!“, а също и „Драконът бе твърде зает да си ближе тумбалака, за да има време да се занимава с него“.) Но в много митологии присъства вярването, че затъмненията се причиняват от дракони — които поглъщат, а не само закриват, луната или слънцето. ↑

3

На следващия ден Лунния човек погледна Роувърандъм и рече:

— Това си беше направо измъкване на косъм! За пале като теб май изучи доста подробно светлата страна. Мисля, че е време, като поотдъхнеш, да посетиш и тъмната.

— Може ли да дойда и аз? — попита лунното куче.

— За теб няма да е добре — отвърна Лунния човек, — не те съветвам да го правиш. Може да видиш неща, които ще те затъжат за дома повече от огнището и комините и които нищо чудно да ти навредят не по-малко от дракона.

Лунното куче не се изчерви, понеже не можеше; и не каза нищо, само отиде и се свря в един тъгъл и се запита доколко ли старецът е наясно със ставащото и доколко разбира онова, за което се говори. Също така прекара известно време в чудене какво точно е имал предвид господарят му; но тези мисли не го тормозиха дълго — не беше от тия, дето много-много си го слагат на сърце.

Що се отнася до Роувърандъм, той поотдъхна ден-два, след което се появи Лунния човек и му свирна. И двамата поеха надолу и още по-надолу; спуснаха се по стълбата и слязоха в подземията, врязани направо в скалата, в пропастта над широките лунни долини надзъртаха малки прозорчета; после още по-надолу по тайни стълби, които сякаш минаваха под самата планина, докато най-накрая се озоваха в черно като катран място, където спряха, а Роувърандъм усети, че му се вие свят от безкрайното спираловидно въртеше все по-надолу и по-надолу.

В пълната тъмнина Лунния човек излъчваше меко сияние като лъчист глист и това им беше едничката светлина. Съвсем достатъчна впрочем, за да различат вратата — огромен капак на пода. Старецът го дръпна нагоре и щом капакът се повдигна, в помещението нахлу още тъмнина, сякаш се вля през отвора като мъгла, та Роувърандъм вече не виждаше дори мъждукането на Лунния човек.

— Хайде, доброто ми куче, скачай! — чу се гласът му от тъмнината. Едва ли ще е изненада, ако споделя с вас, че Роувърандъм

не беше добро куче и нямаше намерение да изпълнява заповедта. Оттегли се в най-отдалечения ъгъл на стаичката и сви уши назад. Дупката го плашеше повече от стареца.

Но това не му помогна. Лунния човек просто го вдигна с една ръка и го пусна в черната дупка; и докато падаше ли, падаше в празното пространство, Роувърандъм чу гласа му далеч над себе си:

— Падай право надолу, после полети с вятъра! И ме чакай на другия край!

Това би трябвало да го успокои, но защо ли не изпита успокоение. По-късно Роувърандъм все повтаряше, че по негово мнение дори падането от края на света не било по-ужасно; и че в крайна сметка това било най-страшното от всичките му приключения; и че всеки път, щом се сетел за него, се чувствал така, сякаш си е изгубил тумбалака. Човек може да се убеди, че не е забравил преживяното, като го чуе как крещи и се мята на сън върху рогозката пред камината.

Все пак всичко си има край. Макар и след доста време, постепенно започна да пада по-бавно и по-бавно, докато накрая почти спря. През останалата част от пътуването се наложи да използва крилата си; все едно излиташе през огромен комин — за щастие течението бе на негова страна и му помагаше. Когато най-последно се оказа горе, се почувства безкрайно доволен.

Остана да лежи запъхтян на ръба от другия край на дупката и да чака Лунния човек покорно и обзет от неспокойствие. Той се появи след доста време и Роувърандъм едва тогава забеляза, че се намира на дъното на дълбока мрачна долина, заобиколена от ниски тъмни възвишения. Над тях почиваха черни облаци; отатък облаците проблясваше самотна звезда.

Изведнъж му се приспа непреодолимо; някаква птица в сумрачните хрусталаци наблизко припяваше протяжна песен, която му се стори чудна и прекрасна в сравнение с крясъците на невзрачните врабчета от другата страна, с които вече беше свикнал. Затвори очи.

— Събуди се, мъниче! — чу се глас; и Роувърандъм подскочи като ужилен тъкмо навреме, за да види как старецът се подава от дупката, изкачвайки се по сребърно въже, което огромен сив паяк (много по-голям от кучето) завързваше за едно дърво наблизко.

Лунния човек излезе от дупката.

— Благодаря! — рече той на паяка. — А сега изчезвай!

И паякът изчезна, при това с готовност. На тъмната страна има черни паяци, отровни, макар и не тъй огромни като чудовищата от светлата страна. Те ненавиждат всичко бяло или бледо, или светло, и особено бледи паяци — тях ги мразят като богати роднини, отбиващи се на внезапни посещения.

Сивият паяк се спусна обратно по въжето в дупката, а в същия миг от дървото тупна един черен негов събрат.

— Какво сега! — му подвижна старецът. — Я да се връщаш обратно! Това е личният ми изход, в случай че си забравил. Ама ако ми изплетеш хамак между тия два тиса, може и да те пусна.

— Пътят през центъра на луната е бая дългичък — нагоре, надолу — обърна се той към Роувърандъм, — затова мисля, че малко почивка, преди да дойдат, ще ми се отрази добре. Много са сладички, ама направо ти изпиват силиците. Вярно, винаги мога да си сложа крила, но ги изхабявам много бързо; пък и тогава ще трябва да разширявам дупката, понеже с крила едва ли ще се побера вътре, а иначе съм изкусен катерач по въже.

— Е, как ти се струва тази страна? — продължи след малко. — Тъмна с бледо небе, докато оная беше бледа с тъмно небе, а? Доста е по-различно, само дето и тук няма много истински цветове, имам предвид цветове, дето аз смятам за истински — богати, ярки и наситени. Вярно, ако се вгледаш по-добре, ще забележиш някой и друг отблясък под дърветата — огнивки, диамантени бръмбари, рубинени пеперуди и тям подобни. Ама са такива едни миниатюрни; съвсем дребнички, като всички светли неща от тази страна. И живеят ужасен живот в компанията на бухали като орли с черни като катран пера^[1] и на гарвани като лешояди, при това многобройни като лястовици, а на това отгоре и тези черни паяци. Но от всички лично аз най ненавиждам онези топчести черно-кадифени пеперуди, дето се носят на тумби сред облаците. И не сторват път дори на мен; гледам изобщо да не блещукам, иначе веднага ще ми се заплетат в брадата.

Но въпреки това светлата страна си има своите очарования, малкия; и едно от тях е, че никой на земята, ни човек, ни куче, не я е виждал^[2] — имам предвид в будно състояние. Никой, освен теб!

Лунния човек внезапно скочи в хамака, който черният паяк продължаваше да плете за него, и тутакси заспа.

Останал сам, Роувърандъм приседна и се загледа в стареца, като не изпускаше от поглед и черните паяци. Под мрачните безветрени дървета пробягваха тънки снопчета огнени отблясъци — червени, зелени, златни и сини. Небето бе покрито с блед воал от странни звезди, блещукащи над плаващите петънца кадифени облаци. Някъде в съседна долина като че пееха хиляди славеи, приглушената им песен долиташе отвъд близките хълмове. Изведнъж Роувърандъм чу детски гласове или поне ехото на ехото на гласовете им, довяло от внезапния нежен бриз. Поизправи се на мястото си и нададе най-силния лай, който бе произвеждал от началото на тази приказка насам.

— И таз добра! — извика Лунния човек и скочи съвсем събуден от хамака, та право в тревата, като за малко да настъпи Роувърандъм по опашката. — Да не би вече да са тук?

— Кой? — попита Роувърандъм.

— Че щом като не си ги чул, какво си се разляял? — скастри го старецът. — Хайде! Насам!

Поеха по дълга сива пътека сред шпалир от сияещи камъни и под покров от надвиснали храсти. Тя извеждаше далеч напред, храстите се превърнаха в борове, въздухът се изпълни с уханье на борови иглички нощем. В един миг пътеката се заизкачва нагоре; след известно време стигнаха до билото на най-ниското от възвишенията, ограждащи долината.

Оттам Роувърандъм успя да надзърне в съседната долина; славеите замлъкнаха, сякаш напътствани от невидим диригент, вместо с песента им, въздухът се изпълни с ясни и сладки детски гласчета, сливащи се в многогласна мелодия.

И се спуснаха и заподскачаха по склона старецът и кучето. Честна дума!, Лунния човек заподскача от камък на камък!

— Хайде! По-бързо! — подвикваше той. — Може да съм брадат козел, див или градински козел, ала не мож ме стигна.

И Роувърандъм трябваше да лети, за да не изостане.

Двамата стигнаха до отвесна пропаст, не много дълбока, ала мрачна и лъскава като чер кехлибар, Роувърандъм надникна и видя потънала в сумрак градина^[3] долу в ниското; докато гледаше, цветът ѝ се промени до мекото сияние на следобедно слънце, макар да не

можеше да види откъде извира светлината, обливаща закътаното място, без да прехвърля отвъд. Сиви фонтани имаше там и дълги морави; и навсякъде деца, които танцуваха сънливо, разхождаха се отнесено и разговаряха помежду си. Някои разтърсваха главици, сякаш току-що станали от дълбок сън; други вече тичаха будни и бодри, заливайки се от смях: ровеха дупки, беряха цветя, строяха палатки и къщи, гонеха пеперуди, ритяха топки, катереха се по дървета; и всички пееха.

— Откъде се появиха? — попита Роувърандъм, едновременно объркан и очарован.

— От креватчетата по домовете си, разбира се — отвърна Лунния човек.

— И как са стигнали до тук?

— Това изобщо нямам намерение да ти обяснявам; и никога няма да разбереш. Ти си щастлив, както би бил всеки на твое място, че изобщо си попаднал тук; ще ти кажа само, че децата не използват пътя, по който дойде ти^[4]. Някои от тях идват често, други рядко, а повечето сънища са моя работа. Е, една част си ги носят със себе си, като обяда в училище, има и една част, която (отбелязвам го със съжаление) е дело на паяците — но не и в тази долина и не при положение, че ги пипна. А сега да вървим да се присъединим към игрите им!

Кехлибарената скала се спускаше отвесно надолу. Бе прекалено гладка дори за паяк — не че някой паяк се е опитвал да се изкатери по нея; понеже лесно можеше да се спусне надолу, ала нито паяк, нито друга някоя твар би могла да се изкатери обратно нагоре; над тази градина бдяха тайни стражи, излишно е да споменаваме Лунния човек, без който никоя веселба не минаваше, понеже това си бяха неговите веселби.

Той се изтърси и посред тази. Ей така си седна и се понесе като със шейна — фиуууу — право във вихъра на детската тумба, а Роувърандъм се изтърколи отгоре му, забравил, че може да лети. Или поне, че можеше да лети — понеже когато се окопите, вече долу, установи, че крилата му ги няма.

— Какви ги върши това кутре? — обърна се едно момченце към Лунния човек. Роувърандъм се въртеше като пумпал, опитвайки се да си види гърба.

— Търси си крилата, малкият. Мисли, че ги е остъргал о скалата, докато се е спускал, ала не знае, че са в джоба ми. Тук не се позволяват никакви крила, хората не си тръгват от тази долина просто ей така, без да питат, нали така?

— Да, дядо дългобради! — извикаха в един глас двайсетината деца, а едно момченце сграбчи стареца за брадата и се покачи на рамото му. Роувърандъм беше убеден, че малкият мигом ще бъде превърнат в пеперуда или гумичка за триене, или нещо подобно.

Ала Лунния човек само каза едно: „Честна дума!, малкият, бива си те като катерач по въже. Ще трябва да взимам уроци от тебе.“ След което запрати хлапето във въздуха. И момченцето не падна обратно; даже не понечи. Застина си във въздуха; а старецът му хвърли едно сребърно въже, което извади от джоба си.

— Слез по въжето също толкова бързо! — рече той; а момченцето така и направи, и само миг по-късно вече беше в обятията на магьосника, където бе подобаващо нагъделичкано. — Ако продължаваш да се смееш така, ще се събудиш — предупреди го Лунния човек и го пусна на тревата при приятелчетата му.

Роувърандъм бе оставен да се забавлява на воля и тъкмо се беше отправил към една прекрасна жълта топка („Съвсем като моята вкъщи“, помисли си), когато дочу познат глас.

— Малкото ми кученце! Ето го малкото ми кученце! Винаги съм знаел, че е истинско. Толкова е хубаво, че най-сетне го намерих, прерових пясъците надлъж и нашир, виках и свирех ден след ден!

Още щом чу този глас, Роувърандъм повдигна лапи и застина в умолителна поза.

— Малкото ми молецо се кученце! — провикна се мъничкият Две (разбира се); и се спусна да го потупа по гърба. — Къде се изгуби? Първото, което Роувърандъм каза, беше:

— Чуваш ли ме?

— Разбира се, че те чувам — възкликна малкият Две. — Но когато мама те донесе вкъщи първия път, ти изобщо не пожела да ме чуеш, въпреки че ти говорих на най-добрия си кучешки. И не вярвам да си искал да си говориш с мен; изглеждаше замислен за нещо друго.

Роувърандъм обясни колко съжالياва и каза на момченцето, че е изпаднал от джоба му; и му разказа всичко за Псаматос и за Буревестник, и за повечето си приключения, откакто се бе изгубил. Ето как момченцето и братята му научиха за странния пясъчен човек, както и други полезни неща, които иначе нямаше как да разберат. Малкият Две беше на мнение, че Роувърандъм е чудесно име.

— И аз ще те наричам така — заключи той. — И не забравяй, че все още си мой!

После играха на топка, на криеница, на гоненка, разхождаха се, ловиха зайци (разбира се, безуспешно въпреки ентузиазма: зайците са неуловими създания), освен това се плискаха в езерцата и цяла вечност вършиха купища различни неща; и се заобикваха един друг все повече и повече. Момченцето се търкаляше и премяташе в росната трева, окъпано в светлина, напомняща, че е време за сън (ала тук никой не се притесняваше от влажна трева и време за сън), а кутрето се въргаляше заедно с него, правеше стойка на глава, на каквато никое земно куче не е способно, поне откакто се спомина кучето на Майка Хъбард^[5]; а малчуганът се смееше ли смееше, докато изчезна най-внезапно и остави Роувърандъм сам-самичък на поляната!

— Просто се събуди, това е — рече Лунния човек, който се появи внезапно. — Прибра се у дома, при това съвсем навреме. Ето!, само петнайсетина минутки преди времето за закуска. Тая сутрин ще си пропусне разходката по плажа. Виж ти, виж!, опасявам се, че е време и ние да вървим.

И така, с голяма неохота, Роувърандъм се върна в светлата страна заедно със стареца. Извървяха пеш целия път, което им отне доста време; и на Роувърандъм не му достави толкова удоволствие, колкото би трябвало. Понеже видяха какви ли не чудесии и преживяха всякакви приключения — този път, разбира се, в компанията на Лунния човек, напълно безопасни. Което си беше голямо предимство, като се има предвид, че наоколо беше пълно с отвратителни пълзящи твари, които в друг случай не биха се посвенили да сграбчат тутакси кутрето. Тъмната страна беше толкова влажна, колкото светлата страна бе суха, и пълна с всякакви най-необикновени растения и твари, за които бих ви разказал, ако Роувърандъм ги бе забелязал. Но той не им обърна никакво внимание; мислите му бяха заети с градината и малчугана.

Най-накрая стигнаха до сивия ръб между двете страни и плъзнаха поглед по овъглените долини, където живееха повечето дракони, и през една пролука в планината успяха да видят величественото бяло поле и искрящите скали. Видяха светът да изплува като бледозелена и златиста луна, огромна и кръгла над плещите на Лунните планини; а Роувърандъм си помисли: „Ето там живее моето малко момченце!“ Видя му се ужасно, непоносимо далече.

— Сънищата сбъдват ли се? — попита той.

— Някои от моите — да — отвърна старецът. — Някои, но не всички; още по-малко пък веднага или докато ги сънуват. Защо питаш за сънищата?

— Просто така — рече Роувърандъм.

— Заради малчугана. И аз така си помислих. — И Лунния човек извади от джоба си телескоп, който в разгънат вид се оказа огромен. — Мисля, че един поглед няма да ти навреди — заключи накрая.

Роувърандъм погледна — когато най-последно успя да си затвори едното око и да задържи другото отворено. И видя света съвсем ясно. Първо забеляза далечната страна на лунната пътека, която разсичаше морето; стори му се, че вижда, макар и неясни и тънички, дълги редици дребни човечета, които се носят по нея, ала не можеше да бъде напълно сигурен. Лунната светлина бързо угасна. Слънцето постепенно надделя; и ето че изведнъж се озова в залива на пясъчния вълшебник (но от Псаматос нямаше и следа — Псаматос никога не допускаше да бъде наблюдаван); след малко в кръглата картина влязоха двете момченца и тръгнаха хванати за ръце по плажа. „Миди ли търсят или мен?“, запита се кучето.

Картината скоро се премести и той видя бялата къща на бащата на малчуганите, кацнала горе на скалите, градината ѝ се спускаше чак до морето; на портата му се мярна — неприятна изненада — старият магьосник, седнал на един камък и запалил лулата си, сякаш си няма друга работа, освен да седи и да наблюдава, килнал старата си зелена шапка на тила и разкопчал сетре.

— Какво прави старият Арта-както-там-го-наричаше на портата? — попита Роувърандъм. — Мислех, че отдавна ме е забравил. И не му ли е свършила отпуската?

— Не, той те чака, кученцето ми. Не е забравил. Ако се върнеш сега, било то истински или като играчка, веднага ще те превърне в нещо друго. Не че толкова го е грижа за панталона му — той вече е защит, — ала е много ядосан от намесата на Саматос; а Саматос още не се е отказал от плановете си да се разправя с него.

В следващия миг Роувърандъм видя как вятърът погва шапката на Артаксеркс и магьосникът хуква да я гони; съвсем ясно се видя чудната кръпка на панталона му, оранжева на черни точки.

— Все си мислех, че един магьосник би трябвало да може да си закърпи панталона по-прилично! — възкликна Роувърандъм.

— Че на него си му харесва! — рече старецът. — Омагьосал е парче от нечий завеси; хората са си получили застраховката срещу пожар, той си е осигурил цветовете — всички са останали доволни. Все пак имаш право. Той не отива на добре, струва ми се. Тъжно е да видиш как след всичките тези години някой те побеждава с магията си; но поне ти извади късмет. — Чу се щракване, Лунния човек прибра телескопа и двамата продължиха пътя си.

— Ето ти крилата — каза той, щом се върнаха в кулата. — А сега отлитай и се забавлявай. Не тормози лунните лъчи, не убивай белите ми зайци и се върни, щом огладнееш! Или почувстваш някаква друга болка.

Роувърандъм веднага отлетя да намери лунното куче и да му разкаже за другата страна; но лунният Роувър прояви известна завист, задето на един външен човек бе позволено да види неща, които самият той не е видял, затова се направи, че не го интересува.

— Звучи доста отвратително — изръмжа той. — Сигурен съм, че изобщо не искам да ходя там. Предполагам, че от сега нататък светлата страна ще ти досади, особено като се има предвид, че имаш само мен за компания, вместо всичките си онези двуноги приятели. Жалко, че персийският магьосник е такъв вироглавец, та не иска да те пусне да се прибереш у дома.

Роувърандъм се почувства леко обиден; започна да повтаря отново и отново колко е щастлив, че е пак в кулата, че никога няма да се отегчи от светлата страна. Двамата скоро пак бяха добри приятели и предприеха много нови приключения заедно; ала все пак онова, което лунното куче каза в пристъп на лошо настроение, се оказа вярно.

Роувърандъм не беше виновен и направи всичко възможно да не му личи, но вече никое приключение и обикаляне не му доставяха удоволствие като преди, мислите му все бяха насочени към веселбата, която си устройха в градината с малкия Две.

Наминаха към долината на белите лунни гноми (луноми на галено), дето яздат зайци и си правят палачинки от снежинки, а в спретнатите си овощни градинки отглеждат малки златни ябълкови дръвчета, не по-големи от лютичета. Те поръсват парченца стъкло и гвоздеи пред леговищата на някои от не чак толкова страшните дракони (докато драконите спят) и не си лягат чак до среднощ, за да чуят яростните им резове — тумбалаците на драконите обикновено са нежни, както вече ви казах, а точно в дванайсет часа, всяка нощ от живота си без изключение, излизат да пийнат по едно, всъщност не само тогава. Сегиз-тогиз кучетата се осмеляваха дори да дразнят паяците — прегризваха паяжините и освобождаваха лунните лъчи, отлитайки точно навреме, за да не ги достигнат ласата на паяците, хвърлени от хребета. Ала през цялото това време Роувърандъм се оглеждаше за пощальона Буревестник и чакаше Новини от света^[6] (главно убийства и футбол, както е ясно дори на малките кучета; но от време на време в някой забутан ъгъл се среща и нещо интересно).

Пропусна следващото идване на Буревестник, понеже беше излязъл на разходка, но когато се върна, завари стареца да четете писмата и вестите (изглеждаше в превъзходно настроение, седнал на покрива, клатейки крака от стрехата, запушил огромната си бяла глинена лула, от която излизаха облаци дим като от локомотив, овалното му лице цяло грейнало в усмивка).

Роувърандъм усети, че не издържа повече.

— Раздира ме болка — подхвана той. — Искам да се върна при малкото момче, за да може да се сбъдне сънят му.

Старецът остави писмото, което четеше (отнасяше се за Артаксеркс и беше изключително забавно), и извади лулата от устата си.

— Време ли е вече? Не можеш ли да поостанеш? Така изведнъж! Толкова се радвам, че се запознахме! Трябва да се отбиеш някой ден. Тооолкова ще е хубаво да се видим пак — изстреля той на един дъх.

— Е, добре! — продължи след малко по-сериозно. — С Артаксеркс вече няма проблеми.

— Как така?? — попита Роувърандъм, внезапно въодушевен.

— Оженил се е за една морска сирена и е заминал да живее на дъното на Дълбокото синьо море.

— Дано тя му кърпи панталона по-сносно! Кръпка от зелени водорасли би се връзвала идеално със зелената му шапка.

— Скъпо мое кученце! На сватбата е бил с чисто нов морскозелен костюм с розови коралови копчета и еполети от актинии; а старата му шапка е била изгорена на плажа! В основата на всичко стоял Саматос. О! Саматос е тъй дълбок, дълбок е колкото Дълбокото синьо море, и предполагам, че възнамерява да нагласи още доста неща по свой вкус, доста повече, не само теб, кучето ми.

Само се чудя как ли ще свърши всичко! Според мен Артаксеркс тъкмо навлиза в двайсетото или двайсет и първото си детство; а се пали за изключително дребни неща. Твърдоглав си е той, дума да няма. Някога беше доста добър магьосник, ала напоследък е станал много раздражителен и същинска напаст. Когато отиде и изрови стария Саматос с дървена пика от пясъка посред бял ден, измъквайки го от дупката му за ушите, саматистите решиха, че нещата са отишли твърде далеч, което никак не ме учудва. „Да ми създава такова неудобство, при това по време на най-сладката ми почивка, и то за едно нещастно пале“, ей така ми пише, и не е нужно да се изчервяваш.

Та значи, поканил Артаксеркс на празненство на морските сирени — след като страстите и на двамата се поохладели, това е цялата история. Завели Артаксеркс на нощно къпане и той никога вече няма да се завърне в Персия, нито дори в Пършор. Влюбил се в по-голямата, но много красива дъщеря на богатия морски крал^[7] и още на другата нощ вдигнали сватба.

И това вероятно е чудесно. В Океана от доста време нямат постоянен магьосник. Протей, Посейдон, Тритон, Нептун^[8] и цялата тая паплач отдавна са се превърнали в лещанки и миди, пък и бездруго никога не са се интересували кой знае колко от ситуацията извън Средиземноморието — останаха си твърде привързани към сардините. Старият Ньорд^[9] също се пенсионира преди доста време. Той, разбира се, нямаше как да се посвети изцяло на бизнеса, особено след нелепата си женитба с великанката — както е известно, тя го избра заради чистите му крака (голямо удобство у дома) и го разлюби, макар и твърде късно, когато установи, че са вечно мокри. Чувам, че останал

само с един чифт; съвсем е изкуфял, горкичкият. Нефтът му докара ужасна кашлица, та се пенсионира някъде край бреговете на Исландия, жаден за мъничко слънце.

Разбира се, не бива да пропускам и Морския старец^[10]. Пада ми се братовчед, с което не се гордея. Голям товар си е — не може да ходи и все иска да го носят, надявам се, си чувал. И това го довърши. Седнал на плаваща мина (ако разбираш какво имам предвид) преди година-две, право върху едно от копчетата!^[11] Дори *моята* магия е безсилна в такива случаи. Беше по-ужасно дори от Хъмпти-Дъмпти^[12].

— Ами Британия?^[13] — попита Роувърандъм, който в края на краищата си е английско куче; макар всъщност цялата тази история да започваше да го отегчава и да предпочиташе да чуе нещо повече за своя си магьосник. — Мислех, че Британия властва над вълните.

— Всъщност тя никога не си мокри краката. Предпочита да потупва лъвовете на плажа и да си седи връз монети, стиснала тризъбец в ръка — пък и във всеки случай вълните не са единственото, което може да се управлява в морето. Сега и Артаксеркс е при тях, та се надявам да им влезе в работа. Първите няколко години ще се учи да развъжда сливи върху полипи, така поне си мисля, ако му разрешат; което ще е по-лесно от това да въвежда ред сред морските обитатели.

Е, така де! Докъде бях стигнал? Разбира се — ако искаш, вече можеш да си вървиш. Всъщност няма какво да се правя на толкова учтив, време е да си ходиш, при това възможно най-бързо. Първата ти грижа е старият Саматос — не следвай лошия ми пример и не забравяй П-тата, като го срещнеш!^[14]

Буревестник се появи отново на другия ден, носеше извънредна поща — огромно количество писма за Лунния човек, плюс купчини вестници: „Илюстрейтид Уийкли Уийд“, „Оушън Ноушънс“, „Мърмейл“, „Конч“ и „Морнинг Сплаш“.^[15] Всички те съдържаха едни и същи (ексклузивни) снимки от сватбата на Артаксеркс на плажа при пълнолуние, а на заден план се виждаше ухилената физиономия на господин Псаматос Псаматидис, известния финансист (доста почтително обръщение). Но снимките бяха далеч по-хубави от нашите, най-малкото защото бяха цветни^[16]; а сирената наистина изглеждаше красива (опашката ѝ бе потопена в пяна).

Беше време да си кажат довиждане. Лунния човек изпрати Роувърандъм със сияеща усмивка; лунното куче си придаваше нехаен вид. Опашката на Роувърандъм доста поувисна, но всичко, което каза, беше: „Довиждане, кутре! Пази се, не тормози лунните лъчи, не убивай белите зайци и не преяждай на вечеря!“

— Ти си кутре! — отвърна лунният Роувър. — И престани да ядеш магьоснически панталони!

Това беше; все ми се струва обаче, че мира не е дал на Лунния човек да го прати на почивка при Роувърандъм, и си мисля, че му е ходил на гости поне няколко пъти.

Роувърандъм полетя към дома заедно с Буревестник, Лунния човек слезе в подземията си, а кучето му се настани на покрива и се визира в пространството, докато ги изгуби от поглед.

[1] Игра с английското наименование на един вид бухал, eagle-owl (*Bubo Maximus*), съдържащо думите за орел и за бухал. Едра птица с черно-кафяво оперение в горната част. ↑

[2] В оригинала: „... nobody and no-doggy on earth has ever seen it before“. — Бел.прев. ↑

[3] За сходството между лунната градина и тази в „Къщичката на изгубените игри“ от „Изгубени предания“ вж. предговора. В „Градината зад Луната“ на Хауърд Пайл героят Дейвид също посещава градината на Лунния човек, където децата играят и се смеят. Тук, както и в „Роувърандъм“, малчуганите явно са изменили пътя до градината в съня си, тъй като истинските им телца остават на земята. Дейвид стига до градината по по-прозаичен начин: по задните стълби в къщата на Лунния човек. ↑

[4] За „Пътеката на сънищата“ вж. предговора. ↑

[5] В популярната детска песничка за Майка Хъбард се разказва как тя намерила кучето си умряло, отишла до кръчмата да купи бяло и червено винце, а като се върнала, го заварила на челна стойка. ↑

[6] „Нюз ъв дъ Уърлд“ — жълт английски вестник. ↑

[7] Намигване към „И така се влюбих в по-голямата грозна дъщеря на богатия адвокат“ от опера на Гилбърт и Съливан. ↑

[8] Морски богове и божества в гръцката и в римската (Нептун) митология. ↑

[9] Морско божество в норвежката митология. „Глупавият му брак“ отпраща към легенда, разказана в главите „Гилфгагининг“ („Измамването на Гилфи“) и „Скалдскапармал“ („Езикът на поезията“) от „Еда в проза“ на исландския учен Снори Стурлусон (1179–1241). Боговете обещаваха на дъщерята на един великан да се омъжи за един от тях. Богът на гръмотевиците Тор бил убил баща ѝ, та предложението им трябвало да компенсират загубата. Но великанката трябвало да направи своя избор по краката на боговете. Тя избрала най-хубавите нозе, като се надявала да е посочила красавеца Балдер. Но избраникът ѝ се оказал Ньорд. Според коментаторите въпросът защо краката на Ньорд са по-хубави от Балдеровите е спорен; коментарът на Толкин, че великанката е избрала Ньорд, защото краката му са били по-чисти („голямо удобство у дома“), разбира се, е шега, но в бележка към книгата си „Въведение в старонорвежкия“ (1927) Толкиновият колега от Лийдс Е. В. Гордън отбелязва, че краката на Ньорд са най-чисти, понеже е морско божество (т.е. миел ги е редовно). ↑

[10] Герой от „Хиляда и една нощ“, когото Синдбад Мореплавателя открива, след като корабокрушира при петото си пътешествие. Морският старец моли Синдбад да го пренесе през реката, Синдбад изпълнява молбата му, но не може да свали Стареца от гърба си. По-късно се освобождава, като напива Стареца, след което го убива с камък. ↑

[11] Подобни мини са били използвани по време на Първата световна война. (Очевидно Морският старец е искал да бъде „пренесен“ на нея.) „Копчетата“ всъщност са островърхи детонатори. ↑

[12] Яйцето от традиционна детска песничка, по-известно като едно от странните същества, които Алиса среща в огледалния свят (в шеста глава на приказката). В песничката се пее така:

*Хъмпти-Дъмпти седеше на стената,
Хъмпти-Дъмпти падна на земята.
Всички царски хора и царските коне
не могат вече да го вдигнат на мястото му, не!*

Превод: Стефан Гечев

↑

[13] Британия, която „властва над вълните“, както се пее в популярна песен, е символ на Великобритания, изобразяващ седнала жена с шлем, тризъбец и лъв. Изобразявана е на английски монети и ордени от времето на Чарлз I насам. ↑

[14] Буквално не забравяй да произнесяш П-то от името „Псаматос“. Но тъй като приказката започва с това, че Роувър забравя да каже „простете“ на Артаксеркс, и като се има предвид израза „mind your P-s and Q-s“, т.е. дръж се добре, прилично, Лунния човек измисля поредния каламбур. ↑

[15] Имената на всички вестници са хем морски (съдържат в себе си думи като водорасло, океан, раковина и т.н.), хем са съставени по модела на съществуващи заглавия с характерните за периодични издания думи като „illustrated“, „news“, „morning“. „The Illustrated Weekly Weed“ перифразира „The Illustrated London News“. „Mer-mail“ е нещо като „Морска поща“, но и закачка към „Mermaid“, морска сирена. — Бел.прев. ↑

[16] По онова време е нямало цветни вестници. ↑

4

Когато стигнаха до края на света, в Северната звезда се блъскаше студен вятър, а ледените талази на водопадите се сипеха отгоре им. Обратният път беше още по-изнурителен, тъй като магията на Псаматос вече не ги тласкаше с шеметна скорост напред; затова с радост си отдъхнаха на Острова на кучетата. Но понеже Роувърандъм все още бе с омагьосания си ръст, удоволствието му не беше чак толкова голямо. Другите кучета бяха огромни и шумни, а и го гледаха изпод вежди; а кокалите по дърветата бяха твърде големи и кокалести.

Призори на по-следващия ден най-сетне забелязаха черните скали на Буревестниковия дом; а докато наближат залива на Псаматос, слънцето нагриваше гърбовете им и върхарите на пясъчните хълмове бяха бледи и сухи.

Буревестник нададе предпазлив крясък и почука с клюн по стърчаща от земята клечка. Клечката тутакси изхвъркна във въздуха и се превъплъти в лявото ухо на Псаматос, към което мигновено се присъедини и дясното, последвани от долната част на грозните глава и врат на вълшебника.

— Какво искате вие двамата по това време на деня? — изръмжа Псаматос. — Любимото ми време за дрямка.

— Върнахме се! — рече гларусът.

— Както виждам, позволил си му да те върне на гръб — обърна се Псаматос към кученцето. — След лова на дракони смеех да се надявам, че ще намериш друг начин за въздушно прибиране у дома.

— Но моля ви, сър — проплака Роувърандъм, — оставих си крилата там; пък и не бяха мои. И повече от всичко искам пак да съм си обикновено куче.

— О! Добре. Все пак се надявам, че си се забавлявал като „Роувърандъм“. Както и би трябвало. Сега пак можеш да си само Роувър, ако, разбира се, пожелаеш; и да се прибереш да си играеш с жълтата си топка, и да дремеш по фотъйлите при всеки удобен

случай, и да седиш в скутове, и пак да си бъдеш същото достойно джавкащо пале.

— Ами момченцето? — попита Роувър.

— Та нали ти сам избяга от него, глупчо, при това чак на луната, ако не се лъжа! — рече Псаматос, преструвайки се на отегчен и изненадан едновременно, но в същото време в пронизателното му око грейна закачливо пламъче. — Казах у дома, което и имам предвид. Престани да се пениш и да спориш!

Горкичкият Роувър се пенеше, понеже полагаше неистови усилия да произнесе едно безкрайно учтиво „Господин П-саматос“. Докато накрая успя.

— П-прескъпи ми господин П-псаматос — сърцераздирателно подхвана той. — П-пардон, моля, ала п-престъпление би било да не ви кажа, че го срещнах п-пак; и вече не бива да бягам; п-понеже съм си негов, нали така? Значи трябва да се върна обратно п-при него.

— Бабини деветини! Разбира се, че не бива и не би трябвало! Ти принадлежиш на старата госпожа, дето първа те е взела при себе си, и при нея обратно ще се върнеш ти. Не може просто така да се купуват откраднати вещи, същото важи и за омагьосаните, както вероятно щеше да си чувал, ако знаеше Закона, глупаво малко куче! Майката на мъничкия Две похарчи шест пенса за теб и толкова. Пък и бездруго какво е една среща в сънищата? — въздъхна накрая Псаматос и му смигна.

— Мислех, че някои от сънищата на Лунния човек се сбъдват — пророни тъжно мъничкият Роувър.

— О! Нима! Е, това си е работа на Лунния човек. А *моята* работа е да ти върна тутакси нормалния размер и да те пратя там, където ти е мястото. Артаксеркс се отдаде на други дейности, тъй че няма защо да се притесняваме повече от него. Ела тук!

Той пое Роувър и размаха огромната си длан над главата му, и фокус-мокус-препаратус — никаква промяна! Повтори жеста, но пак нищо.

Тогава Псаматос се измъкна цял от пясъка и Роувър за пръв път видя, че краката му са като на заек. Вълшебникът започна да тъпче и беснее, да ритя пясък във въздуха, да газии мидените черупки и да сумти като разярен мопс; но въпреки това не се случи нищо!

— Работа на водораслест магьосник, цял да се изприщи и брадавици да му избият дано! — започна да кълне той. — Работа на персийски събирач на сливи, в гърне да го туриш и на сладко да го свариш!^[1] — закрещя той и продължи да сипе ругатни, дордето капна. После седна.

— Е, какво пък! — заключи накрая, вече поохладил страстите. — Човек се учи, докато е жив! Ама тоя Артаксеркс е такава странна птица. Кой да предполага, че ще те запомни посред цялата дандания около сватбата си, че ще похаби най-могъщо заклинание за някакво си куче, при това точно преди медения си месец — като че ли първото не беше повече от достатъчно за едно кутре? Сякаш не е достатъчно да извадиш някой от кожата му.

Е, така или иначе, няма защо да си блъскам главата с въпроса какво да се направи — продължи Псаматос. — Има само една възможност. Трябва да отидеш да го намериш и да го помолиш за прошка. Но помни ми думата! Това няма да го забравя и ще му се пише, докато морето стане дважди по-солено и наполовина по-сухо. Вие двамата се поразходете и се върнете след половин час, когато ще съм в по-добро настроение!

Буревестник и Роувър се разходиха по плажа и нагоре към скалите, Буревестник летеше плавно, Роувър се тътреше тъжно зад него. Спряха пред къщата на бащата на момченцето и Роувър дори влезе през портата и приседна край едно цвете под прозореца на малкия. Беше доста рано, ала той изджавка с надежда. Малчуганите или още спяха дълбоко, или пък вече бяха излезли, понеже никой не се появи на прозореца. Или поне така си помисли Роувър. Той бе забравил, че тук, в света, нещата са по-различни, отколкото в задната градина на луната, и че магията на Артаксеркс все още засяга ръста му, както и силата на лая му.

След известно време Буревестник го отнесе жално обратно при заливчето. Там го очакваше една изцяло нова изненада. Псаматос разговаряше с кит! Огромен кит, Уин, най-старият от Подходящите китове^[2]. На малкия Роувър му се стори колкото планина, положил грамадната си глава в плитчините край брега.

— Съжалявам, че засега не успях да ти осигуря по-малко транспортно средство — рече Псаматос. — Но пък е толкова удобен!

— Заповядай вътре! — обади се китът.

— Довиждане! Влизай! — подкани го гларусът.

— Хайде! — включи се и Псаматос; — и побързай! И не хапи, и не драскай вътре; може да предизвикаш кашлица на Уин, а от това никак няма да ти е топлинко.

Беше почти толкова ужасно, колкото да те накарат да скочиш в дупката на пода на подземията в кулата на Лунния човек, и Роувър отстъпи назад, та се наложи Буревестник и Псаматос да го подбутнат. И го подбутнаха, но без да го придумат; а челюстите на кита щракнаха и решиха въпроса.

Вътре беше тъмновато и вонеше на риба. Роувър приседна и затрепери; както си седеше (и не смееше да почеше дори собствените си уши), чу, или поне му се счу, пляскането на китовата опашка във водата; и усети, или поне му се стори, че усеща, как китът се гмурва все по-надълбоко и все по-надолу към дъното на Дълбокото синьо море.

Когато Уин спря и отново отвори уста (при това с удоволствие: китове предпочитат да ловуват със зейнала паст, при което в гърлото им се влива мощна струя храна, но този кит бе разумно животно), Роувър надзърна навън и видя дълбоко, отвсякъде неизмеримо дълбоко, но ни най-малко синьо море. Всичко сияеше в бледозеленикаво; Роувър излезе и се озова посред бяла пясъчна пътека, лъкатушеща сред сумрачна и чудата гора.

— Карай право напред! Близо е — упъти го Уин.

Роувър пое право напред, поне доколкото позволяваше пътеката, и скоро пред погледа му изникнаха дверите на величествен чертог, като че изваяни от розов и бял камък, озарен от извираща от сърцевината му бледа светлина; множеството прозорци бяха блеснали в ярка зелена и синя светлина. Покрай стените растяха гигантски морски дървета, извисяващи се над кулите на чертога, застанал внушителен и искрящ напред мрачните води. Дебелите каучукови стволове на дърветата се огъваха и полюшваха като треви, сянката на безкрайните им корони бе окичена със златни, сребърни, червени, сини и фосфоресциращи рибки вместо с птици. Ала те не чуруликаха. Затова пък вътре пееха морски сирени. Как само пееха! Всички морски хубавици пееха в хор и песента им отлиташе през прозорците под акомпанимента на стотици морски музиканти, които свиреха на хорни, дудуци и раковини.

Ухилените физиономии на морските гоблини сред дърветата подканиха Роувър да забърза колкото му позволяваха силите — но на такава дълбочина под водата крачката му бе ленива и натежала. А защо не се удави? Нямам представа, но вероятно Псаматос Псаматидис е решил въпроса (той знае много повече за морето, отколкото биха предположили повечето хора, макар че дори пръста си не потапя във водата, ако не му се налага), докато Роувър и Буревестник се наслаждаваха на разходката си, а той остана да се поуспокои и начерта нов план.

Така или иначе, Роувър не се удави; но още преди да е стигнал до дверите, вече си мечтаеше да е някъде другаде, па било то и във влажния търбух на кита: измежду алените хрусталаци се мяркаха чудати фигури и надничаха странни лица, а шупливите гъсталаци от двете страни на пътеката изглеждаха определено не безопасни. Найсетне стигна пред огромния портал — златната арка беше опасана с корали, а под нея — седефена врата, украсена със зъби от акула. Чукалото представляваше гигантски обръч, инкрустиран с бели раковинки, чиито остри червени серпантинки стърчаха право напред; Роувър, разбира се, нямаше как да го стигне, нито пък би могъл да го помръдне, дори да можеше да се протегне до него. Затова изляя и, за голяма изненада лаят му се оказа доста силен. На третия път музиката вътре секна и вратата се отвори.

И кой, мислиш, стоеше на прага? Самият Артаксеркс, облечен в нещо като сливовосиньо кадифе, със зелен копринен панталон; от устата му сгърчеше вечната огромна лула, само че сега от нея вместо тютюнев дим излизаха красиви мехурчета с цветовете на дъгата; шапка не се виждаше.

— Здравсти! — рече той. — Значи все пак се появи! Знаех си, че бързо ще ти писне от стария П-саматос (как само изпухтя при това пресилено П). Де да можеше да е на всяка манджа мерудия. Е, какво те води тук долу? Тъкмо имаме празненство и ти ни прекъсна музиката.

— Моля ви, господин Артерксакс, искам да кажа Ертак-саркс — започна Роувър доста шашардисан, като в същото време се стараяше да е колкото се може по-учтив.

— О, не се притеснявай за правилния изговор! Все ми е едно! — тросна се магьосникът. — Минавай направо към обясненията, ама

гледай да не се разпростираш много-много; нямам време за разтягане на локуми.

Беше погълнат изцяло от собствената си значимост (особено пред непознати) след женитбата си е дъщерята на богатия морски крал и поемането на поста Пасифико-атлантически магьосник (когато не беше наблизно, всички му викаха за по-кратко ПАМ)^[3]. Ако си дошъл по неотложен въпрос, по-добре влез и изчакай във фойето; след танца може и да намеря малко време.

Затвори вратата зад Роувър и се отдалечи. Кутрето се озова в просторно фойе под сумрачен купол. Околовръст се виждаха островърхи, запердени с водорасли арки, повечето потънали в тъма; все пак едната беше обляна в светлина и от нея се носеше силна музика, която явно никога не стихваше, която не се повтаряше и не замлъкваше нито за миг.

На Роувър скоро му писна да чака и отиде до лъчистия праг, за да надзърне зад завесите. Пред погледа му се откри бална зала със седем купола и десет хиляди коралови колони, осветена с най-чиста магия и изпълнена с топла и искряща вода. Всички златокоси русалки и тъмнокоси сирени танцуваха страстно и пееха — не се вдигаха на опашките си, а виеха изящни тела във водата, нагоре и надолу, напред и назад в бистрата вода.

Никой не забеляза носа на малкото кученце, подаващ се през завесата от водорасли, така че след като погледа известно време, Роувър се шмугна вътре. Подът беше от сребърен пясък и разгърнати розови пеперудени черупки, които пърхаха нежно в развълнуваната вода, и той внимателно си запроправя път, като гледаше да се придържа към стената, докато внезапно над него прозвуча глас:

— Какво сладко кученце! Сигурна съм, че е земно, а не морско куче^[4]. Как ли се е озовало тук мъничето!

Роувър вдигна глава и видя прелестна морска дама с голям черен гребен в златните коси, която бе приседнала на един риф току над главата му; кърпеше един от зелените чорапи на Артаксеркс, а прискърбната ѝ опашка се поклащаше плавно под нея. Тя, разбира се, беше новата госпожа Артаксеркс (най-известна като принцеса Пам; тя бе доста популярна, което беше далеч повече, отколкото може да се каже за съпруга ѝ). В този момент Артаксеркс седеше до нея и независимо дали имаше или не време за разтягане на локуми, бе

принуден да слуша локумите на жена си. Или поне беше седял там, преди да се появи Роувър. Щом забеляза кучето, госпожа Артаксеркс прекъсна тирадата си и кърпенето на чорапа, гмурна се към дъното, сграбчи Роувър в прегръдката си и го отнесе обратно на мястото си. Всъщност беше се настанила край прозореца на първия етаж (прозорецът бе вътрешен) — в морските домове няма стълби, както няма и чадъри, все поради една и съща причина; освен това няма голяма разлика между врати и прозорци.

Не след дълго морската дама положи красивото си (и доста обемно) тяло на дивана и нагласи Роувър в скута си; в същия миг някъде изотдолу се надигна ужасно ръмжене.

— Долу, Роувър! Легни, доброто ми куче! — рече госпожа Артаксеркс. Тя обаче нямаше предвид нашия Роувър; думите ѝ бяха предназначени за едно бяло морско куче, което, въпреки предупреждението все пак се появи с ръмжене и боботене и пляскайки с малките си плавници във водата, разпенена от голямата му плоска опашка, а през острата му муцунка излизаха мехурчета.

— Що за отвратителен дребосък! — възкликна новото куче. — Виж му само окаяната опашка! Виж му лапите! И глупавото кожухче!

— А ти погледни себе си — обади се Роувър от скута на морската дама — и няма и да ти хрумне да повториш! Кой те кръсти Роувър? Мелез между патица и попова лъжичка, претендиращ, че е куче! — От което личи, че двамата се харесаха от пръв поглед.

Истината е, че скоро станаха големи приятели — е, може би не толкова големи, колкото Роувър и лунното куче, ако и да било защото Роувър остана под водата за по-кратко, пък и все пак морските дълбини не са толкова забавни за малките кучета, колкото е луната, тъй като са пълни с мрачни и ужасни кътчета, където светлина не е прониквала и никога няма да проникне и които ще останат скрити за вечни времена, щом светлината в тях е изчезнала веднъж. Там живеят ужасни твари, твърде стари, за да си ги представиш, твърде силни да ги омагьосаш и твърде огромни, за да ги премериш. Артаксеркс вече се бе убедил в това. Длъжността ПАМ се оказа не най-престижната в света.

— А сега плувайте и се забавлявайте! — рече жена му, щом караницата между кучетата приключи и двете животинки започнаха да се душат взаимно. — Не тормозете огнените риби, не дъвчете

актиниите, не се оставяйте на мидите да ви пипнат; и се връщайте за вечеря!

— Ама моля ви се, аз не мога да плувам! — проплака Роувър.

— Олеле, ех, че неприятно! — възкликна госпожата. — Хайде, ПАМ! — единствена тя си позволяваше да се обръща към мъжа си така в негово присъствие. — Най-сетне се появи нещо, което и ти да свършиш!

— Разбира се, скъпа! — откликна магьосникът, нетърпелив да ѝ услужи и доволен от възможността да покаже, че наистина притежава магическа дарба и не е просто някакъв си напълно безполезен царедворец (или както им казват на морски диалект — молуска^[5]). Той извади от джоба на пояса си пръчица — всъщност това беше автоматичната му писалка, но тук не можеше да я използва по предназначение: морските обитатели пишат с особено лепкаво и влажно мастило, абсолютно неприложимо при автоматичните писалки — и я размаха над Роувър.

Въпреки мнението на някои хора Артаксеркс бе доста талантлив магьосник — посвоему (иначе Роувър не би преживял всички тези приключения), не от особено висока класа, но все пак с достатъчно опит^[6]. Както и да е, още след първото махване опашката на Роувър започна да придобива рибешка форма, на краката му израснаха ципи, а козината му постепенно започна да заприличва на мушама. След като трансформацията завърши, той бързо свикна с нея; и установи, че плуването е далеч по-лесно от летенето, почти толкова приятно и далеч не тъй уморително — освен ако не искаш да се гмурнеш много надълбоко.

Първото, което направи след пробната обиколка около балната зала, бе да гризне другото куче по опашката. На шега, разбира се; но на шега или не, между двамата мигом избухна свада, понеже морското куче си беше кибритлия. Роувър се спаси, като изчезна по най-бързия начин; изискваше се бързина и чевръстост. Честна дума!, имаше гонитба от едната и от другата страна на прозорците, из мрачните коридори и около колоните, над, под и около куполите; докато накрая морското куче се умори — както и лошото му настроение — и двамата с Роувър седнаха на върха на най-високия купол, току до флагцока.

Там се полюшваше флагът на морския крал — алено-зелена серпантина от водорасли, украсена с бисери.

— Как се каваш? — попита морското куче, щом успя да си поеме дъх. — Роувър? Не, това е моето име, значи не може да го ползваш. Аз го имам отпреди теб!

— Откъде знаеш?

— Разбира се, че знам! Та ти си просто кутре, при това си тук долу от не повече от пет минути. А аз съм омагьосан отпреди цяла вечност, отпреди стотици години. Дори бих казал, че съм предтеча на всички кучета Роувър.

Първият ми господар беше достоен за името Роувър, морски пътешественик, който кръстосваше с кораба си северните морета; корабът му бе дълъг, с червени платна и с драконова глава на носа, наричаше го „Червения червей“^[7] и много го обичаше. Обичах си господаря, макар да бях само кутре и той да не ми обръщаше много внимание; понеже не бях достатъчно голям, за да мога да ловувам, а той не взимаше кучета на кораба си. Един ден се качих на палубата без покана. Той се сбогуваше с жена си; вятърът духаше, моряците бутаха „Червения червей“ по вала към морето. Пяната около драконовата шия бе побеляла; изведнъж почувствах, че никога повече няма да видя господаря си, ако не тръгна с него. Успях да се промъкна на палубата и се скрих зад един бидон с вода; откриха ме едва когато бяхме много навътре в морето, ориентирите по дъното бяха паднали дълбоко-дълбоко.

Тогава ме нарекоха Роувър, докато ме измъкнаха за опашката. „Това се казва морски пътешественик!“, каза един моряк. „Има странната съдба да не види дома си никога вече“, допълни друг с едни такива особени очи. Така и стана, никога повече не видях дома си; така и не пораснах, макар доста да поостарях — и, разбира се, помъдрях.

По време на пътуването се завърза морски бой и аз се щурах по палубата под дъжд от стрели и удари на мечове в щитове. Моряците от „Черния лебед“ превзеха кораба ни и хвърлиха екипажа зад борда. Моят господар беше последен. Застана до драконовата глава и се гмурна в морето както си беше с ризницата; аз скочих подире му.

Той стигна до дъното по-бързо от мен и сирените го хванаха^[8]; помолих ги да го върнат обратно на сушата, понеже мнозина ще плачат за него, ако не се прибере у дома. Те ми се усмигнаха и го понесоха нагоре, за да го отнесат надалеч; днес някои от тях разправят, че го отнесли на брега, други само клатят глави. На тях не може да се разчита, бива ги само да пазят собствените си тайни; в това са по-добри от стридите.

Често си мисля, че наистина са го заровили в белия пясък. Далеч от тук все още лежи част от „Червения червей“, потопен от екипажа на „Черния лебед“; поне беше там последния път, когато наминах по онези места. Около и над него израсна гора от водорасли, покри всичко, с изключение на драконовата глава; като по чудо там не се хванаха дори раковини, а под кораба имаше могила от бял пясък.

Отдавна не съм ходил там. Постепенно се превърнах в морско куче — по-възрастните морски жени някога бяха доста добри магьосници, а една от тях бе особено мила с мен. Именно тя ме поднесе в дар на морския крал, дядото на настоящия морски крал, и оттогава до днес живее тук. Това е моята история. Събитията, за които ти разказах, се случиха преди стотици години, през това време съм посрещнал доста приливи и отливи, но така и не се завърнах у дома. А сега ми разкажи своята история! Не ми се вярва, ама да не би случайно да идваш от Северното море, а? Някога му казвахме Английско море. Или да познаваш старите места около Оркнейските острови?^[9]

Нашият Роувър трябваше да признае, че никога преди не е чувал друго за море, освен „морето“, при това само бегло.

— Но пък съм бил на луната — похвали се той и разказа на новия си приятел поне толкова, колкото онзи би могъл да разбере.

Морското куче хареса изключително много историята на Роувър и повярва на поне половината от нея.

— Страхотна дълга заплетена история — възкликна той, — най-добрата, която съм чувал от доста време насам. Виждам луната. От време на време излизам на повърхността, нали разбираш, но никога не съм си представял, че там може да е така. Ама честно казано!, онова лунно пале е голям нахалник. Трима Роувъровци! И двама са много, ама трима вече е неприлично! И нито за миг не вярвам, че е по-стар от мене; много ще се изненадам, ако изобщо е стигнал стотака.

И сигурно имаше право. Лунното куче, както сигурно сте забелязали, имаше навика да преувеличава.

— И във всеки случай — продължи морското куче — той се е кръстил сам. Докато мен са ме кръстили.

— Мен също — не се стърпя нашето кученце.

— При това се е кръстил безоснователно и преди да си е заслужил името. Идеята на Лунния човек ми хареса. Аз също ще те наричам Роувърандъм; ако бях на твое място, щях да се придържам към това име — както ми се вижда, май никога не знаеш къде ще се озовеш в следващия момент! Да слизаме на вечеря!

Тук се вечеряше риба, но Роувърандъм скоро свикна с това; явно подхождаше на превърнатите му в плавници лапи. След вечеря внезапно си спомни за целта на дългото си пътуване до морското дъно; и хукна да дири Артаксеркс. Завари го да духа мехурчета и да ги превръща в истински топчета за радост на морските деца.

— Моля ви, господин Артаксеркс, дали бихте могъл да бъдете притеснен и да се обърнете към мен... — подхвана Роувърандъм.

— О! Махай се! — извика магьосникът. — Нима не виждаш, че не бих могъл да бъда притеснен? Не сега, зает съм. — Това Артаксеркс отвърщаше често на онези, които не смяташе за важни. Знаеше прекрасно какво иска от него Роувър; ала самият той нямаше закъде да бърза.

Така че Роувърандъм отплува, за да се свие в леглото си, по-скоро да се зарови в купчина водорасли, поникнали на един висок камък в градината. Точно отдолу почиваше старият кит; и ако някой ви каже, че китовете не се спускат до дъното и не остават там да дремят часове наред, не допускате това да ви притесни. Старият Уин бе изключителен във всички отношения.

— Е? — попита той. — Как се справяш? Така като те гледам, още си с размерите на играчка. Какво му става на Артаксеркс? Не може ли да направи нещо, или не иска?

— Според мен може — отвърна Роувърандъм. — Виж ми новия вид! Но само да понеча да насоча разговора към въпроса за големината ми, той веднага започва да ми обяснява колко е зает и как няма време за разтягане на локуми.

— Пфу! — възкликна китът и повали едно дърво с опашката си — дори само плющенето събори Роувърандъм от камъка. — Не мисля,

че ПАМ ще пожъне особени успехи в тази област; но не бива да се притеснявам. Рано или късно ти ще се справиш. Междувременно утре те чака среща с цял куп нови неща. Върви да спиш! Довиждане! — И той отплува в мрака. Въпреки това докладът, който отнесе горе в заливчето, много ядоса стария Псаматос.

Светлините из целия чертог бяха изгасени. Ни луна, ни звезди пробиваха през тъмата на морските дълбини. Зеленото ставаше все по-мрачно и по-мрачно, докато накрая съвсем почерня и никъде нищо не проблясваше, освен когато някоя голяма светеща риба не минаваше бавно през водораслите. Въпреки всичко Роувърандъм спа дълбоко и тази нощ, и следващата, и още няколко след това. А на другия ден, както и на по-другия, отиде да търси магьосника, но не го намери никъде.

Една сутрин, когато вече започваше да се чувства съвсем като морско куче и да се пита дали няма да се наложи да остане тук завинаги, морското куче му каза:

— Да пукне дано тоя магьосник! По-скоро на теб хич да не ти пука! Дай си почивка днес. Да направим едно наистина дълго плуване!

И тръгнаха, а дългото плуване се превърна в екскурзия, проточила се с дни. През това време покориха наистина впечатляващо разстояние; бяха омагьосани същества, както сигурно си спомняш, и малко от естествените морски обитатели можеха да се мерят с тях. Когато им омръзнаха скалите и планините по дъното и туровете по средата под билото, се вдигнаха още и още нагоре, порейки водата цяла миля, че и малко отгоре; и когато стигнаха до върха, не се виждаше никаква земя.

Морето около тях беше гладко, спокойно и сиво. После внезапно се развълнува и потъмня на петна под студения бриз — вятърът на разсъмване. Най-неочаквано над края на морето блесна слънцето, червено, като че е пило греяно вино; после все така рязко скочи във въздуха и пое по всекидневния си маршрут, позлатявайки ръбовете на вълните и обагрйки сенките помежду им в тъмнозелено. По границата между морето и небето се носеше кораб, насочил се право към слънцето, мачтите му изглеждаха черни на огнения фон.

— Накъде отива? — попита Роувърандъм.

— О! Към Япония или Хонолулу, Манила или Великденския остров, остров Четвъртък или Владивосток, в една или друга посока, предполагам — отвърна морското куче, чиито познания по география бяха доста оскъдни въпреки стотиците години пътешествия, с които толкова се гордееше. — Това би трябвало да е Тихият океан^[10]; но не съм сигурен къде точно — така като гледам, ще да е някой топъл район. Доста вода се е насъбрала. Да вървим да си потърсим нещо за ядене!

Първата работа на Роувърандъм, когато се върнаха след няколко дни, беше да подири пак магьосника; чувстваше, че му е отпуснал доста почивка.

— Моля ви, господин Артаксеркс, дали бихте могъл да бъдете притеснен... — започна той по обичайния начин.

— Не! Не бих могъл! — отсече Артаксеркс дори по-категорично от обикновено. Този път обаче наистина беше зает. По пощата бяха пристигнали Оплакванията. Разбира се, както бихте могли да предположите, в морето може да се случи какво ли не, неща, които не би могъл да предотврати дори най-добрият ПАМ, а с някои от тях изобщо не му е работа да се занимава. Случва се например върху някоя морска къща да се стовари корабокруширал кораб; или морското дъно да бъде разлюляно от трус^[11] (О, да!, те си имат вулкани и всякакви там природни бедствия, при това не по-малко ужасни от нашите), който да разпердушини нечий безценен пасаж златни рибки или любима леха с актинии, да потроши нечия единствена бисерна мида или прочута коралова градина; или пък диви риби да се спречат на магистралата и да ранят морски деца; или разсеяни акули да изплуват пред нечий прозорец в трапезарията и да развалят вечерята на хората; или живеещи из бездънните черни дълбини мрачни чудовища, чиито имена изобщо не бива да се споменават, да сторят нещо ужасно и непоправимо.

Морските обитатели винаги са навикнали да се справят с проблеми от подобен характер, но не и без известни оплаквания. А да се оплакват те обичат. Преди, разбира се, адресираха писмата си до „Уйкли Уйд“, „Мърмейл“ и „Оушън Ноушънс“; но сега си имаха ПАМ и пишеха и на него, като го обвиняваха за всичко, дори за дето собствените им домашни омари ги били ухапали по опашката; твърдяха, че магията му не отговаря на нуждите им (което понякога си

беше така) и че трябва да му се намали заплата (което беше вярно, но грубо); а също и че е твърде едър за обувките си (и това не беше съвсем далече от истината: но би било по-точно да кажат „за чехлите си“, понеже бе твърде мързелив, за да използва често обувки); и го заливаха с всякаква информация, само и само за да му създават грижи, особено в понеделник. В понеделник винаги беше най-ужасно (получаваха се стотици писма); а сега беше точно понеделник, така че Артаксеркс замери Роувърандъм с един камък, който кучето избегна, изсулвайки се като мида от мрежа.

Когато се върна обратно в градината, с удоволствие установи, че видът му е непроменен; смее да твърдя, че ако не се бе махнал незабавно, магьосникът щеше да го превърне в морски охлюв^[12] или да го изпрати през девет морета в десето (където и да се намира това), или дори в Бездната^[13] (на дъното на най-дълбокото море). Беше много ядосан и отиде да се оплаче на морския Роувър.

— По-добре го остави, поне докато свърши понеделника — посъветва го морското куче, — на твоето място бих избягвал понеделниците по принцип. Хайде, ела да поплуваме!

След това Роувърандъм даде на магьосника такава дълга почивка, че накрая двамата почти бяха забравили един за друг — всъщност не съвсем: кучетата не забравят лесно хвърлените по тях камъни. Но по всичко личеше, че Роувърандъм се е примирил с мисълта, че ще стане постоянен домашен любимец в двореца. Непрекъснато кръстосваше нанякъде с морското куче, често в компанията на сюррия морски деца. Те не бяха толкова забавни като истинските двукраки деца по мнение на Роувърандъм (но, от друга страна, Роувърандъм не беше кореняк морски жител и не можеше да съди обективно), но все пак го развеселяваха; и можеха да го задържат завинаги при себе си и да го накарат да забрави за малкия Две, ако не се бяха случили някои неща. Когато разберете за какво става въпрос, сами ще си отговорите дали Псаматос има нещо общо с тези събития.

Хубавото беше, че имаше богат избор на деца. Стариият морски крал имаше стотици дъщери и хиляди внуци, които до един живеяха в двореца; и всички те бяха влюбени в двамата Роувъровци, и не само те, ами и госпожа Артаксеркс. Жалко, че Роувърандъм никога не се реши да й разкаже историята си; тя знаеше как да се оправя с ПАМ във всичките му настроения. Но в този случай, разбира се, Роувърандъм би

се върнал у дома по-рано и би пропуснал много неща. Именно с госпожа Артаксеркс и част от морските деца той посети Големите бели пещери, където потъват всички изгубени в морето съкровища и където се пазят съкровищата, принадлежащи изначално на морето; там, разбира се, има купища бисери, складирани и надеждно скрити.

Друг път посетиха един вид по-дребни морски създания в стъклените им къщурки на дъното на морето. Тези вълшебни морски твари рядко плуват, предпочитат да се разхождат и да си пеят по морското дъно или да се возят на мидени колесници с впрягове от миниатюрни рибки; или пък яздят малки зелени рачета с юзди от тънки нишки (които, разбира се, не пречат на рачетата да се отклоняват встрани, както си им е навикът); освен това имат проблеми с морските гоблини, които са по-големи, грозни и свадливи и не правят нищо друго, освен да се бият, да ловят риба и да препускат на морски кончета. Тези гоблини могат да живеят на сушата дълго време и да лудуват сред разпенените вълни край брега при буря. Това го правят и някои от другите морски създания, но те предпочитат спокойните топли нощи на летните вечери край самотни брегове (и естествено поради това е истинска рядкост да ги види човек).

Един ден на гости на двете кучета дойде старият Уин и разнообрази всекидневието им с разходка; беше като да се возиш на движеща се планина. Отсъстваха с дни; и се върнаха откъм източния край на света точно навреме. Китът се изправи и избълва фонтан вода толкова нависоко, че голяма част от струята отлетя направо през края на света.

Друг път китът ги отведе до другата страна (поне дотам, докъдето посмя), което си беше още по-дълго и вълнуващо пътешествие, най-прекрасното от всички пътешествия на Роувърандъм, както си даде сметка по-късно, когато порасна и стана по-възрастно и мъдро куче. Ще ни е нужна отделна друга история, ако тръгна да ви разказвам за приключенията им в Неизследваните води и надзъртанията им в непознати на географията земи, преди да прекосят Сенчестите морета и да стигнат до великия Залив на страната на вълшебствата (както го наричаме ние) отвъд Магическите острови; и да видят отдалеч последните Западни планини на Елфодом и

светлината на Приказната страна над вълните^[14]. На Роувърандъм му се стори, че е мярнал града на елфите връз зеления хълм под Планините, отблясък беличко в далечината; но Уин се гмурна тъй внезапно, че не можеше да бъде сигурен. Ако все пак е бил прав, значи е сред наистина малкото същества на земята, независимо дали на два или четири крака, които могат да твърдят, че са видели тази друга земя, колкото и далеч да се намира тя.

— Ако това се разчуе, ще си изпатя! — рече Уин. — Никой от Външните земи^[15] не бива да идва тук; и малцина са идвали. Трай си!

Та какво споменах за кучетата? Че не забравят хвърлени срещу тях камъни. Е, въпреки всичките тези екскурзии и удивителни пътешествия дълбоко в себе си Роувърандъм не го забрави. И то изплуваше на повърхността на съзнанието му всеки път, щом се прибереше у дома.

Първата му мисъл беше: „Къде е старият магьосник? Няма никакъв смисъл да бъда учтив с него! Дори при най-малката възможност пак бих го ухапал за крачола.“

Веднъж беше точно в такова разположение на духа, когато след безуспешни опити да поговори на четири очи с Артаксеркс случайно го видя да минава наблизко по един от кралските пътища, тръгващи от двореца. Той, разбира се, бе твърде горд с възрастта си, за да се снабди с опашка или плавници, или да се научи да плува както трябва. Единственото, което правеше като риба, бе да пие (дори в морето, явно беше жаден)^[16]; прекарваше доста време, което вместо да оползотворява с държавни дела, уплътняваше с правене на сайдер в огромни бурета в покоите си. А наложеше ли се да бърза за някъде, използваше превозни средства. Когато Роувърандъм го видя, Артаксеркс беше подкарал своя експрес — гигантска сърцевидна мида с впряг от седем акули. Всички мигновено отскачаха от пътя му, понеже акулите хапеха.

— Да го последваме — викна Роувърандъм към морското куче; и го последваха; и двете лоши кучета започнаха да замерят с камъни колесницата всеки път, щом тя се пъхнеше под скалите. Както вече ви казах, и двамата хапеха светкавично; профучаваха напред, криеха се във водорасловите храсти и бутаха всичко, което можеше да се бутне

от скалите. Магьосникът страшно се ядоса, ала двамата внимаваха да останат незабелязани.

Още на тръгване Артаксеркс не бе в особено добро настроение, но скоро го обзе истинска ярост — ярост, далеч не лишена от тревога. Понеже отиваше да разследва щетите, нанесени от необичаен, внезапно появил се водовъртеж — при това в една част на морето, която никак не обичаше; мислеше си (при това с пълно право), че в тази посока живеят отвратителни твари, които е най-добре да не бъдат закачани. Смя да предполагам, че се досещате за какво става въпрос; поне Артаксеркс се досещаше. Древният Морски змей се пробуждаше или поне имаше смътни намерения да започне да се пробужда.

Този змей спеше дълбоко от години, но вече започваше да се обръща. Опънат, дължината му със сигурност покриваше стотина мили (според мълвата дори опасвал земята от Края до Края^[17], но това е по-скоро преувеличено); а навие ли се на спирала, има само още една пещера, освен Бездната (където някога е живял и където много хора искат да се върне), една-единствена пещера във всички океани, която може да го побере, а тя, за голямо съжаление, се намираше на няма и сто мили от чертога на морския крал.

Но беше доста глупаво именно на ПАМ да бъде възложено да се заеме с въпроса; понеже, разбира се, Морският змей е твърде огромен и силен, и стар, и идиотски, за да се поддава на какъвто и да е контрол (първичен, праисторически, морскороден, забележителен, митичен и глупав са други прилагателни, които му подхождат)^[18]; а това Артаксеркс го знаеше абсолютно сигурно и категорично.

Дори Лунния човек, ако ще да се труди петдесет години, не би могъл да сътвори достатъчно голямо, дълго и мощно заклинание, та да го усмири. Един-единствен път се опита Лунния човек (след като получи специална заявка), в резултат на което най-малко един континент потъна в морето^[19].

Горкичкият стар Артаксеркс летеше право към входа на пещерата на Морския змей. Тъкмо слизаше от колесницата си, когато мерна върха на опашката на чудовището да се подава от входа; тя бе по-голяма от гигантски варели за вода, наредени един до друг, освен това зелена и слузеста. Това му бе напълно достатъчно^[20]. Прищя му се моментално да се прибере у дома, преди Червеят да се е обърнал

отново^[21] — понеже всички червеи се обръщат на неравноделни и неочаквани интервали.

За всичко бе виновен малкият Роувърандъм! Той не знаеше нищо за Морския змей и неговата страховитост и огромност; мислите му бяха съсредоточени върху това как да ухапе злонамерения магьосник. Така че при първата удача му се възможност — Артаксеркс стоеше с ококорени очи и глупав вид пред видимата част от опашката на Змея, а атовете му изобщо не забелязваха какво става — Роувърандъм се промъкна и ухапа едната акула по опашката, ей така, на шега. На шега! Каква ти шега! Акулата скочи право напред и колесницата полетя след нея; а Артаксеркс, който тъкмо се обръщаше, за да се качи на мястото си, се просна ничком на земята. Тогава акулата ухапа единственото, до което имаше достъп в този миг, а именно колежката пред себе си; тя на свой ред ухапа следващата; и тъй нататък, докато последната от седемте, в невъзможност да ухапе нещо друго — и таз хубава!, що за идиотка, — да вземе да гризне Морския змей по опашката!

Морският змей направи ново и съвсем непредвидено обръщане! Следващото, което кучетата успяха да видят, бе как ги завихря побесняла водна маса, как се блъскат замаяни риби и въртящи се морски дървета, уплашени до смърт в облак от изтръгнати водорасли, пясък, мидени черупки, охлюви, охлювчета и парчетии. Положението ставаше все по-лошо, а Змеят не спираше да се разгъва. А старият Артаксеркс, вкопчен в юздите на акулите, се мятеше като луд и ги ругаеше ли, ругаеше. Имам предвид акулите. За радост на тази история той така и не разбра за стореното от Роувърандъм.

Нямам представа как кучетата са се прибрали у дома. Знам обаче, че им е отнело много, много време. Като начало били изхвърлени на брега с един от могъщите приливи, причинени от мятането на Морския змей; после ги уловили рибари на другия бряг на морето, които без малко да ги затворят в аквариум (отвратителна съдба); после, след като се спасили на ципа^[22], се наложило да пропътуват пеш целия път обратно, при това в условията на постоянни подземни бунтове.

Когато най-сетне се прибраха у дома, завариха не по-малко страшни бунтове. Всички морски обитатели се бяха събрали около

двореца и викаха в един глас:

— Дайте ни ПАМ! (Да! Викаха го с това име публично, нищо по-дълго или по-изискано.) ДАЙТЕ НИ ПАМ! ДАЙТЕ НИ ПАМ!

А ПАМ се криеше в избите си. Госпожа Артаксеркс най-накрая го откри там и го накара да излезе; когато той надзърна през един тавански прозорец, целокупното морско население скандираше:

— Стига с тези глупости! СТИГА С ТЕЗИ ГЛУПОСТИ! СТИГА С ТЕЗИ ГЛУПОСТИ!

И вдигнаха такава гюрултия, че на хората от всички крайбрежия по целия свят им се стори, че морето боботи по-силно от обикновено. И така си беше! А през цялото това време Морският змей продължаваше да се върти, като междувременно небрежно се опитваше да си напъха края на опашката в устата^[23]. Но, о, небеса!, добре, че не се бе събудил съвсем и изцяло, иначе можеше да излезе от леговището си и да разтърси ядно опашка, в който случай още един континент щеше да потъне. (Разбира се, дали този факт бе нещо, за което би следвало да съжаляваме, или не, зависи от това кой е въпросният континент и на кой живеете вие.)

Но морските обитатели не живееха на континент, а в морето, при това в морските дълбини; където нещата ставаха много дълбоки. И те настояваха, че е работа на морския крал да заповяда на ПАМ да изфабрикува някакво заклинание, лек или решение, с помощта на който Морският змей да бъде укротен: защото при това положение нито можеха да уцелят устите си, за да се нахранят, нито пък успяваха да се изсекнат — толкова силно се тресеше водата; и всеки се блъскаше във всички наоколо; и всички риби бяха хванали морска болест, толкова силно се люлееше водата; при това беше тъй размътена и песъчлива, че всички бяха започнали да кашлят; и всички танци бяха преустановени.

Артаксеркс изпъшка, но беше наясно, че трябва да стори нещо. Затова отиде и се затвори в работилницата си, където остана цели две седмици, през което време се случиха три земетресения, два подводни урагана и няколко бунта на морските обитатели. После излезе и направи най-забележително заклинание (придружено от магическа формула за всеобщо успокоение) на прилично разстояние от пещерата; тогава всички се прибраха по домовете си и се затвориха да чакат в избите — всички, освен госпожа Артаксеркс и нещастния ѝ съпруг.

Магьосникът бе длъжен да остане (вярно, на разстояние, но не особено безопасно) и да следи за резултата; а госпожа Артаксеркс беше длъжна да остане и да държи под око магьосника.

Постигнатото от заклинанието беше, че докара на Змея ужасен кошмар: че е покрит с раковинки от главата до петите (доста неприятно и отчасти вярно), а освен това, че го пекат на бавен огън в един вулкан (доста болезнено, но за жалост рожба на въображението му). И това го събуди!

Може би магията на Артаксеркс бе по-добра, отколкото той самият предполагаше. Във всеки случай Морският змей не напусна леговището си — за радост на тази приказка. Той постави главата си там, където бе опашката му, и се прозя, устата му зяпна, огромна като пещерата, при това изсумтя тъй гръмовно, че хората от всички морски кралства го чува чак в избите си.

А това, което каза Морският змей, беше: „Стига с тези ГЛУПОСТИ!“

След което добави:

— Ако този презрян магьосник не се махне веднагически и ако някога посмее да си топне дори крака в морето, ще ИЗЛЯЗА; и първо ще изям него, след което ще натроша всичко на ситни парченца. Аз казах. Лека нощ!

И госпожа Артаксеркс отнесе припадналия ПАМ у дома.

След като той дойде на себе си — което стана бързо, погрижиха се за това, — вдигна заклинанието от Змея и си събра багажа; а хората викаха и скандираха:

— ПАМ вълн! Добре, че се отървахме! Ние казахме. Лека нощ!

А морският крал рече:

— Не искаме да те губим, но сме на мнение, че трябва да си вървиш.

Кое то накара Артаксеркс да се почувства ужасно дребен и маловажен (не че не му беше полезно). Дори морското куче му се изсмя в лицето.

Може да звучи смешно, но Роувърандъм бе доста развълнуван. В крайна сметка той имаше причини да смята, че магията на Артаксеркс не е била напълно безполезна. Пък и нали не друг, а Роувърандъм ухапа акулата по опашката? А и всичко започна с онова захапване за крачолата. А и той самият идеше от Сушата, та затова му се стори доста

жестоко спрямо горкия сухоземен магьосник да бъде преследван от цялото морско войнство.

Така или иначе, той отиде при стария си познайник и рече:

— Моля ви, господин Артаксеркс...!

— Да? — отвърна магьосникът необичайно любезно (беше щастлив да не го наричат ПАМ, а и не бе чувал обръщението „господине“ от седмици). Да? Какво има, кученце?

— Моля за извинение наистина. Ужасно съжалявам, искам да кажа. Не съм искал да разваля репутацията ви. — Роувърандъм говореше за Морския змей и опашката на акулата, но (за щастие) Артаксеркс помисли, че има предвид панталона му.

— Хайде сега! — прекъсна го той. — Да не говорим за минали дразги. Колкото по-малко разправяш, толкова по-бързо поправяш — тоест зашиваш^[24]. Май ще е най-добре и двамата да си вървим у дома.

— Но, моля ви, господин Артаксеркс — продължи Роувърандъм, — не бихте ли си направили труда да ми върнете предишната големина?

— Ама, разбира се! — възкликна магьосникът, доволен, че е намерил някой, който все още го мисли за способен на нещо. — Разбира се! Но докато си още тук, в този ти вид за теб е най-безопасно. Дай най-напред да се измъкнем от това! А точно в момента съм наистина и сериозно зает.

А той наистина и сериозно беше зает. Отиде в ателието да си събере личните принадлежности, отличителните знаци, символи, бележки, книги с рецепти, еликсири, апаратура и торбички и шишенца с най-разнообразни заклинания. Изгори всичко, що можеше да се изгори в защитената си от вода пещ; останалото скри в градината в задния двор. А оттогава насетне се случиха пречудни събития: цветята до едно пощуряха, зеленчуците израснаха чудовищни, а рибите, които ги ядяха, се превърнаха в морски червеи, морски котки, морски крави, морски лъвове, морски тигри, морски дяволи, делфини, дугонги, октоподи, тюлени^[25] и бедствия или бяха полуотровени; и фантазии, видения, обърквания, илюзии и халюцинации избуяха тъй нагъсто, че обитателите на двореца вече нямаха миг покой и бяха принудени да се изнесат. Истината е, че започнаха да уважават паметта на магьосника едва когато го загубиха. Ала това стана доста по-късно. Сега-засега надаваха всеобщ вой да се маха.

Когато приключи с приготовленията, Артаксеркс се сбогува с морския крал — доста сдържано; и дори морските деца явно не страдаха много, той толкова често бе зает и случаите на правене на мехурчета (като онзи, за който ви споменах) бяха изключителна рядкост. Някои от многобройните му снахи се опитаха да проявят любезност, особено в присъствието на госпожа Артаксеркс; но истината е, че всички с нетърпение очакваха мига, в който ще прекрачи портата, за да могат да изпратят смирено съобщение на Морския змей:

„Жалкият магьосник си замина и няма да се върне веч, Ваше Благоговейство. Умоляваме ви да продължите съня си!“

Госпожа Артаксеркс, разбира се, също замина. Морският крал имаше толкова много дъщери, че можеше да си позволи да загуби една, без да страда особено, особено десетата подред от най-старите. Дари я с торба скъпоценности и мокра целувка на прага и се върна обратно на трона си. Но всички останали много страдаха, особено кохортата морски племеннички и племенници на госпожа Артаксеркс; много им беше мъчно и от загубата на Роувърандъм.

Най-печално и съжалително от всички бе морското куче:

— Спусни ми влакънце, щом стигнете горе, за да мога да се покажа и да ви махна за сбогом.

— Няма да забравя — рече Роувърандъм. И заминаха.

Най-старият кит ги чакаше. Роувърандъм седна в скута на госпожа Артаксеркс и когато всички се бяха настанили върху китовия гръб, потеглиха.

И хората извикаха на висок глас: „Довиждане!“, и добавиха тихичко, но не съвсем: „Добре, че се отървахме от боклука“; с което дойде краят на Артаксеркс като Пасифико-атлантически магьосник. Кой им е правил магьосничествата оттогава насетне — това не знам. Старият Псаматос и Лунния човек вероятно са им помогнали; в това грешка нямат.

[1] В оригинала „to rot and jam him“. На жаргон „to rot“ означава „застрелвам, убивам дивеч за храна (не за спорт)“; „to jam“ — „обесвам“ (но в обичайния смисъл „rot“ е „гърне, делва“, а „jam“ — „сладко, конфитюр“ — бел.прев.). ↑

[2] На жаргона на китоловците „подходящ кит“ („right whale“) е онзи, който принадлежи към подходящия за убиване вид, а именно от

сем. Balaenidae, които се улавят лесно и са богати на китова кост. ↑

[3] Намек за прякора на известния британски политик и министър-председател лорд Палмърсън (1784–1865). ↑

[4] (В оригинала sea-dog, за разлика от досегашното mer-dog. — Бел.прев.) Освен буквално „морско куче“, sea-dog е жаргонен израз за опитен моряк (нещо като българското морски вълк). ↑

[5] Морски коремоноги, които се прилепват здраво за скали. На английски „limpet“ наричат чиновник, пуснал корени на мястото си. ↑

[6] Толкин намеква, че магията на Артаксеркс е с ограничени възможности. В по-ранни варианти предходното изречение звучи така: „Артаксеркс бе доста талантлив магьосник — посвоему, в правенето на всякакви трикове, фокуси и тям подобни.“ В есето си „За вълшебните приказки“ (публикувано за пръв път през 1947 г.) писателят разграничава „триковете от висока класа“ от „истинската магия“ (каквато владеят Псаматос и Лунния човек). ↑

[7] Историята, която разказва морското куче, се опира донякъде на сагата за шведския крал Олаф, разказана в „Хеймскрингла“ на Снори Стурлусон. Там крал Олаф е победен в морска битка. Той скача от любимия си кораб „Дългия змей“ (или „Дългия червей“), но легендата разказва, че не се удавя, а успява да се спаси и впоследствие умира като монах в Гърция или Сирия. В ръкописа на „Роувърандъм“ корабът се казва „Дългия червей“ и Толкин споменава кораба на крал Олаф с това име в лекцията си за драконите, която изнася през януари 1938 г. в Оксфорд. Кучето на крал Олаф — Виге — умира от мъка след изчезването на господаря си. ↑

[8] Според легендата сирените обичат да завличат смъртни в морето, където държат в плен душите им. ↑

[9] Група острови край северното крайбрежие на Шотландия, заселени от викингите през VIII–IX в., шотландско владение от 1476 г. ↑

[10] Наистина всички споменати от морското куче места се намират в Тихия океан: Япония; Хонолулу, Хаваите; Манила, Филипините; Великденският остров, Западно Перу; Остров Четвъртък, на север от Куинсланд, Австралия; Владивосток, Русия. ↑

[11] Месец преди първото разказване на „Роувърандъм“, през август 1925 г., в Егейско море е регистриран силен подводен трус. ↑

[12] В по-ранни варианти на текста се казва, че Роувърандъм „нямаше представа, че докато е под въздействието на най-силното заклинание на Артаксеркс, магьосникът не може да му стори нищо повече“; но тук има противоречие, понеже Артаксеркс вече е омагьосал Роувърандъм втори път, превръщайки го в морско куче. ↑

[13] В оригинала „to go to the Pot“ — провалям се, отивам по дяволите, но тъй като по-нататък става ясно, че Бездната (the Pot) е една от двете пещери, достатъчно големи, за да поберат огромния Морски змей, Толкин вероятно има предвид и значението на pot според северния диалект — „дълбока дупка, бездна, пъкъл“. ↑

[14] В митологията на Толкин Сенчестите морета и Магическите острови скриват и пазят Аман (Елфодом и дома на Валарите, или боговете) от останалата част на света. ↑

[15] В по-ранните варианти Толкин използва израза „обикновените земи“. ↑

[16] Тоест да пие алкохол. ↑

[17] Отпратка към змията на Мидгард (Средният свят, който ще стане свят на хората. — Бел.прев.) от норвежката митология, която по море опасва земята. Но също така и към библейската Книга на Йов, 41:17, където се казва за левиатана: „Кога се подига, юнаци треперят, съвсем се губят от ужас.“ — Толкин не е уеднаквил главните букви в изписването на „края“. В това издание се приема малката буква, с изключение на израза „от Края до Края“ в този пасаж, където е нужна повече яснота. ↑

[18] Списъкът от *първичен до глупав* представлява представителна извадка за мненията на учените по отношение на морските змейове и напомня за един Толкинов коментар относно „пълната неразбория“ в критическите мнения върху „Беоулф“, направен в лекцията му „Чудовищата и критиците“ (1936). ↑

[19] В случая се има предвид Атлантида, тъй като през 1927 г. потъналият остров Нуменор още не е влязъл в Толкиновата митология, а цитираната фраза присъства и в по-ранните варианти на текста. ↑

[20] Вж. „Фермера Джайлс от Емз“: „Всъщност (кучето Джарм — бел.прев.) за малко да се сблъска с опашката на току-що приземилия се (дракон — бел.прев.) Хризофилакс Гмуреца. Никое куче никога не е подвивало опашка тъй бързо и не е търтило да бяга тъй светкавично към дома си“ (Цит. издание). ↑

[21] Заиграване с поговорката „Even a worm will turn“ — и най-слабото същество ще встане срещу мъчителите си, ако бъде предизвикано, — тук приложена директно към могъщия Морски змей. В англосаксонската и норвежката митология worm (wurm) се използва често за обозначаване на дракон или змей. ↑

[22] В оригинала „by the skin of their feet“: отпратка към ципестите лапи на кучетата, заиграваща се с израза „with the skin of one’s teeth“ — едва-едва, на косъм. ↑

[23] Напомняне за древния символ на единството, обновлението и вечността, изобразяван като змия, която поглъща собствената си опашка. ↑

[24] Каламбур с поговорката „Least said, soonest mended“ („От много приказки файда няма“), отпращащ към инцидента с нахапания крачол на магьосника. — Бел.прев. ↑

[25] Явно Толкин намеква, че Артаксеркс е превърнал рибите в нетипични за морския свят създания (понеже самият магьосник не принадлежи към този свят). Всъщност повечето от тях, независимо от имената им, са реално съществуващи морски обитатели. ↑

5

Китът изплува на тих бряг далече, далече от заливчето на Псаматос; Артаксеркс се почувства крайно особено. Госпожа Артаксеркс и китът бяха изоставени, докато магьосникът (с Роувърандъм в джоба) извървя две-три мили до съседния крайморски град, за да се сдобие със стар костюм и зелена капела, както и с малко тютюн, в замяна на прелестния си кадифен костюм (превърнал се в сензация из улиците). Освен това закупи и стол за баня на госпожа Артаксеркс (не бива да забравяш опашката ѝ).

— Моля ви, господин Артаксеркс — подхвана наново Роувърандъм, когато се бяха настанили обратно на плажа следобеда. Магьосникът пушеше лула, опрял гръб в кита, с толкова щастлив вид, колкото не бе имал скоро, и ни най-малко зает. — Какво стана с нормалния ми вид, ако нямате нищо против? И с нормалната ми големина, умолявам ви!

— О, много добре! — възкликна Артаксеркс. — Щеше ми се да подремна набързо, преди да съм се заловил с работа; но нищо. Да приключваме с това! Къде ми е... — Изречението му увисна във въздуха. Внезапно си спомни, че е изгорил и изхвърлил всичките си заклинания на дъното на Дълбокото синьо море.

И ужасно много се притесни. Скочи на крака и опипа джобовете на панталона си, после джобовете на жилетката и сакото, направо ги обърна с хастара навън, ала не откри ни най-малка прашинка магия никъде и в никой от тях. (И разбира се, че нямаше как да открие, старият му глупак; беше толкова шашардисан, че забрави как си купи този костюм само преди час от една заложна къща. Предишният му собственик или поне онзи, който го е продал, се оказа възрастен иконом, който щателно бе преровил всички налични джобове, преди да го занесе в магазина.)

Магьосникът седна и попи чело с алена носна кърпа, внезапно придобил обичайния си напълно съкрушен вид.

— Наистина много съжалявам, ужасно много! — пророни той. — Никога не съм искал да те оставя така за вечни времена; но сега не виждам какво може да се направи. Нека ти остане за урок да не хапеш крачолите на милите учтиви магьосници!

— Пълни глупотевини! — прекъсна го госпожа Артаксеркс. — Що за мили и учтиви магьосници! Няма да има нищо мило, учтиво и магьосническо, ако веднага не върнеш на кученцето вида и големината — ако ли не, връщам се на дъното на Дълбокото синьо море и никога повече няма да ме видиш.

Горкият стар Артаксеркс изглеждаше почти толкова притеснен, колкото бе в присъствието на Морския змей.

— Скъпа моя! — възкликна той. — Много съжалявам, ала обвих кученцето с най-силния си антиотменящ заклиноразрушител — след като Псаматос започна да се меси (поврага!), само и само за да му покажа, че нищо не може да направи, и че няма да допусна никакъв си пясъчен заекopodobен вълшебник да си завира носа в личните ми средства за забавление — и съвсем забравих да запазя противодействащата отвара, докато разчиствах нещата си долу! Бях я сложил в една малка черна кесийка, която висеше на дръжката на вратата в работилницата ми.

Ох! Ох! Олеле! Сигурен съм и ти ще се съгласиш, че всичко беше на шега — обърна се той към Роувърандъм и старческият му нос изглеждаше изключително огромен и червен от притеснение.

И той продължи да сипе „ох, ох-олеле!“, и да клати глава и брада; и изобщо не обърна внимание, че Роувърандъм не го гледа, а китът през цялото време намига. Госпожа Артаксеркс беше отишла при багажа си и точно в момента избухна в смях, протегнала старата черна кесийка в ръка.

— Престани да си поклащаш брадата, ами се хващай на работа! — прекъсна го тя.

Но когато Артаксеркс видя кесийката, за момент остана толкова изненадан, че не можеше да стори нищо друго, освен да се пули насреща ѝ със зейнала уста.

— Хайде, де! — подкани го жена му. — Това е твоята кесийка, нали? Взех я заедно с някои дреболии, които си бяха мои и които беше натрупал на отвратителна купчина в градината. — Тя разтвори кесийката и надзърна, а отвътре изскочи вълшебната пръчица с

въртящо се връхче на магьосника, придружена от облак смешен пушек, който се извиваше в странни форми и правеше смешни физиономии.

Артаксеркс скочи на крака.

— Дай ми я! Ще я пропилееш! — изкрещя той; и сграбчи Роувърандъм отзад за врата, след което, преди да сте успели да кажете „нож“, натика горкото куче в кесийката, а кучето лаеше неистово и риташе на всички страни. После завъртя кесийката три пъти, размаха писалката в другата си ръка и...

— Благодаря! Това ще свърши работа! — рече и отвори кесийката.

Чу се трясък и, опа! гледай ти! от кесийката ни следа, само Роувър, досущ какъвто си беше преди първата си среща с магьосника онази сутрин на поляната. Е, може би не съвсем същият; малко по-голям и вече с няколко месеца по-възрастен.

Излишно е да ви описвам колко щастлив се чувстваше той и колко смешно и малко му изглеждаше всичко наоколо, дори най-старият кит; нито пък колко силен и свиреп се чувстваше. За един кратък миг погледът му се плъзна с копнеж към крачола на магьосническия панталон; но тъй като не искаше цялата история да започне наново, след като изтича почти цяла миля в кръг от радост и почти се скъса от лай, се върна и рече: „Благодаря“, след което дори додаде: „Удоволствие е за мен, че се запознахме!“

— Именно! — оживи се Артаксеркс. — И това е последната магия, която ще направя в живота си. Смятам да се пенсионирам. А *ти* най-добре се прибирай. Не ми остана магия, с която да те изпратя у дома, така че ще се наложи да се оправяш сам. Но това няма да навреди на едно младо куче, пращящо от сила.

И така, Роувър се сбогува, китът му смигна, а госпожа Артаксеркс му даде парче кекс; и дълго време след това изобщо не се видяха; много, много по-късно, когато Роувър бе решил да се поразходи до един район на крайбрежието, където никога по-рано не бе ходил, разбра какво се е случило с тях; понеже си бяха там. Без кита, разбира се, само пенсионираният магьосник и жена му.

Бяха се установили в крайбрежния град и Артаксеркс, приел името господин А. Пам, бе отворил магазинче за цигари и сладкарски изделия близо до плажа — ала проявяваше изключително внимание да не докосва водата (дори сладка вода, което не му представляваше

особена трудност). Жалка работа за един магьосник, но поне се опитваше да чисти невъобразимата мръсотия, оставяна от клиентите му по плажа; пък и бе успял да направи парици със „Захарното петле на Пам“ — много розово и лепкаво^[1]. Не е изключено в него да бе вложил мъничко зрънце магия, понеже децата толкова го обожаваха, че бяха готови да си го доядат дори след като са го изпуснали в пясъка.

Госпожа Артаксеркс, или по-точно госпожа А. Пам, завъртя доста по-успешен бизнес. Държеше плувни палатки и фургони^[2], даваше уроци по плуване и се прибираще у дома със стол за баня на колелца, теглен от бели понита, а следобед носеше накитите на морския крал, всичко това ѝ донесе голяма известност и никой не ѝ намекваше нищо за опашката.

Междувременно Роувър обикаляше междуселските пътища и магистралите, вървеше подир носа си, който би трябвало в края на краищата да го отведе у дома, както правят кучешките носове.

— Значи не всички сънища на Лунния човек се сбъдват, нали сам той ми го каза — мислеше си Роувър пътьом. — И този очевидно е един от тях. Дори не знам името на мястото, където живеят момченцата, колко жалко.

Напечената пустош, както установи, също е толкова опасно място за едно куче, колкото луната или океана, макар и доста по-скучно. Покрай него профучаваха автомобил след автомобил, в които се возеха (както му се струваше) едни и същи хора, всички поели с максимална скорост (и сред максимално количество прах и смрад) нанякъде.^[3]

— Не ми се вярва и половината от тях да знаят накъде пътуват и защо, нито пък ще разберат, когато стигнат на съответното място — боботеше си Роувър, задавен от кашлица и хрипове; краката му се умориха от трамбоването по твърди, мрачни, черни пътища. Затова свърна към полето, където му се случиха цял рой по-незначителни приключения от птичи и зайчи характер по най-неангажиращ начин, и се включи в не една приятна схватка с други кучета, както и неколкократно се спаси със спринт от по-големи песове.

Докато най-накрая, седмици или месеци след началото на тази приказка (той би могъл да каже коя), се озова пред собствената си

градинска порта. И там, на поляната, видя малкото момченце да си играе с жълтата топка!!! Сънят се сбъдна, точно както никога не бе очаквал!!!

— Ето го Роувърандъм!!! — изкрещя колкото му глас държи малкият Две.

А Роувър седна на задните си крака в умолителна поза и не успя нито да излае, нито да каже каквото и да било, а момченцето го цунка по главата и се стрелна като светкавица към къщи, с викове: „Малкото ми молеко се кученце се върна голямо и истинско!!!“

Малкият Две разказа всичко на баба си. Как така Роувър е знаел, че през цялото време е принадлежал на бабата на момченцата? Та нали беше неин само един-два месеца, преди да го омагьосат. Питам се дали Псаматос и Артаксеркс са имали представа?

Бабата (наистина много изненадана, че кученцето ѝ се е завърнало живо и здраво, ни най-малко несгазено от кола и непремазано от камион) не знаеше какви, да му се не види, ги говори внучето ѝ; въпреки че той ѝ разказа с най-големи подробности всичко, което знаеше, при това няколко пъти. Доста трудно схвана защо (тя си беше, разбира се, съвсем-съвсем мъничко глухичка) на кучето трябва да му викат Роувърандъм, а не Роувър, понеже така е казал Лунния човек („Що за налудничави идеи има това дете, хич не знам!“); и че кучето в края на краищата не е нейно, а на малкия Две, защото мама му го е донесла със скаридите. („Е, добре, скъпи, щом така искаш; но все пак си мисля, че го купих от сина на брата на градинаря.“)

Не ви предадох с подробности целия им спор, разбира се; беше дълъг и объркан, както често се случва, когато и двете страни са прави. Това, което трябва да знаете, е, че оттогава насетне наистина започнаха да го наричат Роувърандъм, и че наистина беше кучето на момченцето, и щом гостуването на малчуганите при баба им приключи, се върна в къщата, където някога бе седял върху скрина. Разбира се, никога повече не направи това. Част от времето прекарваше в скитане, а друга част, по-голямата, в бялата къща на скалата край морето.

Опозна стария Псаматос прекрасно, но не чак толкова, че да си позволи да изпусне П-то, и все пак достатъчно, че — когато порасна и стана голямо и достойно куче — да го изрови от пясъка по време на

дрянката му и да се впусне в дълги сладки приказки с него. Наистина Роувърандъм стана много мъдро куче с изключителна репутация на местно равнище и преживя всякакви други приключения (много от които споделени с малкото момче).

Но тези, за които ви разказах, бяха може би най-невероятните и вълнуващите от всички. Само Тинкър твърди, че не вярва на нито дума от тях. Завистлив котарак!

[1] Английският еквивалент на захарните петлета (или пръчици) се продава масово по морските курорти, като по традиция от вътрешната страна на лепкавата карамелизирана повърхност е изписано името на курорта (в случая името на майстора — ПАМ). ↑

[2] През 20-те години на ХХ век хората са се срамували да се преобличат в бански направо на плажа. Затова са били използвани палатки или фургони, нагласени току до морето. Влизало се е през врата, обърната към плажа, а вече преоблеченият в бански костюм плувец е влизал направо в морето през друга врата. ↑

[3] На няколко места в „Роувърандъм“ Толкин изразява загрижеността си към замърсяването на околната среда и вредите от индустриализацията. Човекът на върха на Сноудон изхвърля бутилката си; нефтът причинява на Ньорд тежка кашлица; Артаксеркс чисти боклуците, оставени от клиентите му на плажа. А тук трафикът, макар и далеч по-рехав по времето на написване на книгата, отколкото днес, все пак е бил твърде сериозен за вкуса на Толкин. ↑

ФЕРМЕРА ДЖАЙЛС ОТ ЕМЗ

ПРЕДИСЛОВИЕ

От историята на Малкото кралство са оцелели само фрагменти. Сред тях обаче случайно е запазена една хроника за неговото създаване — макар че вероятно би било по-точно да се нарече легенда, понеже очевидно става въпрос за късна компилация, изпълнена с чудеса, извлечени не от скучните анали, а от народните предания, на които разказвачът често се позовава. За него описваните събития са далечно минало. Но, така или иначе, той явно е живял в пределите на Малкото кралство. Географските познания, които демонстрира (това определено не е силата му) касаят единствено тази страна, докато относно териториите извън нея, били те на север или запад, е пълен невежа.

Извинение за превеждането на тази любопитна легенда от ограничения и беден латински на модерния английски език може да се търси във факта, че тя дава поглед върху живота в Англия през един изключително мрачен период от нейната история; да не говорим за приноса ѝ за установяване произхода на редица заплетени топографски имена. Някои читатели може би ще открият интересни и забавни неща в самия герой и неговите приключения.

Оскъдните сведения не позволяват да се определят съвсем точно границите на Малкото кралство — нито във времето, нито в пространството. След идването на Брут в Британия са се сменяли какви ли не крале и господарства. Подялбата по времето на Локрин, Кеймбър и Албанак е само първата стъпка от цяла поредица преразпределения. Като се вземе, от една страна, любовта към някаква си независимост, а, от друга, алчността на кралете за нови територии, се стига до години, изпълнени с непрекъснати смени на война и мир, радости и скърби, или както разказват историците от времето на Артур: време на неустановени граници, когато човек може да се издигне и да падне от трона най-неочаквано, а писачите на песни разполагат с изобилен материал и жадна да ги чуе публика. Събитията, за които става дума тук, би следвало да бъдат положени нейде в този продължителен период, вероятно след времето на крал Коел, но преди

Артур или Седемте английски кралства. Мястото на действието е долината на Темза, с отклонение на североизток към стените на Уелс.

Столицата на Малкото кралство очевидно се е намирала — както и нашата — в югоизточната част на страната, но къде точно, не е ясно. На запад Кралството вероятно никога не е достигало много нагоре по Темза, а на север — не по-далеч от Отмоор. Източните му граници са спорни. В една запазена само във фрагменти легенда за Георгий, син на Джайлс, и неговия паж Суоветаурилий (Сует) има сведения, че някога във Фартинго е била поддържана стражева охрана срещу Средното кралство. Но това не засяга настоящата история, която се представя без каквито и да било промени или допълнителен коментар, макар оригиналното помпозно заглавие да е съкратено за удобство до „Фермера Джайлс от Емз“.

ФЕРМЕРА ДЖАЙЛС ОТ ЕМЗ

Егидий де Емзо живееше в централните части на Британския остров. Пълното му име беше Егидий Ахенобарбий Юлий Агрикола де Емзо, понеже в онези, вече доста отдавнашни дни, когато островът бе все още щастливо разделен на множество Кралства, хората щедро се надаряваха с имена. Тогава времето беше повече, а населението — по-малко, тъй че всеки си имаше своята забележителност. Както и да е, тези времена вече са минало, затова по-надолу ще назовавам човека с по-кратката форма на името му, според както е на простонароден език, а именно Фермера Джайлс от Емз с рижата брада. Емз беше най-обикновено село, но по онова време селата все още се отличаваха с достойнство и независимост.

Фермера Джайлс имаше куче. Името на кучето беше Джарм. Кучетата в онези краища трябваше да се задоволяват с къси имена, понеже книжовният латински бе запазен за техните господари. Джарм не говореше дори кучешки латински, но (подобно на повечето кучета по негово време) в определени случаи умееше да си служи с простонародния език. А тези случаи бяха: или за да бие по-слабите от него, или за да се перчи, или за да се умилква. Боят бе предназначен за просяците и браконьерите, перченето — за пред другите кучета, а умилкването — за пред господаря. Джарм едновременно се гордееше и страхуваше от Джайлс, който от своя страна бе по-добър от кучето си както в боя, тъй и в перченето.

Времето в онези дни не беше забързано и припряно. Припряността няма почти никаква връзка с добре свършената работа. Хората се справяха чудесно и без излишно суетене и отхвърляха както много работа, така и много приказки. А за приказване имаше предостатъчно, понеже често-често се случваха значими събития. Но по времето, което се описва в началото на този разказ, в Емз от доста време не бе ставало нищо забележително. Което напълно допадаше на

Фермера Джайлс, понеже като човек бавен и табиетлия той обичаше да си гледа своите си дела. Беше затънал до гуша (както обичаше да казва) във всекидневните усилия да държи вълка далеч от кошарата: иначе казано, беше зает с грижите около запазването на тлъстата фигура и спокойствието си според каноните, установени от баща му преди него. От кучето се очакваше да му оказва необходимата помощ за това. И двамата не питаеха особен интерес към Широкия свят извън пределите на семейните ниви, селото и най-близкия пазар.

Но Широкият свят така или иначе съществуваше. Гората бе току до селото, а на север и запад зад нея се простираха хълмовете на Пущинака и започваха неизбродните планински пътеки. Не стига другото, ами се срещаха и великани — груб и недодялан народ, който от време на време създаваше проблеми. Особено един великан — по-едър и по-глупав от себеподобните си. Не забелязах името му никъде в историческите сведения, но все едно. Той бе наистина огромен, тоягата, на която се подпираше, се извисяваше като дърво, стъпката му бе тежка-претежка. Разбутваше брястовете като избуяла трева; беше същинска напаст за пътищата и гибел за градините, понеже гигантските му ходила дълбаеха дупки като кладенци. Спънеш ли се в някоя къща — край с нея. Където и да отидеше, причиняваше все едни и същи беди, тъй като главата му стърчеше високо над земята и краката му трябваше да се грижат сами за себе си. Беше късоглед и освен това почти глух. За късмет живееше дълбоко в дебрите на Пущинака и рядко посещаваше земите, населявани от хората — или поне не нарочно. Обитаваше огромна запусната къща високо в планината. Благодарение на глухотата и глупостта си, а също и поради липсата на достатъчно великани имаше съвсем малко приятели. Понякога излизаше да се поразходи из хълмовете на Пущинака или да пообиколи незаселените райони в по-ниското — сам-самичък.

В един прекрасен летен ден същият този великан реши да излезе да подиша въздух и тръгна да се скита безцелно, което доведе до неизчислими щети в гората. Както си вървеше, изведнъж забеляза, че слънцето клони към залез, което му подсказа, че приближава време за вечеря; установи обаче, че се е озовал в непознати нему територии — с други думи, че се е изгубил. И като направи грешно предположение накъде трябва да върви, тръгна в една посока и вървя, вървя, докато падна нощ. Тогава седна и зачака да изгрее луната, а после пак се

понесе с уверена крачка напред, изгарящ от желание да се прибере у дома. Бе оставил най-хубавото си медно гърне да къкри на огъня и се опасяваше, че дъното му ще загори. Както се оказа обаче, бе обърнал гръб на планината и навлизаше в обитаваните от човеците земи. Наистина вървеше право към фермата на Егидий Ахенобарбий Юлий Агрикола и селото, наречено (на простонароден език) Емз.

Бе чудна нощ. Кравите бяха пуснати из нивята, а кучето на Фермера Джайлс беше излязло да се поразходи на своя глава. Умираще за лунна светлина и зайци. И, разбира се, нямаше ни най-малка представа, че някакъв си великан също е тръгнал да се разхожда. Това би му дало достатъчно основания да излезе без разрешение, но и още повече причини да си остане на спокойствие в кухнята. Някъде около два часа великанът се озова пред нивите на Фермера Джайлс, разпердушини стоборите, изпотъпка посевите и сплеска тревите. За пет минути успя да причини повече щети, отколкото би могла да стори Кралската ловна дружинка за пет дни.

Джарм чу тежкото туп-туп, приближаващо откъм речния бряг, и изтича към западната страна на възвишението, върху което бе кацнала фермата, за да погледне. Пред очите му се извиси великанът, който тъкмо пресичаше реката, а кракът му се стоварваше върху Галатея — любимата крава на Фермера, — сплесквайки бедното животно така, както кракът на господаря му би размазал бръмбар.

Това бе повече от достатъчно за Джарм. Той изскимтя в ужас и си плю на петите. Напълно забравил, че е излязъл без разрешение, застана под прозореца на Фермера и започна да лае и да се вайка. Дълго време не получи никакъв отговор. Джайлс спеше като пън.

— Помощ! Помощ! Помощ! — занарежда Джарм.

Прозорецът рязко се отвори и отвътре с добре премерен жест изхвърча бутилка.

— Ох! — извика кучето и умело отскочи встрани. — Помощ! Помощ! Помощ!

В рамката на прозореца се подаде главата на Фермера.

— Ах ти, гадно псе! Що тук правиш! — скастри го той.

— Нищо — беше отговорът.

— Ще ти дам аз на тебе едно нищо! Жив ще те одера още утре! — довърши мисълта си господарят и затръшна прозореца.

— Помощ! Помощ! Помощ! — не се отказваше кучето.

Рижата брада на Джайлс отново щръкна навън.

— Още гък и си мъртъв — рече. — Какво ти е влязло в тъпата глава?

— Нищо — повтори същия отговор кучето — Ама нещо е влязло при теб.

— Какви ги дрънкаш? — сепна се Джайлс посред яростта си. Никога преди не бе получавал от Джарм толкова дързък отговор.

— Из нивята ти броди великан, огромен великан. И идва насам — рече кучето. — Помощ! Помощ! Тъпче ти овцете. Размаза горката Галатея, та заприлича досуц на изтривалка. Помощ! Помощ! Разпердушини всичките ти стобори, изпотъпка ти посевите. Налага се да действаш бързо и храбро, господарю, иначе съвсем скоро няма да ти остане нищо-нищичко. Помощ.

И Джарм нададе вой.

— Млъквай! — викна Джайлс и затръшна прозореца. — Мили Боже! — промърмори си той и го побиха тръпки, макар нощта да бе топла.

— Връщай се в леглото и не ставай глупак! — сгълча го жена му. — А утре заран удави псето. На тия твари вяра да нямаш. Всичко са готови да ти надрънкат, спипаш ли ги да кръшкат или да крадат.

— Може и така да е, Агата — рече Джайлс, — а може и да не е. Едно знам: или нещо става в нивите ми, или съм си взел заек наместо куче. Джарм беше уплашен. Пък и защо ще вдига врява посред нощ, като спокойно може да се промъкне през задния вход на сутринта с млякото?

— Стига приказки! — скастри го Агата. — Ако му вярваш, послушай го и действай бързо и храбро!

— Лесно ти е на теб — отвърна Джайлс, а работата беше там, че той наистина вярваше поне наполовина в историята на Джарм. През малките часове на нощта великаните изглеждат някак по-възможни.

Но имотът си е имот, а Фермера Джайлс умееше да поставя браконьерите на мястото им така, както малцина други можеха. И тъй, намъкна си набързо панталона, слезе в кухнята и свали мускета от стената. Някой може би ще попита какво е това мускет. Всъщност говори се, че същият този въпрос е бил зададен на Четиримата мъдреци от Оксънфорд^[1], които, след като размислили, отвърнали: „Мускетът представлява къса пушка с широка цев, която стреля с

куршуми или сачми и поразява всичко по пътя си в определени граници, без да мери конкретна цел. (В цивилизованите страни в днешно време е заменена с други огнестрелни оръжия).“

Та така, мускетът на Фермера Джайлс имаше широка цев, която се разтваряше като фуния напред и не стреляше с куршуми или сачми, а с всичко, което Джайлс можеше да задели, за да напъха вътре. Освен това не се използваше, за да поразява цели, понеже Фермера рядко го зареждаше и никога не стреляше с него. Обикновено самият му вид вършеше работа. А страната все още не бе цивилизована, тъй че мускетите не бяха заменени с други пушки. По-точно казано, те бяха единственият познат вид огнестрелно оръжие, при това се срещаха рядко. Хората предпочитаха лъковете и стрелите, а барута използваша най-вече за фойерверки.

Е, та значи Фермера Джайлс откачи мускета от стената и го натъпка здраво с барут — за всеки случай, току-виж се наложило да вземе по-крути мерки. А в широката цев напъха ръждиви пирони и железни стружки, парчета от счупени грънци, кокали, камъни и всякакви други боклуци. После нахлузи високите си ботуши, облече си сюртука и излезе откъм кухненската градина.

Луната се бе спуснала ниско зад гърба му и той не виждаше нищо по-страшно от издължените черни сенки на храсти и дървета, но в същото време чуваше ужасяващия тропот на тежки стъпки, приближаващи откъм хълма. Не се чувстваше нито бърз, нито храбър, каквото и да приказваше Агата. Ала се тревожеше повече за имота, отколкото за кожата си. И така, с леко разтреперани гащи се насочи към хълма.

Изведнъж точно над хребета изникна едно грамаданско лице — бледо на лунната светлина, която просветваше в огромните кръгли очи. Ходилата му бяха все още ниско в полите на хълма и дълбаеха ями из нивята. Луната заслепяваше великана и той не забеляза Фермера. Но Джайлс го видя и изгуби ума и дума от страх. Без да се замисли, дръпна спусъка и мускетът гръмна с главозамайващ трясък. За късмет цевта бе насочена горе-долу към грозното великанско лице. Отвътре изхвъркнаха боклуците, кокалите и камъните, парчетата метал и глина, а също и половин дузина пирони. И тъй като обхватът на оръжието беше наистина ограничен, голяма част от всичките тези неща улучиха великана съвсем не по волята на Фермера, а съвършено случайно.

Парче от гърне заседна в окото на нашественика, а един голям пирон се заби в носа му.

— Мамка му! — изруга великанът, който имаше твърде груби обноски. — Нещо ме ужили!

Шумът изобщо не го впечатли (той бе почти глух), но пиронът определено не му се понрави. Доста отдавна не беше попадал на насекомо, разярено дотолкова, че да пробие дебелата му кожа. Беше чувал обаче, че далеч на изток, из Мочурищата, се срещали драконови мухи, които се впивали в тялото като нажежени щипци. И си рече, че сигурно се е натъкнал на нещо такова.

— Очевидно съм попаднал в отвратителна нездравословна местност — каза си той. — Не бива да продължавам по тъмно в тази посока.

Пътюм грабна няколко овчици от хълма — да си има за из път, докато се прибере у дома — и се насочи обратно към реката, крачейки широко и тежко на север-северозапад. В крайна сметка успя да се добере до дома си, понеже най-сетне бе уцелил правилната посока. Но медното му гърне така или иначе беше загоряло.

Колкото до Фермера Джайлс, страховитият гърмеж на мускета го просна по гръб. Той остана да лежи, загледан в небето, като се чудеше дали ходилото на великана ще го подмине. Но не се случи нищо и след малко тежките стъпки постепенно заглъхнаха в далечината. Тогава Фермера стана, поотупа се и стисна мускета в ръка. В същия миг до слуха му достигнаха радостните възгласи на неговите съселяни.

Повечето от жителите на Емз бяха проследили хода на събитията през прозорците си. Имаше и такива, които се облякоха и наизскачаха на улицата (след като великанът се отдалечи). Някои вече търчаха нагоре по хълма.

Преди малко, когато чуха ужасяващото туп-туп от великанските стъпки, повечето селяни моментално се завиха презглава под юрганите. Някои дори се напъхаха под креватите. А Джарм едновременно се гордееше и страхуваше от господаря си. Според него Джайлс бе ужасен и величав, когато се разгнеवेशе. И естествено, Джарм твърдо вярваше, че всеки великан би си помислил същото. Та веднага след като видя Фермера да излиза от къщата с мускет в ръка (безспорен знак за неудържим гняв), си плю на петите и отпраши към селото, като лаеше и крещеше:

— Излизайте! Излизайте! Излизайте! Ставайте! Ставайте! Елате да видите моя велик господар! Той е храбър и бърз. Кани се да застреля великан, дръзнал да прекрачи границите на земите му. Идвайте!

Билото на хълма се виждаше от повечето къщи. Когато зърнаха великанското лице да се надига над хребета, хората и кучето затрепераха от страх, затаиха дъх и всички освен кучето си рекоха, че тази работа не е за устата на Джайлс лъжица. В същия миг мускетът изгърмя, а великанът мигом се обърна и пое назад. Изумените и възраждани хора се запрегръщаха и закрепяха радостни възгласи, а Джарм едва не остана без гласни струни от лай.

— Ура! — крещеше той. — Това ще му е за урок! Господарят Егидий му даде да се разбере. Сега онзи ще се прибере вкъщи и ще умре, и никога повече няма да си подаде носа навън.

Това предизвика нова вълна на въодушевление. А докато се радваха, хората мислено си отбелязаха факта, че в крайна сметка мускетът все пак може да гърми. По този въпрос в селските кръчми бе имало известни спорове. Но сега вече нещата бяха изяснени. От този момент нататък Фермера Джайлс нямаше да има проблеми с браконьерите.

Когато опасността премина, някои от по-смелите селяни се изкачиха на хълма и се здрависаха с героя. Неколцина — Пастора, Ковача, Мелничаря и един-двама от селските първенци — го потупаха по гърба. Последното не му се понрави (понеже го болеше рамото), но все пак се почувства задължен да ги покани в къщата си. Онези насядаха в кухнята, надигнаха чаши за негово здраве и се заеха един през друг да му благодарят. Той не си направи труда да скрие прозевките си, но докато имаше какво да се налива в чашите, никой не забеляза това. Щом обърнаха по чашка-две (Фермера две-три), Джайлс наистина се почувства куражлия. Когато питиетата станаха по две-три (за него пет-шест), се видя в собствените си очи толкова храбър, колкото го мислеше кучето му. Раздели се с гостите като с добри приятели. И на свой ред ги потупа по гърбовете. Имаше големи ръце — масивни и червени. Тъй че си го върна.

На следващия ден разбра, че славата му се е разнесла и се е превърнал в знаменитост от местна величина. До средата на другата седмица вестта бе обиколила селата в радиус от двайсет мили. Беше се превърнал в Героя на областта. Което му се видя доста угодно. На следващия пазарен ден го почерпиха с толкова питиета, че можеше спокойно да пусне лодка в тях: което ще рече, че се нафирка почти до козирката и се върна у дома, пеейки древни героични химни.

Най-сетне мълвата за геройството му стигна и до Краля. В онези щастливи времена страната носеше гордото име Средно кралство на острова, а столицата се намиреше на цели двайсет левги от Емз и по правило в двора обръщаха малко внимание на провинциалните селяци. Но подобна категорична победа над великан, който би могъл да нанесе огромни щети, изглеждаше достойна за отбелязване, а и налагаше известна проява на любезност. Тъй че когато му дойде времето, тоест след близо три месеца, за Архангеловден, Краля изпрати тържествена грамота. Текстът бе изписан с червени букви върху бял пергамент и изразяваше кралската благодарност към „нашия верен поданик и многообичан Егидий Ахенобарбий Юлий Агрикола де Емзо“.

На мястото на подписа имаше червено петно, но дворецовият писар бе добавил:

Ego Augustus Bonifacius Ambrosius Aurelianus
Antonius
Pius et Magnificus, dux rex, tyrannus, et
Basileus Mediterranearum Partium, subscribe.^[2]

Най-отдолу имаше голям червен печат. Тъй че документът си бе напълно автентичен. Той достави на Джайлс огромно удоволствие и бе приет радушно от цялата общественост, особено след като се разбра, че стига само човек да пожелае да зърне грамотата, може да се сдобие с място край камината на Фермера и да получи чаша питие.

А кралският дар бе по-прекрасен дори от писмения документ. Представляваше колан и дълъг меч. В интерес на истината самият Крал никога не бе използвал меча. Беше семейна реликва, висяща в оръжейната от незапомнени времена. Оръжейникът не знаеше историята на меча, нито пък каква е ползата от него. Подобни

неудобни и тежки оръжия вече бяха излезли от употреба в кралския двор, затова Краля си помисли, че въпросният меч е идеален подарък за някакъв си селяк. Но Фермера Джайлс остана поласкан, а репутацията му на местно равнище скочи до висините.

Изобщо развоят на събитията бе повече от задоволителен за него. Също и за кучето му, което така и не получи обещания бой. Джайлс бе справедлив човек — поне според своите разбирания. Вътрешно отдаваше необходимата благодарност на Джарм, макар никога да не го спомена гласно.

Продължи да обсипва кучето си с тежки думи и вещи, когато бе в съответното настроение, но същевременно вече не обръщаше внимание на някои дреболии. Джарм започна да си позволява все по-далечни разходки. Птичето на щастие кацна върху рамото на Фермера. Работата през есента и в началото на зимата вървеше чудесно. Като че ли всичко си бе дошло на мястото — докато не се появи драконът.

По онова време драконите из острова вече бяха на изчезване. В централните владения на Август Бонифаций не се бе вясвал дракон от много години. Разбира се, както на запад, така и на север съществуваха съмнителни пътечки и пусти планински чукари. Но те бяха доста далеч. Говореше се, че някога там живели множество дракони от един или друг вид, които организирали далечни нападения. Но тогава Средното кралство било прочуто със смелостта на кралските рицари, тъй че много от странстващите дракони били избити или пък се завръщали в леговищата си тежко ранени и така другарите им постепенно се отказали от нападения по тези земи.

Все още съществуваше обичай на кралското Коледно тържество да се сервира драконова опашка. Всяка година биваше избран по един рицар, чиято мисия бе да отиде на лов за дракон. От него се очакваше да потегли по Никулден и да се завърне у дома с драконовата опашка не по-късно от Бъдни вечер. Но вече от доста години насам кралският Готвач приготвяше чудесен заместител — бутафорна драконова опашка от тесто и бадемов мус, украсена с изящни люспи от карамелизирана захар. На Бъдни вечер избраният рицар отнасяше така приготвената опашка в балната зала под звуците на цигулки и

тромпети. Бутафорната драконова опашка биваше изяждана след вечеря, с настъпването на Коледа и всички твърдяха (за удоволствие на Готвача), че е много по-вкусна от истинската.

Ето как стояха нещата, когато в един момент отново се появи дракон. Може да се каже, че заслугата за това бе в най-голяма степен на великана. След гореописаното приключение той започна сегиз-тогиз да наобикаля стари свои познайници в планината — доста по-често, отколкото им бе по вкуса. И всеки път правеше отчаяни опити да убеди някого от домакините да му вземе голямо медно гърне. Независимо дали получаваше обещание или не, настаняваше се удобно и започваше надълго и нашироко — както си му бе навикът — да разправя за превъзходната страна далеч на изток и за всички чудесии на Широкия свят. Беше си втълпил, че е велик и смел пътешественик.

— Прекрасна земя — започваше той, — равнинна, мека за стъпване и с изобилна храна: крави, значи, и пълно с овце, само да напрегнеш взор, и тутакси ги забелязваш.

— Ами хората? — питаха го.

— Не срещнах нито един — отвърщаше той. — Никакви рицари не съм ни чувал, ни виждал, приятели мои. Най-страшното, с което се сблъсках, бяха няколко жилещи мухи край брега на реката.

— Ами защо не се заселиш там? — продължаваха да го разпитват.

— Е, ами, тъй де, както се казва, няма по-прекрасно място от родния дом — отвърщаше им. — Но нищо чудно някой ден да се върна, ако поискам. Пък и така де, вече съм бил веднъж, което е повече, отколкото могат да се похвалят болшинството тук. Та какво за гърнето?

— А тези тучни земи — бързаха да продължат предишната тема домакините, — тези възхитителни пасища, пълни с волен добитък, къде се намират? Колко далече?

— О — отвърщаше той, — далече на изток-югоизток. Бая път си е.

И после следваше толкова подробно описание на пропътуваното разстояние, на горите, хълмовете и полята, през които е минал, че никой от другите не чак толкова дългокраки великани не се наемаше да тръгне. Въпреки това мълвата се понесе.

После топлото лято бе сменено от тежка зима. В планината беше още по-студено, а храна почти не се намираще. Слуховете набраха скорост. Обсъждаха се най-вече овцете и кравите в низините. Драконите нададоха уши. Бяха гладни, а се говореха такива примамливи неща.

— Тия рицари явно са само мит! — обади се младият и по-неопитен дракон. — Винаги сме подозирали, че е така.

— Най-малкото сигурно вече се броят на пръсти — поправиха го по-възрастните и по-мъдри червеи. — Живеят далеч, срещат се рядко и вече никой не се бои от тях.

Един от драконите остана дълбоко впечатлен. Наричаше се Хризофилакс Гмуреца и водеше потеклото си от древен, благороден и много богат род. Хризофилакс бе лукав, нагъл, алчен, добре брониран, но не прекомерно сърцат. Ала пък и не го плашеха мухи и насекоми от какъвто и да е вид и размер. При това умираше от глад.

Тъй че един зимен ден, някъде около седмица преди Коледа, разпери криле и отлетя. Приземи се тихичко посред нощ право в сърцето на владенията на Август Бонифаций, крал и василевс. За броени минути нанесе огромни поражения, подпали пожари, докара унищожения, погълна овце, добитък и коне.

Това се случи на едно място доста отдалечено от Емз, но Джарм онемя от ужас и страх. Беше предприел далечна експедиция и като се възползваше от предразположението на господаря си, дръзна да прекара една-две нощи далеч от дома. Тъкмо бе тръгнал по следата на някакъв апетитен аромат, който се носеше в покрайнините на някаква гора, когато иззад един завой внезапно го посрещна миризмата на нещо неочаквано и притеснително. Всъщност за малко да се сблъска с опашката на току-що приземилия се Хризофилакс. Никое куче не е подвивало опашка тъй бързо и не е търтило да бяга тъй светкавично към дома си. Дочул скимтене, драконът се извърна и изсумтя, но Джарм беше вече извън обсега му. Пробяга без почивка целия път обратно и пристигна у Фермера почти навреме за закуска.

— Помощ! Помощ! Помощ! — закрепця откъм задната порта.

Джайлс го чу и викът никак не му хареса. Напомни му, че дори всичко да изглежда наред, никога не е късно да се случи нещо

неочаквано.

— Жено, пусни проклетото псе — рече той. — И го поступи! Джарм влетя в кухнята с изцъкдени очи и изплезен език.

— Помощ! — продължи той.

— Е, що правиш този път? — попита Джайлс и му подхвърли парче наденица.

— Нищо — задъхано отвърна Джарм, твърде превъзбуден, за да може да обърне каквото и да било внимание на храната.

— Предупреждавам те, веднага престани да го правиш туй нищо, че жив те одирам — повиши тон Фермера.

— Нищо не съм направил, не съм мислил никому нищо лошо — защити се кучето. — Само дете най-случайно попаднах на един дракон и си изкарах акъла от страх.

Фермера се задави с бирата си.

— Дракон ли? — попита. — Мътните те взели, дете си вреш любопитния нос навсякъде! За чий ти е да намираш дракон по това време на годината, точно когато съм затънал до гуша в работа? Къде го видя?

— О! На север, отгатък хълмовете и още по-нататък, отвъд Високите камъни и още по-далеч — обясни кучето.

— А, чак там! — очевидно облекчен въздъхна Джайлс. — Говори се, че из тия места живеят съмнителни типове, та не е изключено да ги сполети нещо такова. Остави ги да се оправят сами! Защо ме тревожиш с подобни приказки? Хайде, изчезвай!

Джарм излетя навън и разпространи новината из цялото село.

— Точно като в добрите стари времена! — занареждаха хората. — И пак по Коледа. Съвсем навреме. А Краля как ще се зарадва! Тази Коледа ще може да вкуси истинска опашка.

Но на следващия ден дойдоха още новини. Очевидно ставаше въпрос за изключително огромен и кръвожаден екземпляр. Въпросният дракон покосяваше всичко по пътя си.

— Какво става с кралските рицари? — започнаха да се питат хората.

И други си бяха задали този въпрос. Пратеници от най-тежко пострадалите от Хризофилак села вече се стичаха към кралския двор,

за да попитат лично Краля според колкото им стигаше гласът и куражът:

— Господарю, какво става с рицарите ви?

Но рицарите не предприемаха нищо. Сведенията им за въпросния дракон не бяха в ни най-малка степен официално потвърдени. Тъй че Краля се погрижи да им обърне внимание — съвсем изчерпателно и според дворцовия етикет, — като ги помоли да вземат необходимите мерки при първа възможност. Остана много недоволен да разбере, че тази първа възможност няма да им се удаде никак скоро и че всъщност се отлага ежедневно.

Но пък извиненията на рицарите несъмнено звучаха основателно. Първо, придворният Готвач вече беше приготвил драконовата опашка за Коледната трапеза — понеже беше човек, който не оставяше днешната работа за утре. Би било някак неучтиво да му се нанася обида, като в последния момент се тръсне на масата истинска опашка. Той бе високо ценен служител.

— Мътните я взели опашката! Просто му отсечете главата и да се свършва! — развикаха се пратениците от най-пострадалите села.

Но Коледните празненства вече започваха и за най-голямо съжаление за Ивановден имаше насрочен грандиозен турнир: бяха поканени рицари от близо и далеч, които щяха да се състезават за голяма награда. Бе очевидно несправедливо да се отнемат шансовете на местните рицари, като най-добрите от тях бъдат изпратени на лов за дракони преди края на турнира.

След това пък дойдоха Новогодишните празници.

Ала драконът всяка нощ се придвижваше нанякъде. И всяко придвижване го приближаваше все повече до Емз. През Новогодишната нощ селяните видяха пламъци в далечината. Драконът се бе настанил в една гора на десетина мили разстояние, която припламваше весело. Прихванеше ли го, Хризофилакс ставаше истинска фурия.

От този момент нататък хората започнаха да поглеждат скришом към Фермера Джайлс и да шушукат зад гърба му. Това го караше да се чувства доста неуютно, макар да се правеше, че не забелязва. На следващия ден драконът се приближи с още няколко мили. И тогава самият Фермер Джайлс започна да обсъжда на висок глас скандалното поведение на кралските рицари.

— Много ми е интересно как си оправдават заплатите! — възмущаваше се той.

— И на нас! — викнаха в отговор жителите на Емз.

Мелничаря обаче добави:

— Доколкото знам, има случаи, когато човек получава рицарско звание по заслуги. Та в този смисъл, тъй да се каже, нашият добър съселянин Егидий е вече рицар. Нима не получи дар от Краля червено писмо и меч?

— Не мечът прави рицаря рицар — възрази Джайлс. — Има си ритуали за посвещаване и тъй нататък, или поне така си мисля. Както и да е, аз си имам достатъчно друга работа.

— О! Но няма съмнение, че Краля тутакси ще извърши посвещаването, ако бъде помолен — продължи Мелничаря. — Да го помолим, преди да е станало твърде късно!

— Тц — отвърна Джайлс. — Не е за мен тая работа. Аз съм си фермер и се гордея с професията си — просто един честен човек от народа. И доколкото знам, такива като мен не се оправят много добре в двореца. На теб по би ти прилягало, господин Мелничар.

Пастора се подсмихна: не на отмъщението на Фермера, понеже Джайлс и Мелничаря никога не си оставаха длъжни — като близки врагове, както беше приказката в Емз. На Пастора изведнъж му хрумна една доста приемлива мисъл, но за момента не каза нищо. Мелничаря не бе ни най-малко доволен и гледаше намусено.

— За прост — вярно е, вероятно и честен — рече той. — Но нима е задължително човек да ходи в двореца и да бъде посветен в рицарско звание, за да убие някакъв си дракон? Единствено храброст е нужна, както се изрази вчера лично господин Егидий. А той със сигурност е не по-малко храбър от всеки рицар.

Насъбралото се множество закрещя: „Разбира се!“ и „Да, така е! Трижди да живеят Героят от Емз!“

И Фермера Джайлс се прибра у дома, налегнат от тежки мисли. Започваше да се убеждава, че поддържането на репутация на местно равнище изисква усилия, които биха могли да му създадат известни неудобства. Срита кучето и скри меча в кухненския шкаф. До този момент го бе държал над огнището. На следващия ден драконът завзе съседното село Куерцетум (или казано на простионароден език, Дъбалник). Замези не само с няколко крави и овце плюс един-двама

по-младички селяни, но и със селския пастор. Отчето се бе опитало доста безцеремонно да го отклони от пъклените му деяния. След което настъпи страшна суматоха. Населението на Емз, предвождано от своя си пастор, изкачи хълма към къщата на Фермера Джайлс. Хората се подредиха отпред и зачакаха.

— В теб ни е надеждата! — викнаха те. И не помръднаха от местата си, докато лицето на Фермера не почервенея повече от брадата му.

— Кога тръгваш? — продължиха да настояват те.

— Хм, днес не мога, просто изключено — отвърна той. — Крварят ми е болен и изобщо толкоз работа ме чака... Ще видя какво може да се направи.

Хората си тръгнаха. Но на свечеряване се заговори, че драконът се е приближил още повече и те пак дойдоха.

— В теб ни е надеждата, господин Егидий! — продължиха да го молят те.

— Вижте — поде той, — ситуацията при мен никак не е подходяща. Кобилата ми окуця, а и овцата почна да ягни. Ще се заема с вашия въпрос веднага щом мога.

Селяните отново си тръгнаха, този път не без ропот и шушукане. Мелничаря се подсмивваше подигравателно. Пастора се беше лепнал за Фермера и нямаше отърване. Самопокани се на вечеря и подхвърли няколко остри забележки. Дори се поинтересува какво става с меча и настоя да го види.

Кралският подарък си лежеше в шкафа на една полица, където едва се събираше, и още щом домакинът го докосна, изскочи от ножницата. Джайлс го захвърли на земята, сякаш бе от нажежено желязо. Пастора скочи от стола и си разля бирата. Вдигна меча и внимателно се опита да го напъха обратно в ножницата, ала острието влезе не повече от фут и изскочи навън веднага щом онзи си махна ръката от дръжката.

— Леле-мале! Странна работа! — възкликна отчето и огледа внимателно ножницата и меча. Той беше образован човек, докато Фермера едва различаваше главните букви на унциалния шрифт и не беше съвсем сигурен как се пише дори собственото му име. Та поради тази причина не беше обърнал внимание на странните букви, които едва си личаха по повърхността на ножницата и на самия меч. Що се

отнася до кралския оръжейник, той бе виждал толкова руни, имена и всякакви други знаци, символизиращи сила и могъщество, изобразени върху мечове и ножници, че отдавна бе престанал да се впечатлява от тях. Така или иначе, всички тия неща смяташе за безполезни антики.

Пастора обаче ги огледа съсредоточено и смръщи чело. Беше очаквал върху ножницата и меча да има някакъв надпис. Всъщност именно това му бе хрумнало предишния ден. Но сега остана изненадан от видяното — вярно, бяха букви и символи, ама не можеше да разпознае никой от тях.

— Върху ножницата има надпис, а върху самия меч се виждат някакви... хм, ами някакви епиграфически знаци — рече той.

— Нима? — възкликна Джайлс. — И какво казват те?

— Буквите са архаични, а езикът — варварски — провлачи Пастора, за да печели време. След което се примоли на домакина да му даде меча за през нощта, а Фермера се съгласи с удоволствие.

Още щом се прибра, Пастора отвори дебелите книги, подредени по рафтовете, и остана надвесен над тях до среднощ. На следващата сутрин се установи, че драконът е дошъл още по-близо. Жителите на Емз заключиха вратите си и спуснаха кепенците на прозорците. А които имаха мазета, слязоха в тях и останаха там разтреперани на светлината на свещите.

Но Пастора излезе на улицата и тръгна от къща на къща, повтаряйки на всеки, който можеше да го чуе през процеп или ключалка, какво е открил след проучването си.

— Нашият добър Егидий — казваше той, — по волята на Краля, е притежател на прословутия меч Каудимордакс, споменат в по-известните рицарски романи с простонародното си име Опашкоубиеца.

Всеки, който чуеше това име, обикновено разтваряше вратата си. Нямаше човек, който да не е чувал за прочутия Опашкоубиец, тъй като този меч бе принадлежал на Беломарий, най-великия от всички драконоубийци в страната. Според някои източници той беше прапрадядо по майчина линия на самия Крал. Песните и преданията за неговите дела бяха много и макар забравени в двора, все още се помнеха из селата.

— Този меч — продължаваше Пастора — не може да стои в ножницата си, ако в окръжност от пет мили има дракон. И без съмнение в ръцете на храбър мъж никой дракон не би могъл да му устои.

Това възвърна надеждата на хората. Някои вдигнаха кепенците от прозорците си и подадоха глави навън. Най-накрая Пастора успя да убеди неколцина да тръгнат с него. Но единствен Мелничаря сред тях го направи с желание. Мисълта, че ще види Джайлс в истински затруднено положение, му даваше убедеността, че рискът си струва.

Изкачиха се на хълма не без да хвърлят по някой и друг боязлив поглед към отсрещния бряг на реката. От дракона нямаше и следа. Може би спеше. Беше си похапнал доста през Коледните празници.

Пастора (и Мелничаря) похлопаха на портата на Фермера. Не получиха отговор и пробваха пак. Най-сетне Джайлс отвори с пламнало лице. Той също бе будувал до късно през нощта в компанията на солидно количество бира. А на сутринта бе продължил в същия дух.

Тълпата се струпа наоколо и го обсипа с водопад от имена: Егидий Добрия, Ахенобарбий Смелия, Юлий Великия, Агрикола Непокколебимия, Гордостта на Емз, Героят на околността. Обсъждаха се Каудимордакс, Опашкоубиеца, Меча, който не влиза в ножницата, Смъртта и Победата. Повтаряха се и Славата на Йеоманрия, Гръбнака на страната и Закрилника на съселяните си, докато в главата на Фермера настана пълен хаос.

— Вижте какво! Говорете един по един! — прекъсна ги той при първа възможност. — Кому е нужно всичко това, защо? Разберете, бе, хора, тая сутрин съм малко ангажиран.

Тогава дадоха думата на Пастора да обясни как стоят нещата. А Мелничаря получи възможност да види Фермера в точно толкова затруднено положение, колкото винаги бе мечтал. Но после нещата се развиха не съвсем според очакванията му. Първо, Джайлс си беше подложил стабилно количество силна бира. Второ, щом разбра, че неговият меч всъщност е самият Опашкоубиец, в душата му пламнаха силни чувства на гордост и храброст. Някога, като наивно хлапе, много бе обичал легендите за Беломарий и от време на време си бе мечтал да притежава такъв вълшебен и героичен меч. Така че изведнъж го разтърси копнеж да грабне Опашкоубиеца и да тръгне срещу дракона.

Но тъй като през целия си живот винаги и за всичко бе свикнал да се пазари, направи последен опит за отсрочка.

— Какво! — възкликна той. — Да тръгна на лов за дракон? С протъркания си панталон и износен сюртук? Доколкото ми е известно, за да излезе човек срещу такъв противник, се изискват специални ризници и доспехи. С каквито, уви, не съм оборудван. Това е положението — заключи накрая.

Извинението им се стори някак нелепо, но нямаше как, наложи се да пратят човек да извика Ковача. Онзи поклати глава. Беше вечно намръщен и мързелив. В селото му викаха Слънчевия Сам, макар истинското му име да бе Фабриций Кунктатор. Никога не си подсвиркуваше, докато работи, освен ако внезапно не се появеше някое бедствие (като например сняг през май), което лично е предвидил. И тъй като ежедневно предричаше катаклизми от всякакъв характер, рядко се случваше да не уцели. Не пропускаше да си припише заслугата, че е познал — това му беше главното удоволствие в живота. Така че, естествено, с неохота се наемаше да направи нещо, което би могло да предотврати възможно бедствие. Отново поклати глава.

— Как да ви изкова доспехи от нищо! — рече той. — Пък и не ми е по специалността. По-добре накарайте дърводелеца да издяла дървен щит. Не че ще помогне много. Тоя дракон е истинска фурия.

Лицата им помръкнаха. Но Мелничаря не смяташе толкова лесно да се откаже от плана си да изпрати Джайлс срещу дракона, ако онзи се навие. Или пък да разбие на пух и прах репутацията му на местно равнище, в случай че се отметне.

— Ами какво ще кажеш за ризница? — попита той. — При всички положения ще му бъде от полза. А и не е нужна кой знае колко фина изработка. Важното е да върши работа, няма да се показва в Кралския двор, я. Как мислиш, друже Егидий, дали ще излезе нещо от стария ти кожен жакет? А в ковачницата има цели купища нитове и халки. Готов съм да се хвана на бас, че дори самият господин Фабриций няма представа с какво точно разполага в работилницата си.

— Говориш пълни глупости! — оживи се Ковача. — Ако имаш предвид истинска ризница, няма начин. За да се закачи всяка мъничка халка за съседните четири и тъй нататък, са нужни уменията на джуджетата... А дори да притежавах тоя майсторлък, щяха да отидат

седмици. До което време всички ще сме под земята — довърши мисълта си той. — Или най-малкото в търбуха на дракона.

Хората закършиха отчаяно пръсти, на устните на Ковача грейна усмивка. Селяните вече бяха толкова ужасени, че никой не искаше да се откаже от плана на Мелничаря, и се обърнаха към него за съвет.

— Ами — подхвана той, — чувал съм да казват, че някога онези, които нямали пари за истински ризници в Южните земи, пришивали метални халки върху кожена кошуля и се задоволявали с това. Да видим дали не може да се направи нещо подобно?

И така Джайлс се принуди да измъкне стария си кожен жакет, а Ковача да изтича обратно в работилницата. Бе преровено всяко ъгълче, купищата стари железарии бяха претършувани така, както не бе правено от много години. Най-отдолу откриха изпоръждясала купчина малки халки, изпаднали незнайно откъде — точно както предполагаше Мелничаря. Сам, който с приближаването на перспективата да се свърши нещо, придобиваше все по-мрачен и нерешителен вид, бе заставен незабавно да започне работа и се зае да сортира, събира и почиства халките. А щом (както с удоволствие отбеляза) те се оказаха очевидно недостатъчно количество за човек с мощните рамене и гръб на господин Егидий, го накараха да раздроби каквито му се намират стари вериги и да изкове нови халки — според колкото му стигат възможностите и уменията.

Отбраха по-малките и ги пришиха на предната част на дрехата, по-големите и по-тежките закрепиха на гърба. Накрая се оказа, че има в излишък — Сам се бе оставил работата да го увлече. Та хората взеха чифт панталони на Фермера и пришиха халки и за тях. А на една полица в забутан ъгъл на работилницата Мелничаря откри стара метална рамка от шлем, и веднага намери на майстора работа да я обшие с кожа колкото се може по-стегнато.

Работата продължи до залез-слънце и през целия следващ ден — чак до вечерта преди Богоявление. Но празненствата минаха на заден план. Фермера Джайлс отбеляза случая с повече от обичайното количество бира. За щастие драконът милостиво си спеше, за момента забравил всичко, свързано с глад и мечове.

Рано сутринта на Богоявление всички се изкачиха по хълма, натоварени със странния резултат от усилената си работа. Джайлс вече ги чакаше. Не му бяха останали никакви извинения, тъй че навлече

ризницата и панталона си. Мелничаря се хилеше лукаво. Джайлс обу високите си ботуши и добави чифт стари шпори. Нахлупи обвития в кожа шлем, а върху ризницата си навлече широкия сив сюртук.

— За какво е всичко това, господин Фермер? — попитаха го селяните.

— Вижте сега — започна Джайлс, — ако някой има намерение да отива на лов за дракони, подрънквайки и похлопвайки като Кентърбърийските камбани — моля. Аз обаче не съм навит. Не ми се вижда разумно да оставя дракона да ме забележи по-рано, отколкото му е времето. А шлемът си е шлем — предизвикателство за битка. Нека глистът му с глист види над живите плетове само старата ми шапка, за да мога да се приближа малко повече, преди да е станало напечено.

Бяха пришили халките така, че всяка да захлупва по-долната, полюшвайки се свободно отгоре ѝ; поради туй дрънченето наистина си го биваше. Сюртукът заглушаваше до известна степен шума, но придаваше на Джайлс доста ексцентрична осанка. Никой не му го каза. Едва успяха да го опашат с колана и да окачат ножницата на него. Меча обаче се наложи да носи в ръка, понеже се изискваше наистина нечовешка сила, за да го задържи вътре.

Фермера повика Джарм. Според собствените си разбирания постъпваше справедливо.

— Ти, псе — рече му, — идваш с мен.

Кучето надигна тягостен вой.

— Помощ! Помощ! — завайка се то.

— Хайде, стига! — заповяда му Джайлс. — Да не пострадаш по-тежко, отколкото от дракона. Вече познаваш миризмата на този глист и току-виж поне веднъж има някаква полза от теб.

После Фермера Джайлс повика сивата си кобила. Тя го изгледа странно и изпръхтя срещу шпорите. Но все пак му позволи да я яхне. И пое на път, като никой от тримата не изпитваше особена веселост. Тръгнаха да прекосяват селото, а хората пляскаха с ръце и надаваха радостни възгласи, повечето от прозорците си. Фермера и кобилата му се постаряха да си придадат колкото се може по-достоеен вид. Но на Джарм не му бе познато чувството за срам, та се тътреше подир тях с подвита опашка.

Прекошиха моста над реката в края на селото. Когато най-сетне бяха далеч от чужди погледи, забавиха ход. За нула време излязоха от владенията на Фермера Джайлс и другите жители на Емз, и навлязоха в посетените от дракона земи. Виждаха се изпочупени дървета, опожарени стобори и изпепелени треви. Във въздуха висеше тягостна и обезпокоителна тишина.

Слънцето прежурияше и Фермера Джайлс взе да си мечтае да имаше куража да се поразсъблече. Запита се дали не е тръгнал с прекалено много багаж. „Чудесен завършек на Коледните празници, абе изобщо...“, помисли си той. „Ще е цяло щастие да не се окаже завършекът и на живота ми.“ Попи потното си лице с голяма носна кърпа — зелена, не червена: червеният цвят дразни драконите, така поне беше чул.

От дракона обаче ни следа. Кръстоса много пътища — и тесни, и широки, обиколи опустелите нивя на други фермери, а от дракона ни вест, ни кост. Джарм, разбира се, не му оказа никаква помощ. Само следваше плътно кобилата и нищо не можеше да го накара да си използва носа.

Най-сетне стигнаха до един лъкатушен път, очевидно не особено пострадал, пък и на пръв поглед тих и спокоен. След като повървяха по него близо половин миля, Джайлс започна да се пита дали не е изпълнил дълга си и дали не е защитил достойно своята репутация. Беше си втълпил, че е търсил усърдно и достатъчно надалеч и вече възнамеряваше да разкаже на съселяните си как драконът го видял да приближава и щом работата станала напечена, просто отлетял.

И точно в този момент огромният червей се появи пред очите му, полегнал възник върху един порутен стобор и проснал наред пътя ужасната си глава.

— Помощ! — извика Джарм и побягна. Сивата кобила се стовари рязко на земята и Фермера Джайлс се изтърколи назад в близката канавка. Щом успя да си подаде главата навън, установи, че драконът се е събудил и го гледа право в очите.

— Добро утро! — поздрави учтиво. — Виждате ми се изненадан.

— Добро да е! — отвърна Джайлс. — Така си е.

— Извинете за въпроса — продължи драконът. Докато Фермера падаше от кобилата, той бе наострил уши към доста подозрителното подрънкване на халките. — Но да не би случайно да търсехте мен?

— Ами, няма такава нещо! — рече Фермера. — Кой би си помислил, че може да срещне дракон по тези места? Просто си яздох.

И Джайлс припряно се измъкна от канавката и запристъпва към сивата кобила, която вече се беше изправила и поскубваше тревица отстрани на пътя с крайно незаинтересован вид.

— Тогава значи в нашата среща има пръст съдбата — каза драконът. — Удоволствието е мое. Предполагам, това са празничните ви одежди. Някаква нова мода ли?

Фермера Джайлс установи, че шапката се е свлякла от главата му, а сивият му сюртук се е разгърнал, но това не го смуги.

— О, да — отвърна, — съвсем нова. Трябва да тръгвам да догоня кучето. Сигурно пак е хукнало да гони зайци.

— Не мисля — прекъсна го Хризофилакс и облиза устни (сигурен знак, че се забавлява). — Вероятно ще се прибере у дома доста преди вас. Но, моля, продължете си по пътя, господин... мда, струва ми се, не ми казахте името си?

— Нито пък вие вашето — парира въпроса му Джайлс, — но предлагам да оставим нещата така.

— Както желаете — рече Хризофилакс и отново облиза устни, като се престори, че си затваря очите. Беше зъл по душа (като всички дракони), но не особено куражлия (и това не е изключение). Предпочиташе вечеря, за която не се налага да влиза в бой; но след дългия, освежителен сън апетитът му се възвръщаше. Пастора от Дъбалник бе доста жилавичък, а сигурно от години не бе вкусвал едър, тлъст екземпляр. Вече беше решил да се възползва от лесната плячка и само изчакваше момента, когато старият глупак ще се разсее.

Да, ама „старият глупак“ не беше чак толкова изкуфял, колкото изглеждаше, и не изпускаше дракона от поглед дори докато се приближаваше към кобилата, за да се метне на седлото. Тя обаче имаше други намерения и щом Джайлс се приближи, хвърли един къч и отстъпи встрани. Драконът взе да губи търпение и се подготви за скок.

— Извинете! — рече той. — Струва ми се, че си изпуснахте нещо?

Стар номер, но успешен, като се има предвид, че Джайлс наистина си бе изпуснал нещо. При падането в канавката Каудимордакс (или казано на простонароден език Опашкоубиеца) бе

излетял от ръката му и сега лежеше край пътя. Джайлс понечи да го вдигне и драконът се впусна в атака. Но не притежаваше бързината на Опашкоубиеца. Веднага щом намери ръката на Фермера, мечът скочи със скоростта на светкавица и се вдигна право към очите на дракона.

— Хей! — възкликна онзи и застина. — Какво е това тук?

— Нищо, просто Опашкоубиеца, дар от Краля — отвърна небрежно Джайлс.

— Пардон, грешката е моя! — продължи драконът. — Моля за извинение. — Той легна и се просна на земята, а Фермера Джайлс мигом се почувства по-добре. — Струва ми се, че отношението ви към мен не беше особено справедливо.

— Така ли? — попита Джайлс. — А трябваше ли?

— Вие скрихте почтеното си име и се престорихте, че срещата ни е случайна, при положение, че очевидно сте рицар от прославен род. Едно време, сър, в подобни случаи рицарите отправяха предизвикателства едва след подобаваща размяна на титли и препоръки.

— Едно време може и да е било така, може все още да е — рече Джайлс, като постепенно започваше да изпитва задоволство от самия себе си. На човек, пред когото лежи проснат огромен имперски дракон, е простено, че се чувства някак въодушевен. — Но ти правиш повече от една грешка, глест такъв. Не съм рицар. Аз съм Фермера Егидий от Емз, това ми е името. И не понасям браконьерите. Застрелвал съм великани с мускета си за по-малко поразии от сторените от теб. А колкото до предизвикателството, не си спомням да съм отправял такова към теб.

Драконът се почувства леко притеснен.

— Мътните го взели лъжливия великан! — рече си той. — Аз съм нещастно подведен. И сега как да постъпи един дракон с храбър фермер, въоръжен с тъй лъскав и нападателен меч? — Не си припомняше да се е сблъсквал с подобна ситуация. — Казвам се Хризофилак — представи се. — Хризофилак Богатия. Какво мога да направя за ваше благородие? — добави накрая подкупващо, без да отлепва едното си око от меча и с надеждата, че боят все пак ще му се размине.

— Можеш да си вдигаш чукалата, зъбат дърт безобразнико — повиши глас Джайлс, надявайки се на същото. — Единственото, което

искам, е да ми се махаш от главата. Измитай се от тук и се връщай в кирливата си бърлога! — Той направи крачка към Хризофилакс и размахна ръце, сякаш да спласи кравите си.

Това се оказа напълно достатъчно за Опашкоубиеца, който изсвистя в кръг из въздуха, за да полети след миг надолу и да се стовари върху ставата на дясното драконово крило — гръмовен удар, който остави дракона извънмерно потресен. Джайлс, разбира се, никак не бе наясно къде е добре да се намушка един дракон, иначе мечът би могъл да попадне и в по-мека плът. Но Опашкоубиеца направи най-доброто възможно в неопитна ръка. Кое то бе напълно достатъчно за Хризофилакс — нямаше да може да използва крилото си поне няколко дни. Изправи се и понечи да полети, но установи, че не може да се отлепи от земята. Фермера се метна на седлото. Драконът търга да бяга. Кобилата също. Драконът се спусна през полето с пръхтене, като вдигаше облаци прах. Кобилата също. Фермера препускаше и крещеше, сякаш участваше в конни надбягвания. И не преставаше да размахва Опашкоубиеца. Колкото по-бързо тичаше драконът, толкова по-голямо объркване го обземаше. И през цялото време сивата кобила го следваше по петите.

Препускаха и препускаха през пътища и пътеки, минаваха през отвори в стобори, прекосяваха нивя и потоци. Драконът дишаше тежко и изпускаше дим, загубил представа за посоката. Най-сетне внезапно се озоваха в покрайнините на Емз и влетяха вътре, галопирайки по главната улица. Тогава Джарм прояви достатъчно съобразителност, та да изникне от една странична уличка и да се включи в преследването.

Всички жители бяха наизлезли по прозорците или покривите. Някои надаваха радостни възгласи, други се смееха. Трети удряха тенджери и тигани. Четвърти надуваха рогове, пищялки и свирки. А Пастора заби църковните камбани. Подобна гюрултия и патаклама селото не бе чувало от стотина години.

Точно пред църквата драконът се отказа. Просна се на средата на пътя и задиша тежко. Джарм се приближи и го подуши под опашката, но Хризофилакс нямаше сили да се засрами.

— Добри хора и доблестни рицарю — запъхтяно почна той, докато Джайлс се приближаваше, а селяните се събираха наоколо (на прилично разстояние), въоръжени с вили, колове и ръжени. — Не ме убивайте, добри хора! Аз съм много богат. Ще си платя за всички

нанесени щети. Ще покрия и разноските по погребенията на убитите от мен, и особено на Пастора на Дъбалник. Той ще получи достоен гроб, въпреки че беше малко жилавичък. А всеки от вас ще получи по един чудесен дар, стига да ми позволите да се върна у дома и да взема необходимото.

— Какво даваш? — попита Фермера.

— Ами... — замънка онзи и бързо взе да пресмята. Забеляза, че тълпата е доста многобройна. — По тринайсет лири и осем пенса на човек?

— Глупости! — срязва го Джайлс.

— Не се чуваш какво говориш! — възкликнаха хората.

— Подаяния! — възмути се и кучето.

— По две златни гвинеи всекиму, а на децата — наполовина по толкова? — поправи се драконът.

— А на кучетата? — потърси си правата Джарм.

— Продължавай нататък! — заповяда фермерът. — Слушаме те.

— По десет лири и кесия сребро за всеки човек и златни каишки за кучетата? — с болка отрони Хризофилакс.

— Убий го! — закрепяха хората, започнали да губят търпение.

— По торба злато и диаманти за дамите? — побърза да вметне Хризофилакс.

— Ето че започна да схващаш, но има какво да се желае — каза Фермера Джайлс.

— Пак забрави кучетата — укори го Джарм.

— Колко големи торби? — поинтересуваха се селяните.

— Колко диаманти? — попитаха жените им.

— Боже! Боже! — завайка се драконът. — Ще се разоря.

— Заслужаваш си го — рече Джайлс. — Имаш право да избираш между разорението и смърт на място. — Той размаха Опашкоубиеца и драконът се сниши.

— Решавай! — закрепяха хората, които придобиваха все повече смелост и стесняваха кръга.

Хризофилакс заприми. Но дълбоко в себе си се усмихна: леко трепване, което никой не забеляза. Пазарлъците им започваха да го забавляват. Очевидно очакваха да получат нещо от него. Те знаеха много малко за живота по широкия и зъл свят — наистина никой от жителите на тази страна нямаше действителен опит в отношенията с

дракони и не познаваше техните номера. Хризофилакс започваше да си възвръща силите, а също и да си избистря мисълта. Облиза устни.

— Вие дайте цена! — рече той.

И тогава всички започнаха да говорят в един глас. Хризофилакс ги слушаше с интерес. Само един от гласовете го притесняваше — на Ковача.

— От това няма да излезе нищо добро, помнете ми думата — клатеше глава онзи. — Гадният глист няма да се върне, пък вие си приказвайте каквото искате. Не, тая работа няма да свърши добре.

— Твоя воля, ако не искаш, няма да участваш в сделката — отвърнаха му селяните и продължиха да се пазарят, почти забравили за дракона.

Хризофилакс вдигна глава. Но ако се надяваше да се нахвърли отгоре им или да се измъкне, докато те се надвикват, трябваше да остане разочарован. Фермера Джайлс стоеше плътно до него и дъвчеше една сламка, потънал в размисъл. В ръката си стискаше Опашкоубиеца, а едното му око не се отделяше от дракона.

— Да не си мръднал! — изсъска той, — че ще си получиш заслуженото. Въпреки всичкото ти злато.

Драконът остана прилепен до земята. Най-сетне тълпата издигна Пастора за говорител и той застана до Джайлс.

— Ти, глист свиреп — започна той, — се задължаваш да донесеш тук, на това място, всичкото си заграбено по недостоен начин съкровище. И след като компенсираш загубите на онези, чиито земи си опустошил, останалата част ще разделим справедливо помежду си. После, ако се закълнеш тържествено да не навещаваши никога повече земите ни, нито пък да подбуждаш друго чудовище да го стори, ще те пуснем да си вървиш с главата на раменете и опашката на задницата си. А сега трябва да положиш такива тежки обети, че ще се завърнеш (заедно с откупа), които дори съвестта на един глист не може да не спази.

След правдоподобна демонстрация на колебание Хризофилакс прие условията. Дори пророни няколко горещи сълзи, за да оплаче разорението си, от които на пътя се образуваха димящи локви. Никой обаче не остана впечатлен. Драконът занарежда обет след обет, всичките тържествени и забележителни, че ще се завърне заедно с все богатствата си за празника на Свети Веселий и Свети Фелиций. Тоест

осем дни по-късно — доста кратко време за подобно пътешествие, както дори непосветените в географията биха могли да се досетят. Така или иначе, селото го пусна да си върви, като го изпрати чак до моста.

— До следващата ни среща! — провикна се драконът, докато прекосяваше реката. — Сигурен съм, че всички я очакваме с нетърпение.

— Да, наистина — отвърнаха селяните. Които, разбира се, бяха много глупави. Защото макар обетите му да можеха да изпълнят с мъка и ужас пред бедствието драконовата съвест, той, уви!, нямаше нито капка такава. И ако тази простима грешка в имперското му потекло бе отвъд разума на простолюдието, поне Пастора с цялата си начетеност би трябвало да се досети. Може и да го е направил. Той беше граматик и без съмнение виждаше по-надалеч в бъдещето от другите хора.

През целия обратен път към работилницата си Ковача клатеше мрачно глава.

— Злокобни имена — пророни той: — Веселий и Фелиций! Хич не ми харесва звученето им.

Новината, разбира се, бързо достигна до Краля. Плъзна из страната като огън и не загуби нито думичка от съдържанието си. Краля бе дълбоко развълнуван — по ред причини, не на последно място финансови. И реши веднага лично да посети Емз, където явно се случваха извънредно чудновати неща.

Пристигна в селото четири дни след отпътуването на дракона, прехвърли моста, яхнал коня си, придружаван от множество рицари и тръбачи и следван от голяма товарна каруца. Всички местни се издокараха с най-новите си дрехи и наизлязоха на улицата да го посрещнат. Кавалкадата спря на площадчето пред църковния двор. Фермера Джайлс коленичи пред Краля, след като му бе представен, ала Краля му каза да стане и свойски го потупа по гърба. Рицарите се направиха, че не забелязват този фамилиарен жест.

Краля повели цялото село да се събере на голямото пасище на Фермера Джайлс край реката и когато всички бяха там (включително Джарм, който усети, че тази работа засяга и него), Август Бонифаций, крал и василевс, прояви снизходителната любезност да се обърне към тях.

Даде ясно да се разбере, че богатствата на поганеца Хризофилакс принадлежат нему и само нему — в качеството му на владетел на тази

страна. Малко набързо засегна въпроса, че е сюзерен и на планинския район (което беше спорно), но „във всеки случай не се и съмняваме, продължи той, че всичките богатства на този глист са били откраднати от нашите предци. И все пак ние сме, както всички знаем, и справедливи, и щедри, и нашият любезен васал Егидий ще бъде подходящо възнаграден. И няма да остане нито един от нашите верни поданици, който да си тръгне от това място без някакъв символ на нашата признателност — от Пастора до най-невръстния младенец. Понеже ние сме много доволни от Емз. Тук непоколебимото и непокуварено население все още пази някогашната храброст на нацията ни.“ През това време рицарите обсъждаха помежду си новите модни тенденции в шапките.

Хората свеждаха глави, правеха дълбоки поклони и му благодаряха смирено. Но вече им се искаше да се бяха съгласили на първото предложение на дракона за по десет лири на калпак, та работата да си бе останала само между тях. Във всеки случай бяха достатъчно наясно, за да бъдат сигурни, че благодарността на Краля няма да достигне чак такива висини. Джарм от своя страна отбеляза, че кучетата изобщо не са споменати. Единственият доволен бе Фермера Джайлс. Той знаеше със сигурност, че ще получи възнаграждение и изпитваше неизмерима радост от факта, че се е измъкнал невредим от доста неприятна задача, а на всичкото отгоре репутацията му на местно равнище е скочила неимоверно.

Краля остана. Разпъна шатрите си в пасището на Фермера Джайлс и зачака четиринадесети януари, като междуременно полагаше усилия да се забавлява колкото се може по-добре в това затънтено, отдалечено от столицата село. През следващите три дни членовете на кралската свита унищожиха почти всички запаси от хляб, масло, яйца, пилета, бекон и овнешко и изпиха до последната капка наличната бира. След което започнаха да мърморят. Но Краля щедро заплащаше за всичко (с купончета, които по-късно трябваше да бъдат осребрени от хазната, понеже очакваше съвсем скоро в нея да се вляят сериозни постъпления), и селяните останаха доволни, понеже не знаеха какво е реалното финансово състояние на двора.

Празникът на Веселий и Фелиций — четиринадесети януари — дойде. Хората бяха станали още в ранни зори и стояха в очакване.

Рицарите си облякоха доспехите. Фермера нахлузи домашно направената ризница и придворните го посрещнаха с подигравателен смях, докато не видяха намръщеното лице на Краля. Освен това Джайлс запаса и Опашкоубиеца, който се плъзна в ножницата и залепна там. Пастора изгледа строго меча и замислено кимна. Ковача се изсмя.

Дойде обед. Селяните бяха прекалено развълнувани, за да могат да се нахранят както трябва. Следобедът се изниза бавно. Опашкоубиеца не показваше никакво желание да напусна ножницата. Нито съгледвачите на хълма, нито хлапетата по върховете на високите дървета забелязваха някакъв знак по въздух или земя, който да намекне за завръщането на дракона.

Ковача обикаляше и си подсвиркваше. Но едва след като падна нощ и на небето изгряха звезди, съселяните му започнаха да подозират, че драконът изобщо не е имал намерение да се върне. Въпреки това си припомниха всичките му тържествени и забележителни обети и не изгубиха надежда. Когато обаче настъпи полунощ и насроченият ден изтече, разочарованието им бе огромно. Ковача бе на върха на щастието.

— Нали ви казах — повтаряше той. А те все още не вярваха напълно.

— В края на краищата той бе сериозно ранен — обади се някой.

— Не му оставихме достатъчно време — допълниха други. — До планината има много път, при това тежък. А и той ще е доста натоварен. Може би има нужда от помощ.

Но мина и следващият ден, и по-следващият. Постепенно надеждата напусна хорските сърца. Краля изпадна в ярост. Провизиите и пиенето бяха свършили, а рицарите вече изразяваха възмущението си на висок глас. Настояваха да се върнат при забавленията в двора. Краля обаче имаше нужда от пари.

Сбогува се с верните си поданици — доста мрачно и набързо. Половината от раздадените купони за изплащане от хазната бяха анулирани. Към Фермера Джайлс се държа крайно хладно и го освободи с едно кимване.

— Пак ще ви посетим — рече накрая и се отдалечи с всичките си рицари и тръбачи.

* * *

По-религиозните и простовати селяни очакваха в най-скоро време да се получи съобщение, с което господин Егидий да бъде поканен в двореца, най-малкото за да бъде посветен в рицарско звание. След седмица съобщение наистина се получи, но от съвсем друг характер. Бе написано и подпечатано в три екземпляра: един за Джайлс, един за Пастора и един да бъде закачен на църковната порта. Всъщност само екземплярът, адресиран до Пастора, влизаше в употреба, понеже за жителите на Емз дворецовото послание бе неразбираемо и мрачно като книжовния латински. Но Пастора преведе съдържанието на простонароден език и го прочете от амвона. Показа се кратко и делово (за Кралско писмо). Краля очевидно беше бързал.

„Ние, Август Б. А. А. Б. и В. Крал и т.н. даваме да се разбере, че решихме, от съображения за сигурността на страната и за запазване на нашата чест, червеят или дракон, назоваващ себе си Хризофилакс Богатия, да бъде издирен и подобаващо наказан за недостойното си поведение, закононарушения, престъпления и долно клетвопрестъпничество. Като така, на всички рицари от кралския ни дворец се заповядва да се въоръжат и подготвят да тръгнат по негова заповед веднага щом господин Егидий А. Дж. Агрикола пристигне в нашия тук дворец. Тъй щото гореспоменатият Егидий е доказал, че може да се разчита на него и че е способен да се справя с великани, дракони и други врагове на кралския мир, сега затуй заповядваме скоропостижно да тръгне насам и да се присъедини към отряда наши рицари с най-незабавна бързина.“

Хората заприказваха, че това е голяма чест, почти като да си посветен в рицарско звание. Мелничаря щеше да се пукне от завист.

— Нашият приятел Егидий се издига в обществото — изкоментира той. — Дано като се върне, да се не прави, че не ни

познава.

— Изобщо не е сигурно, че ще се върне — поправи го Ковача.

— Ха стига вече, конска мутро! — скастри го Фермера доста разгневен. — Мътните го взели достойнството! Веднъж да се върна, пък дори компанията на Мелничаря ще приема с радост. Все пак ми става някак по-хубаво, като си помисля, че за известно време няма да ви виждам физиономиите и на двамата.

И с тези думи потегли.

Пред Краля не върви да скалъпваш извинения като пред съседите. Тъй че има-няма работа около агнетата, оран или не, мляко или вода, налагаше се да яхне сивата кобила и да поеме на път. Пастора го изпрати.

— Дано да не си забравил яко въже? — рече той.

— Че за какво ми е? — попита Джайлс. — Да се обеса на него ли?

— Нее! Кураж, господин Егидий! — възкликна Пастора. — Доколкото те познавам, роден си с късмет, на който можеш да разчиташ. Но няма да е лошо да се снабдиш с някое по-дълго въже, че може да ти потрябва. Е, ако, разбира се, прозренията ми не ме лъжат. Хайде на добър час и скорошно завръщане!

— Доскоро! Докато се върна, целият ми имот ще е потънал в хаос. Мътните ги взели драконите! — изруга Джайлс. После, след като подпъхна голяма макара въже в една от дисагите на седлото, скочи отгоре и препусна в галоп.

Кучето не взе със себе — то и без друго цяла сутрин усърдно се бе покривало по ъглите. Щом Фермера тръгна, Джарм се пъхна в къщата и остана там да вие цяла нощ, за което си изкара боя, а после продължи да вие.

— Помощ, о, помощ! — нареждаше той. — Никога повече няма да видя скъпия си господар, а той бе тъй ужасен и прекрасен. Де да бях тръгнал с него!

— Млъквай! — скастри го жената на Фермера, — че няма да доживееш да видиш дали ще се върне.

Ковача чу воя му.

— Лоша поличба — жизнерадостно рече той.

Минаха много дни, а от Фермера ни вест, ни кост.

— Липсата на новини е лоша новина — обади се Ковача и си затананика.

* * *

Фермера Джайлс стигна в двора прашен и уморен. Ала рицарите, до един стегнати в лъснатите си доспехи и с блестящи шлемове на главите, стояха в готовност край конете си. Кралските заповеди и участието на Фермера ги бяха поизнервили, та затова държаха нарежданията да бъдат изпълнени буквално — тоест да тръгнат веднага щом Джайлс се появи. Бедният човечец едва има време да хапне комат хляб, натопен във вино, преди отново да хване пътя. Кобилата се почувства засегната. За щастие нямаше с кого да сподели мислите си за Краля, че бяха крайно изменнически.

Вече отиваше към свечеряване.

„Много е късно за начало на поход срещу дракони“ — помисли си Джайлс. Но така и не стигнаха далеч. Веднъж поели на път, рицарите не бързаха. Яздеха бавничко, в нестройна колона — рицари, оръженосци, прислуга и товарни понита. А Фермера Джайлс се клатушкаше най-отзад, яхнал капналата си кобила.

С падането на мрака спряха и разпънаха шатрите. За Фермера Джайлс нямаше предвидено нищо и той трябваше да се задоволи с каквото им се откъсна от сърцето. Кобилата бе възмутена и отхвърли клетвата си за вярност към трона на Август Бонифаций.

На следващия ден продължиха, не спряха и на по-следващия. На третия ден различиха в далечината мъгливия и негостоприемен силует на планината. Не след дълго прекрачиха в земи, където владичеството на Август Бонифаций не се считаше за общоприето. Оттам насетне продължиха с повишено внимание и сгъстиха строя.

На четвъртия ден стигнаха хълмовете на Пуцинака и границите на съмнителните земи, в които според хорските приказки живееха митични същества. Внезапно един рицар от по-предните редици забеляза зловещи стъпки, врязани в песъчливия бряг край едно поточе. Повикаха Фермера.

— Какво е това, господин Егидий? — попитаха.

— Драконови следи — отвърна той.

— Води ни! — заповядаха му.

И така поеха на запад, предвождани от Фермера Джайлс, под звуците на дрънчащите халки по сюртука му. Но този път в това нямаше нищо страшно, понеже и бездруго всички рицари се смееха и говореха, а придружаващият ги менестрел им пееше балада. Има-няма и току всички подемаха припева с пълни гърла. Песента им въздействаше окуражително, понеже бе хубава, написана отдавна, във времената, когато битки имаше по-често от турнири. От друга страна, не беше особено умно да вдигат толкова шум. Всичко живо по тези земи разбра, че идат рицарите, и драконите наостриха уши в леговищата си. Така Кралските воини унищожиха всички шансове да хванат Хризофилакс, докато си подремва.

По вина на обстоятелствата (или на сивата кобила), когато най-сетне потънаха в сенчестите дебри на мрачната планина, добичето на Фермера Джайлс си навехна крака. Бяха започнали да се изкачват по стръмни и каменисти пътеки, да си проправят път с усилие и все нарастваща тревога. Кобилата постепенно се върна в строя с препъване и куцукане и изглеждаше тъй примирена, че накрая Джайлс се почувства задължен да слезе от гърба ѝ и да продължи пеш. Скоро се озоваха най-отзад, при товарните понита. Но никой не обърна внимание на това. Рицарите бяха заети с обсъждането на някои въпроси, свързани с йерархическите структури и етикета. Иначе щяха да забележат, че драконовите следи са станали многобройни и доста по-ясни.

Наистина вече навлизаха из любимите за разходки райони на Хризофилакс, където обичаше да каца след ежедневната си въздушна обиколка. По-ниските възвишения и склоновете от двете страни на пътеката бяха обгорели и изпотъпкани. Имаше малко тревица, а сред огромни петна пепел и угар стърчаха почернели и деформирани стръкове изтравниче и прещип. Намираха се на отколешно драконово игрище. Пред тях се издигаха мрачните планински силуети. Фермера Джайлс се притесняваше за кобилата си, но, от друга страна, се радваше, че си осигури извинение да върви по-отзад, където не бе чак толкова на показ. Идеята да язди начело на кавалкадата из подобна страховита и потайна местност не му се нравеше особено. След известно време въодушевлението му нарасна още повече и наистина имаше причина да благодари на съдбата (както и на своята кобила).

Къмто пладне — беше Сретение Господне и седмият ден от началото на пътешествието им — Опашкоубиеца внезапно изскочи от ножницата, а драконът — от своята бърлога.

Без никакво предупреждение или официалности Хризофилакс се хвърли в атака. Върхлетя рицарския отряд с гръм и трясък. Далеч от дома той не смееше много-много да се прави на смел въпреки древното си благородническо потекло. Сега обаче бе изпълнен с ярост — все пак събитията се развиваха току пред прага на неговия дом и вече ставаше въпрос за отбрана на цялото му богатство. Изсипа се иззад един хълм като буен водопад от мълнии и вдигна врява до небесата, потънал в ореол от алени светкавици.

Дискусията по въпросите за йерархията мигом бе преустановена. Конете се разпръснаха във всички посоки, неколцина рицари се озоваха на земята. Без да губят нито миг, понитата с багажа и прислугата удариха на бяг. На тях йерархията им бе напълно ясна.

Внезапно околността потъна в задушлив дим, а драконовата глава проби призрачния облак и се вряза в предните редици на рицарите. Неколцина паднаха мъртви още преди да са имали дори формално възможност да отправят предизвикателство към противника си. Други бяха прекатурени барабар с конете и всичко останало. Трети се озоваха на произвола на съдбата, понесени от буйните си атове, които мигом обърнаха кръгом и отпратиха с все сила, отнасяйки ездачите си надалеч, независимо от желанието на последните. Всъщност повечето от ездачите искаха точно това.

Старата сива кобила обаче не помръдна. Вероятно се страхуваше да не си потроши краката по стръмната камениста пътека. Или пък бе прекалено уморена за галоп. Беше ѝ напълно ясно, че когато един дракон литне във въздуха, е много по-лошо да те нападне в гръб, отколкото в лице и че ако искаш да му избягаш, трябва да си по-бърз от състезателен кон. Освен това вече познаваше този Хризофилакс и си спомняше как го бе гонила през полето и оттатък поточето в собствената си страна, докато той не полегна възнак на улицата в селото. Така или иначе, заби здраво копита в пръстта и изпръхтя. Фермера Джайлс пребледня като платно, но остана до нея. Тъй като явно нищо повече не можеше да направи.

И ето, случи се тъй, че драконът, както летеше надолу по пътеката, изведнъж зърна точно отпред стария си враг Джайлс с Опашкоубиеца в ръка. Това бе последното, което можеше да очаква. Свърна встрани като някакъв огромен прилеп и се строполи на склона близо до пътя. Сивата кобила тръгна след него, съвсем забравила да куца. Фермера Джайлс, добил кураж, бе скочил трескаво на гърба ѝ.

— Извинете за въпроса — рече той, — но да не би случайно да търсехте мен?

— Ами, няма такова нещо! — отвърна Хризофилакс. — Кой би си помислил, че може да ви срещне по тези места? Просто си летях наоколо.

— Тогава значи в нашата среща има пръст съдбата — каза Джайлс. — И този път удоволствието е мое. Понеже аз пък ви търся. Нещо повече, имам да уреждам една сметка с вас. Всъщност, така да се каже, няколко сметки.

Драконът изпръхтя. Фермерът Джайлс вдигна ръка да се предпази от горещия му дъх и Опашкоубиеца се стрелна светкавично напред, като прелетя опасно близо до носа на дракона.

— Хей! — рече оня и престана да пръхти. Затрепери и заотстъпва, цялата му разпаленост се уталожи. — Надявам се не си дошъл да ме убиваш, любезни господарю? — проплака той.

— О, не! — отвърна фермерът. — За убиване и дума не е ставало.

Сивата кобила изпръхтя на свой ред.

— Тогава какво, ако мога да попитам, правиш тук с всичките тия рицари? — набра смелост Хризофилакс. — Рицарят винаги бърза да убие дракона, за да не бъде убит пръв.

— Нищо не правя с тях. Изобщо не ме интересуват — продължи Джайлс. — Пък и бездруго вече или са мъртви, или са далеч. Какво стана с онова твое обещание от Богоявление?

— Какво да стане? — притеснено запита драконът.

— Ами закъсняваш вече с месец — укори го Джайлс. — Просрочи плащането. Дойдох да си взема дължимото. Би трябвало да ме молиш за извинение за всички неудобства, които ми създаде.

— Наистина те моля! — завайка се драконът. — Не беше нужно да си правиш труда да идваш.

— Този път възнамерявам да си получа обещаното до последния грош. И без номера — предупреди го Джайлс. — Иначе жив те одирам, а кожата ти увесвам от камбанарията на църквата ни за предупреждение.

— Колко жестоко! — пророни драконът.

— Сделката си е сделка — категорично отсече Джайлс.

— Не може ли да си запазя поне едно-две пръстенчета и мъничко златце, като се има предвид, че плащам в брой? — попита драконът.

— Нито дори пиринчено копче! — скастри го Джайлс. И двамата продължиха да се пазарят и надлъгват още известно време — същински селяни на панаир. Но в крайна сметка всичко свърши както можеше да се очаква — малцина можеха да излязат на глава с Фермера Джайлс в пазарлъците.

Драконът бе принуден да поеме обратно към леговището си. Джайлс не му остави друг избор, насочил Опашкоубиеца опасно близко до него. Наблизо имаше тясна пътечка, виеща се нагоре из планината — толкова тясна, че двамата едвам се събираха. Кобилата ги следваше плътно и изглеждаше мрачно замислена.

Вървяха пет мили по стръмна и трудна пътека. Джайлс се тътрузеше нагоре с пъшкане и охкане, но нито за миг не изпусна от поглед червея. Най-сетне на западната страна на планината се озоваха пред пещерен отвор. Беше огромен, черен и недружелюбен, бронзовите порти висяха на масивни железни колове. Мястото очевидно бе символ на сила и гордост от отдавна забравени времена. Знайно е, че драконите не строят подобни обиталища и не дълбаят проходи, а по възможност винаги се заселват в гробници и съкровищници на могъщи люде и древни исполини. Портите на огромния дом бяха широко отворени и пътниците се спряха в сянката им. До този момент на Хризофилакс не се бе удал шанс за бягство, но сега, толкова близо до родния дом, той понечи да се хвърли стремглаво напред и да потъне в дълбините.

Фермера Джайлс го плесна с плоската част на меча си.

— Ало! — извика той. — Искам да ти кажа нещо, преди да тръгнеш: ако не те видя да излизаш достатъчно бързо, при това натоварен с багаж, който си струва, ще вляза след теб и като за начало ще ти прережа опашката.

Кобилата изпръхтя. Не можеше да си представи Фермера Джайлс да се спуска сам в драконовата бърлога, пък било то и за всички съкровища на света. Но Хризофилакс като нищо му повярва, особено при близостта на лъскавия и наточен Опашкоубиец. И може би имаше основания. А кобилата, колкото и да бе патила и видяла, още не долавяше промяната у своя господар. Фермера Джайлс разчиташе на своя късмет и след втората среща с Хризофилакс започваше да си въобразява, че никой дракон не може да му се опре.

Както и да е, Хризофилакс се върна доста бързичко с двайсет тройпаунда злато и сребро, както и ковчеже пръстени, гривни и други накити.

— Ето! — рече той.

— Какво? — запита Джайлс. — Та това не е и половината от нужното количество, ако смея да отбележа. И ако трябва да съм поточен, не е и половината от онова, с което разполагаш.

— Разбира се, че не е! — възкликна драконът, сериозно обезпокоен от факта, че Фермера Джайлс очевидно е станал доста по-находчив и умен от времето на срещата им в селото. — Ама разбира се! Но не мога да изнеса всичко наведнъж.

— Нито пък на два пъти, предполагам — допълни Джайлс. — А сега повтори същата операция и да си се върнал двойно по-бързо, че ще усетиш на какво мирише Опашкоубиеца!

— Не! — извика драконът, сетне се спусна навътре и излезе два пъти по-бързо. — Ето! — рече и остави огромна бохча злато и две ковчезета диаманти.

— Хайде сега да потретим! — заповяда му Фермера. — И гледай да се представиш още по-добре!

— Това е жестоко! Жестоко и безмилостно — проплака драконът и за пореден път потъна в бърлогата си.

Но сега вече сивата кобила започна да изпитва известни притеснения по лични причини.

— Интересно кой ще носи целия този тежък багаж на връщане? — помисли си тя и изгледа всички торби и ковчезета тъй продължително и тъжно, че Фермера веднага схвана мисълта ѝ.

— Не се тревожи, драга! — успокои я той. — Ще накараме дъртия глист сам да отнесе багажа.

— Смили се над нас! — простена драконът, дочул тези думи на третото излизане от бърлогата си, натоварен с най-тежките бохчи, плюс наръч великолепни накити, искрящи със зелен и червен пламък. — Смили се над нас! Да нося всичко това, означава почти да пукна, а само още една и няма да мога да мръдна от мястото си, ако щеш ме убий на мига.

— Охо, значи вътре има още? — попита Фермера.

— Да — потвърди дракона. — Колкото да не губя уважението на хората. — Цяло чудо бе, че този път предпочете истината, и както се оказа, решението му бе доста мъдро. — Ако ми позволиш да задържа остатъка — лукаво подхвана драконът, — ще ти бъда приятел за цял живот. Ще отнеса всички богатства в дома на твоя милост, а не в Кралския дворец. И на туй отгоре ще ти помогна да ги задържиш за себе си — завърши той.

Тогава Фермера взе клечка за зъби в лявата си ръка и потъна в дълбок размисъл. Накрая отсече: „Дадено!“, демонстрирайки похвално благоразумие. Един рицар би настоял да получи цялото съкровище и тъй сам би си навлякъл бедата. Ако Джайлс бе докарал червея до отчаяние, онзи най-вероятно щеше да размисли и все пак да се впусне в бой — независимо от Опашкоубиеца. В който случай Фермера, ако сам не загинеше, щеше да бъде принуден да посече транспортното си средство и да зареже в планината най-апетитните парчета от плячката.

Е, това сложи край на нещата. Джайлс натъпка джобовете си с накити — за всеки случай — и метна върху сивата кобила няколко полеки торби. Всичко останало бе струпано в ковчезета и торби на гърба на Хризофилакс, дордето драконът не заприлича на Кралска каляска за превоз на мебели. Нямаше начин да излети с тоя грамаден товар, пък и Джайлс му бе завързал крилата.

— В края на краищата туй въже се оказа доста полезно! — помисли си той и спомена с благодарност Пастора.

И така, драконът се затътри надолу с пухтене, като бълваше облаци дим, следван по петите от кобилата, а Фермера държеше в ръка блестящия и застрашителен Каудимордакс. Драконът не смееше и да си помисли да свива номера.

Въпреки товара кобилата и Хризофилакс се движеха към селото с по-добра скорост от тази, с която кавалкадата рицари бе приближила към тези места. Понеже Фермера Джайлс бързаше — не на последно

място поради факта, че не разполагаше с много храна. Освен това при положение, че драконът бе нарушил тъй тържествени и обвързващи обети, Фермера му нямаше доверие и се питаше как да прекара нощта, без да се стигне до смъртни случаи и големи материални щети. Но преди да падне мрак, отново го споходи късметът. Среccнаха половин дузина от прислугата и понитата, които се бяха пръснали при срещата с дракона и сега бродеха безпомощно из хълмовете на Пущинака. Всички се разбягаха от ужас и удивление, но Фермера Джайлс ги повика:

— Ей, момчета! — рече той. — Върнете се! Имам работа за вас, при това добре платена.

И така, те му предоставиха услугите си, радостни както от факта, че са се сдобили с водач, така и от мисълта, че може пък наистина да им бъде заплатено по-добре от обичайното. И продължиха пътя си, вече седмина, заедно с шест понита, кобила и дракон. А Джайлс се почувства господар и изпъчи гърди. Спираха колкото се може по-рядко. За през нощта Фермера Джайлс върза дракона за четири кола, по един за всеки крак, и остави трима души да се редуват да го пазят. А сивата кобила наблюдаваше с едно око да не би прислужниците да се опитат да ги изиграят.

Три дни по-късно прекосиха границите на родината си, а завръщането им предизвика такъв смут и изумление, какъвто рядко е бил виждан друг път между двете морета. В първото село, където спряха да отдъхнат, ги засипаха с безплатна храна и напитки, а половината от младежите изявиха желание да се присъединят към процесията. Джайлс си избра дузина юнаци. Обеща им добро заплащане и им купи най-добрите коне, които успя да намери. В главата му започваше да се оформя план.

Отдъхнаха един ден и продължиха пътя си с новия ескорт. Всички пееха песни в негова чест — недодялани и не специално за случая, но в ушите на Фермера звучаха прекрасно. Някои от селяните крещяха радостно, други се смееха. Гледката беше едновременно весела и прекрасна.

Скоро Фермера Джайлс възви на юг и пое към дома си, като нито наближи кралския дворец, нито изпрати някакво съобщение там. Но новините за завръщането на господин Егидий лумнаха като пожар от запад. Настъпи нечувано удивление и объркване. Защото вестта

идваше непосредствено след като сред населението бе разпространена кралска прокламация, повеляваща на всички градове и села да обявят траур за падането на смелите рицари в планинския проход.

Навсякъде, където минеше Джайлс, траурът се вдигаше, отекваше камбанен звън, хората се подреждаха покрай пътя и го приветстваха с развени шапки и шалове. А дракона освиркваха, докато най-накрая той горчиво съжали за сключената сделка. Цялата ситуация бе повече от унижителна за същество с тъй древно и благородно потекло. Щом пристигнаха в Емз, го посрещна гневният лай на селските кучета. Лаеха всички, с изключение на Джарм: той имаше очи, уши и нос само и единствено за своя господар. Вярно, бе направо полудял и не престана да прави салта на улицата.

Емз, разбира се, посрещна Фермера подобаващо. Но може би най-силно удоволствие му достави фактът, че завари Мелничаря в невъзможност да му покаже мазната си усмивка, а Ковача — доста смутен.

— Това не е краят! — възкликна последният — Помни ми думите! — но не можа да измисли какво по-лошо да каже и мрачно отпусна глава. Фермера Джайлс, съпровождан от шестимата си прислужници и дузината юнаци, плюс дракона и всичко останало, се заизкачва по хълма и цялата тайфа остана горе известно време, без да прави нищо. В къщата бе поканен единствено Пастора.

Новините скоро стигнаха до столицата. Забравили официалния траур, зарязали работата си, хората наизлязоха по улиците. Надигна се шум и глъчка.

Краля бе в двореца си, хапеше нокти и си скубеше брадата. Люшкано между мъката и яростта (и финансовото притеснение), настроението му бе толкова мрачно, че никой не се осмеляваше да го заговори. Но градската глъчка най-сетне стигна до ушите му. Шумът не приличаше на плач и вопли.

— Каква е тази врява? — попита той. — Кажете на хората да се прибират по къщите и да продължават смирения си траур! Това ми прилича повече на панаира на гъските!

— Драконът се е върнал, господарю — отвърнаха му.

— Какво! — възкликна Краля. — Свикайте рицарите или каквото там е останало от тях!

— Няма нужда, господарю — рекоха. — Следван от господин Егидий, драконът е по-кротък от овчица. Поне такава информация получихме. Новината пристигна току-що, а сведенията са противоречиви.

— Слава на Душата ни! — С огромно облекчение отрони Краля. — А само като си помисля, че беше планирано за вдругиден да му бъде изпята Погребална песен. Отменете я! Забелязва ли се съкровището ни?

— Според нашите сведения богатствата са цяла планина, господарю — гласеше отговорът.

— Кога ще пристигнат? — нетърпеливо попита Краля. — Какъв прекрасен човек е този Егидий! Пратете го при нас веднага щом пристигне!

Отговорът бе предшестван от известно колебание. Най-сетне някой събра необходимата смелост:

— Простете, господарю, но доколкото чухме, Фермера се е отправил към собствения си дом. Но несъмнено ще се насочи насам с най-голяма бързина при първа възможност.

— Несъмнено! — избухна Краля. — Ами че променете му плановете! Не може така да се прибира в селото си, без първо да се яви на отчет. Това никак не ни е по вкуса!

Първата възможност дойде и отмина, както и няколко други след нея. Всъщност Фермера Джайлс се бе прибрал преди цяла седмица, че и повече, а от него в двореца все още ни вест, ни кост.

На десетия ден кралската ярост изригна.

— Изпратете да го доведат! — заповяда той.

И изпратиха. Натоварените с кралската мисия яздиха с все сила цял ден натам, после цял ден обратно.

— Няма да се яви, господарю! — отвърна след два дни разтрепераният пратеник.

— Мълнии Божи! — изруга Краля. — Заповядайте му да бъде тук следващия четвъртък, иначе ще бъде хвърлен в затвора до живот!

— Простете, господарю, но пак отказва да дойде — събщи изпадналият в дълбоко униние пратеник, след като се завърна сам на следващия вторник.

— Хиляди гръмотевици! — развика се Краля. — Веднага хвърлете този глупак в затвора! Пратете хора да докарат тъпия селяк окован!

— Колко хора? — заекнаха придворните. — Там има дракон, и... Опашкоубиец, и...

— И тинтири-минтири! — прекъсна ги Краля. После заповяда да приготвят белия му кон и свика рицарите си (или каквото бе останало от тях), както и отряд въоръжени бойци, и отпътува за Емз, воден от кипящата си ярост. А хората го изпратиха в почуда.

Но до това време Фермера Джайлс вече се бе превърнал в повече от Герой: той бе Любимецът на околността. И местните вече не се радваха на рицарите и бойците, докато минаваха покрай тях, макар все пак да сваляха шапките си пред Краля. С приближаването до Емз изражението на лицата им ставаше все по-мрачно. В някои села хората затръшваха вратите и не си подаваха носа навън.

Тогаз състоянието на Краля се промени от кипяща ярост в хладен гняв. Продължи напред с мрачно изражение, докато стигна до реката, отвъд която се простираше Емз и къщата на Фермера. Беше решил да опожари това място. Но на моста го посрещна самият Фермер, яхнал сивата си кобила с Опашкоубиеца в ръка. Не се виждаше никой друг освен Джарм, легнал наред пътя.

— Добро утро, господарю! — поздрави Джайлс, грейнал в усмивка, без да изчака да го заговорят.

Краля го изгледа студено.

— Поведението ти не е достойно за нашето присъствие — рече той, — но това не те освобождава от задължението да дойдеш, когато си повикан.

— Не съм се замислял за това, господарю, наистина — продължи Джайлс. — Бях зает със свои си дела, а и бездруго прахосах достатъчно от времето си да върша твоята работа.

— Хиляди гръмотевици! — извика Краля, отново избухнал в дива ярост. — Върви по дяволите с цялото си безочие! След всичко

това не се надявай на никаква награда. Всъщност можеш да го считаеш за цяло щастие, ако избегнеш бесилото. А то със сигурност те очаква, освен ако не ни помолиш тук и сега за милост и не ни върнеш меч.

— Ъ? — недочу Джайлс. — Доколкото знам, той ми е за награда. Кой преварил, той заварил, както казваме тук. И доколкото мога да преценя, Опашкоубиеца се чувства по-добре с мен, отколкото с твоите хора. Но впрочем за какво са ти всичките тия рицари и бойци? — попита той. — Ако си дошъл на посещение, щяхме да те посрещнем сърдечно и с по-малко хора. Ако ли си дошъл да ме отведеш, ще са ти нужни доста повече.

Краля се задави, а рицарите пламнаха и сведоха глави. Някои от бойците се ухилиха, понеже Краля беше с гръб към тях.

— Дай си ми меч! — изкрещя Краля, като си възвърна гласа, но забрави множественото число.

— Дай ни короната си! — отвърна Джайлс: потресаваща забележка, каквато никога не бе чувана в границите на Средното кралство.

— Мълнии Божии! Хванете го и го завържете! — изкрещя Краля, този път извънмерно разгневен. — Какво чакате? Хванете го или го посетете!

Бойците пристъпиха напред.

— Помощ! Помощ! Помощ! — закрещя Джарм.

Точно в същия миг изпод моста изскочи драконът. Беше се спотайвал под далечния бряг, дълбоко в реката. Сега избълва ужасяващ фонтан, понеже се бе нагълтал с галони вода. Изведнъж падна гъста мъгла, през която пробиваха само червените драконови очи.

— Вървете си, глупаци! — избоботи той. — Че иначе ви разкъсам на парчета. В планината вече лежат достатъчно трупове на рицари, а както изглежда, скоро и реката ще се напълни с телата на кралските коне и свита!

В следващия миг той скочи и заби лапата си в белия ат на Краля. Животното се впусна в галоп с бързината на хилядите гръмотевици, споменавани тъй често от господаря му. Другите коне тутакси го последваха: някои от тях вече бяха срещали този дракон и не таяха

топли спомени за него. Въръжените бойци се разпръснаха във всички посоки освен към Емз.

Белият ат бе получил само драскотина и не му бе разрешено да стигне далеч. След известно време Краля успя да го принуди да обърне. Ако не друго, поне умееше да управлява коня си. И не можеше да се каже, че се страхува от който и да било човек или дракон на земята. Когато се върна край моста, мъглата вече се беше разнесла, за жалост заедно с всичките му рицари и бойци. Сега ситуацията изглеждаше съвсем другояче — Краля бе сам и идваше на крака да разговаря с някакъв си вироглав фермер в компанията на Опашкоубиеца и един дракон.

Разговорът не потръгна. Фермера Джайлс бе непреклонен. Не искаше да отстъпи и нямаше намерение да се бие, макар Краля да го предизвика на схватка лице в лице, тук и сега.

— Не, господарю! — отвърна Джайлс през смях. — Върви си у дома и украти яда си! Не искам да те нараня. Затова най-добре се прибирай, че не мога да отговарям за действията на глиста. Приятен ден!

С това битката при Моста на Емз приключи. Краля така и не получи нито пени от драконовото съкровище, нито пък думичка на извинение от Фермера Джайлс, който мигом си въобрази, че е най-силният човек на земята. Нещо повече, това бе краят на величието на Средното кралство. Хората на много мили наоколо избраха за свой владетел Фермера Джайлс. Краля, барабар със всичките си звания, не можеше по никакъв начин да се възправи срещу бунтовника Егидий. Понеже последният бе станал Любимец на околността и името му бе влязло в песните. И нямаше как да се пренебрегнат всички балади, възпяващи подвизите му. Най-обичаната сред тях разказваше за срещата на моста в сто подигравателно-героични куплета.

Хризофилакс дълго живя в Емз, най-вече за полза на Джайлс. Понеже човек, който си има в къщата тъй кротък дракон, наистина е за уважение. Бе подслонен в един тъгъл на плевнята, с разрешение на Пастора, и охраняван от дузината юнаци. Така тръгна първата от титлите на Джайлс: Доминус де Домито Серпенте, което на простонароден език ще рече Господаря на Укротения глист, накратко Господаря на Укротен, а с годините редуцирано до Господаря на Тен. Като такъв той се радваше на всеобщо уважение, но въпреки това

продължаваше да плаща минимален данък на Краля: шест говежди опашки и пинта горчивка, дължими в деня на Свети Матей — датата на срещата им на Моста. След известно време Джайлс придоби графска титла и коланът на Графа на Тен бе със наистина завидна дължина.

След няколко години вече бе провъзгласен за Принц Юлий Егидий и престана да плаща данъци, понеже като човек главозамайващо богат си бе построил разкошен палат и бе сбрал цяла армия въоръжени бойци. Всички те бяха щастливи и доволни, тъй като имаха най-доброто оръжие, което можеше да се купи с пари. Всичките дванайсет юнаци бяха произведени в капитанско звание. Джарм имаше златна каишка, разхождаше се когато и където му скимне и живееше като гордо и доволно куче, глухо за проблемите на ближните си, понеже очакваше всички останали кучета да се отнасят към него с уважението, подобаващо на ужаса и величието, което той изпитваше към своя господар. Сивата кобила си отиде от този свят в мир и така и не сподели с никого размислите си.

Разбира се, най-накрая Джайлс стана Крал на Малкото кралство. Короноваха го в Емз под името Егидий Драконариус, но бе по-известен като Стария Джайлс Глистар, тъй като в неговия двор излезе на мода простонародният език, и никое от словата му не бе произнесено на книжовен латински. Жена му стана Кралица, несравнима по своята фигура и великолепие. Тя държеше изкъсо цялото семейно счетоводство. Нямаше начин човек да заобиколи Кралица Агата — или ако опиташе, чакаше го дълъг път.

Така най-сетне Джайлс стана стар и многоуважаван, имаше бяла брада до коленете, почитан надлъж и нашир двор (в който заслугите често се възнаграждаваха) и изцяло нов орден от рицари. Наричаха се Драконозащитници и емблемата им беше дракон: дванайсетте юнаци бяха старши членове.

Трябва да се признае, че до голяма степен Джайлс дължи издигането си на късмета, макар наистина да показва кураж в използването му. И късметът, и куражът останаха с него до края на живота му, за голяма радост на приятелите и съседите му. Пастора бе възнаграден изключително щедро. Дори Ковача и Мелничаря си получиха своето. Понеже Джайлс можеше да си позволи да бъде щедър. Но след като стана Крал, издаде строг закон срещу

неблагоприятните пророчества и направи от мелничарството кралски монопол. Ковача се преквалифицира в погребален агент, но Мелничаря бе превърнат в раболепен слуга на короната. Пастора бе повишен в епископ и уреди епархията си в Емзката църква, която бе разширена според новите изисквания.

А сега онези, които все още живеят в земите на Малкото кралство, предстои да чуят истинското обяснение на имената, които някои от тамошните градове и села носят и до днес. Според наученото от гореизложените източници Емз бива провъзгласен за столица на новообразуваното кралство, но с течение на времето имената Господаря на Тен и Господаря на Емз се смесват и от двете се получава Тенза, по-късно променено в днешното Темза. От друга страна, в памет на дракона, благодарение на когото градът се сдобива с богатство и слава, жителите, известни с латинското си име драконари, изграждат великолепен палат на четири мили северозападно от Тен — там, където била първата среща между Хризофилакс и Джайлс. Мястото става известно из цялото Кралство като Аула Драконария, или на простонароден език Глистомом, наречен в памет на Краля и според неговите изисквания.

Оттогава насетне релефът на тези земи е съвсем променен. Сменят се кралства и господарства. Изчезват гори, реки изменят пътищата си. Остават само хълмовете — и те обветрени и излъскани от дъждове и ветрове. Но името се помни, макар днес хората да го наричат Глистъл (доколкото разбрах). Понеже селата са загубили част от гордостта си. Но в дните, за които разказва това предание, мястото е било известно като Глистомом, Кралското седалище, а над дърветата прелитали дракони. И докато Опашкоубиеца бил високо над земята, нещата вървели по мед и масло.

[1] Закачка към един от символите на университетското образование Оксфорд с акцент върху формата за мн.ч. охеп от ох — вол, говедо. — Бел.прев. ↑

[2] Ние, Август Бонифаций Амброзий Аврелиан Антоний Благочестив и Великолепен, дважди крал, тиранин и Василевс на Средното кралство, подписах. ↑

ЗАКЛЮЧИТЕЛНА СТРОФА

Хризофилакс често се молеше за свободата си. Изхранването му се оказа доста скъпичко, понеже тялото му продължаваше да расте, както подобава на един дракон (драконите са като дърветата — растат, докато в тях има живот). Тъй че дойде денят, в който Джайлс се почувства достатъчно сигурен, за да пусне горкия глист да си върви. Разделиха се с порой от уверения във взаимното си уважение и с пакт за ненападение върху съответните приятелски страни. Доколкото позволяваше злото му сърце, Хризофилакс бе изпълнен с най-топли чувства към Джайлс — в крайна сметка Опашкоубиеца си оставаше: животът на дракона, както и на целия му род, лесно можеше да бъде отнет. А и все още разполагаше в пещерата с някое и друго съкровище (както подозираше Джайлс).

Хризофилакс отлетя обратно към планината — бавно и с усилие, понеже от дългата липса на употреба крилете му бяха закърнели, а същевременно размерите и люспите му се бяха увеличили неимоверно. Още с пристигането си забеляза един млад дракон, имал наглостта да заеме леговището му в негово отсъствие. Говори се, че шумът от битката бил чут чак във Венедотия. Когато най-накрая с огромно удоволствие закуси с победения си опонент, Хризофилакс се почувства по-добре, а белезите на унижението му бяха заличени. И той потъна в дълъг и напоителен сън. А когато най-сетне се събуди, отиде да намери онзи най-висок и най-глупав сред всички великани, благодарение на когото бяха започнали всичките му проблеми в онази далечна лятна нощ. Хризофилакс му обясни туй-онуй и горкичкият великан остана наистина поразен.

— Значи така, мускет? — пророни той и се почеса по главата. — Аз пък да реша, че са конски мухи!

FINIS

ИЛИ НА ПРОСТОНАРОДЕН ЕЗИК

КРАЙ

ПРИКЛЮЧЕНИЯТА НА ТОМ БОМБАДИЛ

ПРЕДГОВОР^[1]

Червената книга^[2] съдържа огромен брой стихотворения. Някои от тях са извлечени от текста на „Падането на Властелина на пръстените“^[3] или приложените към нея предания и хроники; още доста са открити на хвърчащи листа; трети пък са небрежно нахвърляни върху полета и всякакви празни местенца. Повечето от последните са пълни безсмислици, често пъти неразбираеми дори в случаите, когато се разчитат, или пък представляват полузабравени фрагменти. Такива са 4, 11, 13; по-добър пример за този вид поезия представляват набързо надрасканите върху листа с Билбовото стихче „Щом зима се озъби пак“^[4] редове:

*Завихри северният вятър петлето-ветропоказател,
опашката си не успя да задържи то над снега;
студът захвапа показателя —
ни мърда, ни се движи с вятъра.
„Горко ми“, жален стон разгърна,
„Напразно“, петльо му отвърна
и стонът им се сля.*

Настоящата подборка е направена сред по-стари образци, свързани най-вече с легендарната и комическата традиция на Графството от края на Третата епоха, явно дело на хобитите и особено на Билбо и неговите приятели или на техни преки наследници. Така или иначе, тяхното авторство се посочва често. Останалите произведения са написани с различен почерк и вероятно произлизат от устната традиция.

В Червената книга се твърди, че номер 5 е творение на Билбо, а 7 — на Сам Майтапер. 8 е подписано със СМ, така че може да се

приеме, че и то е на Сам. 12 носи същите инициали, макар най-вероятно да става въпрос за Майтаперова обработка на по-стари басни, които — както изглежда — са любим жанр на хобитите. Във „Властелинът на Пръстените“ Сам твърди, че 10 е традиционна песен от Графството.^[5]

3 е пример за друг любим хобитов похват: стихотворение или притча, завръщащи се към своето начало и по този начин позволяващи да бъдат рецитирани, докато на слушателите не им писне. В Червената книга са открити няколко подобни образци — макар и в суров и необработен вид. Цитираното тук стихотворение е най-дългото и най-изпипаното. Авторът му очевидно е Билбо, което личи от безспорната близост на текста с дългата поема, изпята от хобита като негово лично творение в дома на Елронд.^[6] По произход „безсмислица“, в своята ломидолска версия тази поема е някак неуместно променена и пригодена към легендите за Еарендил на Върховните елфи и нуменорците. Вероятно защото метрическата ѝ структура е Билбово дело — достижение, с което той е бил изключително горд. Подобна метрика не се среща никъде другаде в Червената книга. Включената тук по-стара форма на стихотворението би трябвало да се отнесе към ранните дни след завръщането на Билбо от неговото странстване. Макар да се долавя влиянието на елфически традиции, на тях не се гледа с особена сериозност и използваните имена (Дерилин, Телами, Белмари, Аери) са най-обикновени нагаждания в елфически стил, като всъщност в тях няма нищо елфическо.

Влиянието на събитията от края на Третата епоха и разширяването на хоризонтите на Графството чрез контактите с Ломидол и Гондор се долавя и на други места. 6 — макар тук да е положено до Билбовото стихотворение „Човекът от луната“, — както и последното — 16, в крайна сметка вероятно произхождат от Гондор и очевидно се опират на традициите на Хората, обитавали крайбрежните райони и запознати с вливащите се в Морето реки. В 6 се споменава Белфалас (ветровитият залив на Бел), както и Моревбранната кула Тирит Аеар на Дол Амрот.^[7] В 16 се споменават Седемте реки,^[8] вливащи се в Морето при Южното кралство, използва се и гондорското име от върховноелфическа форма Фириел, „смъртната жена“.^[9] В Дългобряг^[10] и Дол Амрот са запазени редица традиции от древни елфически земи, както и от района около пристанището на

Мортондското устие, откъдето в далечните времена на Падането на Ерегион през Втората епоха са поемали „корабите, плаващи на Запад“. Ето защо тези две стихотворения се приемат за преработки на дошли от Юг творби, макар да не е изключено да са достигнали до Билбо през Ломидол. 14 също е свързано с ломидолските традиции на елфите и нуменорците и описва героичните времена в края на Първата епоха. Като че ли в него се долавят отгласи от нуменорската притча за Турин и Мим Джуджето.

1 и 2 очевидно идват от Фуков край. Те демонстрират повече познания за тази страна и за гористата долина на Върбоструйка,^[11] отколкото е възможно да притежава който и да било хобит на запад от Мочурищата. Те показват още и че фуковци са познавали Бомбадил,^[12] въпреки че определено не са разбирали способностите му повече, отколкото населението на Графството е проумявало уменията на Гандалф: и на двамата се е гледало като на доброжелатели, може би малко тайнствени и непредсказуеми, но при всички случаи комични. 1 е ранна творба, съставена от разнообразни хобитови версии на легендите за Бомбадил. 2 се опира на подобни традиции, макар че тук добродушните закачки на Том са насочени към другарите му, които ги приемат със смях (примесен със страх); но то най-вероятно е съчинено доста по-късно, след посещението на Фродо и другарите му в дома на Бомбадил.^[13]

Представените тук стихове — с хобитов произход — притежават две основни общи черти. Имат склонност към използване на странни думи и боравят с изненадващи обрати в римите и ритъма — в своята простосърдечност хобитите очевидно приемат това за достойнство или изкусност, макар че то несъмнено е най-обикновена имитация на елфически практики. Освен това въпросните стихотворения, поне на повърхността, изглеждат лековати и фриволни, макар понякога човек да има причина да заподозре, че в тях се крие повече от чутото от ухото. 15 — със сигурност от хобитов произход — е изключение. То е създадено най-късно и принадлежи към Четвъртата епоха. Включено е тук, понеже нечия ръка е изписала най-отгоре „Сънят на Фродо“. Кое е удивително и макар да е малко вероятно авторът му да е самият Фродо, заглавието показва, че има връзка с мрачните и отчаяни сънища, навестявали хобита през март и октомври в неговите последни три години. Със сигурност има и други традиции, свързани със

завладените от „лудостта на странстванията“ хобити, които — ако изобщо са се завръщали — са изглеждали странни и неспособни да преразкажат преживяванията си. Мисълта за Морето винаги е била заложена в основата на хобитовото въображение; но в същото време страхът от него и недоверието към цялото елфическо познание са били особено разпространени в Графството в края на Третата епоха и този страх със сигурност не е разсеян напълно след събитията и промените, съпътствали този край.

[1] В „Приключенията на Том Бомбадил“ има множество познати на любителите на Толкин имена на местности, герои и събития. За улеснение на читателя, където е било възможно, те са предадени според преводите на Любомир Николов. Обяснителните бележки, имащи за цел да припомнят някои имена и факти, са изготвени с помощта на „The Complete Guide to Middle-Earth“ by Robert Foster. — Бел.прев. ↑

[2] Червената книга на Западния предел представлява обемна книга с червени кожени корици, написана от Билбо, Фродо и Сам Майтапер и обогатявана с допълнения и бележки от множество неизвестни автори. Освен че се занимава със събитията от края на Третата епоха, тя съдържа и Билбовите „Преводи от елфически език“, както и редица други любопитни приложения. Оригиналът е загубен, но се пазят множество преписи. — Бел.прев. ↑

[3] Става въпрос за мемоарите на Билбо, довършени от Фродо и озаглавени от последния „Падането на Властелина на пръстените и завръщането на краля“; вж. „Властелинът на Пръстените“ (ВП), т. II, 587. Тук и навсякъде по-надолу отпратките са към двутомното издание на „Народна култура“, С, 1990. — Бел.прев. ↑

[4] Вж. ВП, т. I, 263. — Бел.прев. ↑

[5] Вж. ВП, т. II, 230. — Бел.прев. ↑

[6] ВП, т. I, 226–228. — Бел.прев. ↑

[7] Дол Амрот е главният град на Белфалас в Гондор. — Бел.прев. ↑

[8] Лефнуи, Мортонд-Кирил-Рингло, Гилрейн-Сернуи, и Андунин. — Бел.авт. ↑

[9] Име на гондорска принцеса, чрез която Арагорн претендира за южно потекло. Така се е наричала и дъщерята на дъщерята на Сам

— Еланор, но нейното име, ако изобщо е свързано с въпросното стихотворение, вероятно е дошло от него, тъй като не е характерно за Западното наречие. — Бел.авт. ↑

[10] Или Анфалас, крайбрежна област между Лефнуи и Мортхонд, владение на Гондор. — Бел.прев. ↑

[11] Стрит насип е малко поселище на северния бряг на Върбоструйка; намира се извън пределите на Плета, тъй че е охранявано и отбранявано от насип или преграда, стигаща чак до водата. На възвишението зад него, в тясната ивица между Плета и Брендивин, се намира селцето Брередон (Брезов хълм). При Сивокей, устието на Крайграфската река, има пристанище, от което се стига до Дълбок дол и нататък към Пътя, извеждащ към Тръстиково и Стъблино. — Бел.авт. ↑

[12] Всъщност вероятно именно те са го нарекли с това име (фуковско по форма), което се прибавя към многото му по-стари имена. — Бел.авт. ↑

[13] Вж. ВП, т. 1,123–133. — Бел.прев. ↑

1

ПРИКЛЮЧЕНИЯТА НА ТОМ БОМБАДИЛ^[1]

*Стар Том Бомбадил, славен юначага,
синя дрешка си ушил, с жълти чизми бяга,
с пояс сърмен натъкмен, с гащи от сукно,
на бомбето му стърчи бляскаво перо.
Там под Хълма той живее, Върбоструйка где се лее,
гдето бликнала в тревата, бърза къмто долината.*

*Лятно време стари Том из полята скита,
ту лютичета бере, ту след сянка вита
със пчелите се задява, плъпнали в цветята,
край брега си полежава, клати си краката.*

*Както тъй се бе изпънал с брада във водата,
Златоронка се яви, щерка на Реката;
към брадата му посегна долу да го дръпне,
Том се потопи тогаз и надзърна вътре.*

*„Хей, Том Бомбадил, що дириш тъдява —
закачи го Златоронка, — стига вече шава,
рибата ще ми изплашиш и другите твари,
пък и шапката ти тръгна да те изпревари.“*

*„Ах, момиче, сладко птиче, шапката ми давай,
че не ща да газя тука — хич не се надявай!
После, малка господарке, вкъщи се прибирай,
под скали и коренища тутакси заспивай!“*

*Златоронка го послуша и се гмурна под водата
у дома си да се сгуши. Том остана край Реката;*

*и зае се под лъчите, в Върбаланово легло
чизмите да си суши, излиялото перо.*

*Ала щом от Върбалан песен се отрони,
Бомбадил заспа тозчас под трептящи клони;
тясната хралупа — щрак! — бързо се затвори,
хвана го със все калпак и перо отгоре.*

*„Ха, Том Бомбадил, остави ги тия —
да надничаш в моя дом, да протягаш шия,
със перото час по час гъдел да ми правиш,
да ме мокриш като дъжд. Имаш много здраве!“*

*„Пускай ме на свобода, Стари Върбалане,
че убива ми отвред и врата ми ще се схване
в корените ти чепати. Пий си сладко от водата,
после бързо се прибирай — като на Реката
дъщерята“*

*Щом го чу да му говори, Върбалан го пусна
и заключи се отвред, чак кепенци спусна,
замърмори, занарежда. А пък Том, юнакът,
продължи по Върбоструйка — тръгна без да чака.*

*Щом се умори, поспря се и заслуша се в захлас
във Гората гдето птички чуруликаха в тозчас —
пеперуди бели пърхаха, песента им чули.
Там остана Том, дордето облак слънцето забули.*

*Чак тогава продължи, че дъждец забрули.
Във водата затанцуваха капките дъждовни,
от листата ги разсипа вятърът тъжовен.
Том намери тясна дупка и се пъкна вътре.*

*Изотдолу се подаде Язо Белочели
под скалата де живее със жена и челяд.
Попремигнаха очички със протегнати ръчички,*

във хралупата поседна Том наред със всички.

*Вътре в тясната си къща те го обградиха:
„Хо, Том Бомбадил! В наш'та къща тиха
що щеш край софрата? Хванахме те за ръката
и едва ли ще намериш пътя към Реката!“*

*„Чуй сега какво ти казвам, стари друже Язо:
да не си помислил тука да ме задържиш напразно.
Път ме чака, та затуй покажи вратата,
после бързо се измивайте и бегом в леглата
както стори Златоронка — на Реката дъщерята,
а след нея онзи старец Върбалан в Гората!“*

*Челядта подземна в миг в един глас се надигна:
„Ще прощаваш!“, и го пуснаха в задната градина,
после бързо се прибраха и треперейки от страх,
окопаха се, заринаха входовете с пръст и прах.*

*Летният дъждец отмина и небето засия,
Том усмихнат се забърза да си стигне у дома.
Щом вратата си отключи и кепенци вдигна,
мигом лампата запали — веднъж в кухнята стигнал.
През прозореца видя как звезди му смигат
и луната как се кани на път да се вдига.*

*Хълмът потопи се в мрак, в къщата му светна;
горе се провлачи крак, той ръкав запретна.
„Хоо, Том Бомбадил! Дар донесе ти нощта!
Дебна в мрака да те пипна, мой си ти сега!“*

*Ти забрави, на Могилата че живеят Твари,
Каменния кръг на билото чака да те свари.
Аз съм тук, един от тях, идвам да те взема,
под земята да те хвърля вледенен и бледен.“*

„Вън! Вратата затвори, да не си се върнал!“

*Не ти ща смеха гъгнив, да не съм те зърнал!
Заминавай си обратно на тревистата Могила,
бързо лягай като всички — Златоронка мила,
Стари Върбалан и Язо в своята хралупа!
Бягай где забравен стон и злато се трупа!“*

*Чу го таз Могилна твар, през вратата рипна,
и през двора, над дувара, сякаш сянка ситна,
по баира се затътри към Кръга от камък,
пръстените зазвънтяха по пръста му хладък.*

*Стари Том Бомбадил легна на възглаве,
дето беше по-уютно от това на Язо,
и по-сладко, и по-меко от на Върбалан,
и заспа, че и захърка като мях голям.*

*Заранта щом се събуди, песента му закънтя:
„Хей, дол, весел дол!“ — тъй си той запя.
Натъкми се със бомбето, със перото, със сетрето,
слънцето посрещна бодро да надзърта зад пердето.*

*Мъдър стар Бомбадил, славен юначага,
синя дрешка си ушил, с жълти чизми бяга.
Никой не е побеждавал Том на Хълма и в Гората,
по пътеките или на Реката в долината,
нито пък край езерата с лилии в водата.*

*Но веднъж остана Том и сломен, и поразен,
Златоронка щом видя, мила, прелестна мома.
Русокоса, в плащ зелен, на брега приседна
и запя със меден глас песен сладка, древна.*

*Той се хвърли да я хване, бързо я прегърна,
чаплата, папурът-страж мигом се отвърна.
Златоронка се уплаши, Бомбадил ѝ рече:
„Моята прекрасна дама! Идваш с мен далече!
Масата те чака вече с жълтата сметана,*

*с белите погачи, със меда за двама.
Ще живееме под Хълма — не мисли за майка,
че любим къде ще дириш посред върбалака!“*

*Стар Том Бомбадил вдигна пищна сватба,
издокаран със перо над бомбето старо;
с рокля сребърно-зелена дамата си той дари
с забравки, с перуники в златните коси.
И запя като скорец, стиснал весела цигулка
и през кръстчето прегърна младата си булка.*

*Къщата му засия, ложето му блесна в бяло;
под щастливата луна Язовата челяд цяла
затанцува, заигра, а пък Стари Върбалан
край главите им се спря хем доволен, хем засмян.
Само Майката-река край тръстиките въздиша,
и Могилна твар в нощта слуша гъгнещо да диша.*

*Стари Том Бомбадил шумовете нощни не улавя.
Гласове го не достигат мамеци и мощни.
Като къпан се наспа и запя на сутринта:
„Хей, дол, бесен дол, весел дол, любима!“
И дордето Златоронка среше си косата,
Том погледа я от прага с вейка върбова в ръката.*

[1] В случай че някой е забравил, Том Бомбадил живее в Старата гора. По-точно той е нейният абсолютен господар — там не може да му повлияе дори Пръстенът. Въпросът за произхода му не е напълно изяснен, макар на външен вид да наподобява човешко същество — нисичък и червендалест, с вечното синьо перо, стърчащо от шапката му, с огромните жълти обувки. Притежава наистина изключителна сила, познания и веселост. Както и много имена. Сам той се нарича Най-стария и твърди, че е роден още в зората на Първата епоха. Името Том Бомбадил му е дадено от хобитите от Фуков край; за елфите е Ярвен Бен-адар, за джуджетата — Форн. Тъй като рядко напуска

Гората, пътешествията му, описани в следващите две поеми, могат да се приемат за наистина забележителни. — Бел.прев. [↑](#)

2

БОМБАДИЛ ПЪТУВА С ЛОДКА

*Жълтее старата Гора и Западният вятър свири;
в шубрака Том листо от бук посред дърветата
сподире.*

*„Ха, ветровете ме дариха със най-прекрасния от
дните.*

*Защо да чакам ден-година? На път се вдигам през
водите,*

*където видят ми очите; ще стегна старата си
лодка,*

*по Върбоструйка ще се спусна на сладостна
разходка!“*

*На близък клон се пъчи Птиче. „Хей, Том! Я чуй сега,
аз знам, аз знам къде те води Старата река
и ей сегинка ще политна и мигом ще го известя.“*

*„Ти, малък приказливко, млъквай, езика ти да не
извия!*

*Какво току ми се навираш: на всяка манджа —
мерудия!*

*На остър кол ще те набия, ако на Върбалан решиш
да кажеш накъде съм тръгнал — тогаз ще се печеш
на шиш!“*

*Но малък Върбропей пернат политна с вирната
опашка:*

*„Ха-ха, хвани ме, ако можеш — не ме лови ни бич, ни
прашка!*

До Върбалан ще прелетя и нему тихо ще прошепна:

«Там гдето Сивталаз тече, ще му подсказва, без да трепна,
по залез-слънце.» Бързай, на, трапеза там е сложена!“

Тогава се усмихна Том: „Щом тъй е, значи да вървя, ех, вярно, друмища ме чакат, но днес ще се повеселя.“

Веслата стегна и почисти, измъкна лодката от храста

и през тръстика и папур се спусна смело — джаста-праста,

и песен даже си запя: „Глупав напрат, ала-бала,
Върбоструйка-струйка разбълбуква сякаш хала!“

„Опа! Том Бомбадил, ти къде тъдява си се заразхождал

с таз коруба стара? Върбоструйка где преброждаш?“

„Тръгнал съм към Брендивин, на Реката по снагата;
къмто Свършиплет където пир за мене стягат.
Там живее благ и мил дребничък народец
дето среща ме не гост, а кат братец роден.“

„Поздрави ти моите близки, питай ги тогава
где по техните земи риба се скатава!“

„А, не става, рече Том, там съм на разходка,
не да върша туй-онуй, а да скитам с лодка.“

„Хей, брей, смешен Том! Само че внимавай
старото корито твое да не те удави!“

„Замълчи, син Рибалане! Мерси за съвета!
Сам иди да си закичиш с кости рибешки сетрето!
Тук се пъчиш, големееш с алена жилетка,
у дома, признай, се чувстваш като в малка клетка.

Чувал съм за твои близки, навирили клюна,
дето не ги бива даже да хванат моруна!“

Рибалан тогава млъкна, окото му мигна,
Том си тръгна. Пляс с криле — онзи си замина,
а зад него се понесе синкаво перце.
Том си рече — туй е дар, макар не от сърце.
И си шапката закичи, хвърлил старото перо:
„Вече синьо ще си имам — веселко и по-добро!“

В миг водата закипя — с кръгове бълбука.
Том замахна със весло, прас! — то сянка чукна.
„Пфу! Том Бомбадил! Скоро не си идвал!
Лесно ще те потопя с лодката и всичко!“

„Моля? Виж го ти, Видран, как се е отракал!
По-добре да си вървиш, че дела ме чакат.“
„Шт, Том Бомбадил! Да не викна мама
ведно с цялата рода — батко е за двама!
Ще им кажа: Том Глупака със старата си лодка
Върбоструйка ще преброжда като на разходка!“

„Кожата ти тлъста аз ще я дам на Тварите
да я поизтупат. След това затварям те
в тънки обръчи така, че и твойта майка
не мож те позна. А сега си трайкай!“

„Пфу!“, изпусна се Видран и вода разплиска
върху шапката на Том, после се закиска
и се гмурна във Реката, към брега отплува
Бомбадиловата песен вече да не чува.

Покрай Том навъсен Лебед мина плавно, гордо,
и погледна го, изпъшка без следа от бодрост.
Том усмихна се: „Какво, искаш си перото?
Дай ми друго — онова излия горкото.
Де да беше по-любезен, щях да те обичам —

но си толкоз горделив, та не се заричам!
Ако някой ден се върне Кралят за добро,
твоят вирнат клюн ще сложи мигом на място!“
Лебедът пак изпуфтя и отмина бързо;
Том веслата взе тогаз и напред забърза.

До пред Бента той пристигна. Вниз пенливобяла
върху Струйноблик водата лееше се цяла.
Том над яза се прехвърли и политна долу.
Запрямата се и блъсна Насипа оголен.

„Хой! Брей, кой бил тук — брадат смешен Том!“,
оживиха се завчас в Свършиплет и Брередон.
„Бягай, Том, да не те погнем със стрели и прашки!
Старогорци не се пускат във земите ни юнашки,
лодките им ний потапяме, ако стъпят в Брендивин.“
„Я по-кротко, полуръстове, ще ви ступам до един.
Знаете ли, че съм виждал ваши мили сродници
как се кроят още щом ги погледнат бродници,
как от своите си сенки в лунна нощ се стряскат.
Ха по-кротко, да не викна орки да ви спляскат!“

„Викай който искаш, Том, квото щеш приказвай.
Три стрели във шапката! Нас недей да дразниш!
Накъде сега отиваш? Ако бира ти се пие,
в Брередон едва ли има кой да ти надвие!“
„По-далеч от Брендивин аз съм се запътил —
към Крайграфската река — буйна, че и мътна.
Ако някой ми помогне таз река да прекося,
ще го помня и прославям чак до моята земя.“

Мрак над Графството се спусна, слънцето залезе,
Брендивин почервения и ветреца излезе.
Край брега на Сивталаз никой Том не чака,
и на Пътя няма кой да срещне юнака.

Бомбадил потегли сам в падащата вечер.

Светлинки блестят напред. Един глас изрече:
„Опа-оп!“ Каручка спря, колела изстъргаха.
Том отмина, не поспря, даже не обърна се.

„Ало, хей! Къде така през Мочурищата сам!
Кой те тъй доукраси със стрели в каскет голям?
Явно някой те е сварил да слухтиш във мрака!
Я кажи ми що тук щеш, май че никой те не чака.
Сигур бирка ти се пийва, а парици нямаш.
Ще река на всички тука крѝчмите да не отварят!“

„Виж ти, виж ти, кой бил туй! Закъсна обаче
да ме срещнеш край Реката, А сега си втасал!
От дъртак, дете не може да се мръдне даже,
се очаква във устата да е по-забавен.“

„Дървен философ, я млъквай, не ме поучавай,
да не те развеселя, че си заминаваш!“
„Чудоуме, вече май бира задлъжня ми!
Дори в мрака стар другар трябва да се знае!“

Двама в старата каручка трѝгнаха по пътя.
Във Тръстиково не спряха в крѝчма да се пѝхнат.
Сред подрѝнкване и смях и потрѝскване в захлас
в Чудоумовата нива озоваха се завчас.
Лѝжипѝт бе осветен от безброй звезди.
Светлият чифлик очакваше закъснели пѝтници.

Със дълбок поклон ги срещнаха синове и дѝщери,
а жена му жадни гости с бира напои.
После приказки разправяха, песен се запя,
дѝщерите затанцуваха, майка им се смя.

Щом всички легнаха си в сламата или в пера и пух,
край топлото огнище прегърнати на куп,
Стар Том и Чудоум във приказки потѝгнаха:
от Хълма до Могилата истории разгѝгнаха

за ечемик, овес, сеитба, за оран, урожай,
за Брее, за ковача, за мелничаря май,
за слухове, понесени със северния вятър,
за Съгледвачите край Брода, за Сенките в полята.

Накрая Чудоум захърка край топлото огнище.
Преди да съмне, Том стопи се във пустите
стърница

и сякаш сън полузабравен остана им в главите.
Врата да скръцне се не чу, дъждецът през тревите
разми му стъпките в калта. Край Сивталаз се не
видя

следа. А в Свършиплет не чу му никой песента.

Три дни край Насипа домува лодката му стара,
а на четвъртия по Върбоструйка тя отплава.
Разправят, видрите дошли по тъмно да я вземат
да я изтикат къмто Бента, нагоре да поеме.

От Острова доплува Лебеда наперен
фалина гордо стиснал в клюна начумерен,
корубата повлякъл; зад него всички видри
помагаха задружно на лодката да мине
на стари Върбалан помимо кореняка;
и Рибалан, и Върбопей там също бяха.
Най-сетне ето я на Бомбадил рекичката.
„Хей, бива ли кокошка без крака“, провикнаха се
всичките.

О! Глупа-лупа-върбоструйка-струйка! Веслата где
са!

Край Насипа те дълго Том очакваха да си ги вземе!

3

РИЦАРСКИЯТ ДУХ

*Живял е някога юнак,
и рицар смел, че и моряк.
Със своя кораб здрав и лек
и си пътува, и си векува,
с товар от плодове и вино,
с каша овесена — да му е весело,
подправена със кардамон,
и с джинджифил, и с кимион.*

*Попътни ветрове призва
да му напътстват кораба
през седемнадесет реки —
да го не бавят от зори.
Намери пристан тоз моряк
покрай самотен речен бряг,
там, где реката Дерилин
тече и се върти кат млин.
И тръгна през поля, паланки
към мрачната Страна на Сянката.
И хълм след хълм, във пек и зной
по пътя си вървеше той.*

*Приседна песен да подхване,
делата рицарски забравил;
прелитна пеперуда лека —
прекрасна дама на сърцето.
Тя наруга го — той замря,
тя се засмя и отлетя.
И оттогава той, препатил,*

реши да учи занаяти.

*За да я хване, изтъка
воал ефирен от сърма;
след нея за да полети,
крила от птиче си съши;
В засада я издебна бърже
с кепче от свилено въже.
Подир стъпки ѝ шатра мека
от лилии; а брачно ложе
от цвят изви и пух положи —
да ѝ е мекичко и лекичко.
И най-накрая я облече
във белосърмено елече.*

*Втъка рубини в накити,
но тя, уви, разкъса ги и
дръзко в бой го призова;
той, натъжен, се олюля
и отлетя самин, треперещ,
остави я, макар ѝ верен,
обязди вятъра, засили се,
крила разперил, в миг стопи се.*

*Прелитна над архипелази,
где невен жълт е на талази,
где бликат сребърни води
и чисто златни планини.
Готов за бой и за войни
над океана се стопи,
поел към чудна Белмари,
и Телами, и Фантази.*

*Направи си и щит, и шлем
от кост на дракон със мехлем,
смарагдов беше мечът смел,
във страшни битки го повел*

*със рицари от славни дни
от Аери и Фаери,^[1]
със паладини звездооки,
подели боеве жестоки.*

*С кристална ризница връз кон,
със ножница от халцедон;
с връх сребърен по пълнолун
блести му пиката-харпун.
Стрелите си от малахит
размахва като сталактит
срещу вразите си коварни
и ги надвива в битки славни.*

*Той влезе в бой със Онемявците,
с Жужавците и Пчелокрилите;^[2]
спечели Златна пита бляскава,
изду платна да се прибира
със кораб от цветя и слюда,
с воал най-фин за балдахин;
пое със песен и потруди се
доспехите си да изжули.*

*Поскита още малко рицаря
из острови далечни, скритички,
посрещан от трева до кръста.
Но най-подир той сложи кръста
и пътя славен към дома
пое. За спомен си взема
трофея славен да му спомня
за схватки и за боеве!
В скиталчества и бойна слава
той бе забравил дотогава —
бе все на път и все на крак.
Но ето, старият моряк
отново кораба си спретва,
че няма по-висока летва*

*от туй да си си все юнак,
и рицар, пътешественик
със вятъра понесъл се
и волен кат перо.*

[1] Всички тези страни са несъществуващи. В имената им авторът на стихотворението Билбо явно е търсил елфическо звучене. — Бел.прев. ↑

[2] По всяка вероятност несъществуващи видове насекоми. — Бел.прев. ↑

4

ПРИНЦЕСА АЗЙА^[1]

*В песни елфически пей се така:
Тъй е прекрасна тя —
принцесата Азйа,
в косата ѝ златиста —
наниз от мъниста,
в ръчицата ѝ прелестна
кърпа златовезана,
а нежното вратле краси
изящен накит от звезди.
От паяжина лека
с сияние най-меко
е финото палто.
А поясчето бяло
на тънката снага
е сякаш от роса.*

*Денем все заметната
с пелерина спретната
ниско над очи;
нощем тя сияе
като лунно паяче
в мрежа от звезди.
Пантофките ѝ крехки
са сърмени и меки
и блясъчно вървят,
когато тя отива,
развяла златна грива,
да потанцува пак.
Щом малките крачета*

погалят езерцето,
заспало под леда,
искрици се надигат
и светлината скриват
във вихърния танц.

Повдигнала глава
към ведри небеса,
тя призрачния бряг
огледа. След туй се завъртя
с наведена глава.
Отдолу изпъзля
малката принцеса Тйа —
прекрасна колкото Азйа.
Крачетата им се допряха!

Тйа бе досуц като Азйа —
и лека, и изящна;
но, странно — като че ли бе
надолу със главата.
А мъничката ѝ коронка
потъваше незнайно где!
Искрящите очета
с огромен интерес
се взираха в Азйа:
О, що за чудо:
да виснеш на краче
всред звездното небе!

Само малките краченца
си намираха местенце,
гдето да се срещнат.
А къде ли е страната,
във която на земята
няма да се стъпва —
туй не може да се каже,
нито пък да се научи

от елфическия род.

*И тъй все сама
принцеса една
на танци отива
с мъниста в косата,
със пояс красив,
с пантофчета крехки —
изящни и меки — танцува Азйа;
с изящни и меки
пантофчета крехки,
със пояс красив,
с мъниста в косата — танцува Тйа!*

[1] Двете елфически принцеси Азйа и Тйа се споменават само тук. Всяка прилика с други лица и събития най-вероятно е случайна. — Бел.прев. ↑

ЧОВЕКЪТ ОТ ЛУНАТА^[1] ОСЪМНА НА ЗЕМЯТА

*В странноприемницата стара
под сивия обрулен хълм
сервират пиво толкоз гъсто,
та Гостът от Луната яви се вечер късно
да се напие като пън.*

*Конярят има странна котка,
тя на гъдулка петострунна
лъкът прокарва, без да спре,
сякаш кожуха си дере
във грейналата вечер лунна.*

*Ханджията пък има куче,
което вицове обича;
щом се устите поразвържат,
то слуша думите да свърже
и после да се смее тича.*

*Рогата крава там държат
като кралица горделива;
но музиката я размята
и тя започва да се мята
във танц, щом види тучна нива.*

*И, о!, чинии от сребро
със набор сребърни лъжици!
В тях във неделя се сервира,*

*а в събота със капка бира
ги лъскат две старици.*

*Човекът от Луната над чашката заляга,
котката подкара песента юнашката;
лъжица и чиния по масата танцуват,
кравата в полето тича и лудува,
а псето малко гони си опашката.*

*Конярят се обърна към странната си котка:
„Жребците бели от Луната
юздите сребърни ще скъсат от нетърпение;
сайбията им пие си без никакво вълнение,
а скоро ще изгрее слънце над Земята!“*

*И котката почна хей-дидъл-хей-дидъл —
песен, що мъртвия в гроба обръща:
застърга, задраци, все повече бърза,
а барманът госта си силно разтърсва:
„Хей, три май минава!“ — и челото смръщи.*

*Човека нагоре по хълма избутаха,
навреме да стигне и той на Луната,
жребците му яки в галоп се спуснаха,
а кравата щура кат бясна друсна се,
лъжица сребърна докосна земята.*

*Гъдулката стърже дум-дидъл-дидъл,
чак кучето дребно залая,
на челна стойка изправи се кравата,
наизскачаха гостите здравата
и затанцуваха накрая.*

*Със пинг и със понг отиде си струна!
Политна кравата към Луната;
А кучето малко от смях запревива се,
чиниите съботни хукнаха, скриха се,*

лъжица надигна се над земята.

*Потъна зад хълма Луната ярка
и Слънцето грейна наместо нея.
Тя не повярва, направо ахна,
че денем бе, ала внезапно
си легнаха хората да се сгреят.*

[1] Възможно е Човекът от Луната, който се споменава в някои предания, известни в Графството и Гондор, да е свързан с лунния пилот Тилион, поискал да докосне духа на огъня Ариен, но изгорен от него. — Бел.прев. ↑

6

ЧОВЕКЪТ ОТ ЛУНАТА СЛЕЗЕ РАНО НА ЗЕМЯТА

*Човек от Луната обу си краката
с чепици от бяло сребро,
корона искри и главата краси,
със перли проблясва манто.
С плащ сив той премина в един ден мъглив
по пътя, облян в светлина.
Ключ леден в ръката му крие се бледна
и скришом отваря врата.*

*По стълба избрана от нишка тъкана
поема той с леки нозе.
Щастлив към живота си нов и красив
отправя се, без да се спре.
Че веч диамантите бели са спрели
да радват самотно сърце
и в кула далечна в униние вечно
не се чувства той най-добре.*

*Готов е самин да се бий за рубин,
та дрехата да си краси,
и за диадеми със камъни ценни
да радват го чак до зори.
Самотен е той. В часовете безброй
света златноват наблюдава
и слуша жуженето, дето въртенето
на долния мир придружава.*

Когато Луната изпълни тавата,

сърце му копнее за Огън:
но не за зари на лунни скали —
за истински цвят той се моли,
за алено, розово, тъмночервено,
за огън с пламтящи езици,
за залез виолетов над буря в морето,
за шир, почерняла от птици.

За синьо мечтае със краски омайни,
в гората за тучен бръшлян;
сънува той нощем и хора, и още
кръв кипнала — туй му е блян.
Душата му жадна за песен отрадна е,
и гладна за мръвка и вино,
че лунни милинки от леки снежинки
не са му те никак любими.

Кракът му омекна, щом мисъл го секна
за мръвки и пуни в изобилие;
по стълбата стръмна надолу се спъна
политна стремглав без усилие,
нощеска през юли дървета обрули
и кацна той не съвсем меко —
от стълбата своя отлетя на завоя
пред Залива Бел^[1] недалеко.

И започна да мисли: ако дълго се кисне,
няма ли да се стопи,
но тогаз го откри стар рибар призори
и се цял екипаж удиви.
Във рибарската мрежа цял измокрен, наежен
и лъщящ от глава до пети,
той сияеше ален и с отблясък опален,
и със нежни зелени искри.

Против волята своя бе отнесен героя
на брега ведно с улов богат:

„Най-добре намери място в хана да спиш,
те му рекоха, близо е град.“
Една бодра камбана там на Кулата стара
новината набързо разнесе
и научиха всички, че със първите птички
появил се е пътник унесен.

Ала никой не сложи във камината огън,
никой вкусна закуска не даде.
И намери той пепел вместо огъня весел,
и вървя във калта, не в ливада.
Жив човек не видя, не се чу и гласа
на певец веселящ тук душата;
само спящите хора хъркаха си на воля,
че за тях рано беше да стават.

Той почука на много врати без сполука,
но не срещна отнигде ответ.
Най-накрая във хана му намери колая,
че отвътре проблясваше свет.
На вратата излезе стар готвач начумерен
и попита го: „Що дириш тук?“
„Искам огън и песни, и истории смешни,
и вино да се лее напук!“.

„Тук не ще ги намериш, домакинът се дзвери,
ала все пак навътре ти влез,
а сребро ако даваш, можеш да се надяваш
да получиш и каша с овес.“
Даде гостът парата да отключат вратата,
още две — да му сложат мезе.
А за стол до камина, дето топло за трима е,
се изръси със дваисет и две.

За да хапне вечеря от каквото намерят,
раздели се с корона и плащ,
за което получи стар тиган полусчупен,

*одимен, обгорен и вонящ.
Кашата бе студена и отдавна сварена,
и сервирана с дървен черпак.
А за пудинга славен с много сливи направен
подранил беше тоз гост предраг,
где Луната напусна и надолу се спусна —
жаден за авантюри юнак.*

[1] Залива Белфалас. — Бел.прев. ↑

СТАРИЯТ ТРОЛ^[1]

*Старият трол на каменен стол
гложгаше кокал нацърбен и гол.
Години наред го гризеше отвред,
че нямаше нийде месо.
Ни месо! Ни просо!
В самотна бърлога се криеше трол
и нямаше нийде месо.*

*По стръмния склон зададе се Том.
И рече на трола учтиво: „Пардон!
Тоз кокал любим е на чичо ми Тим,
дето във гроба лежи.
И лежи! И мижи!
Отдавна напусна Тим родния дом
и мислех, че в гроба лежи.“*

*Тролът рече завчас: „Задигнах го аз.
Защо ви е кокал във дупка на вас?
Щом беше умрял и в трап се заврял,
задигнах му тая пищялка.
Пищялка! Дъвкалка!
Нека се жертва малко за нас,
защо му е тая пищялка?“*

*Том рече свиреп: „Таквиз като теб
не бива да мъкнат из своя вертеп
пищял или врат от татков ми брат;
върщай пищяла веднага!
Веднага! Тояга!*

Макар и умрял, нека е цял.
Връщай пиццла веднага!“

Тролът се хили: „Друже мой мили,
бих пооглозгал и твоите кокили.
Щом нямаш акъл и тук си дошъл,
дай да те хапна сега!
Ха така! Дръж сега!
Вече не ща кости, кожи и жили;
с теб ще вечерям сега.“

Тролът беше решил, че го е уловил,
но откри, че комай е дълбоко сгрешил.
Пъргав и млад, Том мина отзад
и го ритна — да помни друг път.
Друг път! Всеки път!
„Я да го ритна, Том беше решил,
та да ме помни друг път!“

Но много корав, от камък по-здрав
е тролът със зъл, отмъстителен нрав.
Ритникът със крак по камъка як
бе за него съвсем безболезнен.
Болезнен! Полезен!
И Том се завърна във къщи болнав,
че ударът беше болезнен.

Оттогава е хром бедният Том
и тъжно куцука из родния дом.
А тролът без срам пак си е там
и гложга си кокала краден.
Краден! Гладен!
Тролът седи на високия склон
и гложга си кокала краден!

[1] Превод Любомир Николов. ↑

8

ЛАКОМНИКА ПЕРИ

*Самотният трол седеше на стол
и пееше тягостна песен:
„Защо, о защо съм орисан в затвор
да живея самотен, далечен?
Защо съм зарязан от всички роднини
и никой не ще и да знай мойто име;
горкичкият аз изоставен, самин
от Бурния връх до Морето — един.*

*Злато не крада, бира, вино не пия,
месо пък дори и не кускам;
но хората портите яростно бият,
дочуят ли моите нозе да се спускат.
О, само да бяха по-чистички те,
а дланите нежни и меки!
Но знам аз — от захар е мойто сърце,
а моите погачи са радост за всеки.*

*Но, да, аз реших, няма вечно да страдам!
На път ще поема да диря другар;
ще бродя, ще скитам в поля и дъбрави,
из цялото Графство — макар да съм стар.“
На път той пое и вървя до зори,
обут със ботуши дебели;
пристигна в Дълбалник^[1] по първи петли,
когато разбуждат се лелите.*

*Огледа се тролът, насреща му — хоп! —
самата госпожа Лобелия^[2]*

с чадърче, с торбичка, пристъпва — троп-троп.
В усмивка потъна той целия:
„Добрутро, мадам, че и добър ви ден!
Надявам се днес сте добре?“
Тя сепна се, хвърли чадър изумен,
и ревна кат също дете.

Наблизо минаваше стария Кмет^[3];
когато викът ѝ дочу,
той хвърли се мигом към близкия плет,
треперещ и блед като чул.
Самотният трол се засегна тогаз,
„Не бягайте“, рече с добро,
Лобелия даже не чу го. Завчас
се пъхна под своето легло.

Запъти се тролът да види пазара,
надзърна в сергии и щандове;
щом гъските мярнаха мутрата стара,
прехвъркнаха чак до площада те.
Разсипа си бирата Фермера Стръж,
Месаря Бил ножа извади,
подви си опашката кучето Дръж
и хукна да се спасява.

Отчаян, разплака се Стария трол,
край Тъмните дупки^[4] полегна,
а Пери примъкна до него стол
и тихичко там си приседна.
„Защо са тез сълзи, грамадно кълбо?
Нима искаш вътре да влезнеш?“
И леко го плесна във тъжно чело,
та в устни усмивка да слезне.

„О, Пери, момчето ми, тролът зави,
намерих те най-сетне, друже!
Ела ти със мен във дома ми красив

на чай и сладкиши заслужени.“
И скочи тогава, готов да върви,
и „Хайде, да бързаме!“ , рече.
А Пери нави се и тръгна дори
и цяла нощ радост беше.

Бисквитки, сметана, че даже и тост,
и сладко със вкусни милинки —
от всичко опита любезният гост,
натъпка се като за тримка.
На огъня леко припява котле
и къкри кафяво гърненце,
а Пери си хапва и пийва добре
като послушно и здраво детенце.

Когато му стигна до гърлото чак,
полегнаха да си починат,
след малко обади се тролът пак:
„Започвам да точа аз блини.
Погачи ще меся с овес, ечемик —
с мерак ще те уча на всичко.
И ти ще научиш тоз сложен език —
че тъй се печелят парички.“

Попитаха: „Где се загуби така?“
Той рече: „На чай бях поканен,
погача си хапнах, бисквитки. Сега
се чувствам напълно наяден.“
Отново въпрос: „И къде бе това?
Във Графството? Може би в Брее?“
Но Пери изгледа ги тъжно сега:
„Това не издавам на всеки.“

„Видях где е бил, рече Джак Всичко-знам,
съзрях го на път да поема
на Стария трол на гърба и оттам
комай към Далечното взел е.“

Тогаз всички хобити в паника съща
се втурнаха кой както може,
вървяха, дордето не зърнаха къща
на хълма най-кратко положена.

На Стария трол по вратата заблъскаха,
завикаха заедно всичките:

„Погачи, о, молим те, вкусни и лъскави,
за нас да омесиш ти искаме!“

„Вървете си всички, той силно извика,
не помня аз вас да съм канил.

В четвъртък е ден за погачи и пити,
и то за другари отбрани.

Вървете си вкъщи! Тук грешка е станала.
Домът ми е малък за всички;
бисквитите, сладкото, даже сметаната —
излапа ги той до трошичка!

А вази Лобелия, Кмете и Джак
не искам дори да поглеждам.
Изчезвайте! Зная аз кой ми е враг!
Единствено с Пери се срещам!“

А нашият Пери така напълня
от вкусни сладкиши, погачи;
едвам във сюртука си се побра
и май все по-трудно крачи.
Но всеки четвъртък отива на чай,
присяда полека на пода,
а Старият трол е отслабнал комай,
откакто е Пери тъй объл.

И както се пее във старата песен
от Пери излезе преславен хлебар;
от Брее та чак до Морето наесен
понесе се името му и на сладкар;
при все че не слагаше в своите теста

*тѣй щедро масло и сметана,
с каквито във всеки четвъртък сега
го черпеше тролът засмяно.*

[1] Става въпрос за Голям Дълбалник, главния град на Западната околия на Графството, прочут със своя Дом на матомите и други забележителности. — Бел.прев. ↑

[2] Госпожа Лобелия, Кмета, Пери и останалите герои на тази хумористична поема, написана от Сам Майтапер, най-вероятно са реални персонажи, населявали Голям Дълбалник. Вж. ВП, т. II, с. 581, — Бел.прев. ↑

[3] Уил Белоног. — Бел.прев. ↑

[4] Затвора в Голям Дълбалник. — Бел.прев. ↑

9

КУКУРЯВЦИТЕ^[1]

*Във сенките се крият те —
във тъмнината синя,
едва звънят камбанките —
като че глъхнат в тиня.*

*Потъваш в тинята, решен
да ги откриеш ти.
Капчук те гледа изумен,
обаждат се води.*

*Над стръмния, ронлив предел
надвиснали върби
и врани като на разстрел
във сън унесени.*

*След дълъг, лъкатушец път, отвъд Зловеца чука^[2]
в долчина мрачна, в сивота, лишена от уютата,
край тъмно езеро, унесено в безветрена нега,
те, кукурявците, се свират без лъч от светлина.*

*Във схлупени килии те
живеят в злак и влага,
и само свещ запалват, где
съкровищата слагат.*

*Стените с мухъл са обвити,
тавана капе здраво;
по пода с плисък се върви
да стигнеш до дувара.*

*Надзъртат тайно през пролука,
опипват с пръсти всичко,
а пипнат ли те — кой му пука:
захвърлят костите ти, чичко.*

*Самотен, лъкатушец път отвъд Зловеща чука,
през паяжини и блата, сред страшен гъсталак,
край призрачна и зла гора и престаряла бука
намираш кукурявците — напълваш техния тумбак.*

[1] По всяка вероятност измислени същества, за основа на чието създаване са взети орките. — Бел.прев. ↑

[2] Най-вероятно измислено място, макар по всяка вероятност хобитите, автори на това стихотворение, да са го свързвали с Мъгливите планини и Мраколес. — Бел.прев. ↑

10

ЗЕМЕСЛОН^[1]

*Сив като мишок,
като дом висок,
с нос като змията,
аз треса земята,
дънери пречупвам,
щом с нозе потупвам.
Все на юг живея
и с уши си вея,
имам рог в устата,
не си знам летата.
Вечно ходя, бягам,
никога не лягам,
даже в смъртен час.
Земеслон съм аз,
най-огромен звяр, мощен, едър, стар.
Видиш ли ме, знай, помниш ме докрай.
Ако чуеш само, мислиш, че те мамят.
Но помни поне, че не лъжа, не!*

[1] Превод Любомир Николов. ↑

11

ИСТУКИТОЛИН

*Хей, Истукитолин е там!
Тоз остров суша дава нам,
макар да е необитаем.
Е, хайде, да вървим сега
да се печем на пясъка!
Нали и чайките са там!
Насам!
Те знаят как да не потъват.
Пристъпват важно, не се спъват.
Те там са да предупредят,
ако реши моряк смутен
да отпочине някой ден
от болест или от умора
или на огън — морен-морен —
да сложи чай да му заври.*

*О, вий, глупаци, върху НЕГО
решили да се позаселите
и да сварите чаец там!
Корубата Му, вярно, здрава е,
но колкото на вид е бавен,
той знае по вълни да плава
със коварство;
и щом дочуе вашите стъпки,
обзема го внезапна тръпка,
с усмивка
се потапя
и се обръща презглава.
Натрапниците си удавя*

*и те с живота се прощават —
хем без дори да разберат.
Те не внимават!
Чудовища в Морето много,
но като него няма друг —
той е коварен и опасен,
останал сам от своя род
на старите Корубориби.
Ако цените си живота,
ще ви поуча нещо аз:
моряшкия закон помнете
и нито зима, нито лете
пристъпвайте на бряг чудат!
Или във Средната земя
Блажени
останете!*

12

КОТКА

*Дебела котка на креват.
Тя сякаш сънища сънува
как мишки сладки за закуска
пак ще хруска. Или сметанка може би.
А може би препуска във съня си —
тъй горда, непокорна и сама —
из бойните полета
на своите праотци,
измършавели от борби.
Или насън в бърлогата си свита
се готви за вечерна плячка
от звяр или човешка плът.*

*Гигантският огромен лъв
е с нокти сякаш от метал,
и в кървавата паст
със зъби — цял кинжал.
А леопарда с тъмните петна
едва докосва топлата земя;
с грациозен скок
разкъсва своята плячка,
там гдето лесовете
потъват в тъмнина.
Но те са толкова далечни —
и горди, и свободни.
А тя — опитомена,
дебела котка на креват,
изтръгната от своя свят,
за който спомените пази.*

НЕВЕСТАТА СЯНКА^[1]

*Живееше нявга самотен човек,
избутваше ден подир ден,
от своето място не мръдна цял век,
от сянка човешка лишен.
Над него изпъчи се стар бухал
бял под ярката зимна луна,
погледна човека и го взе за умрял
на юнската светлина.*

*Яви се девойка във сива премяна,
искряща в сумрачната вечер,
поспря се, погледна го цяла засмяна —
в косите ѝ вплетено цвете.
Той мигом се стресна от унеса свой,
разчупи магията зла,
девойката грабна, не ѝ даде покой
и сянката ѝ облада.*

*От тоз ден нататък лишена е тя
от собствена воля дори;
живее там долу, где няма зора,
ни ноци, нито пък дни.
И само когато от земната паст
надигнат се скрити неща,
във танц се извиват, изпадат в захлас
и сянката им е една.*

[1] Според някои сведения е възможно това хобитово произведение да е свързано с предание, което не е разказано във „Властелина на пръстените“. — Бел.прев. ↑

14

ИМАНЕТО

*Бе слънцето невръстно, че и луната млада,
и богове богатства пилееха в отрада:
по тучните поляни разливаха сребро,
а буйните реки запълваха с злато.
Не бе продънен Ада, ни бездната — копана,
и нямаше джуджета, ни драконска закана,
а само елфи стари с магически дела,
под хълми где живеят във мънички легла;
със песен те коваха най-фини красоти
и на кралете свои изящните пари.
Отвърна се съдбата и песента им спря,
желязо я притисна, стомана я скова.
Забравиха душите усмивките да сложат,
богатството елфическо потъна в мрачно ложе,
накуп събра се злато и сребърни пари:
над Елфодом се тежка сянка извиси.*

*Едно джудже самотно във глуха пещера
живееше си скромно. Ръката му добра
бе сръчна и изкусна със клещите и чука —
работеше усърдно за радост и сполука;
монети той ковеше и пръстени от злато,
мечтаеше да стигне до кралските палати.
Но взорът замъгли се, ушите опустяха
и жълтата му кожа се сбръчка и повяхна;
отслабнаха ръцете и тихо, недочуто
на пода търколи се нов пръстен изумруден.
Земята потрепери, джуджето не разбра
как пред дома му горски се дракон озова*

*с лумтящ от ноздри пламък. Пожарът облада
и под, че и постеля, и влажната врата.
Загина той самотен във огъня без страх
и костите му стари превърнаха се в прах.*

*Под сивите скали самотен дракон стар
със огнени очи, излегнат като цар.
Не сеца радост вече, че младостта му мина,
че сбръчкан е от немоц и стар е за двамина,
самотен с своето злато, събирано отдавна;
в сърце му всичко лед е и огън не припламва.
Под драконов търбух брилянти и пари
натъпкани са здраво — душа се весели:
той знае где е скривал най-дребната пара,
във мрачната постеля на своите крила.
Отпуснат в твърдо ложе, той мисли за крадци
и в блянове отплува чорба да си свари
от тънките им кости, кръвта им да изпие:
но в миг последен дъх — сърцето спря да бие.
Вън ризница прозвънна — той няма как да чуе.
Извика глас свиреп, подкани го — но всуе:
бе воин млад със меч, готов за битки славни,
на дракона извика имането да брани.
Младокът беше огън, зъбите му — фурия,
но нещо го прониза и той изпружи шия.*

*Живееше стар крал, на трон висок възкачен,
върз клечести колене брадата му се влачи;
устата му не глътва ни мръвка, нито вино,
ушите му не чуват; и само с мозък силен
той мисли си за скрина със украсен капак,
имането де крие и който в черен мрак
лежи си под земята. Съкровището свое
заклучил е тоз крал със катинара троен.*

*Оръжията древни ръждясали са вече
и славата предишна не носи се далече,*

*и залите са пусти, и будоарът — хладен,
но все пак крал е той на елфите отдаден.
Не чу слухът му рог над планината носен
и не подуши кръв върху тревите росни,
но пламнаха палати и кралството умря;
и някъде над бездни прахта му отлетя.*

*Имане древно, скрито под мрачната скала,
забравено зад двери, що никой не успя
със ключ или със сила да бутне и отвори.
Отгоре ѝ тревница поникна тучна, спорна;
стадата там пасат и чучулиги пеят,
пък вятърът препуска, откъм морето вее.
А древното имане Нощта ще охранява,
дорде земята тук е и елфи от сън стават.*

15

КАМБАНКАТА

*Край морето вървах и внезапно видях —
сякаш лъч върху пясъка бял —
бе камбанка красива като цвете свенливо;
щом я взех, разтреперих се цял.
Вътре в шепата моя сякаш звънна приборя
и надигна се сладостен звук;
над вълните омайни на морето безкрайно
след миг литна, заглъхнал напук.*

*Подир туй аз видях да се носи отзад
Кораб празен, с вечерен прилив:
„Вече късно е май! Що се бавим безкрай?“
„С теб води ме!“, подех срамежлив.*

*И отведе ме той, в пръски — същи порой,
цял забулен в мъгла и омая,
към далечна страна в чудновата земя.
Във сумрака оттатъка края
цвете нежно политна, над морето заскита,
звън дочух и бял образ видях,
чух вълни как се блъскат във коварни скали;
и най-сетне до бряг се добрах.
Той блестеше във бяло, а морето пък цяло
потрепери с звезди милион;
и скалите злоещи като кости човешки
запресвяткаха в пенест балтон.
Стиснах в шепата своя пясък чист от приборя —
сякаш бисери стрити на прах,
и тропети опални, трендафили корални,*

флейти с цвят по-зелен и от грах.
Там под скалните стрехи пещери скришом спяха —
мрачни, сиви, с завеси от трън;
вятър леден се мята и ми роши косата,
както бързах, стъмни се навън.

Край планинския глог бързо бяга поток;
от водицата пийнах си аз.
Все нагоре по него, озовах се след време
в град на вечната нощ в късен час,
във поля изкачих се от трептящи мъглища
със цветя — сякаш земни звезди,
а във езеро бистро, ледовито и чисто —
лилии като същи луни.
Елишите вече спяха, а върбите редяха
тъжни вопли край бавни води;
а над фортове бдяха със сурова заплаха
саби остри и лък със стрели.

Цяла нощ не замря ехото с песента
там в дола, гдето без да се спрат
в надпревара търчаха бели зайчета в мрака;
птички литваха; бързи крила
пеперуди красиви махаха боязливи;
язовци с вирнат нос като гланц.
Въздухът се изпълни с музика и по тъмно
бързи стъпки извиха се в танц.
Трескав се заоглеждах, окрилен от надежда —
всичко там се опразни завчас;
поздрав аз не получих, само хорните случих
и на гайдите острия глас.
От крайречни листа, от тръстика стебла
наметало стъкмих си красиво
с царствен жезъл; в ръка с блеснали знамена;
погледът ми в миг грейна — светило.
Със венец от цветя, възкачен на скала,
вик нададох кат петльо в зори,

гордо вдигнал глава: „Где изчезна света?
Как тъй никой не ме уважи?
Ето, вече съм тук с моя царствен юмрук,
аз съм кралят на тази земя!
Бързо всички излезте от скривалища, где сте!
Да ви чуя, да видя лица!“

Черен облак дойде като нощно чердже.
Сякаш кърт заопивах аз мрака,
падах, ставах, пълзях, ничком даже лежах,
същ слепец си приведох гръбнака.
До гора се добрах, тънеща в тишина
с голи клони и мъртви листа.
Там останах, запитах се где да вървя,
а над мен бухал ядно сумтя.
Тъй година и нещо преседял съм в зловеща
атмосфера на гнили стебла,
и на паяци, дето ми обвиха лицето,
и на гъби, пробихи в леса.

Най-накрая нощта замени светлина;
озовах се прошарен и сам.
„Не, макар и приведен, аз море ще намеря!
Е, загубих се, пътя не знам,
но ще тръгна сега!“ Вдигнах тежи крака;
над главата ми сянка се спусна;
във ушите ми свири вятър и ме сподиря;
да се скрия бодлив храст размахах.
Разраних си ръцете, разкървих коленете,
а годинките вече тежаха.
Най-накрая заля ме бриз солен и заставах
на море миризмата да хвана.

Чайки волно кръжаха, крякаха и ревяха;
гласове чух от дупки бездънни,
и тюлени крещяха, и скали се дивяха,
а вълни се разбиваха тъмни.

*Ето зимата вече във мъгла ме облече —
где годините свои да свра;
тихо сняг заваля, лед във мойта коса,
тъмнината обгърна брега.*

*Чака кораба стар да приеме другар,
леко прилива сякаш го вдига.
Аз едва се добрах и веднага заспах,
той пое през морета, край диги,
покрай стари корита, цели с чайки покрити,
покрай кораби във светлина,
към небето летеше, чер кат гарван той беше,
тих кат сняг и потъна в нощта.*

*Всички къщи са в мрак, вънка няма ни крак,
само вятърът яростно свири.
Край врата сгънах skut и под близък улук
хвърлих всичко, де в себе си имах:
и камбанката бяла, вече стихнала цяла,
и във шепата пясъчни зрънца.
Знам, че мойто ухо веч не ще чуе то
този звън. И брега, цял във слънце,
не ще види; така, както е в песента,
в късна доба край пусти алеи
аз вървя натъжен и говоря си с мен,
че от хората никой не смее.*

16

ПОСЛЕДНИЯТ КОРАБ

*Посред ноц в три часа Фириел примигна —
вън бледнееше зора.
Подранил петел запя, олелия вдигна
с остър глас в нощта.
Сред дървета в мрачен плащ и небе сребристо
птички чуруликаха,
тих ветрец — студен и свеж — в клоните им плисна
и листата скриха се.*

*През прозореца видя как нощта бледнее —
светлината затрептя
върз земя и клони; по тревата розовее
утринна роса.
Малки белички крачка прекосиха пода,
стълби изкачиха,
на поляна затанцуваха, дете е пред входа,
в утро се измиха.*

*С перли цялата обшита дрехата ѝ свети.
Тя се спусна към брега;
стара клонеста върба там пък за късмет я
спря над бързата вода.
Рибка синя кат искрица пъргаво подскочи,
свежи пръски вдигна;
палави тръстики покрай нея сочат,
лилия ѝ смигна.*

*Тиха музика дочу нежно да се носи
над искрящата вода;*

тя стоеше там с коса палава и росна,
грейнала в зора.
Флейти крехки с нежен глас, арфи най-омайни
кротко ѝ запяха —
сякаш утринен ветрец от страна незнайна
с звън камбанен сля се.

Кораб златен с златен нос и гребла блестящи
по водата плава;
бели лебеди красиви, леки и изящни
в такт го направляват.
Зад тях идат сребросиви всички дребни твари
от Елфическа земя.
Три принцеси с царствен вид тихо си шептят
с вятър във коса.

После грабват златни арфи и запяват медно
в такт с ленивите гребла:
„Как омайно пеят птички, как е ненагледна
разцъфтялата земя.
Още много дни напред, озарен във злато,
ще изгрява този свят,
още множество цветя връз земното плато
ще завържат цвят.

Накъде сега и вие, смели ветроходци,
сте опънали платна?
Где ще дирите покой? Сред тъмата нощна
на дълбоката гора?
Къмто острови на север, брегове скалисти?
Нима ви прилича
да се носите сами по море вълнисто
гдето чайки сричат?

Не, отвръщат ветроходци, ние сме поели
на последен поход,
мрачното небе на запад зад нас се сивее,

сенките ни хокат.
Къмто Елфодом вървим, вкъщи ще си идем
при Дървото бяло
и при ярката Звезда, гдето ще се види
от брега прощален.

Ний напускаме сега хорските поляни
и Земята Средна!
В Елфодом за нас звънят радостни камбани
на кулата предна.
Тука няма я тревата, само голи листи,
гаснат Слънце и Луна,
ала чухме ние вик сред сенки чисти —
тръгнахме подир зова.“

Спря се корабът тогаз и извърна се глава:
„Хубавице земна, ти
чу ли им зова? Хайде, Фириел, ела!
Този кораб ще поеме
в утробата своя с радост твойта красота.
Ела! Вече няма време!
Идвай, земна хубавице със елфическа коса,
и гласът ни чуй сега.“

Фириел глава надигна от страната на брега
и краче повдигна;
после цялата затъна чак до глезени в калта,
взорът ѝ замря.
Плавно както бе дошъл, корабът отплава,
тя зашепна леко:
„С вас не мога аз да дойда, не се и надявам —
аз съм Земна дъщеря!“

Гасне бляскавата дреха, перли се топят
дорде пътя прекосява,
дорде къщата си стигне и мрачния праг,
и вратата здрава.

*Ризата си тя навлича шаячнокафява,
плитката си сплита,
с работата къцна мигом се заема права.
Скоро слънцето отлита.
И година след година леко ги отнасят
Седемте реки.
Бели облаци минават, слънчице блести
сред тръстики и върби,
иде утро, пада вечер, ала нивга веч
кораб се не плъзна
в тези води; не чу се реч,
песента заглъхна.*

КОВАЧА ОТ ГОЛЯМО ОМАЙНО

Имаше някога — не много отдавна за хората с дълга памет, и не много далеч за онези с дълги крака — едно село. Казваха му Голямо Омайно, понеже беше къде-къде по-голямо от скътаното дълбоко в пазвите на гората Малко Омайно. От друга страна, не беше чак толкова голямо, макар по онова време да бе в разцвета си и в него да живееха доста хора — и добри, и лоши, и всякакви, като си му е редът.

Селото си имаше своята забележителност — славеше се надлъж и нашир с умелите си майстори в различни занаяти, най-вече в готварския. Разполагаше с огромна Кухня, собственост на Селския съвет, а майстор-готвачът се считаше за важна клечка. Неговата къща ведно с Кухнята се намираха на гърба на Банкетната палата — най-просторната и най-стара сграда в селото, а също и най-прекрасната, построена изцяло от солиден камък и дъбов масив, пък и прилично поддържана (макар вече никой да не я боядисваше и позлатяваше като в добрите стари времена). В тази Палата се провеждаха всички събирания и заседания. Тук се честваха общоселските празненства, а също и семейните тържества. С други думи, майстор-готвачът не можеше да се оплаче от липса на работа, понеже всяко от тези събития биваше предшествано от приготвяне на подобаваща храна. А за такава на селските панаири — каквито през годината се провеждаха достатъчно — се считаше разнообразната и изобилната.

Един от тези панаири цялото село очакваше с огромно нетърпение — понеже само той се падаше през зимата. Продължаваше цяла седмица, а в последния ден по залез-слънце се организираше тържество, наречено Празник на добрите деца. На малцина се усмихваше щастието да присъстват на него. Несъмнено някои от заслужаващите покана оставаха пренебрегнати за сметка на други, не дотам заслужили, които биваха избирани погрешка. Но винаги се получаваше така — колкото и да се стараеха и да внимаваха организаторите на подобни мероприятия. Както и да е, присъстващите на Празника на двайсет и четирите се определяха най-вече според

годината на раждане — понеже празникът се провеждаше веднъж на двайсет и четири години и на него присъстваха само двайсет и четири деца. Специално за случая от майстор-готвача се очакваше да даде най-доброто от себе си и наред с многото традиционни лакомства да приготви Голямата торта. От нейната прелест (или липсата на такава) зависеше с какво име ще бъде запомнен съответният готвач — понеже не се случваше често един майстор-готвач да се задържи на поста си достатъчно дълго, та да има време да направи втора Голяма торта.

Един ден майстор-готвачът внезапно обяви — за всеобща изненада, понеже не се бе случвало друг път, — че излиза в отпуск. И замина неизвестно накъде. Когато се върна няколко месеца по-късно, изглеждаше доста променен. По природа беше сериозен и неразговорлив, но в същото време мил и внимателен — човек, за когото е удоволствие да доставя радост на другите. След завръщането си определено беше придобил по-лъчезарен вид и започна да измисля какви ли не смехории. А по време на празненствата лично да пее весели песни — действие никак неподобаващо на един майстор-готвач. Като капак на всичко се върна с чирак и този факт хвърли в смут и изумление цялото село.

Не че имаше нещо странно в това един майстор-готвач да си има чирак. Напротив, беше си съвсем в реда на нещата. В даден момент всеки майстор-готвач си избираше помощник, комуто постепенно предаваше целия си опит и всичките си умения. Така с течение на времето все повече от важните задачи лягаха на плещите на чирака, та да може, когато дойде време, майстор-готвачът да се пенсионира или да си отиде от този свят, да има кой да поеме задълженията му и на свой ред да бъде наречен майстор. Но допреди заминаването си въпросният готвач не си бе харесал помощник. Все повтаряше „има време“ и „отварям си очите на четири и когато попадна на подходящия човек, ще го избира“. А сега се върна с чирак — почти момче, при това не от местните. Беше по-работлив от селските малчугани на неговата възраст и доста по-пъргав. Говореше благо и с учтив тон. Но за чирак си беше, направо казано, неподходящ — като го гледа човек, на не повече от шестнайсетина години. Въпреки всичко изборът на чирак си беше работа само и единствено на майстор-готвача и никой нямаше

право да му се бърка. Е, момчето остана да живее при него, докато порасне достатъчно, че да може да се грижи за собствен дом. Постепенно хората свикнаха с присъствието му, някои дори се сближиха с него. Приятелите му и готвачът го наричаха Алф, за останалите беше просто Чирака.

Следващата изненада връхлетя селото само три години по-късно. Една пролетна утрин майстор-готвачът смъкна от главата си високата бяла шапка, сгъна чистата си готварска престилка, окачи бялата манта на мястото ѝ, избра си от огнището здрава тояжка, метна на гръб малка торба и замина. Взе си сбогом с Чирака. Бяха само двамата.

— Довиждане засега, Алф — рече майсторът. — Оставям те да се оправяш с нещата, колкото ти стигат силите и способностите — в които вече съм се убедил. Надявам се да нямаш проблеми. Ако някога се срещнем отново, ще се радвам да ми разкажеш всичко. А на другите предай, че пак съм излязъл в отпуск, но този път няма да се върна.

Когато Чирака предаде съобщението на хората, дошли първи в кухнята, настъпи истински смут.

— Каква е тая работа — завайкаха се те един през друг, — да тръгне, без да се сбогува с никой! Какво ще правим без майстор-готвач? Та той не каза кой ще го замести!

На никой и през ум не му мина, че Чирака може да стане Майстор-готвач. Вярно, беше се поизточил, но все още си беше момче. Пък и бе чиракувал едва три години.

Накрая, поради липса на по-добър избор, назначиха за майстор-готвач един от местните, който криво-ляво се оправяше с готвенето — макар и погледнато от определен ъгъл. Като млад бе помагал в кухнята в по-натоварени моменти, но майстор-готвачът така и не го бе избрал за чирак. Вече бе зрял мъж, имаше жена и деца и се бе научил да се отнася към парите с необходимото уважение.

— Колкото и да е, за него поне сме сигурни, че няма да си тръгне без предупреждение — успокояваха се хората, — пък и по-добре да има, кой да готви лошо, отколкото никак. Има още седем години до следващата Голяма торта. За толкова време дано научи достатъчно, та да се справи.

Ноукс, така се казваше човекът, бе много доволен от обрата на нещата. Той винаги си бе мечтал да стане майстор-готвач и никога не се бе съмнявал, че ще се справи с работата. Дори от време на време, когато се случеше да остане сам в кухнята, си бе слагал високата шапка, бе се оглеждал в добре излъскан тиган и си бе казал: „Добър ден, майсторе. Шапката ви стои чудесно, като че ви е правена по поръчка. Надявам се, сте добре.“

Както и да е, нещата потръгнаха. Отначало Ноукс се стараяше много, а и Чирака бе до него и му помагаше. Работата е там, че майсторът научи много от своя чирак, като тайничко следеше с поглед всичките му действия — макар и никога да не си го призна. Годишките се търкаляха една след друга, приближаваше зимата на Празника на двайсет и четирите, а следователно бе време Ноукс да се замисли за своята Голяма торта. Вътрешно му беше притеснено, понеже — въпреки седемте години, през които се бе научил да прави поносими торти и сладкиши за обикновените празненства — знаеше, че Голямата торта се очаква с огромен интерес от всички и че за нея ще бъде подложен на жестоки критики. Не само от страна на децата. По традиция майстор-готвачът приготвяше за своите помощници в организирането на Празненството макет на Голямата торта, забъркан от същите съставки и по същата технология. Освен това в оригинала се очакваше да има някаква изненада, а не да бъде просто копие на предишната Голяма торта.

Най-важното според Ноукс беше да направи Тортата много сладка и с богата украса — затова реши да я залее със захарна глазура (в приготвянето на която Чирака бе голям майстор). „Така ще изглежда красива и вълшебна“, мислеше си Ноукс. А вълшебствата и сладкишите бяха две от наистина малкото неща, които знаеше за детския вкус. Според него човек рано или късно надраства привързаността си към вълшебствата, но сладкишите... сладкиши всеки обича. „Аха! Вълшебна, рече си той, това ме навежда на една мисъл.“ И така му хрумна в средата на Тортата, върху куличка, да постави малка бяла фигурка, в чиято ръчица да има миниатюрна вълшебна пръчица с бляскава звездичка на върха, а около крачетата ѝ да пише с розова глазура „Кралицата на вълшебствата“.

Но когато започна да приготвя съставките, установи, че има много смътни спомени за това какво би трябвало да съдържа една Голяма торта. Та затова отгърна старите тефтери с рецепти, останали от предишните майстори-готвачи. От написаното вътре съвсем се обърка, макар да разчиташе почерка. Споменаваха се вещества, каквито или изобщо не бе чувал, или бе изтрил от паметта си, а и вече нямаше време да върви да ги търси. Една-две от тях обаче си помисли, че ще може да си набави. Почеса се по главата и се сети за една стара черна кутия с няколко отделения, в която последният майстор-готвач бе държал подправки и други неща за специалните си торти. Откакто бе заел длъжността, Ноукс не бе надзъртал там и след известно ровене я откри на една висока лавица в склада.

Свали я от мястото ѝ и издуха праха от капака. Но когато я отвори, установи, че вътре е останало много малко от онова, което се надяваше да намери. При това в спаружен и мухлясал вид. В едно от отделенията в ъгъла обаче откри мъничка звездичка — по-миниатюрна дори от днешна стотинка, — като че ли сребърна, но потъмняла с времето.

— Колко е странна! — възкликна той на глас и я вдигна към светлината.

— Ни най-малко! — чу се глас зад него — тъй неочакван, че Ноукс подскочи.

Беше Чирака, който никога не се бе обръщал към майстор-готвача с такъв тон. Всъщност момчето така или иначе рядко разговаряше с Ноукс — само в случаите, когато биваше заговорен. Както и подобаваше на един младеж. Вярно, с глазуриите се справяше прилично, но имаше да учи още много — поне според Ноукс.

— Какво искаш да кажеш, млади момко? — рече той, явно не особено доволен от прекъсването. — Щом не е странна, каква е тогава?

— Вълшебна — отвърна Чирака. — Идва от Страната на вълшебствата.

И тогава готвачът избухна в смях.

— Да, да, добре — рече той. — Кое е горе-долу същото. Но наречи я така, щом искаш. Някой ден и ти ще пораснеш. А сега можеш да се заемеш със стафидите. И ако забележиш в тях някакви по-особени вълшебни семки, бъди добър да ме уведомиш.

— Какво ще правите със звездата, майсторе? — попита Чирака.

— Много ясно, ще я сложа в Тортата — отвърна готвачът. — Щом твърдиш, че е вълшебна, значи е точно каквото търся — изкикоти се той. — Сигурно ти самият си присъствал съвсем доскоро на подобни празненства, където в сладкишите се забъркват разни такива дрънкулки, парички и какво ли не. Е, в нашето село постъпваме по същия начин — децата се радват.

— Но това не е дрънкулка, майсторе, а вълшебна звезда — отвърна Чирака.

— Да, да, вече ми го каза — рече с раздражение готвачът. — Е, още по-добре, ще го кажа на децата. Това ще ги развесели.

— Едва ли, майсторе — възрази Чирака. — Но именно така трябва да постъпите, точно така.

— Ти с кого си въобразяваш, че разговаряш? — възмути се Ноукс.

Тортата най-сетне бе завършена: изпечена и залята с глазура — предимно от Чирака.

— Щом толкова разбираш от вълшебства, ще ти позволя да направиш Кралицата на вълшебствата — рече му Ноукс.

— Чудесно, майсторе — отвърна момчето. — След като сте толкова зает, ще се заема. Но да знаете, че идеята е ваша, не моя.

— Че нали това ми е работата — да давам идеи. За разлика от твоята — тросна му се онзи.

На Празненството Тортата бе поставена в центъра на дългата маса, посред обръч от двайсет и четири червени свещи. Горната ѝ част се извисяваше като миниатюрна снежна планина, по чиито склонове блещукаха заскрежени дръвчета. Най-отгоре бе кацнала на едно краче мъничка бяла фигурка — същинска танцуваща Снежна кралица. В ръката ѝ проблясваше вълшебна пръчица.

Децата гледаха Тортата с ококорени очета, едно-две дори плеснаха с ръчички и извикаха: „О, колко е красива и вълшебна!“ Това определено се понрави на готвача, но Чирака изглеждаше мрачен и недоволен. И двамата бяха там — майстор-готвачът за да разреже Тортата в определения момент, а помощникът му за да наостри ножа и да му го подаде.

Най-сетне готвачът пое ножа и пристъпи към масата.

— Трябва да ви кажа, скъпи мои — започна той, — че под тази чудесна глазура е скрита торта, приготвена от чудни вкусотийки. Освен това в тестото са забъркани всякакви изненадки, дрънкулки, парички и какво ли още не. Казвали са ми, че е късмет да намериш в парчето си някоя от тях. В Тортата има двайсет и четири такива изненадай, така че ако Кралицата на вълшебствата е справедлива, би трябвало да се падне по една на всеки от вас. Но това не винаги се получава — понякога Кралицата обича да играе номера. Ето, попитайте господин Чирака.

Чирака огледа детските личица.

— О, за малко да забравя — добави готвачът: — Тази вечер имаме и двайсет и пета изненадка. Сребърна звездичка — вълшебна и много специална, поне според господин Чирака. Тъй че внимавайте! Ако си счупите мъничките зъбчета в нея, тя няма да ви ги поправи. Но според мен едва ли ще се стигне дотам, понеже да откриеш подобно нещо си е истински късмет.

Тортата бе наистина много вкусна и никой не можа да ѝ намери кусур, само дето не бе по-голяма, отколкото се полагаше. След като готвачът я разреза, се падна по едно голямо парче на всяко от децата, но не остана за допълнително. Парчетата скоро изчезнаха, като от време на време на тяхно място проблясваше по някоя дрънкулка или паричка. Някои от децата откриха по една, други по две, трети не намериха нищо. Но така е с късмета — независимо дали върху тортата стърчи фея с вълшебна пръчица или не.

И така, Тортата бе изядена до трошичка, а от вълшебната звезда ни помен.

— Слава Богу! — възкликна готвачът. — Значи в крайна сметка не е била сребърна. Трябва да се е разтопила. Или може би господин Чирака е бил прав и наистина е била вълшебна, та просто е изчезнала и е отпътувала за Страната на вълшебствата. Кое то не е особено любезно от нейна страна. — Той се усмихна ехидно на помощника си, който го дари с мрачен поглед и каменно лице.

Е, сребърната звезда наистина бе вълшебна: Чирака никога не грешеше за неща от този род. Всъщност случи се така, че едно от

момчетата на Празненството я глътна, без да усети, макар в своето парче да намери и сребърна паричка, която даде на Нел — малкото момиченце, седящо до него. Нел изглеждаше толкова разочарована, задето не бе открила в своето парче никакво късметче. От време на време момчето се питаше какво ли е станало със звездата, без да знае, че всъщност тя е останала у него, забутана в едно ъгълче, което той не можеше да усети — понеже така трябваше. И така, звездата остана в своето ъгълче дълго време, в очакване да му дойде времето.

* * *

Празненството се състоя в средата на зимата, а вече беше юни и нощта бе почти светла. Момчето се събуди преди изгрев слънце, понеже не му се искаше да се успи — не и на десетия си рожден ден. Надзърна през прозореца, а светът му се стори притихнал и изпълнен с очакване. Лекият ветреца, хладен и ароматен, полюшваше сънливите дървета. След малко дойде зората и някъде в далечината той дочу утринната песен на птичките, която сякаш летеше към него, за да го връхлети с все сила, да изпълни цялата къща, а после да заглъхне като ефирен звън и да се понесе на запад, докато слънцето надзърта любопитно иззад хоризонта.

— Напомня ми за Страната на вълшебствата — чу се да казва момчето, — само дето там хората също пеят.

И запя — високо и ясно, със странни думи, които явно знаеше наизуст. А докато пееше, от устата му изпадна звездата и той я пое в отворената си длан. Тя заискри в сребристо на слънчевата светлина. След малко потрепна и се понадигна, сякаш се канеше да отлети. Без да се замисли, момчето вдигна длан към главата си и звездата се залепи там, по средата на челото му, където остана много години.

Малцина от хората в селото я забелязаха — макар за внимателните очи тя да не бе невидима. Звездата постепенно се превърна в част от лицето на момчето и обикновено не личеше. Нещо от блясъка ѝ премина в очите му и в гласа му, променил се още в мига, в който тя залепна за челото му и ставащ все по-прекрасен и омайващ с годините. Хората обичаха да го слушат, па макар и само за да им каже „добро утро“.

Момчето стана голям майстор, познат не само в родното си село, а и на много други места в страната. Баща му беше ковач и той го наследи в занаята, та дори го и надмина. Докато баща му беше жив, всички наричаха момчето Сина на ковача, а след смъртта на стария — просто Ковача. По това време той бе станал най-добрият майстор от Източен далекоград чак до Западната гора. Бе ненадминат в изработването на всякакви железарии. Повечето от нещата, които правеше, бяха, разбира се, най-прости и обикновени, предназначени за ежедневна употреба: инструменти за обработка на земята, дърводелски такъми, тенджери, тигани и кухненска посуда от всякакъв род, резета, болтове и панти, куки, маши и подкови и всякакви подобни джунджурии. Бяха здрави и издръжливи, но в същото време и някак изящни, всяко със специфичната си форма, удобни за ловене и приятни за окото.

Имаше обаче и неща, които — стига да имаше време — Ковача правеше за удоволствие. Те бяха наистина прелестни, защото той умееше да претворява желязото в най-чудни форми така, че предметите да изглеждат леки и ефирни като есенни листа или развени от вятъра цветчета, а в същото време да запазват у себе си здравината на желязото, че дори да изглеждат по-яки от стомана. Малцина устояваха на изкушението да минат покрай някоя от неговите порти или решетки, без да поспрат да им се полюбуват. Никой не можеше да прекрачи оттатък, след като бъдат захлопнати. Докато работеше, Ковача пееше. А започнеше ли да пее, всичко живо прекъсваше делата си и идваше в ковачницата да се наслади на гласа му.

Това бе всичко, което повечето от хората знаеха за него. Вярно, то хич не беше малко. Всъщност беше повече, отколкото можеше да се научи за по-голямата част от съеляните му за целия им живот — па дори и за талантливите и трудолюбивите. За Ковача обаче това далеч не бе всичко. Той пътуваше до Страната на вълшебствата и познаваше някои нейни райони по-добре от всеки смъртен. Но понеже повечето от жителите на селото бяха станали като Ноукс, Ковача можеше да разговаря за пътешествията си с малцина извън съпругата и децата си. Беше се оженил за Нел — момиченцето, на което някога бе подарил сребърната си паричка от Тортата. Дъщеря му се казваше Нан, а синът

му — Нед, ала му викаха Сина на ковача. От тях нямаше начин да опази тайната си, понеже те винаги забелязваха звездата да блести на челото му след дългите разходки, които от време на време си устройваше по вечерно време, или пък когато се завръщаше от поредното си пътешествие.

Случваше се понякога просто да тръгне нанякъде — било пеш, било на кон. Обикновено излизаше с обяснението, че отива по работа. И това понякога бе вярно, друг път — не. Е, не бе вярно в смисъл, че не отиваше да приема поръчки, или да купува чугун, въглища и други материали — макар да се отнасяше към подобни неща с внимание и да знаеше как да удвои едно честно изкарано пени, както се казва. Но в Страната на вълшебствата, където винаги бе добре дошъл, отиваше по друга работа. И понеже звездата сияеше ярко на челото му, беше в безопасност — доколкото можеше да бъде в безопасност един смъртен — в тази изпълнена с опасности страна. По-малките Злини избягваха звездата, а от По-големите имаше кой да го пази.

За което Ковача бе дълбоко благодарен, тъй като скоро започна да трупа опит и да разбира, че чудесата в Страната на вълшебствата не могат да се видят, без да се премине през опасности, и че много от Злините не могат да бъдат предизвикани без оръжия, притежаващи сила, на която не би могъл да устои никой смъртен. Той си остана един любознателен изследовател и пътешественик — не воин. И макар понякога да му се налагаше да изработва оръжия, които в собствената му страна се считаха за достатъчно изкусни, та да бъдат достойни да влязат в устата на хората и да могат да ги откупят дори кралски особи, той знаеше, че в Страната на вълшебствата тези оръжия не биха представлявали нищо особено. Тъй че сред всички изработени от него неща не е останал да се помни нито един меч, копие или връх на стрела.

Отначало Ковача се движеше предимно сред по-низшите обитатели на Страната на вълшебствата, сред по-кротките същества в горите и из полята на вълшебните долини, край бистрите езера, в които нощем блещукаха странни звезди, а сутрин се оглеждаха искрящите върхове на далечни планини. При някои от по-кратките си разходки имаше време само колкото да разгледа едно-едничко цвете или дърво, но по-сетне, когато правеше по-дълги пътешествия, започна да се сблъсква с неща, изтъкани от ужас и красота едновременно, които не

помнеше ясно и по-късно не съумяваше да опише на близките си, макар да знаеше, че са скътани някъде в дълбините на сърцето му. Други обаче не можеше да забрави и те оставаха в паметта му като чудеса и тайнства, към които често се връщаше.

Когато за пръв път излезе на далечна разходка без водач, си каза, че така ще проникне по-надълбоко в тайните на тази страна. Но в следващия миг пред него се изпречиха високи планини и както ги заобикаляше, се озова на пуст бряг. Стоеше край Морето на безветрената буря, където тъжни вълни, подобни на заснежени върхове, извираха тихичко от Тъмната и се разбиват в безкрайния бряг, понесли върху гребените си бели ладии, завръщащи се от битките на Мрачните походи, за които хората не са и чували. Вълните издигнаха високо над сушата огромен кораб, след което се сгромолясаха върху морето, кипнали в пяна, но без да издадат нито звук. Елфическите морски вълци изглеждаха високи и страховити. Мечовете им лъскаха, копията им проблясваха, очите им горяха с пронизващ плам. Изведнъж гласовете им се извисиха в победен химн и сърцето на Ковача се сви от страх, той падна по лице, а воините преминаха покрай него и потънаха сред ехтящите хълмове.

Кракът му не стъпи повече на този бряг. Реши, че това е остров сред Морето. Обърна се към планините, изпълнен с желание да проникне в сърцето на Страната на вълшебствата. При едно от тези скиталчества се оказа в плен на сива мъгла. Дълго се лута без посока, докато мъглата не се вдигна и той не се озова посред голо поле. Далеч напред се надигаше огромна сянка, от която като от корени изникваше Кралското дърво, за да поеме все по-нагоре и по-нагоре, дордето достигне небесата. Сияеше като обедно слънце. Бе отрупано с безброй листа, цветове и плодове едновременно и никое листо, никой цвят и плод не приличаше на никой от другите.

* * *

Никога повече не видя това Дърво, макар често да го диреше. На едно подобно пътешествие, докато потъваше във Външните планини,

попадна в скътана в пазвата им долина, на дъното на която синееше езеро — огледално спокойно, въпреки че сред дърветата на заобикалящата го гора пробягваше ветреца. Въздухът в долината бе с цвят на огнен залез, а от езерото струеше светлина. Той надзърна от ръба на надвисналата над водата ниска скала и му се стори, че погледът му прониква в необятни дълбини. Смътно различи странни пламъчета, които сякаш трептяха и се разклоняваха в чудновати форми, сякаш огромни водорасли, потопени в морски дълбини. Между тях се стрелкаха свирепи създания. Изпълнен с почуда, той слезе до брега и опипа с крак езерната повърхност — не беше вода, а нещо потвърдо от камък и по-хлъзгаво от лед. Пристъпи напред и падна тежко, а околността отекна със звънливо ехо.

Изведнъж лекият ветреца прерасна в буен Вятър, който заръмжа като чудовищен звяр и го понесе, и го изхвърли на брега, и го издигна нагоре по хълмовете, а той се мяташе и преобръщаше като есенен лист. Успя да обвие ръце около стеблото на млада бреза и се вкопчи здраво, а Вятърът продължаваше бесния си напор, опитваше се да го изтръгне от убежището му. Но брезата се преви на две към земята и го заслони под клоните си. Когато най-накрая Вятърът утихна, Ковача се изправи и видя, че от бедното дръвче е останало само скелет. Всичките му листа бяха изскубнати. И той заридя, а сълзите му заромолиха по гладкото стебло като пролетен дъжд. Отпусна ръка върху бялата кора и рече: „Благословена да е тази бреза! Що да сторя, та да изкажа благодарността си?“ Усети отговорът на дървото да се влива през ръката му: „Нямам нужда от нищо, гласеше той, просто си върви! Вятърът те преследва. Нямаш работа тук. Върви си и никога повече не се връщай!“

Когато напусна долината, усети как сълзите парят на очите и горчат на устните му. Пое обратния път с натъжено сърце и известно време не се върна в Страната на вълшебствата. Но не можеше да я забрави и когато най-сетне реши да опита пак, желанието му да проникне още по-надълбоко в тайните ѝ бе по-силно от всякога.

Най-сетне намери път през Външните планини и продължи нататък, докато се озова в полите на Вътрешните, които му се видяха огромни, непристъпни и мамещи. Намери пътека, по която му се стори,

че ще може да се изкачи, и тръгна нагоре в теснината, като от време на време поглеждаше — без да знае, че се нарича така — към Долината на вечноскърбящите, чието зелено бе по-наситено от зеленото в полята на Външната част на страната, а то от своя страна бе по-богато от нашето зелено пролетес. Въздухът бе толкова чист, че човек можеше да зърне дори червените езичета на отворилите уста за песен птички, накацали по клоните на дърветата отгатък долината — макар разстоянието да бе голямо, а птичките да бяха не по-големи от орехчета.

От вътрешната страна планините се гънеха в стръмни хълмове, огласяни от бълбукащи водопади. Омаян от гледките, той забърза напред. Щом кракът му потъна в меката трева в лоното на Долината, до ушите му достигна елфическа песен, а на поляната край река, грейнала в лилии, попадна на танцуващи нимфи. Техните енергични, грациозни и отчетливи разнопосочни движения го заплениха и той пристъпи към техния кръг. Те внезапно застигнаха по местата си, а една — млада девойка с развята коса и карирана поличка — се завтече да го посрещне.

Заговори го през смях:

— Ставаш все по-смел, Звездочели, да? Не се ли страхуваш какво ще каже Кралицата, ако разбере? Или може би ти е позволила?

Той стоеше като истукан, загубил ума и дума, понеже знаеше какво си бе помислил в момента и разбра, че тя е прочела мисълта му: че звездата на челото му осигурява пропуск навсякъде; а сега си даваше сметка, че не е така. Но тя отново заговори и се усмихна:

— Хайде, ела! След като така или иначе си тук, ще танцуваш с мен — хвана го за ръката и го поведе към кръга.

Двамата затанцуваха и за известно време той разбра какво е да притежаваш бързината, силата и удоволствието от танца с нея. За известно време. Но след малко — както му се стори — двамата спряха, тя се наведе и откъсна бяло цвете, надигнало се край стъпалото ѝ, и го втъкна в косата си.

— А сега сбогом! — рече. — Може би ще се срещнем отново, ако Кралицата благоволи.

Не разбра как се е прибирал, просто изведнъж се озова в родината си. В някои от селата, през които минаваше, хората го гледаха в почуда и го изпращаха с очи, докато се изгуби в далечината. Щом

пристигна у дома, дъщеря му изтича да го посрещне с огромно въодушевление — беше се върнал по-рано от очакваното, но не прекалено рано за хората, които милееха за него.

— Тате! — извика тя. — Къде беше? Звездата ти сияе толкова ярко!

Още щом прекрачи прага на дома си, звездата на челото му угасна. Но Нел го хвана за ръката и го поведе към огнището, където се обърна и го погледна.

— Божичко! — възкликна тя. — Къде си бил и какво си видял? В косата ти има цвете! — Тя вдигна ръка и цветето леко падна в дланта ѝ.

Сякаш гледаха някакъв много далечен предмет, който в същото време бе толкова близък. От него се излъчваше светлина, която хвърляше сенки по стените на стаята, притъмняла с идването на вечерта. Сянката на мъжа ѝ се извисяваше нагоре.

— Приличаш ми на великан, тате — обади се и синът му, който до този момент не бе казал нищо.

Цветето нито повехна, нито потъмня и те го прибраха и го запазиха като семейна ценност. Ковача му направи мъничко ковчеже с ключ и то остана там за много поколения напред. Всеки, който наследяваше ключа, от време на време отваряше ковчежето и дълго гледаше Живото цвете, докато капакът сам се затвори: човек не можеше да избере момента на затварянето.

Животът в селото продължаваше. Годишите се търкаляха една след друга. Когато получи звездата на онзи Празник, Ковача нямаше още десет години. На следващия Празник Алф вече бе станал Майстор-готвач и си бе избрал чирак на име Харпър. Дванайсет години по-късно Ковача се завърна у дома с Живото цвете. А тази зима предстоеше поредният Празник на децата. Един ден, вече беше дошла есента, Ковача се разхождаше из горите във Външните земи на Страната на вълшебствата. По клоните на дърветата трептяха златисти листа, а кафявите бяха накапали по земята. Зад него изтрополиха стъпки, но той бе потънал в размисъл и нито ги чу, нито се обърна.

Този път идваше с нарочна покана и бе предприел доста дълго пътешествие. Както му се струваше, по-дълго от всички дотогава.

Пътуваше с водачи и охрана, така че не обръщаше много-много внимание откъде минава. Пък и доста често се озоваваше в прегръдката на мъгла или сянка. Най-сетне се изкачи на едно възвишение под небе, осяяно с безброй звезди. И там бе представен на самата Кралица. Тя не носеше корона и не седеше на трон. Стоеше пред него в цялото си кралско великолепие и могъщество, посред многобройна свита, потрепваща и блещукаща като звездното небе. Бе по-висока от върховете на копията им, на челото ѝ грееше бял пламък. Направи знак на госта си да се приближи и той пристъпи напред разтреперан. Чуха се фанфари и изведнъж двамата останаха сами.

Той стоеше пред нея прав, без да коленичи, понеже бе изпаднал в пълно вцепенение и се чувстваше толкова нищожен, та си помисли, че каквото и да стори, все ще е напразно. Най-сетне повдигна глава и видя, че лицето и очите ѝ са надвиснали страховито отгоре му. Притесни се и се вцепени още повече, понеже в същия миг я позна: русата нимфа от Зелената долина, танцьорката, изпод чиито крака подскачаха цветята. Тя се усмихна, разбрала, че я е разпознал, и пристъпи към него. И двамата поведоха дълъг разговор, в по-голямата си част безмълвен, и той научи много чрез мислите ѝ, част от доловеното го изпълни с радост, друга част — с мъка. После изведнъж животът му сякаш се обърна назад и запрепуска към детството му, за да се спре пред деня на Празника на децата и появяването на звездата. И тогава той отново видя малката танцуваща фигурка с вълшебна пръчица в ръка и свенливо сведе глава пред красотата на Кралицата.

Но тя отново се засмя, както се бе засмяла в Долината на вечноскъръбящите.

— Не тъгувай за мен, Звездочели — рече му тя. — Нито пък се срамувай твърде от себеподобните си. По-добре малка кукличка, отколкото никакъв спомен за Страната на вълшебствата. За някои едничък поглед. За други — пробуждане. От този ден в сърцето ти заживя желанието да ме видиш и ето, аз го изпълних. Но повече от това не мога да ти дам. А сега, на сбогуване, ще те направя свой пратеник. Ако срещнеш Краля, предай му следното: Време е. Остави го да избира.

— Но Господарке на Страната на вълшебствата — запелтечи той, — къде е той? — Понеже този въпрос бе задавал не веднъж на

жителите на Страната на вълшебствата, за да получи винаги един и същ отговор: „Не ни е казал.“

А Кралицата отвърна:

— След като не ти е казал, Звездочели, аз също не бих могла. Но той пътува много и може да бъде срещнат на най-невероятни места. А сега, поклони се в знак на уважение.

И тогава той падна на колене, а тя спря и положи ръка на челото му, и го обзе невъобразимо спокойствие. Сякаш изведнъж се почувства и в своя Свят, и в Страната на вълшебствата, като в същото време бе извън тях и ги наблюдаваше, така че сякаш бе едновременно и лишен, и одарен, и изпълнен с душевен мир. Когато след известно време усещането за спокойствие отмина, той вдигна глава и се изправи. Небето бе обагрено от зората, а звездите бяха избледнели, Кралицата я нямаше. Далеч в планината прозвучаха фанфари. Високото плато, където стоеше, бе пусто и притихнало. Вече знаеше, че пътят обратно ще го лиши от нещо.

Онова място бе останало далеч зад него, и ето, той вървеше всред паднали листа, а мисълта му се рееше към видяното и наученото преди малко. Изведнъж до него се чу глас:

— В една посока ли сме, Звездочели?

Той се стресна и се отърси от мислите си, и видя край себе си човек. Беше висок, вървеше с бърза и лека крачка. Дрехите му бяха тъмнозелени, а над главата му бе надвиснала качулка, която почти закриваше лицето му. Ковача остана озадачен, понеже само обитателите на Страната на вълшебствата се обръщаха към него със „Звездочели“. А не си спомняше да е срещал този човек. При все това изпита известно неудобство, стори му се, че би трябвало да го познава.

— А накъде си тръгнал? — попита го.

— Пътувам към твоето село — отвърна онзи, — и се надявам, че ти също се връщаш у дома.

— Да, така е — продължи Ковача. — Тогава да вървим заедно. Но знаеш ли, хрумна ми нещо. Преди да поема обратния път, една Велика дама ме натовари с мисията да предам съобщението ѝ. Скоро ще излезем от Страната на вълшебствата и не мисля, че повече ще се върна тук. А ти?

- О, да, аз ще се върна. Мога да ти помогна със съобщението й.
- Но то бе предназначено за Краля. Имаш ли представа къде може да бъде намерен?
- Да. Е, какво трябва да му кажеш?
- Буквално следното: Време е. Остави го да избира.
- Ясно, разбрах. Не се притеснявай повече.

И двамата тръгнаха редом, потънали в мълчание, чуваха се само стъпките им. След като извървяха няколко километра, докато все още бяха в границите на Страната на вълшебствата, човекът изведнъж спря. Обърна се към Ковача и отметна назад качулката си. И тогава Ковача го позна. Беше Алф Чирака, както той продължаваше да го нарича мислено, помнейки ясно деня, в който младият Алф бе застанал в Банкетната палата, стиснал в ръце лъщящия нож за разрязване на Тортата, а в очите му се отразяваха пламъчетата на свещите. Вече трябваше да е почти старец, понеже бе майстор-готвач от много години. Но тук, под стряхата на Външната гора, изглеждаше като Чирака от онова далечно време, макар и леко възмъжал. Косата му не се бе прошарила, по лицето му нямаше нито бръчка, очите му отразяваха светлината както винаги.

— Бих искал да говоря с теб, Ковачо, преди да прекрачим границата на твоята родина — започна той. Ковача се позачуди, понеже самият той често бе изпитвал желание да поговори с Алф, но никога не бе успявал да подхване разговор. Алф винаги го бе поздравявал учтиво и го бе обгръщал с дружеския си поглед, но като че ли все отбягваше да влезе в директен разговор с него. Сега го гледаше топло. Изведнъж вдигна ръка и с показалеца си докосна звездата на челото му. Пламъчето напусна погледа му и Ковача разбра, че то е извирило от звездата и че сигурно е блестяло ярко, а сега е затъмнено. Той се изненада и се дръпна гневно.

— Не мислиш ли, господин Майстор-ковач — рече му Алф, — че е време някой друг да поеме това?

— Какви ги говориш, господин Майстор-готвач? — отвърна той. — Защо? Нима тя не е моя? Нали сама дойде при мен. Не мислиш ли, че човек трябва да пази подобни неща — най-малкото като спомен?

— Някои от тях. Подарените от добра воля и за спомен. Но има такива, при които не е точно така. Те не могат да останат завинаги притежание на един човек. Нито пък да бъдат считани за семейна реликва. Те са един вид назаем. Вероятно не си се замислял, че може би някой друг има нужда от нея. Но е истина. Времето ни притиска.

И тогава Ковача сериозно се разтревожи, понеже по природа бе щедър и си спомняше с благодарност всичко хубаво, което бе получил от звездата.

— И какво да правя? — попита той. — Да я предам на някой от Великите в Страната на вълшебствата? Или пък на Краля? — И още щом изрече това, в сърцето му се надигна надежда, че може би така ще има още един случай да дойде тук.

— Можеш да я дадеш на мен — прекъсна го Алф, — но предполагам, че ще ти бъде доста трудно. Не би ли дошъл с мен в склада ми, за да я върнеш в кутията, където я остави твоят дядо?

— Не знаех, че е станало така — отвърна Ковача.

— Никой освен мен не го знае. Аз бях единственият свидетел.

— В такъв случай вероятно знаеш и как се е сдобил със звездата и защо я е прибрал в кутията?

— Донесе я от Страната на вълшебствата: това и сам се досещаш — продължи Алф. — Остави я при себе си с надеждата, че един ден тя ще попадне у теб, неговия единствен внук. Така ми каза, понеже смяташе, че ще мога да уредя нещата. Той беше баща на майка ти. Нямам представа дали тя ти е разказвала за него, ако изобщо е знаела нещо. Казваше се Ездача и бе голям пътешественик: бе видял много и притежаваше много способности, преди да се установи и да стане Майстор-готвач. Напусна страната ти, когато ти бе едва двегодишен — и в селото не можах да му намерят по-добър заместник от горкия Ноукс. Въпреки всичко — както и очаквахме — аз навреме станах Майстор-готвач. Тази година отново ще приготвя Голямата торта: аз съм единственият Готвач, комуто се е случвало да прави втора. Искам да сложа в нея звездата.

— Добре, в такъв случай ще я имаш — рече Ковача. Погледна Алф така, сякаш се опитваше да му прочете мислите. — Знаеш ли на кого ще се падне?

— Какви са тия въпроси, Майстор-ковачо?

— Бих искал да знам, ако нямаш нищо напротив, Майстор-готвачо. Може да ми е по-леко да се разделя с нещо толкова близко до сърцето ми. Детето на дъщеря ми е още малко.

— Може би, а може би не. Ще видим — рече Алф.

Не си казаха нищо повече, просто си продължиха по пътя, докато излязоха от Страната на вълшебствата и най-сетне стигнаха до селото. После се отправиха към Банкетната палата. Слънцето вече залязваше и в прозорците проблясваше огнена светлина. Позлатените орнаменти на голямата порта лъщяха, от стрехите под покрива надничаха странните лица на разноцветните фигури. Неотдавна Палатата бе преобоядисана и лакирана, което бе възбудило разгорещени спорове в Съвета. Някои не я харесваха и я наричаха „новонагласена“, но хората с повече ум в главите си знаеха, че това е завръщане към старите традиции. Но понеже не бе струвало на селото нито грош и Майстор-готвача бе заплатил за всичко от собствения си джоб, никой нищо не можеше да каже. Ковача никога преди не я бе виждал обляна в толкова светлина и затова се спря пред нея и я заоглежда в изумление, забравил накъде е тръгнал.

Усети как нечия ръка го докосва по рамото и след малко Алф го поведе към малка портичка отзад. Отвори я и въведе Ковача в тъмния коридор към склада. Запали висока свещ, отключи някакъв шкаф и свали от една полица черната кутия. Сега тя бе лакирана и украсена със сребърни спирални орнаменти.

Отвори капака и показа кутията на Ковача. Едно от малките отделения вътре бе празно. Другите бяха пълни с подправки — пресни и изсушени, и очите на Ковача плувнаха в сълзи. Вдигна ръка към челото си и звездата скочи с готовност, а Ковача бе пронизан от внезапна болка и по бузите му се затъркаляха сълзи. Макар звездата да сияеше ярко и в дланта му, той не можеше да я види ясно, а долавяше само размит ослепителен силует, който му се струваше далеч-далеч.

— Не виждам добре — оплака се той. — Трябва ти да я оставиш на мястото ѝ. — Протегна ръка и Алф взе звездата от дланта му и я постави в кутията, където тя угасна.

Ковача извърна глава, без да продума повече, и се затътри към вратата. На прага установи, че погледът му се е избистрил. Беше

паднала вечерта и Зорницата грееше на мястото си край Луната. Той се поспря да се полюбува на красотата им. Усети как една ръка се отпуска на рамото му.

— Ти ми даде звездата доброволно — рече Алф. — Ако все още те интересува при кое дете ще отиде, ще ти кажа.

— Да, интересува ме.

— Ще попадне у детето, което ти посочиш.

Думите му свариха Ковача неподготвен и той не отвърна веднага.

— Ами — започна колебливо, — чудя се как ли ще приемеш моя избор. Струва ми се, че нямаш много причина да харесваш името Ноукс, но... е, ами малкият му правнук — Тим, синът на Ноукс от Пясъчния град, тази година ще присъства на тържеството. Ноукс от Пясъчния град е съвсем различен.

— Забелязал съм — отвърна Алф. — Майка му е мъдра жена.

— Да, сестрата на моята Нел. Но освен че сме роднини, аз наистина обичам Тим. Макар той да не е очевидният избор.

Алф се усмихна.

— Ти също не беше — рече той. — Но съм съгласен. Всъщност аз вече бях избрал Тим.

— Тогава защо попита мен?

— Защото Кралицата настояваше. Ако бе избрал друг, бях длъжен да ти се подчиня.

Ковача го изгледа продължително. След миг наведе глава.

— Най-накрая разбрах, сър — каза той. — Оказвате ни огромна чест.

— За което си получих отплатата — каза му Алф. — А сега си върви в мир!

Когато Ковача стигна до дома си в западните покрайнини на селото, откри сина си на прага на работилницата. Току-що беше заключил след края на работния ден и сега стоеше загледан в белия път, по който баща му обикновено се завръщаше от пътешествията си. Чуло стъпки, момчето се извърна и с изненада го видя да се задава откъм селото. Завтече се да го посрещне. Разпери ръце да го прегърне в топла прегръдка.

— Чакам те още от вчера, тате — рече той. След това се вгледа в лицето на баща си и добави притеснено: — Какъв изморен вид имаш! Сигурно идваш от далеч?

— Наистина, сине, от много, много далеч. Изминах целия път от Изгрева до Вечерта.

Влязоха заедно в къщата, където бе тъмно, само в огнището проблясваше пламък. Синът му запали свещи и двамата приседнаха мълчаливо край огъня, понеже Ковача се почувства безкрайно уморен и ограбен. Най-сетне се огледа, сякаш дошъл на себе си, и каза:

— Защо сме сами?

Синът му го изгледа строго.

— Защо ли? Мама отиде в Малко Омайно при Нан. Днес е вторият рожден ден на малкия. Надявах се и ти да присъстваш.

— О, да. Наистина трябваше да съм там, Нед, но закъснях. Освен това имах толкова за мислене, че всичко друго ми изхвърча от главата за известно време. Но не съм забравил малкия Том.

Той бръкна в пазвата си и извади малък кожен портфейл.

— Донесъл съм му нещо. Дрънкулка, както сигурно би го нарекъл старият Ноукс — но е от Страната на вълшебствата, Нед.

Той извади от портфейла миниатюрна сребърна вещ. Приличаше на тъничкото стъбълце на лилия, с накацали най-отгоре три нежни цветчета с оклюмали красиви камбанки. Бяха истински камбанки. Щом ги разклати лекичко, всяко цветче издаде тих и ясен звук. Сладкият звън накара пламъка на свещите да потрепне и за миг да заискри в бяло.

Очите на Нед се ококориха в почуда.

— Мога ли да го погледам, татко? — попита той. Взе го изключително внимателно и надзърна в цветовете. — Изработката е същинско чудо — възкликна той. — А камбанките ухаят, тате, ухаят на нещо... ами на нещо, което ми напомня на... нещо забравено.

— Да, ароматът се разпръсква малко след като камбанките звъннат. Но не го дръж с такъв страх, Нед. Предназначено е за бебешка играчка. Нито дете може да го повреди, нито пък то да нарани детето.

Ковача прибра подаръка обратно в портфейла си и го пхна в пазвата си.

— Утре лично ще го занеса в Малко Омайно — каза той. — Надявам се Нан и нейният Том, а също и майка ти, да ми простят. Що се отнася до малкия Том, не му е дошло още времето да брои дните... и седмиците, и месеците, и годините.

— Да, точно така. Ти ще отидеш, тате. Бих се радвал да дойда с теб, но ще ми е нужно малко време, преди да тръгна за Малко Омайно. Нямах да мога да отида днес, дори да не те бях чакал. Има много работа и се очаква още доста.

— Не, недей така, сине! Дай си почивка! Това, че съм станал дядо, ни най-малко не е отслабило силата на мишците ми. Нека да има работа! Вече има два чифта работни ръце, които да я поемат. Край с пътешествията ми, Нед: поне не от онези дългите, ако разбираш какво имам предвид.

— Значи това било, а, тате? Чудех се какво ли е станало със звездата. Трудна работа. — Той хвана баща си за ръката. — Мъчно ми е за теб, но в същото време виждам и нещо хубаво в това — за семейството ни. Знаеш ли, Майстор-ковачо, че можеш на още доста неща да ме научиш, ако имаш повече време. Искам да кажа не само в работата с желязото.

Двамата вечеряха заедно и останаха на масата дълго след като се бяха нахранили, Ковача разказа на сина си за последното си пътешествие из Страната на вълшебствата и за други неща, хрумнали му в момента — но за избора на следващия приемник на звездата не спомена нито дума.

Най-сетне синът му го погледна и го попита:

— Татко, спомняш ли си деня, когато се върна с Цветето? И аз ти казах, че по сянката си приличаш на великан? Тази сянка всъщност ми разкри истината. Тя ми каза, че си танцувал със самата Кралица. И въпреки това си се разделил доброволно със звездата. Надявам се да попадне у човек, който наистина я заслужава. Това дете ще ти бъде задължено цял живот.

— То няма да разбере — отвърна Ковача. — Така е при този род подаръци. Е, всичко свърши. Вече я дадох и спокойно мога да се върна при чука и клещите.

Колкото и да е странно, старият Ноукс, който някога бе гълчал своя Чирак, така и не успя да си избие от главата мисълта за изчезването на звездата от Тортата, въпреки че това се бе случило преди много години. Той бе станал дебел и ленив и се бе пенсионирил на шейсет години (което в селото не бе страшна възраст). Вече прехвърляше осемдесетте и се бе превърнал в огромна лоена топка, понеже поглъщаше постоянно огромни количества захар. През по-голямата част от дните си — когато не беше на масата — седеше отпуснат в огромен стол край прозореца на къщата си или, ако времето бе хубаво, край вратата. Обичаше да говори, понеже продължаваше да има мнение по всеки въпрос, но напоследък за каквото и да се заговореше, все се стигаше до Голямата торта, направена от него (както вече бе твърдо убеден). Тя му се присънваше всеки път, щом задряма. Чирака понякога се спираше да размени с него по някоя и друга дума. Поне така го наричаше старият Готвач и очакваше от Алф също да се обръща към него с „Майсторе“. Това Чирака правеше с особено внимание, което си бе живо ласкателство, макар да имаше някои други, по които Ноукс си падаше повече.

Един следобед старецът клюмаше на стола си край вратата, след като се бе нахранил. Изведнъж се стресна и се събуди и видя пред себе си вгледания в него Чирак.

— Добра среща! — рече старият Готвач. — Радвам се да те видя, понеже пак мислих за Тортата. Всъщност не ми излиза от главата дори в момента. Това беше най-прекрасната Торта, която съм правил някога. А това определено е нещо. Ти обаче сигурно си я забравил.

— Не, Майсторе. Много добре си я спомням. Но какво точно те притеснява? Тортата беше наистина добра, освен това ѝ се радвах и я оцених по достойнство.

— Разбира се, нали аз я направих. Но не това ме смущава. А оная дрънкулка, звездата. Не мога да си обясня какво стана с нея. Ясно е, че няма как да се е разтопила. Казах го само за да не се уплашат децата. Питях се дали някое от тях не я е погълнало. Но нима е възможно? Може да глътнеш някоя от онези малки парички, без да усетиш, но не и звездата. Тя беше малка, но краищата ѝ бяха остри.

— Да, Майсторе. Но знаеш ли наистина от какво беше направена тази звезда? Не си тормози мозъка с нея. Някой я е глътнал, уверявам те.

— Но кой? Е, бих казал, че имам добра памет, а този ден направо се е заклешил в нея. Помня имената на всички деца. Чакай да видя. Сигурно е била дъщерята на Мелничаря — Моли! Тя беше лакома и погълна храната си буквално на един дъх. Сега е дебела като свиня.

— Да, вярно е, има такива хора, Майсторе. Но Моли не си изяде тортата по този начин. В парчето ѝ имаше две изненадки.

— О, така ли? Ами тогава сигурно е Хари, момчето на Бъчваря. Той е същинска бъчва с уста като на жаба.

— Бих казал, Майсторе, че той беше мило момче с приятна усмивка. Както и да е, малкият Хари беше толкова внимателен, че раздробил парчето си на мънички късчета, преди да го изяде. И не намери нищо.

— Ами в такъв случай трябва да е било онова малко бледо момиченце, дъщерята на Галантериста, Лили. Като бебе поглъщаше карфици и нищо ѝ нямаше.

— Не е Лили, Майсторе. Тя изяде само крема и глазурата, а тестената част даде на момчето до нея.

— Е, тогава се предавам. Кой е? Както виждам, си ги наблюдавал доста внимателно. Ако не си измисляш всичките тия неща.

— Беше синът на Ковача, Майсторе. И си мисля, че му се отрази добре.

— Карай нататък! — избухна в смях Ноукс. — Трябваше да се досетя, че ме будалкаш. Не ставай смешен! Та той беше едно тихо и кротко хлапе. Сега вдига повече шум, разправят, бил голям певец. Но той е много внимателен. Никога не поема рискове. Дъвче по два пъти, преди да глътне, и винаги го е правил, ако ми позволиш да отбележа.

— Разбира се, Майсторе. Е, щом не вярвате, че е бил той, ваша работа. Пък и едва ли има такова значение. Ще се успокоите ли, ако ви кажа, че звездата се върна на мястото си в кутията. Ето я!

Чирака бе наметнат с тъмнозелено наметало, което Ноукс забеляза едва сега. Измъкна измежду диплите черната кутия и я отвори под носа на стария Готвач.

— Ето я звездата, Майсторе, там, в ъгъла.

Ноукс започна да кашля и киха, докато накрая погледна в кутията.

— Ето къде била! — рече той. — Или поне прилича на нея.

— Същата е, Майсторе. Лично я върнах тук преди няколко дни. Тази зима ще бъде поставена отново в Голямата торта.

— Аха! — възкликна Ноукс, като изглежда лукаво Чирака. И после започна да се смее, като целият се тресеше като желе. — Ясно, ясно! Двайсет и четири деца, двайсет и четири парчета с късметчета, а звездата остава отвън. Значи си я откраднал преди печенето и си я запазил за друг път. Винаги си бил голям хитрец — доста чевръст, бих казал. И прибран: и просено зърно няма да оставиш да отиде нахалос. Ха, ха, ха! Така било значи! Трябваше да се досетя. Е, сега всичко се изясни. Вече ще мога да си подремна на спокойствие. — Той се намести в стола си. — Дръж си очите на четири този твой чирак да не ти играе номера! И гявола не знае всички гяволии, казват хората. — И затвори очи.

— Довиждане, Майсторе! — каза Чирака и трясна капака на кутията толкова силно, че Готвача чак подскочи. — Ноукс — продължи той, — ти притежаваш тъй безгранични познания, че само два пъти съм се осмелявал да ти кажа каквото и да било. Казах ти, че звездата е от Страната на вълшебствата. Казах ти и че е попаднала у Ковача. Ти ми се изсмия в лицето. Сега на раздяла искам да ти кажа още нещо: не си позволявай да го сториш отново! Ти си един изкуфял дърт мошеник, тлъст, мързелив и лукав. Аз ти върших цялата работа. Ти научи, без дори да ми благодариш, всичко, което можа да научиш от мен — без уважение към Страната на вълшебствата и без капчица любезност. Не можа да намериш в себе си дори толкова, че да ми пожелаеш приятен ден.

— Що се отнася до любезността — рече Ноукс, — не ми се вижда особено любезно да се наричат по-възрастните с обидни имена. Взимай си тая страна на приказките и всичките си глупости и си ги носи някъде другаде! И приятен ден, ако това те задържа. А сега се махай! — И той махна подигравателно с ръка. — Ако си скрил някой от вълшебните си приятели в Кухнята, изпрати ми го да се запозная с него. Ако размаха малката си вълшебна пръчица и отново ме направи слаб, ще си променя мнението за него — И той се изсмия.

— Можеш ли да отделиш минутка на Краля на Страната на вълшебствата? — попита онзи и за почуда на Ноукс започна да се издължава. Отметна назад наметалото си. Бе облечен като Майсторготвач на Празненство, но белите му одежди потрепваха и

проблясваха, а на челото му искреше накит във формата на лъчиста звезда. Лицето му бе младо, но строго.

— Чуй ме сега, старче — започна той, — първо, не си повъзрастен от мен. Колкото до останалото, често си ми се присмивал зад гърба. Да разбирам ли, че сега ме предизвикваш открито? — Той пристъпи напред и Ноукс се отдръпна разтреперан. Опита се да извика за помощ, но установи, че може само да шепне.

— Не, сър! — простърга гласът му. — Не ме наранявайте! Аз съм само един стар глупак.

Лицето на Краля поомекна.

— Най-сетне! Да, сега вече говориш истината. Не се страхувай! Успокой се! Но нима очакваш Краля на Страната на вълшебствата да си тръгне, без да направи нещо за теб? Ще изпълня желанието ти. Сбогом! А сега заспивай.

Той отново се загърна в плаща си и се запъти към Банкетната палата. Но още преди да се стопи в далечината, ококорените очи на Готвача се отпуснаха и той захърка.

* * *

Когато старият Готвач се събуди, слънцето вече преваляше. Разтърка очи и потръпна, понеже есенният въздух започваше да става резлив.

— Уф! Ама че сън! — каза той. — Сигурно е от онова свинско на обяд.

От този ден нататък той толкова се страхуваше да не го споходят подобни ужасни сънища, че почти престана да се храни от притеснение да не би храната да го превъзбуди и така храненията му станаха кратки и постни. Скоро започна да слабее и дрехите и кожата му увиснаха на гънки и дипли. Децата започнаха да му викат „Кожа и кости“. След известно време установи, че отново може да се разхожда из селото, подпирайки се само на една тояжка. И живя много повече години, отколкото би живял иначе. Всъщност се говори, че наскоро отпразнувал стотака: единственото забележително нещо, което бе успял да постигне през живота си. И до последните си дни можело да го чуеш да повтаря: „Може да ти се стори смущаващ, но като се

замислиш, си беше просто един глупав сън. Крал на Страната на вълшебствата! Та той нямаше дори жезъл! А когато човек спре да яде, отслабва. Това е естествено. Така е устроен животът. Тук няма никаква магия.“

Дойде времето за Празника на двайсет и четирите. Ковача бе поканен да попее, а жена му — да помага с децата. Ковача ги гледаше как пеят и танцуват и си мислеше, че сега децата са по-красиви и жизнени, отколкото са били по негово време. За миг през ума му мина мисълта какво ли е правил Алф в свободното си време. Всяко едно от тези дечица му изглеждаше подходящо да стане приемник на звездата. Но очите му следяха най-вече Тим: топчесто момченце, тромаво в танците, но със сладко гласче в песните. На масата той седеше притихнал, загледан в наострянето на ножа и разрязването на Тортата. Изведнъж скочи на крака:

— Скъпи господин Готвач, моля ви, отрежете ми мъничко парченце. Вече ядох толкова много, че едва ли ще мога да поема повече.

— Добре, Тим — отвърна Алф. — Ще ти отрежа едно специално парченце. Мисля, че ще ти дойде добре.

Ковача гледаше как Тим си хапва парчето торта бавно, но с очевидно удоволствие. Въпреки че когато не откри в него никаква изненадка или паричка, остана леко разочарован. Но съвсем скоро в очите му заблестя нещо и той започна да се смее, развесели се, тихичко си запя нещо. После стана и започна да танцува сам-самичък с някаква странна грациозност, каквато до този момент не бе показвал. А децата се заливаха от смях и пляскаха с ръчички.

— Значи всичко е наред — каза си Ковача. — Значи ти си моят наследник. Чудя се на какви ли странни места ще те отведе звездата? Бедничкият стар Ноукс. Предполагам никога няма да узнае какво превратно нещо се е случило със семейството му.

Така и не разбра. Но на това Празненство се случи нещо, което му достави огромно удоволствие. Преди края му Майстор-готвача изостави децата и всички други, които присъстваха в Палатата.

— Време е да ви кажа довиждане — рече той. — След ден-два ще ви напусна. Майстор Харпър е достатъчно добре подготвен, за да продължи работата сам. Той е много добър готвач и както знаете, си е от селото. Аз ще се прибирам у дома. Едва ли ще ви липсвам особено.

Децата му казаха весело довиждане и сладко благодариха на Готвача за прекрасната торта. Само малкият Тим го хвана за ръката и тихичко каза: „Съжалявам.“

Всъщност в селото имаше няколко семейства, на които им беше мъчно за Алф — поне за известно време. Неколцина приятели, особено Ковача и Харпър — потъгуваха доста време и поддържаха Палатата лакирана и боядисана в негова чест. Повечето хора обаче бяха доволни. Той се бе задържал в селото доста дълго време и нямаха нищо против за малка промяна. Но старият Ноукс удари с тояжката си по пода и рече басово: „Най-сетне си тръгна! И наистина се радвам. Никога не съм го харесвал. Беше сръчен и ловък. Прекалено чевръст, би казал човек.“

ЛИСТО ОТ ДРЕБНОСРЪЧКО

Живееше някога един човечец на име Дребносръчко, комуто предстоеше дълго пътешествие. Не че много искаше да пътува, напротив, цялата тази работа никак не му се нравеше, но нямаше как да се измъкне. Знаеше, че все някога ще се наложи да поеме на път. С приготовленията обаче не бързаше.

Дребносръчко беше художник. Не се радваше на особен успех отчасти поради факта, че непрекъснато беше зает с други дела. Повечето от онова, което му се налагаше да прави, смяташе за безполезно, ала когато нямаше как да откаже (а това по негово мнение се случваше твърде често), го изпълняваше прилежно. В неговата страна имаше доста строги закони. Пък се намираха и други мъчнотии. От една страна, в определени моменти просто му се мързелуваше, не му се похващаше нищо. От друга, си беше посвоему добросърдечен. Нали ги знаете тоя тип добряци дете по-скоро изпитват неудобство, задето не са свършили дадена работа, отколкото да запретнат ръкави и да се заемат с нея. А когато все пак се хващаше с нещо, не минаваше без мърморене, изпуснати нерви и ругатни (предимно под мустак). Така или иначе, непрекъснато му се налагаше да прави какви ли не необичайни услуги на комшията си, господин Енория, човек хром с единия крак. От време на време, ако го помолеха, помагаше и на други хора, от по-далечни места. Освен това сегиз-тогиз се присещаше за пътешествието си и се втурваше да си опакова багажа. И доникъде не стигаше. В такива периоди почти не рисуваше.

Бе подхванал доста картини, повечето твърде мащабни и амбициозни за скромните му възможности. Определено по го биваше в рисуването на листа, отколкото на дървета. Можеше да прекара цели часове над едно листо в опити да улови формата и цвета му, проблясването на капчиците роса по ръбчетата. Ала истинската му мечта бе да нарисува завършено дърво с изпипани до съвършенство листа, при това всичките различни.

На една от картините си отделяше особено много време. Бе я започнал от понесено от вятъра листо, като постепенно я разви до дърво, което започна да расте и да се разклонява, под него плъпнаха невероятни лабиринти от корени. Закръжиха чудни птички, свиха гнезда в короната и зачакаха да им бъде обърнато подобаващо внимание. Постепенно отстрани на Дървото и зад него, през пролуките между клони и листа започна да се оформя гледка — ширна се гора, извисиха снага заснежени върхове. Дребносръчко изгуби интерес към другите си творби: ако изобщо им обръщаше някакво внимание, то бе колкото да ги довлече до Картината, за да ги залепи за нея. Скоро платното придоби такива внушителни размери, че се наложи да се снабди със стълба. Непрекъснато сновеше нагоре-надолу по нея, за да прибави някой щрих тук или да заличи петънце там. Когато го навестяваше посетител, се държеше учтиво, но ръцете му нервно попипваха моливите на бюрото. Изслушваше дошлия уж с внимание, но всъщност мислеше единствено и само за своята Картина, поставена под специалния висок навес (построен върху парчето земя, където някога бе отглеждал картофи).

Не можеше да избяга от доброто си сърце. „Де да бях по-твърд“, казваше си понякога, като имаше предвид, че му се ще хорските неволи да не изпълваха съвестта му с угризения. Всъщност от доста време нищо не можеше да го трогне истински. „Във всеки случай ще довърша започнатото и преди да поема на това досадно пътешествие, ще си нарисувам Картината“, си мърмореше честичко. Макар сам да знаеше, че не може вечно да отлага заминаването си. Творението му трябваше да престане да расте и да бъде доведено до завършек.

Един ден Дребносръчко застана на известно разстояние от Картината и я огледа с неприсъща нему съсредоточеност и отстраненост. Не можеше да прецени какви точно чувства изпитва. Ех, да имаше приятел, който да му помогне да избистри впечатлението си. Работата беше там, че платното му се струваше едновременно крайно незадоволително и много хубаво: по-точно единствената истински красива картина на света. В този момент най-велико удоволствие би му доставило да се види как влиза в стаята, как се потупва по гърба и възкликва (с неподправена искреност): „Просто прелест! Разбирам точно какво търсиш. Продължавай в същия дух и не се притеснявай за нищо! Ние ще се погрижим за държавна пенсия, тъй че не му мисли.“

Всъщност държавни пенсии в неговата страна нямаше. И знаеше едно: за да завърши картината, па макар и в настоящите ѝ размери, трябва да ѝ се отдаде изцяло, да запретне здраво ръкави, да не се разсейва с нищо друго. Е, запретна ръкави и се опита да се съсредоточи. Няколко дни се мъчи да изтрие от главата си околния свят. И точно тогава пожъна нечувана реколта от разсейващи елементи. Около него настана същински хаос. Повикаха го да участва в някакво жури в града; разболя се негов далечен познат; господин Енория бе повален с лумбаго; а потокът от посетители на вратата му не спираше и не спираше. Бе пукнала пролет и гостите настояваха за чай на открито: Дребносръчко живееше в прекрасна къщурка далеч от града. Наум ругаеше гостите си, но нямаше как да не признае, че сам ги бе поканил да се отбият още отдавна, през зимата, когато идеята да отскочи до града не му се виждаше толкова „разсейваща“ — хем ще пообиколи магазините, хем ще намине за по чашка чай при някой и друг познайник. Полагаше неимоверни усилия да закали сърцето си, но всуе. На цял куп молби нямаше смелостта да откаже, независимо дали ги считаше за свои задължения или не. Други пък бе принуден да удовлетвори пряко волята си. Някои от гостите му намекваха, че е позанемарил градината си и не е изключено да бъде навестен от Инспектора. Разбира се, малцина знаеха за Картината. Пък дори да знаеха, все едно. Надали някой щеше да ѝ придаде значение. Бих казал, че тя не беше нещо изключително, макар в нея да имаше и сполучливи попадения. Във всеки случай Дървото бе наистина любопитно. Всъщност беше посвоему неповторимо. Както и самият Дребносръчко, макар да бе в същото време обикновен и дори доста глупав човечец.

В края на краищата се стигна дотам, че започна да цени всяка минута. Градските му познайници взеха да се присещат, че му предстои сериозно пътешествие. Определени хора дори започнаха да изчисляват докога най-много ще може да го отлага. Питаха се кой ще остане да се грижи за къщата му и дали градината ще има късмета да ѝ се обръща повечко внимание.

Дойде есента — много влажна и ветровита. Малкият художник беше под навеса си. Тъкмо се бе качил на стълбата и се мъчеше да улови отблясъците на отплуващото на запад слънце върху заснежените планински върхове, загатнати точно вляво от един отрупан с листа клон на Дървото. Даваше си сметка, че съвсем скоро трябва да започне

пътешествието си — не по-късно от началото на идната година. Значи ще има време точно колкото да доведе до приличен завършек Картината — макар и отгоре-отгоре. На места ще успее само да щрихира желаните образи.

На вратата се почука.

— Влез! — отвърна той остро и слезе от стълбата. Стъпил на пода, запремята четката в ръката си. Беше комшията, господин Енория: единственият му съсед в истинския смисъл на думата. Всички останали живееха далеч-далеч. Въпреки това Дребносръчко не таеше особено топли чувства към него отчасти понеже господин Енория доста често се оказваше в беда и имаше нужда от помощ, отчасти защото не се интересуваше от рисуване, но пък затова бе доста критичен към заниманията с градинарство. Всеки път, когато Енория поглеждаше към градината на Дребносръчко (което се случваше доста често), виждаше само плевели. Погледнеше ли картините му (което се случваше доста рядко), забелязваше само зелени и кафяви петна и черни линии, което в неговите очи си бяха абсолютни щуротии. Енория нямаше нищо против да изразява мнението си относно плевелите в градината (съседски дълг), но се въздържаше от споделяне на каквото и да било отношение към картините на Дребносръчко. За него последното бе проява на любезност и по никакъв начин не можеше да осъзнае, че и така да е, в никакъв случай не е достатъчно. Къде-къде повече полза би имало от малко помощ с плевелите (а защо не и от някоя добра дума за картините).

— Е, Енория, какво има? — посрещна го с въпрос Дребносръчко.

— Знам, че не обичаш да те прекъсвам — поде съседът (като хвърли бърз поглед към картината). — Сигурен съм, че си много зает.

На самия Дребносръчко му идеше да отвърне нещо в тоя дух, но пропусна момента и единственото, което успя да каже, беше „Да“.

— Но няма към кого друг да се обърна — продължи Енория.

— Да, така е — въздъхна Дребносръчко с една от онези въздишки, предназначени за човека, който ги издава, но всъщност не дотам неуловими. — С какво мога да помогна?

— Жена ми вече няколко дни не се чувства много добре и започвам да се притеснявам — рече онзи. — А вятърът отнесе половината плочи от покрива ми и в спалнята капе. Струва ми се, че трябва да повикам Доктора. Също и Майстора, ама той е една

флегма... Та се питах дали не ти се намира малко дървен материал и платно — само колкото да позакърпя покрива, че да изкара ден-два. — И в този миг погледна картината.

— О, Божичко! — пророни Дребносръчко. — Истинско нещастие. Надявам се да е само настинка. Ще ти помогна да пренесем болната на долния етаж.

— Много ти благодаря — доста хладно отвърна Енория. — Но не е настинка, а грип. Не бих си позволил да те притеснявам за някаква си настинка. Освен това жена ми вече е в спалнята на долния етаж. Не мога да изкачвам стълбите с поднос на ръце — не и с този крак. Но както виждам, си зает. Извинявай за безпокойството. Надявах се, като разбереш в какво положение се намирам, да отделиш малко време и да отскочиш за Доктора. А и за Майстора, в случай че наистина не ти се намира излишно платно.

— Разбира се — чу се да казва Дребносръчко, макар отвътре да му напирараха други думи. В този миг сърцето му се чувстваше само размекнато, без капка любезност. — Бих могъл. Ще отида, щом като си толкова разтревожен.

— Разтревожен съм, да, много съм разтревожен. Де да не беше този недъг — простена Енория.

И Дребносръчко отиде. Както виждате, неловка ситуация. Енория му беше съсед, а наблизо не живееха други хора. Дребносръчко имаше колело, а Енория нямаше, пък и не можеше да кара. Енория куцаше и кракът му причиняваше страхотни болки: това не биваше да се забравя, наред с киселата физиономия и проплаквания гласец. Е, вярно, че Дребносръчко си имаше работа, а не разполагаше с много време за довършване на Картината. Но с това явно трябваше да се съобразява Енория, а не той. А Енория не си падаше по рисуването — по този въпрос Дребносръчко нищо не можеше да направи.

— Мамка му! — избоботи той под мустак и се метна на колелото.

Времето бе влажно и ветровито, денят преваляше. „За днес явно повече няма да успея да свърша“, рече си той пътьом и като продължаваше да ругае под мустак, си представяше как четката му гали планинските склонове или спускащия се пред тях водопад от листа, който бе видял за пръв път през пролетта. Пръстите му се свиваха конвулсивно на кормилото. Сега, далеч от навеса си,

разбираше как точно да предаде искрящата струя, ограждаща далечния силует на Планината. Но сърцето му трепна. Обзе го страх, че никога повече няма да му се удаде възможност да се опита да го нарисува.

Намери Доктора и остави съобщение за Майстора. Работилницата бе затворена и човекът си бе отишъл до вкъщи. Дребносръчко беше вир-вода и сигурно самият той щеше да пипне някоя настилка. Доктора не взе нещата присърце. Появи се чак на следващия ден, понеже за тогава го чакаха още двама пациенти, които му бяха по път и така му беше удобно. Дребносръчко вече беше на легло с висока температура, а в главата му и по тавана се извиваха изящните силуети на невероятно красиви листа и клони. Не му стана по-добре, когато научи, че болестта на госпожа Енория се е оказала просто настилка и вече преминавала. Извърна се с лице към стената и потъна в своите листа.

Остана на легло няколко дни. Навън вятърът продължаваше да вилнее. Отнесе още плочи на Енория, а също и няколко от Дребносръчковите, та неговият покрив също прокапа. Майстора не идваше и не идваше. На малкия художник му беше все тая — ден-два повече или по-малко... В един момент се надигна от леглото, за да подири нещо за ядене (той нямаше жена). Енория никакъв не се вясваше: от дъжда болките в крака му се бяха усилили, а съпругата му бе заета да попива водата от пода и да се пита дали „онзи господин Дребносръчко“ не е забравил да се обади на Майстора. Ако ѝ бе хрумнало нещо, което би могла да вземе назаем от съседа си, веднага би пратила мъжа си — независимо от състоянието на крака му. Но така и не се сети и Дребносръчко бе оставен на спокойствие.

След близо седмица той най-сетне успя да се надигне от кревата и допълзя до навеса си. Понечи да се качи на стълбата, но от усилието му се зави свят. Поседна, загледан в картината, но този ден в главата му не изплуваха изкусно изваяни листа и планински силуети. Би могъл да нарисува потъваща в далечината пясъчна пустиня — стига да имаше сили.

На следващия ден се почувства значително по-добре. Покачи се на стълбата и започна да рисува. Работата му тъкмо потръгна и на вратата се почука.

— По дяволите! — изруга той. Все едно бе казал „Влез!“, понеже вратата така или иначе се отвори на мига. Този път на прага стоеше

висок непознат. — Това е частно ателие — рече вместо поздрав Дребносръчко. — Зает съм. Вървете си!

— Аз съм Инспектор по къщите — отвърна човекът, като вдигна в ръка служебната си карта, така че Дребносръчко да може да я види от стълбата.

— О! — възкликна домакинът.

— Къщата на съседа ви не изглежда ни най-малко задоволително — продължи Инспектора.

— Знам — рече Дребносръчко. — Оставих съобщение на Майстора още преди доста време, но той така и не дойде. После се разболях.

— Разбирам — каза Инспектора. — Както виждам, вече сте добре.

— Но не съм майстор. Енория би трябвало да се оплаче в Градския съвет и да получи помощ от Спешното звено.

— Те си имат по-сериозни грижи — възрази Инспектора. — В долината има наводнение и много семейства останаха без покрив. По-добре да бяхте помогнали на съседа си да намери временен изход от ситуацията, за да се предотврати задълбочаването на проблема и влагането на повече средства за решаването му в бъдеще. Такъв е законът. Разполагате с достатъчно материали: платна, дърво, непромокаема боя.

— Къде? — възмутено попита Дребносръчко.

— Тук! — посочи картината Инспектора.

— Картината ми! — възкликна художникът.

— Картина е, няма спор — продължи Инспектора. — Но къщите са по-важни. Такъв е законът.

— Но аз не бих... — Дребносръчко замлъкна, понеже в същия миг на прага се появи още един човек. Приликата му с Инспектора беше удивителна — изглеждаше почти като негов двойник: висок, целият в черно.

— Хайде! — подвикна той. — Аз съм Кочияша.

Дребносръчко едва не падна от стълбата. Внезапно отново се почувства зле, лицето му плувна в пот. Втресе го.

— Кочияш? Как Кочияш? — запелтечи той. — Какъв Кочияш?

— Твой. И на каретата ти — отговори му човекът. — Каретата бе поръчана преди доста време. Най-сетне пристигна. Чака те. Нали

разбираш, днес започва пътешествието ти.

— Я гледай ти! — обади се Инспектора. — Май се налага да вървите. Но никак не е хубаво човек да започва пътешествието си, преди да си е изчистил задълженията. Добре поне, че платното ще влезе в употреба.

— О, не! — проплака горкият Дребносръчко. — Та аз не съм си довършил работата!

— Ами! — възкликна Кочияша. — Поне що се отнася до твоята работа по картината, да знаеш, че си я довършил. Да вървим!

Дребносръчко тръгна безмълвно. Кочияша не му отпусна време да си събере багажа с обяснението, че бил длъжен да го стори по-рано и че ако се забавят, ще изпуснат влака. Така че Дребносръчко успя пътьом да грабне малката си чанта от коридора. Вътре имаше кутийка бои и скицник с негови рисунки, но никаква храна или дрехи. Пристигнаха навреме за влака. Дребносръчко се чувстваше крайно уморен и му се спеше. Когато го напъхаха в купето, нямаше почти никаква идея какво става. Не че го интересуваше — и бездруго бе забравил накъде трябва да пътува и с каква цел. Почти веднага след потеглянето си влакът потъна в тъмен тунел.

Дребносръчко се събуди на голяма, обгърната в мъгла железопътна гара. По перона сновеше Шафнер, който вместо името на съответното място крещеше Дребносръчко!

Дребносръчко се изстреля бързо от купето и установи, че си е забравил чантата. Понечи да се върне, но влакът вече беше заминал.

— А, ето къде си бил! — възкликна Шафнера. — Насам! Какво! Без багаж! Разпределен си в Работилницата.

На Дребносръчко изведнъж му прилоша и припадна на перона. Качиха го в линейка и го закараха в Лечебницата на Работилницата.

Лечението никак не му се понрави. Лекарството, което му дадоха, беше горчиво. Служителите се държаха хладно, бяха безмълвни и строги. Не виждаше никой друг освен мрачния Доктор, който го посещаваше от време на време. Все едно беше в затвор, не в болница. Работеше като вол — копаеше, вършеше дърводелска работа, боядисваше талпи в един и същ невзрачен цвят. Навън нямаше право да излиза, всички прозорци гледаха към вътрешни дворове. Държаха го на тъмно с часове — „Да си събере мислите“, така казваха. Изгуби представа за времето. В състоянието му нямаше никакво подобрене

— не и ако можеше да се измери по това дали изпитва удоволствие от нещо. Не изпитваше удоволствие. Дори когато отиваше да си ляга.

Отначало, през първия век — век и нещо (предавам собствените му впечатления), се отдаваше на безсмислени угризения за миналото. Докато лежеше в тъмното, си повтаряше все едно и също: „Де да се бях обадил на Енория още в началото на голямата буря. Смятах да го направя. Нямаше да е трудно да наместим първите разхлопани плочи. Тогава госпожа Енория сигурно никога нямаше да настине. А следователно и аз нямаше да се разболея. И щеше да ми остане още една седмица.“ С течение на времето постепенно забрави за какво му е била необходима тази допълнителна седмица. Оттогава насетне ако имаше нещо, което изобщо да го притесняваше, това бяха задълженията му в болницата. Планираше си работата, обмисляше колко време ще му е нужно, за да поправи скърцащата дъска, да постегне пантите на вратата или да ремонтира крака на масата. Никога не чу добра дума за себе си, макар че явно се бе оказал доста полезен. Което, разбира се, не можеше да бъде причина да държат затворен бедния човечец толкова дълго време. Да, може би чакаха състоянието му да се позакрепи, мерено по някакви странни вътрешноболнични стандарти.

Така или иначе, бедният Дребносръчко не изпитваше радост от живота — не и в смисъла, който бе свикнал да влага в тази дума. Определено нищо не го радваше. Не можеше да се отрече обаче, че бе започнал да усеща някакво задоволително удовлетворение — все пак като няма риба... Бе готов да се залови за определена задача в мига, в който звънне звънецът, и да я изостави незабавно при следващо позвъняване — в готовност и наличност, за да може да си я продължи, когато му дойде времето. Ежедневието му вече бе доста ангажирано. Непрекъснато имаше нещо за вършене и всичко правеше както трябва. Не разполагаше с „лично време“ (освен когато се оттегляше в спалната си килия) и в същото време започваше да се чувства господар на времето си. Научаваше се как да го използва по най-добрия начин. Нямаше смисъл да се бърза. В душата му настъпи покой и когато дойдеше време за отдих, си почиваше пълноценно.

И изведнъж му смениха целия график, всъщност почти не му оставиха време за сън. Отнеха му дърводелската работа и го пратиха да копае — ден след ден. Той го понесе с достойнство. Мина доста време,

преди да започне да рови отчаяно в съзнанието си, за да изкара на повърхността отдавна забравените ругатни. Продължаваше да копае, докато престане да си усеща гърба, докато ръцете му изтръпнат и установи, че не може да направи нито удар повече. Никой не му благодареше. Но се появи Доктора.

— Край! — рече той. — Пълна почивка — в тъмнина.

Дребносръчко лежеше в тъмното, отдаден на пълната си почивка. И тъй като нито чувстваше, нито мислеше, ако го попитаха, можеше да каже, че е лежал така с часове или с години. Изведнъж започна да чува Гласове, каквито никога по-рано не бе долавял. Сякаш някъде в непосредствена близост, примерно в съседната отворена стая — макар да не виждаше нито лъч светлина, — се провеждаше Медицински съвет или Съдебно заседание.

— А сега случаят „Дребносръчко“ — каза Първия глас — доста строг, по-суров от този на Доктора.

— Какво имахме там? — продължи Втория глас, който можеше да се определи като благ, макар да му липсваше мекота — бе някак властен, звучеше едновременно с надежда и тъга. — Какъв е проблемът? Нали сърцето му си беше на мястото?

— Да, но не функционира както трябва — възрази Първия глас. — И в главата му няма достатъчно мозък. Всъщност той почти никога не си е давал труда да мисли. Виж само колко време изгуби, без дори да му хрумне да си намери забавление! Така и не се подготви за пътешествието си. Уж беше горе-долу добре, а се озова тук в почти окаяно състояние, та се наложи да бъде въдворен в бедняшкото отделение. Бих казал, доста тежък случай. Според мен трябва да остане още известно време.

— Вероятно няма да му навреди — каза Втория глас. — Но, разбира се, не бива да се забравя, че той е просто един малък човек. От него никога не се е очаквало да бъде кой знае какво. Никога не е проявявал сила. Да хвърлим един поглед на Записите. Да. Виждате ли, има си и своите добри страни.

— Вероятно — обади се Първия глас, — но едва ли са достатъчно, за да може да издържи изпита.

— Е, ето какво — рече Втория глас, бил е пейзажист. Не особено кадър, естествено. И въпреки това „Листо“ от Дребносръчко е посвоему очарователна картина. Той работи много усърдно над листата, просто заради самите тях. Но никога не се възгордя от мисълта, че това може да му придаде някаква значимост. В Записите няма регистрирани сведения, че се е опитал да си намери някакви извинения, па макар и пред самия себе си, които да оправдаят пренебрежението му към нещата, регламентирани от закона.

— В такъв случай не би трябвало да пренебрегва околните — каза Първия глас.

— Все пак откликна на доста молби за помощ.

— Не бих казал „доста“, пък и в по-голямата си част бяха разни дреболии, при това ги наричаше „разсейващи елементи“. Записите са пълни с тази дума, придружена от множество оплаквания и глупави ругатни.

— Вярно е. Но молбите на околните наистина изглеждаха на бедния човечец като разсейващи елементи. Има и друго: той не се е и надявал на Завръщане, както го наричат другите като него. Ето например онзи Енория, дето постъпи наскоро. Той беше съсед на Дребносръчко, никога не му помогна с нищо и така и не показа нито жест на благодарност към стореното от съседа му. Но в Записите не съществуват сведения Дребносръчко изобщо да е очаквал благодарност от Енория. Явно никога не се е замислял за това.

— Да, така е — каза Първия глас, — но не е кой знае какво. Според мен Дребносръчко просто има способността да забравя. Прогонваше от съзнанието си стореното за Енория като нещо незначително и отегчително, с което е трябвало да се справи.

— И въпреки това, спомнете си последния Запис — продължи Втория глас, — онзи за карането на колелото в дъжда. Бих обърнал по-специално внимание на него. Струва ми се очевидно, че това е истинска жертва: Дребносръчко като че се е досещал, че проиграва последния си шанс да довърши картината, досещал се е още и че тревогите на Енория са безпочвени.

— Според мен залагате твърде много на това — не се съгласи Първия глас. — Но все пак последната дума е ваша. На вас се пада задължението да дадете възможно най-задоволително обяснение на фактите. Понякога те търпят интерпретация. Е, какво предлагате?

— Мисля, че случаят изисква по-деликатно отношение — отвърна Втория глас.

Дребносръчко си помисли, че никога не е чувал нещо по-благосклонно. Думите „деликатно отношение“ му се сториха щедър дар, покана за кралско празненство. После изведнъж го досрамя. Фактът, че го смятат за случай, изискващ деликатно отношение, му се стори убийствен, накара го да се изчерви в мрака. Все едно да бъдеш публично награден, когато и ти, и цялата публика знае, че наградата ти е незаслужена. Скри пламналото си лице под грубото одеяло.

Настъпи тишина. След малко Първия глас се обърна към него от доста близо:

— Ти чу — рече той.

— Да — призна Дребносръчко.

— Е, какво мислиш?

— Бихте ли ми казали нещо за Енория? Бих искал да го видя. Надявам се, не е тежко болен. Можете ли да му излекувате крака? Доста му е трудно с него. И моля ви, не се тревожете за нас двамата. Той беше прекрасен съсед и ми осигуряваше превъзходни картофи на много добра цена, с които се препитавах дълго време.

— Нима? — възкликна Първия глас. — Радвам се да го чуя.

Отново настъпи тишина. Дребносръчко чу приглушен шепот.

— Е, съгласен съм — прозвуча Първия глас. — Нека премине в следващо ниво. От утре, ако желаете.

Дребносръчко се събуди и установи, че кепенците на прозорците му са вдигнати и малката му килия е обляна в слънце. Надигна се от кревата и на мястото на болничната пижама откри приготвени за него удобни дрехи. След закуска Доктора се погрижи за изранените му ръце, като ги намаза с някакъв мехлем, от който драскотините веднага зараснаха. После му даде полезен съвет и бутилка тонизираща напитка (в случай че има нужда). По-късно сутринта му сервираха бисквита с чаша вино, след което получи билет.

— Вече можеш да тръгваш към гарата — каза Доктора. — Шафнера ще се погрижи за теб. Довиждане.

Дребносръчко се измъкна през главната порта и присви очи. Слънцето блестеше ослепително. Бе очаквал да се озове в голям град, отговарящ по размери на мащаба на железопътната гара, но се оказа не съвсем така. Намираше се на билото на хълм — зелен, гол, бръснат от непрестанен силен вятър. Наоколо не се виждаше жива душа. В далечината долу проблясваше гаровият покрив.

Спусна се чевръсто надолу по склона, но без да бърза. Шафнера го забеляза веднага.

— Насам! — рече вместо поздрав той и го поведе към един перон, където бе композирана симпатична теснолинейка с един вагон и малък локомотив — искрящи от чистота и прясно боядисани. Изглеждаха нови-новенички. Дори пътят пред локомотива беше нов: релсите блестяха със зелените си подложки, а траверсите ухаеха на прясна смола в топлия слънчев ден. Вагонът беше празен.

— Закъде е влакът, господин Шафнер? — поинтересува се Дребносръчко.

— Доколкото знам, още не са наименували мястото — отвърна онзи, — но ще ти хареса. — И затвори вратата.

Влакът потегли почти веднага. Дребносръчко се отпусна на седалката. Малкият локомотив се вряза с пухтене в дълбок пролом между високи, потънали в зеленина склонове, над които синееше небето. Сякаш не бе минало много време, когато локомотивът изсвири, бяха натиснати спирачки и влакът спря. Нямаше гара, нито обозначение за спирка, само стълбище на сред зеления склон. На горната стълбищна площадка се виждаше малка портичка с красива рамка, на която бе подпряно колелото му — поне приличаше на неговото, пък и на спиците беше окачена жълта табелка с голям черен надпис: „Дребносръчко“.

Той отвори вратата, скочи на колелото и се спусна надолу по хълма в слънчевия пролетен ден. Не след дълго установи, че пътеката, по която бе тръгнал, е изчезнала и сега колелото се движи по тучна ливада — зелена и ниско подстригана. И въпреки това се различаваше всяко едно стръкче. Като че си спомняше да е виждал или мечтал за подобна тревиста поляна някъде. Пейзажът някак си му бе познат. Да: теренът бе започнал да се изравнява, както и би трябвало, а сега изведнъж, разбира се, се надигаше отново. Между Дребносръчко и

слънцето се настани огромна зелена сянка. Той вдигна глава и се катурна от колелото си.

Пред него се извисяваше Дървото, неговото Дърво, завършено. Ако изобщо може да се говори така за живо Дърво с напъпили листа, разперени натежали клони, олюлявани от вятъра, който Дребносръчко толкова често бе долавял и усещал и никога не бе успял да предаде върху платното. Стоеше и гледаше като онемял, после бавно повдигна ръце и ги разпери встрани.

— Това е дар! — възкликна той. Имаше предвид своето изкуство, а също и резултата. Но използва съвсем точна дума.

Не можеше да откъсне поглед от Дървото. Всички листа, върху които се бе трудил толкова усърдно, бяха там, досущ както ги бе виждал във въображението си, а не както бе успял да ги нарисува. Имаше и други, едва-що напъпили в главата му, и трети, които вероятно щяха да се появят по-късно, стига да бе имал време. Върху листата не бе написано нищо, бяха прости и изящни и въпреки това си личеше точно колко е живяло всяко едно от тях, сякаш бяха подредени по календар. Някои от най-красивите — и най-характерните, най-съвършените примери на стила на Дребносръчко — сякаш бяха нарисувани в съавторство с господин Енория: нямаше как да се каже по друг начин.

Край Дървото се рояха птици. Удивителни същества: как само пееха! Съкупяваха се, мътеха, разтваряха криле и отлитаха с песен към Гората още докато той ги гледаше. Изведнъж забеляза, че Гората също е тук, разлива се в дълбочина и отплува в безкрая. В далечината проблясваше Планината.

След известно време Дребносръчко се извърна към Гората. Не че Дървото му бе омръзнало, но сякаш вече всичко бе улегнало в главата му, чувстваше го, усещаше растежа му дори когато не гледаше към него. Когато понечи да си върви, установи нещо странно: Гората, разбира се, потъваше в далечината и в същото време можеше да я докосне, дори да влезе в нея, без тя да изгуби особеното си очарование. Никога преди не му се бе удавало да потъне в далечината, без да я превърне в най-обикновено обкръжение. Наистина имаше някаква особена магия в това да скиташ из полето, понеже докато вървиш, пред теб се отварят нови пространства. И така виждаш пред себе си двойни, тройни, четворни разстояния, двойно, тройно и четворно по-

очарователни. Можеш да вървиш и да вървиш, и да вкараш целия пейзаж в една градина, или в една картина (ако предпочиташ да я наречеш така). Можеш да вървиш и да вървиш, но вероятно не вечно. Все пак някъде отзад е Планината. И се приближава, макар и бавно. Тя като че ли не се вписва в картината, или поне е там само като мост към нещо друго, пролука между дърветата към нещо по-различно, следващ етап — друга картина.

Дребносръчко продължаваше да обикаля, но не се разтакаваше. Напротив, оглеждаше околността много внимателно. Дървото бе завършено, макар да не бе свършено с него — „Просто друго лице на онова, което беше“, рече си той, — но в Гората оставаха още много области, които все още се нуждаеха от обмисляне и довършване. Нищо повече не се нуждаеше от промяна, нищо не бе сгрешено на своя си етап, но имаше нужда от извеждане до определено ниво. Дребносръчко знаеше точно докъде — за всеки един случай поотделно.

Настани се под изключително красиво дърво малко встрани — вариация на Голямото дърво, но доста по-различно, или може би направено с повече внимание — и си помисли къде трябва да започне да работи и къде трябва да свърши и колко време се изисква. Не можеше да си разпредели времето в график.

— Разбира се! — възкликна. — Нужен ми е Енория. Има толкова неща за земята, растенията и дърветата, които той знае, а аз не. Това място не може да остане просто мой частен парк. Необходима ми е помощ и съвет. Как не се сетих по-рано.

Стана и се запъти към мястото, където бе решил да започне работата. Свали си връхната дреха. И тогава, в една скрита от погледа заслонена дупка забеляза доста объркан на вид човек. Беше се облегнал на една тояжка и очевидно не знаеше какво да предприеме. Дребносръчко му махна с ръка. „Енория!“, повика го след малко.

Онзи метна тояжката на рамо и се приближи. Все още понакуцваше. Не се поздравиха гласно, само си кимнаха, както правеха обикновено при среща, но този път тръгнаха редом, рамо до рамо. Без да си кажат и дума, Дребносръчко и Енория стигнаха до мълчаливо споразумение къде ще построят малката къщурка и градината, която сякаш бе задължителна.

Докато работеха, стана ясно, че Дребносръчко е по-добрият в организирането на работата и планирането на нещата. Колкото и странно да звучи, именно той бе погълнат от строежа и оформянето на градината, докато Енория често-често се отплесваше, зазяпан в дърветата и особено в Дървото.

Един ден Дребносръчко бе зает със засаждането на жив плет, докато Енория се излежаваше на тревата край него, вторачен в едно красиво и изящно жълто цветенце, подаващо главичка изпод зелената трева. Преди доста време Дребносръчко бе посадил около корените на своето Дърво доста такива цветенца. Изведнъж Енория вдигна глава: лицето му искреше на слънцето, грейнало в усмивка.

— Това е величествено! — възкликна той. — Всъщност изобщо не би трябвало да съм тук. Благодаря ти, задето си казал някоя добра дума за мен.

— Глупости — отвърна Дребносръчко, — не си спомням какво съм говорил, но каквото и да е било, едва ли се е оказало решаващо.

— О, не, напротив — възрази Енория. — Измъкна ме съвсем скоро. Нали се сецаш, онзи, Втория глас: той настоя да ме изпратят тука. Каза, че си искал да ме видиш. Дължа го на теб.

— Не. Дължиш го на Втория глас — рече Дребносръчко. — И двамата го дължим на него.

Продължиха да работят и живеят заедно: не знам колко време. Няма смисъл да се отрича, че отначало имаха известни разногласия, особено когато ги налегнеше умора. Установиха, че и на двамата са им раздадени тонизиращи напитки. На бутилките имаше еднакъв надпис: „Няколко капки се разтварят във вода от Извора, преди почивка.“

Намериха Извора в самото сърце на Гората. Преди много, много време, при това един-единствен път, Дребносръчко си го бе представил, но така и не го нарисува. Сега разбра, че всъщност именно от там тръгва пробляскващото в далечината езеро и че той напоява цялата растителност в околността. От няколко капки водата ставаше резлива, горчива дори, но ободряваща. И тогава двамата скачаха на крака и всичко си тръгваше по мед и масло. В такива мигове на Дребносръчко му хрумваха идеи за прелестни нови цветя и растения, а Енория винаги знаеше точно как се засаждат и къде ще вървят най-добре. Доста преди да си допият бутилките, престанаха да имат нужда от тях. Енория изгуби недъга си.

С приближаването на края на работата им си позволяваха все повече и повече време за разходки, разглеждаха дърветата, цветята, светлините и формите, релефа. Понякога си пееха заедно. Ала Дребносръчко установи, че е започнал все по-често и по-често да обръща поглед към Планината.

Дойде време, когато къщата в падината, градината, тревата, гората, езерото и цялата околност бяха почти завършени по свой си начин. Голямото дърво бе потънало в цвят.

— Довечера всичко ще е готово — рече един ден Енория. — След което ни очаква наистина дълга разходка.

Тръгнаха още на другия ден и вървяха, вървяха, докато навлязоха чак в далечината, стигнаха до Ръба. Той, разбира се, не се виждаше: нямаше нито черта, нито ограда, нито стена. Но и двамата знаеха, че са стигнали до границата на тази страна. Видяха човек, рекоха си, че вероятно е овчар. Вървеше към тях, спускаше се по тревистия склон, който извеждаше високо горе в Планината.

— Трябва ли ви водач? — попита ги той. — Искате ли да продължите нататък?

За миг между Дребносръчко и Енория легна сянка, понеже Дребносръчко беше наясно, че наистина иска да продължи, пък и (в известен смисъл) се налага. Енория обаче нямаше желание и не бе готов за подобно нещо.

— Трябва да изчакам жена си — обърна се той към другаря си. — Тя ще се чувства самотна. Доколкото можах да разбера, и нея ще я пратят тук, все някой ден, когато е готова, пък и когато аз съм нагласил всичко за идването ѝ. Къщата вече е готова, поне доколкото ни позволяват възможностите. Но държа да ѝ я покажа. Надявам се да успее да направи някои подобрения, да ѝ придаде повече уют. Освен това се надявам да хареса и цялата страна. — Той се обърна към овчаря. — Вие водач ли сте? — попита. — Можете ли да ми кажете как се казва тази страна?

— Нима не знаете? — учуди се онзи. — Това е Страната на Дребносръчко, Картината на Дребносръчко, или поне повечето от нея: една част вече се намира в Градината на Енория.

— Картината на Дребносръчко ли! — възкликна Енория. — Нима всичко това е твоя идея, Дребносръчко? Нямах представа, че си толкова умен. Защо не си ми казал досега?

— Опитва се да го направи преди много време — продължи човекът, — но ти не искаше да погледнеш. По онова време разполагаше само с платно и бои, а ти искаше да ти поправи покрива с тях. Нали двамата с жена ти наричахте това Щуротиите на Дребносръчко или Онези цапаници.

— Но тогава не изглеждаше така, не беше истинска — защити се Енория.

— Разбира се, тогава бе само намек — отвърна човекът. — Но вие би трябвало да сте го разбрали, ако изобщо сте си помисляли, че си струва да се опита.

— Но и аз не ти предоставих възможност да разбереш — включи се Дребносръчко. — Така и не си дадох труда да ти обясня. Наричах те Стария пръсторов. Но какво значение има? Нали вече живеем и работим заедно. Нещата може и да са стояли по различен начин, но не са били по-добре. Е, така или иначе, сега май трябва да вървя. Надявам се да се видим пак. Убеден съм, че ни чакат още много съвместни дела. Довиждане! — Той се здрависа топло с Енория: жестът му изглеждаше сърдечен, енергичен, искрен. Обърна се и постоя така за миг. Цветовете на Голямото дърво блещукаха като пламъчета. Птичетата летяха във въздуха и огласяха всичко наоколо с песните си. После той се усмихна, кимна на Енория и се отдалечи след овчаря.

Предстоеше му да научи много неща за овците, високопланинските пасбища, да гледа ширналото се небе и да се приближава все повече и повече към Планината, да се изкачва все нагоре. Извън това не мога да си представя как се е развил животът му. Дори мъничкият Дребносръчко в своята стара къщурка съзираше Планината в далечината и тя влизаше в рамките на неговата картина. Но какво представлява всъщност и какво лежи отатък — това могат да кажат само онези, които са я изкачвали.

— Според мен това беше едно глупаво малко човече — започна Съветник Томкинс. — Абсолютно без стойност. Никаква полза за Обществото.

— О, не знам — каза Аткинс, който не бе никаква важна особа, най-обикновен учител. — Не съм толкова сигурен. Зависи какво имате предвид под „полза“.

— Имам предвид практическа или икономическа полза — сопна му се Томкинс. — Бих казал, че ако вие, учителите, си вършехте работата като хората, от него би трябвало да излезе някаква полезна бурмичка. Но тъй като не е така, резултатът е подобни безполезни типове. Ако аз управлявах тази страна, щях да намеря на всички като него подходяща работа и щях да следя за задоволителното ѝ извършване. Или пък щях да ги прогоня. Щях да се отърва от него още отдавна.

— Да се отървете ли? Искате да кажете, че щяхте да го принудите да започне пътешествието си преди да му е дошло времето?

— Да, ако държите да употребите този безсмислен изтърган израз. Щях да го пхна в тунела и от там — на Голямото сметище: точно това имам предвид.

— Значи според вас рисуването не е нещо полезно. Не е нещо, което си струва да се съхранява или усъвършенства, или дори да се употребява?

— О, разбира се, че рисуването може да се употребява — рече Томкинс, — но не и неговото. За нахъсаните млади хора, които не се страхуват от новите идеи и методи, има блестящи перспективи. Но не и за тези отживелици. Самоцелно бленуване. Той не би могъл да нарисова плакат с някакво послание в него, та дори ако от това зависи животът му. Непрекъснато се занимава с някакви си листенца и цветенца. Веднъж го попитах защо. Отговори ми, че ги смятал за красиви! Можете ли да си представите? Точно така се изрази: красиви! „Кое е красиво, храносмилателните и половите органи на растенията ли?“, попитах го. Нямахше какво да ми отговори. Глупав педант.

— Педант — въздъхна Аткинс. — Да, горкичкият човечец така и не успя да завърши нито едно от започнатите неща. Е, след като замина, на платната му бе намерено „по-полезно приложение“. Но не съм съвсем сигурен, Томкинс. Нали си спомняте онова най-голямото платно, с което закърпиха пострадалата от урагана и наводненията съседска къща? Открих съдрано парче от него в една ливада. Бе повредено, но се разпознаваше силуетът на планински връх и разпилени листа. Не мога да прогоня този образ от главата си.

— От къде? — запита Томкинс.

— За кого говорите? — опита се да укроти страстите Пъркинс: Аткинс доста се бе разпалил.

— Няма смисъл да повтаряме това име — рече Томкинс. — Не знам защо изобщо говорим за него. Та той дори не живее в града.

— Така е — засече го Аткинс, — но все пак бяхте хвърлили око на къщата му. Нали затова отивахте и му се обаждахте, и му се хилехте предизвикателно, докато човечецът си пиеше чая. Е, сега вече къщата му ви принадлежи, а си имате една и в града, тъй че не е нужно да посягате и към името му. За Дребносръчко говорим, щом се интересувате, господин Пъркинс.

— О, горкият малък Дребносръчко! — възкликна Пъркинс. — Не съм знаел, че рисува.

Това вероятно бе последният случай, когато името на Дребносръчко бе споменато в разговор. Така или иначе, Аткинс запази намереното парче. То почти се разпадна, но едно красиво листо остана непокътнато. Аткинс си го сложи в рамка. По-късно го завеща на Градския музей, където „Листо: от Дребносръчко“ вися дълго време и бе забелязано от малцина. Но се случи така, че Музеят изгоря, и листото, както и Дребносръчко, бяха напълно забравени в някогашната му родина.

— Наистина се оказва доста полезно — каза Втория глас. — И за почивка, и за възстановяване. Чудесно оздравително средство и не само това. За мнозина е най-доброто запознаване с Планината. В някои случаи върши чудеса. Изпращам все повече и повече там. Рядко се налага да се връщат.

— Да, така е — отвърна Първия глас. — И ми се струва, че би трябвало да дадем име на страната. Някакви предложения?

— Шафнера отговори на този въпрос още преди време — рече Втория глас. „Влакът за Енорията на Дребносръчко е композиран“: отдавна го обявява така. Енорията на Дребносръчко. Изпратих уведомително съобщение и на двамата.

— И какво казаха?

— Започнаха да се смеят. Така се смяха, че чак Планината затрепери!

ЗА ВЪЛШЕБНИТЕ ПРИКАЗКИ

Решил съм да разкажа за вълшебните приказки, макар да осъзнавам, че това е рисковано начинание. Приказната страна е опасна, в нея има вълчи ями за непредпазливите и тъмници за прекомерно дръзките. А аз навярно мога да бъда причислен към прекомерно дръзките, защото макар да съм влюбен във вълшебните приказки, откакто се научих да чета, и нерядко размишлявах за тях, така и не ги проучих професионално. Едва ли бях нещо повече от бродещ изследовател (или натрапник) в онази страна, пълна с чудеса, но не и с информация.

Кралството на приказките е необятно, дълбоко, високо и изпълнено с какво ли не: там се намират всевъзможни зверове и птици; безбрежни морета и неизброими звезди; красота, таяща чаровна магия и вездесъща заплаха; радост и скръб, остри като мечове. Човек може да се смята за щастливец, че стъпките са го довели в това кралство, ала със самото си богатство и с цялата си необичайност то сковава езика на пътешественика, който ще разказва за тях. И докато е там, за него става опасно да задава прекалено много въпроси, инак портите могат да се захлопнат и ключът да изчезне.

Има обаче въпроси, на които говорещият за вълшебните приказки би трябвало да отговори или поне да се опита, каквото и да си мислят обитателите на Приказната страна за неговото нахалство. Например: Какво представляват вълшебните приказки? Откъде произхождат? За какво са ни? Ще се опитам да дам отговори на тези въпроси или поне намеците за отговори, които съм успял да зърна — най-вече от самите приказки, доколкото познавам една мъничка част от тяхното множество.

ВЪЛШЕБНИТЕ ПРИКАЗКИ

Що е вълшебна приказка? В случая напразно ще се обърнете към „Оксфордския речник на английския език“. Там няма справка за комбинацията *fairy-story* (в буквален превод „приказка за феи“), а и за самите феи не се казва кой знае колко. В Приложението изразът *fairy-story* е вписан от 1750 година и като негов основен смисъл се посочва а) приказка или легенда за феите; в по-широк смисъл се казва, че това е б) нереална или неправдоподобна история, и в) измислица.

Последните две значения очевидно биха отпратили разговора към безнадеждно обширна тема. Но първото тълкуване е прекалено тясно. Не за статия; достатъчно е дори за няколко книги, но все пак далеч не покрива реалния смисъл. Особено ако приемем академичното определение на думата *fairies*: „свръхестествени същества с миниатюрни размери, които според народните поверия притежават магическа сила и, за добро или за зло, имат голямо влияние върху човешките дела“.

Свръхестествено е опасна и трудна дума във всеки смисъл, бил той тесен или широк. Но към феите едва ли е приложима, освен ако приемем приставката „свръх“ просто като знак за превъзходство. Защото именно човекът е свръхестествен спрямо създанията от Приказния свят (а нерядко и по-миниатюрен от тях), докато те са естествени, далеч по-естествени от него. Такава е тяхната участ. Пътят към страната на феите не е път за рая; нито дори за ада, струва ми се, макар някои да твърдят, че може непряко да води натам чрез Дяволския десетък:

*Нима не виждаш онзи тесен път,
обрасъл гъсто с тръни и къпини?
Това е пътят на Праведността,
там рядко случва се човек да мине.*

*Или не виждаш онзи ширен път
през долина, где лилии ухаят?
Мнозина хващат пътя на Греха
и мислят, че на края му е раят.*

*А виж — напред се вие гиздав път
през китен хълм със напрат пременен.
В Елфическия край отвежда той —
ела; таз вечер там ще бъдеш с мен.*

Колкото до миниатюрните размери — не отричам, че в днешно време тази идея е най-разпространена. Често си мисля колко интересно би било да се опитам да разбера как се е стигнало дотук; ала знанията ми не достигат за някои отговори. Наистина в древни времена някои обитатели на Приказната страна са били дребни (макар и не чак миниатюрни), но ниският ръст не е типичен за този народ като цяло. Миниатюрните размери на елфи или феи (според мен) са в значителна степен изтънчен продукт на литературната фантазия в Англия^[1]. Може и да е нормално, че в Англия — страна, където любовта към деликатното и изящното често се възражда в живописата — фантазията по тия теми се насочва към изтънченото и миниатюрното, както във Франция се е насочила към дворците и се е нагиздила с пудра и диаманти. Но подозирам, че тази цветно-пеперудена миниатюрност е и продукт на „логичното преосмисляне“, което преобразява магическото великолепие на Елфическата страна в обикновено изящество, а невидимостта — в крехкост, способна да се укрие в цвят на иглика или зад стръкче трева. Изглежда, това е излязло на мода скоро след като великите пътешествия са започнали да правят света прекалено тесен, за да го обитават и хора, и елфи; когато вълшебната страна Хай Бразил се превърнала в прозаичната Бразилия, страна на дърветата с ален сок^[2]. Така или иначе, това до голяма степен е литературен процес, в който са изиграли роля Уилям Шекспир и Майкъл Дрейтън^[3]. „Нимфидия“ на Дрейтън е сред предтечите на онази дълга поредица от мънички феи в цветята и пърхащи въздушни духчета с антени, които толкова мразех като дете и които децата ми намразиха на свой ред. Андрю Ланг изпитваше подобни чувства. В

предговора на „Лилага приказна книга“ той споменава приказките на скучни съвременни автори: „те винаги започват с момченце или момиченце, което тръгва на разходка и среща феите на игликите, гардениите или ябълковите цветове... Тези феи се опитват да бъдат забавни, но не успяват; или пък се опитват да поучават — и в това отношение преуспяват.“

Но както казах, тия неща започват далеч преди деветнайсети век и много отдавна са станали отегчителни — отегчителни с безуспешните напъни да бъдат забавни. Разглеждана като вълшебна приказка (по-точно приказка за феи), „Нимфидия“ на Дрейтън е един от най-лошите образци, писани някога. Дворецът на Оберон има стени от паешки крака

*Вместо прозорци — котешки очи,
отгоре остър покривът стърчи,
с криле от прилеп вместо керемиди.*

Рицарят Пигуигън язди пъргава щипалка и праща на любимата си кралица Маб гривна от мравешки очи, като ѝ определя среща в цветче на иглика. Ала сред всички тия хубавини е вмъкната скучна история за интриги и любовни лукавства; доблестният рицар и разгневеният съпруг падат в тресавище и глътка вода от Лета усмирява яростта им. По-добре би било Лета да погълне цялата тази история. Оберон, Маб и Пигуигън може да са миниатюрни елфи или феи, за разлика от Артур, Гуиневиър и Ланселот; но разказът за доброто и злото в двореца на Артур заслужава много повече да бъде наречен „вълшебна приказка“, отколкото описанието на Оберон и неговите злополуки.

Като съществително *faery* е повече или по-малко еквивалент на *elf*; тази сравнително съвременна дума почти не се среща преди епохата на Тюдорите. Забележителен е най-ранният цитат в „Оксфордски речник“ (единственият преди 1450 година). Това е текст на поета Гауър: „*as he were a faierie*“ — сякаш е от феите. Но Гауър не е казал подобно нещо. Той е написал „*as he were of faierie*“ — сякаш е от Страната на феите. Гауър описва нагизден младеж, който се опитва да омае девойките в църквата.

*Връз къдриците си венец
е сложил този хубавец
от благороден, скъп метал,
или от клонки, що е дал
за чар и красота дъбът;
а щом съглежда женска плът,
тъй както ястреб се стреми
към пляката от висини,
тъй перчи се и тоз ерген
като в Елфландия роден.*

Това е простосмъртен младеж от плът и кръв; но той ни дава далеч по-добра представа за обитателите на Елфическата страна, отколкото дефиницията за феите, към които е причислен поради двойна грешка. Защото проблемът с реалните обитатели на Приказната страна е там, че те невинаги изглеждат такива, каквито са всъщност — често надяват маска на гордост и хубост, каквато ние самите не бихме отказали. Поне част от магическата им власт над добруването или бедите на човешкия род се крие в силата да си играят с копнежите на сърцето и тялото ни. Кралицата на Елфландия, която отнася Томас Стихоплетеца със своя млечнобял вихрогон, пристига при Ейлдънското дърво в облика на дама, макар и вълшебно прекрасна. Затова Спенсър спазва духа на истинската традиция, когато нарича рицарите на своята Вълшебна страна с името елфи. То подхожда много повече на рицари като сър Гийон, отколкото на Пигуигън, въоръжен с жило от стършел.

Сега обаче, макар да засегнах (и то съвсем бегло) само елфите и феите, трябва да се върна назад; защото се отклоних от главната тема — вълшебните приказки. Вече казах, че определението „приказка за феи“ е твърде ограничено^[4]. Ограничено е дори ако отхвърлим миниатюрните размери, защото вълшебните приказки — според обичайния смисъл на този термин в английския език — не са приказки за феи и елфи, а за Приказната страна, тоест *Faerie*, кралството или държавата, където обитават феите. Освен елфи и феи в кралството *Faerie* има още много неща, и то не само джуджета, вещици, тролове, великани и дракони — то притежава морета, слънце, луна и небе; то

притежава земя с всичко в нея — дърво и птица, вода и камък, вино и хляб, както и самите нас, простосмъртните люде, когато сме омагьосани.

Историите, засягащи главно така наречените „*fairies*“, тоест съществата, които в съвременния английски език бихме могли да наречем „елфи“, са сравнително редки и по правило не твърде интересни. Повечето хубави „вълшебни приказки“ са за приключенията на хора в Опасното кралство или из сенчестите му покрайнини. Напълно естествено; защото ако елфите наистина съществуват независимо от нашите приказки за тях, тогава е истина и това, че те по принцип не се интересуват от нас, както и ние от тях. Съдбините ни са разделени и пътищата ни рядко се кръстосват. Дори по границите на Приказната страна ги срещаме само случайно^[5].

Следователно определението за вълшебна приказка — какво представлява тя или каква трябва да бъде — не зависи от никакво определение или историческо описание за елфи и феи, а от същината на *Faerie*, тоест на самото Опасно кралство и на ветровете, що веят над тази страна. Аз няма да се опитвам да определя какво представлява тя, нито пък да я опиша пряко. Това е невъзможно. Не можеш да хванеш Вълшебната страна в примка от думи; защото едно от нейните свойства е да бъде подвластна на възприемане, ала не и на описание. Тя има много съставки, но чрез анализа им едва ли може да се разкрие тайната на цялото. И все пак аз се надявам, че каквото имам да кажа по-нататък в отговор на други въпроси, ще ви позволи да споделите собствения ми несъвършен поглед към нея. Засега ще кажа само това: вълшебна е онази приказка, която докосва или използва страната *Faerie*, независимо от основната си цел — сатира, приключение, поука или фантазия. Самото понятие *Faerie* навярно може да се преведе най-точно като Магия^[6] — но това е магия със своеобразен дух и могъщество, пълен антипод на пошлите хитрини на усърдния, наукоподобен магьосник. Има само едно условие: ако в приказката присъства сатира, не бива да се допуска насмешка над самата магия. В рамките на приказката тя трябва да се приема напълно сериозно — без присмех и без обяснения. Великолепен образец за подобна сериозност е средновековната поема „Сър Гауейн и Зеления рицар“.

Но дори ако приложим само тези смътни и зле определени ограничения, става ясно, че мнозина, дори посветените в тази област,

са използвали термина „вълшебна приказка“ твърде небрежно. Стига само един поглед към днешните книги, претендиращи да са сборници с „вълшебни приказки“, за да се убедим, че приказките за феи, за техните семейства и домове, или дори за джуджета и таласъми, представляват незначителна част от тяхното съдържание. Както вече видяхме, това може да се очаква. Но в тези книги има и много приказки, които всъщност не използват Приказната страна, дори не се докосват до нея — приказки, които в действителност изобщо не е трябвало да се включват.

Ще дам един-два примера за чистката, която бих предприел. Това ще помогне за изясняване на дефиницията чрез отхвърляне на противното. Освен това, както ще видите, то ни води към следващия въпрос: какъв е произходът на вълшебните приказки?

Днес има огромен брой сборници с приказки. В Англия навярно нито един от тях не може да се мери по популярност, всеобхватност и цялостни достойнства с дванайсетте книги в дванайсет различни цвята, които дължим на Андрю Ланг и съпругата му. Първата от тях е издадена преди повече от петдесет години (1889) и продължава да се печата до днес. По-голямата част от съдържанието ѝ устоява на изпитанията — успешно или не чак толкова. Няма да анализирам това съдържание, макар че един анализ би бил интересен, но мимоходом ще отбележа, че от историите в „Синя книга на приказките“ нито една не е пряко свързана с „феите“ и само няколко споменават за тях. Повечето са взети от френски източници — избор донякъде правилен за онова време, а може би и за днешното (макар да не съм го харесвал нито като дете, нито като възрастен). Така или иначе, откакто през осемнайсети век е преведена на английски книгата му „*Contes de ma Mère l'Oye*“ заедно с популярните и до днес откъси от богатата съкровищница „*Cabinet des Fées*“, влиянието на Шарл Перо е толкова силно, че ако помолите някого да ви посочи типична „вълшебна приказка“, той най-вероятно ще спомене „Котаракът в чизми“, „Пепеляшка“ или „Червената шапчица“. Някои хора може най-напред да се сетят за приказките на братя Грим.

Но какво да кажем за появата на „Пътуване до Лилипутия“ в „Синя книга на приказките“? Аз бих казал така: това не е вълшебна приказка нито както я е написал авторът, нито както изглежда, „кондензирана“ от мис Мей Кендал. Не ѝ е мястото там. Боя се, че е

била включена просто защото лилипутите са дребни, дори миниатюрни — всъщност единственото, което ги прави забележителни. Но както в нашия свят, така и в Приказната страна дребните размери са само случайност. Пигмеите не са по-близки до феите, отколкото патагонците. Не отхвърлям онази история заради сатиричните ѝ цели — сатирата се среща в типични вълшебни приказки, било то епизодично или цялостно, а в народните приказки може да е съществувала там, където днес не я различаваме. Отхвърлям я, защото превозното средство на сатирата, макар да е гениално изобретение, спада към разказите за пътешествия. Тия разкази описват безброй чудеса, но това са чудеса, които могат да бъдат видени в нашия простосмъртен свят, в някоя област на нашето пространство и време; укрива ги единствено разстоянието. Разказите на Гъливер са също тъй неуместни в приказен сборник, както измислиците на барон Мюнхаузен; или, да речем, „Първите хора на Луната“ или „Машината на времето“. Всъщност елоите и морлоците биха имали повече право да претендират за място в сборника, отколкото лилипутите. Лилипутите са обикновени хора, гледани с подигравателен взор от наблюдател, извисен над техните покриви. Елоите и морлоците живеят далече, в тъй дълбока бездна на времето, че ги обгръща своеобразна магия; и макар да са наши потомци, нека не забравяме, че някога един древен английски мислител е проследил произхода на *ylfe*, тоест елфите, през Каин чак до Адам^[7]. Тази магия на разстоянието, особено ако е разстояние във времето, губи отчасти чара си само заради абсурдната и неправдоподобна машина на времето. Но в този пример виждаме една от главните причини границите на вълшебната приказка неизбежно да бъдат размити. Магията на Приказната страна не е самоцел, нейното достойнство се крие в действията ѝ — а сред тях е задоволяването на някои прастари човешки копнежи. Един от тези копнежи е желанието да надникнем в дълбините на времето и пространството. Друг (както ще видим) — да общуваме с живи същества, различни от нас. Така разказът може да ни опише задоволяването на тези копнежи със или без помощта на машина или магия, и в зависимост от това доколко успява, ще се приближава до качеството и вкуса на вълшебната приказка.

След разказите за пътешествия бих изключил — поне формално — всеки разказ, който използва механизмите на Съня, нормалния

човешки сън, за да обясни привидната поява на чудеса. Дори ако описаният сън представлява вълшебна приказка във всяко едно отношение, аз бих го осъдил най-малкото заради един тежък дефект — той ще прилича на красива картина в уродлива рамка. Вярно е, че Сънят има известна връзка с Приказната страна. В сънищата могат да бъдат освободени странни сили на разума. В някои от тях човек може за кратко време да притежава мощта на вълшебните създания — онази мощ, която поражда разказа и същевременно му помага да придобие живи форми и цветове пред очите ни. Реалният сън понякога може наистина да бъде вълшебна приказка, сътворена с едва ли не елфическа лекота и умение — докато го сънуваме. Но ако авторът наяве ви казва, че разказът му е само въображаем сън, то той целенасочено злоупотребява с първичния копнеж в сърцето на Приказната страна — осъзнаването на едно въображаемо чудо, независимо от създалия го разум. Често казват за елфите и феите (лично аз не знам дали е вярно или не), че те са майстори на илюзията, че мамят хората с помощта на „фантазията“, ала това е съвсем друг въпрос. Това си е тяхна работа. Така или иначе, тия измами се случват в приказките, където вълшебните създания вече не са илюзия; зад фантазията съществуват реални сили и образи, независими от умовете и целите на хората.

При всяко положение автентичната вълшебна приказка — за разлика от употребата на тази форма с по-несериозни или низменни цели — непременно трябва да бъде поднесена като „истинска“. За смисъла на определението „истинска“ в този контекст ще говоря след малко. Но тъй като вълшебната приказка има работа с „чудеса“, тя не може да търпи никакви рамки или механизми, намекващи, че цялата история, в която се случват тия чудеса, е измислица или илюзия. Разбира се, сама по себе си приказката може да бъде тъй увлекателна, че човек да пренебрегне рамката. Или да бъде успешна и забавна именно като сън. Такива са историите за Алиса на Луис Карол с техните рамки и преходи на типичния сън. Затова (и по други причини) те не са вълшебни приказки^[8].

Има и друг вид удивителни истории, които ще изключат от ранга „вълшебна приказка“, отново не защото не ги харесвам — а именно чистата „животинска басня“. Ще взема пример от творчеството на Ланг — „Маймунско сърце“, приказка на народа суахили, включена в

„Лилага книга на приказките“. В тази история зла акула подлъгва маймуната да я яхне и едва на половината път към своето царство съобщава, че султанът на онази страна е болен и за да оздравее се нуждае от маймунско сърце. Но маймуната надхитрява акулата, като я излъгва, че е оставила сърцето си у дома, закачено в торбичка на едно дърво.

Разбира се, животинската басня има връзка с вълшебните приказки. В истинските вълшебни приказки често се случва зверове, птици и други създания да говорят като хора. Една част (обикновено малка) от това чудо се дължи на едно от първичните „желания“, скрити в самото сърце на Вълшебната страна — желанието на хората да общуват с други живи същества. Но говорът на зверовете в животинската басня като отделен жанр няма почти нищо общо с това желание и често го загърбва напълно. Магията, позволяваща на човека да разбира истинските езици на птици, зверове и дървета, е много по-близо до истинските цели на Приказната страна. Но в разкази, където човешкото същество не присъства; или където животните са главни герои, а мъжете и жените, ако изобщо се появят, играят ролята на фигуранти; и най-вече където животинската форма е само маска върху човешко лице, хитроумна измислица на сатирика или проповедника — там имаме животинска басня, но не и вълшебна приказка, независимо дали става дума за „Лисугера Ренар“, „Разказът на свещеника“, „Братко Заек“ или просто „Трите прасенца“. Приказките на Беатрикс Потър са на самата граница на Вълшебната страна, но според мен предимно откъм външния край^[9]. Близостта им се дължи главно на силния морален елемент — имам предвид изначалната им морална същност, а не някакво алегорично *significatio*. Но „Зайчето Питър“, макар да съдържа забрана и макар в страната на феите също да има забрани (както навярно във всички нива и измерения на вселената), си остава животинска басня.

Очевидно „Маймунско сърце“ също не е нищо повече от животинска басня. Подозирам, че включването на тази история в „приказна книга“ се дължи не толкова на нейната развлекателност, колкото на маймунското сърце, което уж е оставено в торбичка. За Ланг като познавач на фолклора това е важно, макар че в случая тази любопитна идея се използва само като шега — всъщност в разказа маймунското сърце си е точно там, където трябва да бъде, в гърдите. И

все пак тази подробност очевидно представлява вторична употреба на една древна и много разпространена фолклорна идея, която се среща във вълшебните приказки^[10]: идеята, че животът или силата на човек или друго създание може да се съхранява нейде другаде или в друг предмет; или пък някоя телесна част (най-вече сърцето) може да бъде отстранена и укрита в торбичка, под камък или в яйце. Откъм единия край на писмената история на фолклора Джордж Макдоналд е използвал тази идея в своята приказка „Сърцето на великана“, която заимства този централен мотив (както и много други детайли) от добре известни народни предания. Откъм другия край (всъщност в една от най-старите писмени приказки) я срещаме в „Разказ за двамата братя“ от египетския папирус Д’Орсини. Там по-малкият брат казва на по-големия:

Аз ще омагьосам сърцето си и ще го сложа върху цветчето на кедър. Когато отсекат кедъра, сърцето ми ще падне на земята — тогава ела да го търсиш, дори ако търсенето ти отнеме седем години; а щом го намериш, сложи го в съд със студена вода и аз наистина ще оживея.
[11]

Но тази любопитна подробност и тези сравнения ни водят към втория въпрос: Какъв е произходът на „вълшебните приказки“? Разбира се, това трябва да означава: откъде идват вълшебните елементи? Да питаме за произхода на самите приказки (от която и да било разновидност) е все едно да питаме за произхода на езика или на разума.

[1] Говоря за времена още преди възникването на подчертан интерес към фолклора на други страни. Английските думи като *elf* дълго са били под влиянието на френския език (откъдето идват *faу*, *faerie* и *fairу*); но в по-късни времена, чрез използването им в преводите, *fairу* и *elf* са придобили голяма част от духа на германските, скандинавските и келтските приказки, както и много характеристики на *huldu-folk*, *daoine-sithe* и *tylwyth teg*. ↑

[2] За вероятността ирландското название Ну Breasail да е изиграло роля при наименоването на Бразилия виж в книгата на Нансен „In Northern Mists“. ↑

[3] Влиянието им не се ограничава само в пределите на Англия. Германското Elf Elfe най-вероятно идва от „Сън в лятна нощ“ в превод на Виланд (1764). ↑

[4] Освен в специфични случаи като сборниците с уелски и келтски предания. В тях разказите за „Прекрасния род“ или „народът Ши“ понякога биват обозначавани като „приказки за феи“, за разлика от „народните приказки“, описващи други чудеса. В този смисъл „приказките или легендите за феи“ най-често представляват кратки описания за поява на „феите“ или тяхна намеса в човешките дела. Но това деление се е появило при преводите. ↑

[5] И това е вярно дори ако те са само творения на човешкия ум — „вярно“ е, макар и само като своеобразно отражение на един от човешките начини да виждаме Истината. ↑

[6] Виж по-нататък, с. 322. ↑

[7] Беовулф, 111–112. ↑

[8] Самият корен (а не само употребата) на техните „чудеса“ е сатиричен, подигравка с глупостта; а „съновният“ елемент не е обикновен похват за увод и заключение, той е тясно свързан с действието и преходите. Нещата могат да разберат и оценят тези неща, ако не им се месим. Но за мнозина, както и за мен, „Алиса“ бива представяна като вълшебна приказка и докато трае това недоразумение, ще остане и неприязън към похватите с употреба на сънища. „Вятърът във върбите“ дори не намеква за сън. „Къртицата цяла сутрин се трудеше упорито за пролетното почистване на малката си къщичка.“ Така започва и този правилен тон се поддържа до края. Тъкмо затова е учудващо, че страстният поклонник на тази чудесна книга А. А. Милн добавя към своя драматизиран вариант причудлив пролог, в който едно дете разговаря по телефона с нарцис. Или може би не е чак толкова учудващо, защото един прозорлив почитател (което е различно от голям почитател) на книгата никога не би се опитал да я драматизира. Разбира се, в тази форма могат да бъдат представени само най-простите съставки, пантомимата и сатиричните елементи от рода на животинската басня. Пиесата е на ниско театрално ниво, сравнително забавна, особено за онези, които не са чели книгата; но

някои деца, които заведох да гледат „Жабока от Жабодом“, запомниха най-вече отвращението от пролога. За останалото предпочетоха спомените си от книгата. ↑

[9] Може би най-близо до вълшебната приказка е „Шивачът от Глостър“. „Мисис Тигиуинкъл“ би била също тъй близо, ако не беше намекът за обяснение чрез сън. Бих причислил към животинските басни и „Вятърът във върбите“. ↑

[10] Такива са например „Безсърдечният великан“ от „Норвежки народни приказки“ на Дейзънт, „Русалката“ от „Народни приказки на Западна Шотландия“ на Кембъл или малко по-отдалечената от тях „Кристална топка“ на братя Грим. ↑

[11] Бадж, Книга с египетски четива. ↑

ПРОИЗХОДЪТ

Всъщност въпросът „какъв е произходът на вълшебния елемент“ в крайна сметка ни праща към същия фундаментален проблем; но във вълшебните приказки има множество елементи (като например въпросното скрито сърце или пък лебедови одежди, вълшебни пръстени, необясними забрани, зли мащехи и дори самите феи и елфи), които могат да бъдат изследвани, без да се засяга този основен въпрос. Подобни изследвания обаче са чисто научни (поне като намерение); те са територия на фолклористите или антрополозите — тоест на хора, използващи приказките не за каквото са предназначени, а като залежи, откъдето да черпят доказателства или сведения по интересуващите ги теми. Сам по себе си методът е напълно приемлив — но пренебрегването или незнанието за същината на приказката (като нещо разказвано от край до край) често води тия изследователи към странни изводи. Особено важни за учените от този тип изглеждат повтарящите се прилики (както в случая със сърцето). Дотолкова важни, че фолклористите често се лутат настрани от собствения си път или почват да говорят чрез заблуждаваща „стенография“ — особено заблуждаваща, ако прескочи от техните монографии към книгите по литературознание. Те са склонни да казват, че щом две истории са изградени около един и същ фолклорен мотив или комбинация от подобни мотиви, значи това е „една и съща история“. Научаваме, че „Беовулф“ е само вариант на „*Dat Erdmanneken*“; че „Черният бик от Нороуей“ всъщност е „Красавицата и Звяра“, или преразказ на „Ерос и Психея“; че норвежката „Дева господарка“ (или келтската „Битка на птиците“^[1] с нейните многобройни разновидности и варианти) е „същата история както гръцкият мит за Язон и Медея“.

Подобни твърдения могат и да съдържат (в недопустимо опростен вид) частица истина; но те не са верни в приказния смисъл, не са верни в живописата и литературата. Истински важни са именно колоритът, атмосферата, неповторимите отделни подробности на историята и най-вече нейният общ смисъл, запълващ с живот

непокътнатия скелет на сюжета. „Крал Лир“ на Шекспир не е същото като историята на Лайамон в „Брут“. Или да вземем например екстремния случай с „Червената шапчица“ — не е особено интересно, че безбройните преразказани варианти на тази история, в които дървари спасяват момиченцето, произхождат пряко от приказката на Перо, където вълкът изяжда Червената шапчица. Истински важно е, че по-късният вариант има щастлив край (поне донякъде, ако не ни е много жал за бабата), а вариантът на Перо — не. И това е много дълбока разлика, към която ще се върна тепърва.

Разбира се, не отричам колко омайно е желанието да разплетеш гъстия клонак на Дървото на приказките — аз самият съм в негова власт. То е тясно свързано с филологическите изследвания на заплетената къделя на езика, от които познавам някои малки частици. Но дори от езикова гледна точка ми се струва, че основните качества и приложения на един жив език са далеч по-важни за схващане и далеч по-трудни за доказване, отколкото хронологичната му история. Така е и с вълшебните приказки — чувствам, че е далеч по-интересно и в известен смисъл по-трудно да разберем какво представляват те, в какво са се превърнали за нас и какви стойности са сътворили в тях дългите алхимични процеси на времето. Бих казал като Дейзънт: „Трябва да се задоволим със супата, която ни е поднесена, а не да търсим костите на бивола, от които е сварена.“^[2] Колкото и да е странно обаче, под „супа“ Дейзънт разбира някакъв миш-маш от фалшива праистория, основана върху ранните хипотези на сравнителната филология, а „да търсим костите на бивола“ за него е настояването да видим методите и доказателствата, довели до тези теории. Под „супа“ аз имам предвид историята, както ни е поднесена от автора или разказвача, а под „кости“ — източниците или материалите, дори когато (по щастлива случайност) могат да бъдат разкрити напълно сигурно. Но, разбира се, не забранявам супата да бъде критикувана именно като супа.

Затова ще мина набързо през въпроса за произхода. Прекалено съм неук за по-задълбочено изследване; но за моята цел това е най-маловажният от трите въпроса и ще бъдат достатъчни само няколко забележки. Очевидно вълшебните приказки (в по-широк или по-тесен смисъл) са наистина много древни. Сродни елементи се срещат в най-ранните писмени източници; и ги намираме навсякъде, където има език. Следователно се изправяме пред вариант на проблема, с който се

сблъсква археологията или сравнителната филология — спорът между независима еволюция (или по-скоро творческа измислица) на подобни сюжети, наследство от общи предтечи и дифузия през различни епохи от един или повече центрове. Повечето спорове възникват заради опитите (на едната или двете страни) да се прибегне към пределно опростяване; не смятам за изключение и настоящия спор. Историята на вълшебните приказки вероятно е по-сложна от еволюционната история на човешкия род и поне толкова сложна, колкото историята на човешкия език. Без съмнение и трите явления — независима измислица, наследство и дифузия — са изиграли своята роля, за да сътворят сложната мрежа на повествованието. Да се разплетат омотаните нишки вече не е по силите никому, освен може би на елфите^[3]. От тези три фактора измислянето е най-важно и фундаментално, а оттам (което не ни учудва) и най-тайнствено. За твореца, тоест за съчинителя на историята, другите два елемента в крайна сметка непременно водят назад. Дифузията (заимстването в пространствени измерения), било то на предмет или на приказка, само прехвърля другаде въпроса за произхода. В центъра на предполагаемата дифузия има място, където някога е живял съчинител. Същото се отнася и до наследството (заимстване във времето) — по този начин рано или късно стигаме до предтечата съчинител. Ако пък вярваме, че по някое време се е случил независим изблик на подобни идеи, теми или изобретения, просто умножаваме предтечата съчинител, но това не ни помага да разберем по-добре неговия дар.

Днес филологията е детронирана от високия пост, който някога е заемала в това наше следствие. Възгледите на Макс Мюлер за митологията като „болест на езика“ могат да бъдат захвърлени без съжаление. Митологията не е никаква болест, макар че като всичко човешко може да се разболее. Все едно да твърдим, че мисленето е болест на разума. По-близо до истината би било, ако кажем, че езиците, особено съвременните европейски езици, са болест на митологията. И все пак няма как да пренебрегнем езика. Въплътеният разум, езикът и разказът са връстници в нашия свят. Човешкият ум, надарен със способностите за обобщаване и абстракция, вижда не само зелена трева, като по този начин я отделя от всичко останало (и открива, че е приятна за гледане), но също тъй вижда, че тя е колкото трева, толкова и зелена. Но колко могъщо, колко вдъхновяващо за

самата способност, която го е създала, е било изобретяването на прилагателното — дори в Приказната страна няма по-мощно заклинание. И това не ни изненадва — за подобен вид заклинания можем да кажем, че са само друг поглед към прилагателните, част от речта в граматиката на мита. Умът, който мисли за леко, тежко, сиво, жълто, неподвижно, бързо, същевременно си представя магия, която може да направи тежките неща леки и способни да летят, да превърне сивото олово в жълто злато и неподвижния камък в бърза вода. Ако може да стори едното, значи може и другото; неизбежно върши и двете. Когато можем да вземем зеленото от тревата, синьото от небето и червеното от кръвта, вече притежаваме могъществото на чародея; и тогава се ражда желанието да владеем това могъщество и в света извън нашето въображение. От това не следва, че ще използваме тази сила еднакво добре във всяко измерение. Можем да сложим мъртвешка зеленина върху човешко лице и да сътворим ужас; можем да запалим в небето невиждана и страховита синя луна; или пък да нагиздим гората със сребърни листа и овена със златно руно, да запалим горещ огън в утробата на студения змей. Но в подобна „фантазия“, както я наричаме, се създава нова форма; там започва Приказната страна, а човекът става вторичен творец.

Така едно от основните свойства на Приказната страна се оказва способността чрез усилие на волята мигновено да претворяваме виденията на фантазията. Не всички те са красиви или поне приемливи — във всеки случай не и фантазиите на греховния човек. А той е прехвърлил своя порок върху елфите, притежаващи тази способност (реално или само в приказките). Според мен този аспект на митологията — пресътворяване вместо изобразяване или символично тълкуване на красотите и ужасите на света — е незаслужено пренебрегнат. Дали защото се среща по-скоро в Приказната страна, отколкото на Олимп? Или защото се смята за присъщ на „низшата“, а не на „висшата“ митология? Много се спори за взаимоотношенията между народна приказка и мит, но дори и да нямаше спорове, този въпрос задължително трябва да бъде разгледан, поне накратко, при всяко проучване на произхода.

Някога е господствал възгледът, че всички тия неща произхождат от „природните митове“. Олимпийските богове са олицетворение на слънцето, зората, нощта и тъй нататък, а всички истории за тях са били

първоначално митове (по-точно би било да се каже алегии) за най-значимите стихийни промени и природни явления. После епосът, героичната легенда и сагата разполагат тия разкази в реални места и ги очовечават, като ги приписват на героични предтечи — вече хора, ала все пак по-могъщи от хората. И накрая тези легенди се смаяват до народни приказки, *Märchen*, вълшебни приказки — увлекателни истории за детската стая.

Това изглежда едва ли не като истина, преобърнатата с главата надолу. Колкото по-близо е така нареченият „природен мит“ или алегорията на всеобщите природни процеси до предполагаемия си архетип, толкова по-безинтересен става и, честно казано, постепенно престава да бъде мит, способен да хвърли каквато и да било светлина върху света. Да предположим за миг, както твърди теорията, че в действителност не съществува нищо подобно на „боговете“ от митологията — няма личности, а само астрономически или метеорологични явления. Тогава тези природни явления могат да получат персонална значимост и величие само посредством дар от самия човек — дар, наречен самоличност. Самоличността произхожда единствено от човешката личност. Боговете може да черпят цветовете и красотата си от природното великолепие, но именно човекът ги е придобил за тях, извлякъл ги е от слънцето, луната и облаците; самоличността си са получили пряко от него; сянката или проблясъка на божественост получават пак чрез него от невидимия свят на Свр̀хестественото. Няма принципна разлика между висшите и низшите митологии. Техните герои живеят — ако изобщо можем да се изразим така — един и същ живот, също както кралете и селяните в простосмъртния свят.

Нека вземем привидно очевидния пример за олимпийски природен мит — норвежкия бог Тор. Името му е Гръмотевица — на английски *Thunder*, а на норвежки *Thórr*; и не е трудно да изтъкуваме неговия чук Мьолнир като символ на мълнията. Но Тор (според наличните по-късни източници) притежава ярко изразен характер или самоличност, които нямат нищо общо с гръмотевицата и мълнията, макар че при добро желание можем да свържем някои негови черти с тия природни явления — например червената му брада, гръмкия глас и буйния му характер, безразборните изблици на унищожителна сила. И все пак би било безсмислено да питаме: Кое е дошло първо,

природните алегии за олицетворената гръмотевица в планините, разбиваща скали и дървета, или приказките за един избухлив и не много умен червенобрад фермер с неимоверна сила — личност, подобна във всяко едно отношение (освен по ръст) на своите основни почитатели, скандинавските фермери, наричани *boendr*! Може да се твърди, че Тор се е „смалил“ до подобен човешки образ, или напротив — че от образа е израснал бог. Но аз се съмнявам и в двете версии — те едва ли са верни сами по себе си или ако настояваме, че едната трябва да е предшествовала другата. По-разумно е да предположим, че фермерът изниква точно в момента, когато гръмотевицата придобива глас и лице; че в хълмовете е отеквал далечен гръм всеки път, когато разказвачът чувал рева на разярен фермер.

Разбира се, трябва да зачислим Тор сред висшата митологична аристокрация като един от господарите на света. Но историята, разказана за него в „*Thrymskvitha*“ (в Старата Еда), без съмнение представлява обикновена вълшебна приказка. За скандинавска поема тя е доста стара, но не чак толкова отдалечена във времето (вероятно датира от 900 г. или малко по-рано). Но няма основателна причина да предположим, че тази история е „непървична“, във всеки случай не и според характера ѝ — тоест защото е от сорта на не твърде достойните народни приказки. Ако можехме да се върнем назад във времето, навярно бихме открили как вълшебната приказка се променя в отделни подробности или отстъпва място на други приказки. Но докато има Тор, ще има и „вълшебна приказка“. А когато изчезне приказката, ще остане единствено гръмотевицата, преди да е чута за пръв път от човешко ухо.

Понякога в митологията прозира нещо наистина „по-висше“: Божественото, правото на власт (различно от нейното притежаване), необходимото преклонение; всъщност самата „религия“. Андрю Ланг казва — за което някои хора и днес го хвалят^[4], — че митологията и религията (в тесния смисъл на думата) са две различни неща, преплетени неразделно, макар че митологията сама по себе си е почти напълно лишена от религиозен смисъл^[5].

Но тия неща наистина са се сплели — или може би са се разделили много отдавна и оттогава бавно са пъплили пипнешком през лабиринта от грешки и неясноти, за да стигнат до ново сливане. Дори вълшебните приказки като цяло имат три лица: Мистично, обърнато

към Свръхестественото; Магическо, обърнато към Природата; и Огледало на презрението и жалостта, обърнато към Човека. Най-главното лице на Приказната страна е средното — Магическото. Но степената, в която се проявяват другите (ако изобщо се проявяват), е променлива и може да зависи от избора на отделния разказвач. Магическото, вълшебната приказка, може да се използва като *Mirour de l'Omme*, тоест Огледало на Човека, а може и да се превърне (макар и не толкова лесно) в преносител на Тайната. Поне това се опитва да постигне Джордж Макдоналд, когато успява да сътвори разкази за могъщество и красота като в „Златният ключ“ (наречен от самия него вълшебна приказка) и дори когато се проваля отчасти като в „Лилит“ (наречена от него романтична повест).

Нека се върнем за малко към „супата“, за която споменах по-горе. Говорейки за историята на приказките и по-конкретно на вълшебните приказки, можем да кажем, че Гърнето със супа, Казанът на повествованието, къкри открай време и в него непрестанно се добавят нови съставки — достойни или не чак дотам. По тази причина, ако позволите да взема първия попаднал ми пример, история, подобна на приказката „Гъсарката“ („*Die Gänsemagd*“ на братя Грим), разказвана през XIII век за майката на Карл Велики, Берта Големия крак, но всъщност това не доказва абсолютно нищо — нито че тази история (през XIII век) слиза откъм Олимп или Асгард чрез превърналия се вече в легенда древен крал, за да стане накрая обикновена приказка, *Hausmärchen*; нито обратното, че е вървяла нагоре. Сюжетът е широко разпространен, без каквато и да било връзка с майката на Карл Велики или друга историческа личност. От самия този факт в никакъв случай не можем да изведем твърдението, че историята не е свързана с майката на Карл Велики, макар че въз основа на подобни неясни данни често се правят именно такива догадки. Мнението, че приказката не се отнася до Берта Големия крак, трябва да се основава на нещо друго — на подробности от разказа, които според философията на критика са недопустими в „реалния живот“, тъй че той няма да повярва на тази история дори ако тя не се среща никъде другаде; или пък на убедителни исторически данни, че животът на Берта е бил съвсем различен, поради което той няма да повярва на приказката дори ако неговата философия допуска ситуацията да е напълно възможна в „реалния живот“. Предполагам, никой не би

опровергал един разказ как Кентърбърийският архиепископ се подхлъзнал на бананова кора само защото подобни истории се разправят за мнозина, най-вече за достопочтени застаряващи джентълмени. Може да възрази, ако открие как в тази история ангел (или дори фея) предупреждава архиепископа, че ще се подхлъзне, ако в петък си слага гети. Може да възрази също, ако срещне твърдение, че историята се е случила например между 1940 и 1945 година. Дотук по този въпрос. Доводът е очевиден и мнозина са го привеждали преди мен; дръзвам да го повтора (макар че леко се отклонявам от темата) само защото е непрестанно пренебрегван от онези, които се занимават с произхода на приказките.

А какво става с банановата кора? Работата ни с нея започва едва когато историците я изхвърлят. Изхвърлена, тя става далеч по-полезна. Историкът вероятно ще каже, че приказката за банановата кора „впоследствие е прикрепена към архиепископа“, също както твърди, че „приказката за Гъсарката впоследствие е прикрепена към Берта“. Подобна формулировка изглежда сравнително безобидна в онова, което наричаме „историческа наука“. Но дали наистина е добро описание за онова, което е ставало, става и до днес в историята на съчинителството? Не смятам. Мисля, че би било по-близо до истината да кажем, че архиепископът е бил прикрепен към банановата кора или че Берта се е превърнала в Гъсарката. Или още по-точно бих казал, че майката на Карл Велики и архиепископът са били хвърлени в Гърнето, тоест попаднали са в супата. Те са просто нови парченца, добавени към бульона. И това е голяма чест, защото много неща в тази супа са по-древни, по-могъщи, по-красиви, смешни или страшни от тях (разглеждани просто като исторически фигури).

Изглежда очевидно, че Артур, някогашна историческа (но навярно не твърде значима) фигура, също е бил хвърлен в Гърнето. Там се е варил дълго време заедно с редица по-древни образи и събития от митологията и Приказната страна, а дори и с други случайно попаднали исторически кокалчета (например отбраната на Алфред срещу датчаните), докато най-сетне изплува като крал на Приказната страна. Подобна е ситуацията с великия северен „артуриански“ двор на датските „щитови крале“, със Скилдингите от древните английски предания. Крал Хродгар и неговото семейство притежават редица черти от истинската история, много повече от

Артур; но дори и най-ранните (английски) разкази за тях са свързани с множество фигури и събития от вълшебната приказка; те също са минали през Гърнето. Но сега се позовавам на откъслечи от най-древните английски писмени разкази за Приказната страна (или нейните граници), при все че днес те са слабо известни в Англия, и правя това не с цел да обсъждам превръщането на момчето мечка в рицаря Беовулф или да обясня нахлуването на великана Грендел в тронната зала на Хродгар. Искам да изтъкна нещо друго в тези предания — удивително показателен пример за връзката на „приказния елемент“ с боговете, кралете и безименните хора, илюстриращ (според мен) възгледа, че този елемент не се издига или спада, а е там, в Казана на Историята, очаквайки както великите фигури от Мита и Историята, така и все още безименните Той или Тя да бъдат хвърлени в къкрещата яхния един по един или всички вкупом, без оглед на ранг или произход.

Големият враг на крал Хродгар е Фрода, крал на хадобардите. Но покрай Фреавару, дъщерята на Хродгар, чуваме отгласи от странна история, макар и не твърде необичайна в скандинавските героични легенди — за беда Ингелд, син на бащиния ѝ враг Фрода, се влюбил в нея и я взел за жена. И ето един много интересен и важен момент. Зад кулисите на древната кръвна вражда се извисява фигурата на онзи бог, когото скандинавците наричат Фрей (Владетеля) или Ингви-фрей, а англите — Инг, бог на плодородието и зърното в древната северна митология (и религия). Враждата между кралските родове е свързана със свещеното място за култа към тази религия. Ингелд и неговият баща носят имена, произтичащи пак от него. Самата Фреавару е наречена Защита на Владетеля, тоест на Фрей. Но едно от най-важните неща, разказани по-късно (на староисландски) за Фрей, е историята как той се влюбил отдалече в дъщерята на враговете на боговете — Гердр, дъщеря на великана Гюмир — и се оженил за нея. Доказва ли това, че Ингелд и Фреавару или тяхната любов са „само мит“? Не мисля. Историята често прилича на „мит“, защото в крайна сметка са създадени от един и същ материал. Ако Ингелд и Фреавару наистина никога не са съществували, или поне не са се обичали, то историята им идва от някой безименен мъж и някоя безименна жена, или по-точно те са влезли в тази история. Хвърлени са в Казана, където от векове къкрят на слаб огън безброй могъщи съставки, включително и Любов

от пръв поглед. Така е и с божеството. Ако никога не се бе случвало младеж да се влюби в случайно срещната девойка и да открие, че стара вражда стои между него и обичта му, то и бог Фрей нямаше да види Гердр, дъщерята на великана, от високия престол на Один. Но говорейки за Казана, не бива да забравяме Готвачите. В казана се варят много неща, но Готвачите не бъркат с черпака си напосоки. Изборът им е важен. В края на краищата боговете са богове и не е маловажно какви истории се разказват за тях. Затова се налага доброволно да признаем, че една любовна история е много по-вероятно да бъде разказана за някой принц от историята — и всъщност е по-вероятно наистина да се случи в исторически род, съхраняващ традициите на златния Фрей и Ванирите — отколкото сред последователите на Один Гот, Некроманта, храна за гарваните и Владетел на Погубените. Нищо чудно, че думата *spell* (заклинание) означава както разказана история, така и формула за власт над живите хора.

Но когато приключим с всичко, което проучването — събиране и сравнение на истории от много страни — може да ни даде; когато обясним много от често срещаните елементи, вградени във вълшебните приказки (например мащехи, омагьосани мечки и биволи, вещици човекоядки, забранени имена и тъй нататък) като остатъци от древни обичаи, действали някога във всекидневния живот, или от вярвания, приемани някога като истинска вяра, а не като „фантазии“ — пак остава един твърде често забравян момент: ефектът, предизвикван днес от тия древни съставки на приказките.

Първо, днес те наистина са много стари, а древността очарова сама по себе си. Красотата и ужасът на приказката „Хвойновият храст“ („*Von dem Machandelboom*“) с нейното изтънчено и трагично начало, с ужасната канибалска яхния, страховитите кости и пъстрата отмъстителна птица дух, излетяла от мъглата, която извира над храста, всичко това ме съпровожда още от детски години; и все пак основният привкус на тази приказка, съхранен в паметта ми, не е красотата или ужасът, а далечината и необятната бездна на времето, неизмерима дори с *two tusend Johr* (две хиляди години). Без яхнията и костите — които днес обикновено се спестяват на децата в смекчените варианти на братя Грим^[6] — това видение би се загубило до голяма степен. Аз не смятам, че съм бил наранен от ужаса в приказната обстановка, от колкото и мрачни вярвания или деяния на миналото да е дошла.

Подобни истории днес имат митичен или тотален (неподвластен на анализ) ефект — ефект напълно независим от данните на сравнителната фолклористика, която не е способна да го помрачи или обясни; те отварят врата към друго Време и ако минем през нея, макар и само за миг, ние заставаме извън нашето време, може би дори извън самото Време.

Ако се поспрем не само за да забележим, че тия древни елементи са съхранени, но и за да помислим как са се съхранили, струва ми се, ще стигнем до извода, че това е ставало най-често, ако не и винаги, именно заради този литературен ефект. Невъзможно е да сме го усетили първи ние или дори братя Грим. Вълшебните приказки в никакъв случай не са скална порода, от която само опитен геолог може да извлече вкаменелости. Не е трудно древните елементи да се изчовъркат, да се захвърлят и забравят или да бъдат заменени с други съставки — доказва го всяка история, срещана в няколко близки варианта. Вероятно съставките често са били запазвани (или вмъквани), защото устните разказвачи инстинктивно или съзнателно са усещали тяхната литературна „значимост“^[7]. Дори когато можем да проследим някоя забрана във вълшебната приказка до древно табу, практикувано някога, тя навярно е съхранена в по-късните варианти на повествованието заради огромната митологична значимост на забраната. Усещането за тази значимост може би наистина се е криело зад някои от табутата. Недей да го правиш — инак ще тръгнеш като просяк по белия свят и ще жалиш до края на дните си. И най-кротките „детски приказки“ знаят това. Дори зайчето Питър среща забрана да влиза в градината, изгубва си синята дрешка и се разболява. Заключената Врата е символ на вечното Изкушение.

[1] Кембъл, пак там. ↑

[2] Норвежки народни приказки. ↑

[3] С изключение на някои особено благоприятни случаи или отделни редки подробности. Наистина по-лесно е да се разплете отделна нишка — случка, име, мотив, — отколкото да се проследи историята на която и да било цялостна картина, съставена от множество нишки. Защото заедно с изображението в гоблена възниква и нов елемент — образът е нещо повече от сбора на своите елементи и не може да се обясни чрез тях. Точно тук се крие вродената слабост на

аналитичния (или „научния“) метод — той открива много за елементите на повествованието, но нищо или почти нищо за техния ефект върху отделно взетата история. ↑

[4] Например Кристофър Доусън в „Прогрес и религия“. ↑

[5] Това се потвърждава от по-внимателното и съпричастно проучване на „първобитните“ народи — тоест народи, които все още живеят в наследствено езичество и не са цивилизовани от наша гледна точка. Един бърз преглед открива само най-щурите им приказки; при по-задълбочено проучване излизат наяве техните космологични митове; но само търпението и вътрешното познание разкриват тяхната философия и религия — истинското преклонение, което далеч не е задължително да се отъждествява с боговете, присъстващи в него с променлив успех (често по избор на отделния индивид). ↑

[6] А не би трябвало да им го спестяваме — освен ако им спестим цялата приказка, докато укрепнат душевно. ↑

[7] Разбира се, тези подробности по правило попадат в приказките, дори и във времената, когато е имало подобни обичаи, само заради своята сюжетна стойност. Ако трябва да напиша история, в която бесят някого, и текстът се запази през следващите епохи — а това само по себе си би било знак, че историята притежава не само местни и временни, но и трайни достойнства, — някой изследовател би могъл да реши, че е писана по време, когато наистина са действали закони за смърт чрез обесване. Би могъл — разбира се, в онова далечно бъдеще изводът няма да бъде категоричен. За категоричност по въпроса изследователят би трябвало да знае със сигурност кога е имало бесилки и кога съм живял аз. Може да съм заимствал епизода от други времена и места, от други истории; може просто да съм го измислил. Но дори ако случайно предположението излезе вярно, сцената с обесването ще присъства в историята само защото: а) аз съм разбирал драматичната, трагичната или зловещата сила на тази случка в моя разказ, и б) онези, които са я пренесли през времето, са усещали тази сила достатъчно ясно, за да я запазят. Разстоянието във времето, усещането за старинност и странност биха могли по-късно да изострят трагизма или ужаса; но тия чувства трябва да присъстват от самото начало, за да има какво да изостри елфическото точило на древността. Следователно най-безсмисленият въпрос (поне за литературните критици) е да питаме например за Ифигения, дъщерята на Агамемнон:

Дали легендата за нейното жертвоприношение в Авлида идва от време, когато човешките жертвоприношения са били обичайна практика?

Казвам само „по правило“, защото е напълно възможно онова, което днес разглеждаме като „приказка“, някога да е имало друго предназначение — например хроника за даден факт или ритуал. Имам предвид „хроника“ в буквалния смисъл. Приказка, измислена, за да обясни един ритуал (някои изследователи смятат, че това се е случвало често), си остава преди всичко приказка. Тя се създава като такава и ще оцелее (дълго след самия ритуал) само заради художествената си стойност. В някои случаи подробностите, които днес ни впечатляват само със своята необикновеност, може да са били тъй всекидневни и делнични, че да са попаднали в разказа съвсем случайно — както днес казваме, че някой „повдига шапка“ или „хваща влак“. Но подобни случайни подробности няма да оцелеят дълго след промяната на всекидневието. Не и в епохата на устното разпространение. През епохата на писмеността (и бързата смяна на обичаите) приказката може да остане непроменена достатъчно дълго, за да получат дори случайните подробности ореол на странност и архаичност. Така е с по-голямата част от творчеството на Дикенс. Днес можем да разгърнем издание на негов роман, купено и прочетено за пръв път по времето, когато всекидневието напълно е съвпадало с описаното в историята, но днес тези всекидневни подробности са също тъй далечни от нас, както и епохата на кралица Елизабет. Но днешната ситуация е по-особена. Антрополозите и фолклористите не могат дори да си представят подобни условия. Но ако имат работа с предания отпреди писмената епоха, би трябвало да се замислят още по-сериозно, че в този случай става дума за елементи, чиято основна цел е изграждането на сюжета и които са оцелели тъкмо по тази причина. „Кралят жабок“ не е кредо или наръчник за тотемни закони — това е забавна приказка с ясна поука. ↑

ДЕЦАТА

Сега ще се насоча към децата и най-сетне ще премина към последния и най-важния от трите въпроса: какви са ценностите и функциите на вълшебните приказки днес, ако изобщо има такива? Обикновено се приема, че децата са естествената и най-подходяща аудитория за вълшебните приказки. Описвайки приказката, която според тях биха могли да четат и възрастните за свое забавление, литературните критици често си позволяват мъгляви обобщения като: „Това е книга за деца на възраст от шест до шейсет години.“ Но аз никога не съм виждал реклама на нов модел автомобил, която да започва така: „Тази играчка ще забавлява дечица на възраст от седемнайсет до седемдесет години“; макар че за мен подобна реклама би била далеч по-уместна от предишната. Има ли някаква съществена връзка между децата и вълшебните приказки? Има ли необходимост от коментари, ако възрастният ги чете сам за себе си? Тоест чете ги именно като приказки, а не ги проучва от любопитство. На възрастните се разрешава да събират и изучават всичко, дори стари театрални програми и книжни торбички.

Сред онези, които все още са съхранили достатъчно мъдрост, за да не смятат вълшебните приказки за нещо опасно, битува мнението, че съществува естествена връзка между детските умове и вълшебните приказки — връзка от същия ранг като тази между детските телца и млякото. Според мен това е грешка; в най-добрия случай — грешка от излишна сантименталност, следователно допускана най-често от онези, които по някаква лична причина (например бездетност) са склонни да смятат децата за някакви по-особени същества, едва ли не отделна раса, а не за нормални, макар и незрели членове на дадено семейство и на човешкия род в цялост.

Всъщност това свързване на децата с вълшебните приказки е случаен резултат от нашата интимна история. В съвременния литературен свят вълшебните приказки са отпратени в „детската стая“, също както разнебитените или овехтели мебели се отпращат в стаята

за игри — най-вече защото възрастните не ги искат и няма да имат нищо против, ако мебелите пострадат^[1]. Не изборът на децата решава това. Децата като отделна класа — каквато всъщност не са, ако не броим общата за тях липса на опит — нито харесват повече вълшебните приказки, нито ги разбират по-добре от възрастните; по същия начин те харесват много други неща. Те са млади, растат и обикновено имат добър апетит, затова по принцип поглъщат вълшебните приказки без затруднения. Но всъщност много малко деца и много малко възрастни имат особена склонност към тях; а когато я имат, тя не е всеобхватна, нито дори доминираща^[2]. Струва ми се също така, че тази склонност не би възникнала в най-ранно детство без изкуствени стимули; а ако е вродена, то с годините тя не отслабва, а се засилва.

Вярно е, че напоследък вълшебните приказки се пишат или „адаптират“ за деца. Но същото се отнася до музиката, поезията, романите, историческите или научните трудове. Това е опасен, макар и необходим процес. Всъщност от катастрофа го спасява единствено фактът, че изкуствата и науките като цяло не са отпратени в детската стая; просто в детската и класната стая се допускат само тия докосвания и погледи към света на възрастните, които „големите“ смятат за подходящи (често крайно погрешно). Всяка наука, всяко изкуство ще подстрада сериозно, ако се остави завинаги в детската стая. По същия начин една хубава маса, красива картина или полезен инструмент (например микроскоп) ще бъдат обезобразени и счупени, ако задълго ги оставим без надзор в класната стая. Прогонени по такъв начин и откъснати от изкуството на възрастните, вълшебните приказки в крайна сметка ще бъдат съсипани; всъщност те вече са съсипани чрез самото прогонване.

И тъй, по мое мнение е невъзможно да определим стойността на вълшебните приказки, ако разглеждаме само децата. По самата си същност сборниците с приказки наподобяват килери и тавани, превърнати в стаи за игри само благодарение на местни и временни обичаи. Тяхното съдържание е разхвърляно и често разнебитено — хаотична смес от всевъзможни дати, цели и вкусове; но понякога сред тях може да срещнем находки с непреходна стойност, добре съхранени старинни произведения на изкуството, които единствено глупостта би изхвърлила при вехториите.

Приказните книги на Андрю Ланг навярно не са килери. По-скоро напомнят сергии на битпазар. Някой с четка за прах и точно око за ценни предмети е обиколил таваните и килерите. До голяма степен сборниците му са страничен продукт на неговите „възрастни“ изследвания в областта на фолклора и митологията; те обаче са създадени и представени като детски книги^[3]. Някои от причините, които посочва Ланг, си струва да бъдат разгледани.

Във въведението към първата книга от поредицата се говори за „деца, на които и за които разказваме тези приказки“. „Те представляват — пише Ланг — младостта на човека, верен на своята ранна любов, и носят съхраненото острие на вярата, все тъй новата жажда за чудеса.“ „Вярно ли е?“ — ето най-главния въпрос, който задават децата“ — пише още той.

Подозирам, че в случая вяра и жажда за чудеса се разглеждат като идентични или поне тясно свързани явления. Те са коренно различни, макар че първоначално съзряващият човешки ум не разделя жаждата за чудеса от всички останали апетити. Очевидно Ланг използва думата вяра в общоприетия смисъл — вяра, че нещо съществува или може да се случи в реалния (първичния) свят. Ако е тъй, тогава се боя, че като свалим от тях излишната сантименталност, думите на Ланг просто означават, че разказвачът на чудесни истории пред децата трябва или може (както впрочем и прави) да залага на тяхната лековерност, на липсата на опит, поради която за децата е по-трудно да различат факта от измислицата в конкретните случаи, макар че тази разлика сама по себе си е фундаментална както за нормалния човешки ум, така и за вълшебните приказки.

Разбира се, децата са способни на литературна вяра, когато разказвачът умее да я породи чрез своето майсторство. Подобно състояние на духа се нарича „съзнателно отхвърляне на недоверието“. Но това не ми се струва добра дефиниция за ставащото. В действителност разказвачът се оказва успешен „вторичен творец“. Той създава Вторичен свят, където умът ни може да влезе. Вътре разказаното от него е „вярно“ — то съвпада със законите на този свят. Следователно ние вярваме, докато в известен смисъл сме вътре. Възникне ли недоверие, очарованието тутакси чезне; магията, или по-скоро изкуството, се проваля. Тогава отново сме вън, в Първичния свят, и гледаме отвън рухналия Вторичен свят. Ако любезността или

обстоятелствата ни принудят да останем, тогава трябва да отложим (или потиснем) недоверието, иначе слушането и гледането биха станали непоносими. Но това отлагане на недоверието е само заместител на истинската вяра — уловка, която използваме, когато снизходително се включваме в детските игри и измислици или когато се мъчим (повече или по-малко охотно) да открием някакви достойнства в едно произведение на изкуството, което смятаме за провалено.

Страстният почитател на крикета изпада в омагьосано състояние — Вторична вяра. Когато гледам същата игра, аз съм на по-ниско ниво. Мога да постигна (успешно или не чак толкова) съзнателно отстраняване на недоверието, когато съм задържан там и ме подкрепя някакъв друг мотив, прогонващ скуката — например диво, хералдично предпочитание към тъмносиньото вместо светлосиньото. Така въпросното отстраняване на недоверието може да бъде понякога само душевна умора, неадекватно или сантиментално състояние на духа, и по този начин да клони към „възрастното“. Струва ми се, че често състоянието на възрастните пред вълшебните приказки е точно такова. Те биват задържани и подкрепяни от сантиментите (детски спомени или идеи какво би трябвало да представлява детството); мислят си, че приказката трябва да им хареса. Но ако наистина я харесват заради самата нея, не би се наложило да отстраняват недоверието; биха повярвали — в описания по-горе смисъл.

Ако Ланг е имал предвид нещо подобно, в думите му може да се съдържа известна доза истина. Може да се твърди, че при децата магията действа по-лесно. Възможно, макар че не съм сигурен. Според мен това впечатление често не е нищо друго освен заблуда на възрастните пред детското смирение, пред липсата на критически опит и речников запас, както и пред детската всеядност (напълно уместна за бързия им растеж). Децата харесват или се опитват да харесат каквото им бъде дадено; ако не го харесват, не са способни да изразят или обосноват своите възражения (и затова са принудени да ги крият; те безразборно харесват огромен брой най-различни неща, без да си правят труда да анализират измеренията на своята вяра. Във всеки случай съмнявам се, че това магическо питие — очарованието на пълноценната вълшебна приказка — е от ония, които се „изхабяват“ с времето и губят сила след многократно отливане.

„Вярно ли е?“ — ето най-главния въпрос, който задават децата" — пише Ланг. Знам, те задават този въпрос; и не бива да отговаряме прибързано или небрежно^[4]. Но този въпрос едва ли е доказателство за тяхната „неизчерпаема вяра“ или дори за желанието да я притежават. Най-често той произтича от желанието на детето да разбере с какъв вид литература си има работа. Детското познание за света често е тъй оскъдно, че децата не могат да разпознаят веднага и без чужда помощ фантастичното, странното (тоест редките и невероятни факти), безсмисленото и просто „възрастното“ (тоест обикновените неща от света на родителите им, които тепърва ще трябва да опознаят). Но те разпознават различните категории и понякога ги харесват. Разбира се, границите между тях често са променливи или размити; но това се отнася не само до децата. Всички ние познаваме разликите между категориите, но невинаги сме уверени към коя точно да отнесем каквото сме чули. Детето може да повярва на твърдението, че в съседното графство живеят зли великани; мнозина възрастни могат да повярват на нещо подобно, когато става дума за друга държава; а стане ли дума за друга планета, малцина възрастни са способни да си представят нейното население другояче освен като свирепи чудовища.

Аз бях едно от децата, към които се обръща Андрю Ланг — роден съм приблизително по едно и също време със „Зелена книга на приказките“, — децата, за които според него вълшебните приказки са еквивалент на романа за възрастни и за които казва: „Техният вкус си остава същият като вкуса на голите им прадеди преди хилядолетия; и те сякаш харесват повече приказките, отколкото историята, поезията, географията или аритметиката.“^[5] Но наистина ли знаем за тези „голи прадеди“ нещо повече от това, че определено не са ходили голи? Колкото и древни елементи да съдържат, нашите вълшебни приказки в никакъв случай не са като техните. Но ако приемем за даденост, че имаме вълшебни приказки, защото и те са имали, то вероятно имаме история, география, поезия и аритметика, защото те са харесвали и тия неща, доколкото са им били достъпни и доколкото са успявали по онова време да разграничат многобройните клонове на цялостния си интерес към всичко.

Колкото до днешните деца, определението на Ланг не съвпада нито със собствените ми спомени, нито с опита ми от общуването с деца. Ланг може да се е заблудил от децата около себе си, но ако не е

така, тогава трябва да признаем, че децата рязко се различават помежду си дори в тесните рамки на Великобритания и подобно обобщение, което ги разглежда като отделна класа (пренебрегвайки индивидуалните им способности, влиянието на страната, в която живеят, и на възпитанието), би било чиста самозаблуда. Аз не изпитвах никакво особено детско „желание да повярвам“. Искях да знам. Вярата зависеше от начина, по който възрастните или авторите ми представяха повествованието, или от тона и качеството на разказа. Но не си спомням някога наслаждението от приказката да е зависило от вярата, че подобни неща могат да станат или са ставали в „реалния живот“. Очевидно вълшебните приказки се интересуват преди всичко не от „вероятното“, а от „желателното“. Ако събуждат желание и го задоволяват, макар при това често да го изострят непоносимо, значи са успели. Не е необходимо тук да навлизам в подробности, защото се надявам по-късно да кажа нещо за това желание, комбинирано от много съставки — някои универсални, други присъщи за съвременния човек (включително съвременните деца) или дори само за определен тип хора. Не съм изпитвал желание да преживея сънища или приключения като Алиса, а разказите за тях само ме забавляваха. Много рядко съм искал да търся заровени съкровища или да се бия с пирати и „Островът на съкровищата“ ме оставяше равнодушен. Друго нещо бяха червенокожите индианци — в тези истории имаше лъкове и стрели (и до днес ме мъчи неосъществената мечта да стрелям добре с лък), странни езици, откъслечни картини от един архаичен начин на живот и най-вече гори. Но страната на Мерлин и Артур ме увличаше още повече, а най-хубав беше безименният Север на Сигурд Вьолсунг и владетелят на всички дракони. Тия земи бяха неимоверно желани. Не съм си и помислял, че драконът е от един порядък с коня. И то не само защото виждах коне всеки ден, а нито веднъж не бях зърнал диря от змей^[6]. Върху дракона сякаш виждах ясно изписано фабрично клеймо: родом от Приказната страна. В който и свят да пребиваваше, това бе Друг свят. Фантазията, сътворяването или съзирането на Други светове — това бе същината на копнежа за Приказната страна. Аз желяех дракони от дъното на душата си. Разбира се, като пленник на крехкото детско тяло не исках те да са нейде наблизо, да нахлуват в моя сравнително безопасен свят, където можех например да чета приказки на спокойствие, свободен от страха^[7]. Но светът, в който имаше макар

и въображаем Фафнир, беше по-богат и по-красив независимо от заплахите. Живеещият в спокойните и плодородни равнини може да чува за бурните хълмове и неизбродните морета и да копнее за тях в сърцето си. Защото сърцето е крепко дори ако плътта е слаба.

Все пак, макар днес да виждам колко важен е бил лично за мен приказният елемент в ранните четива, мога само да кажа, че влечението към вълшебните приказки не доминираше сред детските ми пристрастия. Истинският ми вкус към тях дойде след като излязох от „детската стая“ и след онези кратки, но привидно безкрайни години между времето, когато се научих да чета, и тръгването на училище. През онова (едва не написах „щастливо“ или златно, но всъщност бе печално и тревожно) време аз харесвах и дори предпочитах много други неща като историята, астрономията, ботаниката, граматиката и етимологията. Принципно нямах нищо общо с онези обобщени „деца“ на Ланг, освен някои случайни съвпадения. Например бях нечувствителен към поезията и я прескачах, ако я срещах в приказките. Открих я много по-късно чрез латинския и гръцкия, най-вече защото ме караха да се опитвам да превеждам английския стих в класически стих. Истинското ми влечение към вълшебните приказки се събуди чрез филологията на прага на зрелостта, войната окончателно го изпълни с живот.

Може би казах повече от достатъчно по въпроса. Поне ще е ясно, че според мен вълшебните приказки не трябва специално да се свързват с децата. Връзка има: естествена, защото децата са хора, а харесването на приказките е нормално човешко чувство (макар и не непременно всеобщо); случайна, защото приказките са значителна част от литературните вехтории, които днешна Европа забута по килерите и таваните; и неестествена, породена от погрешни представи и заблуди относно децата, които сякаш се засилват със спадането на раждаемостта.

Вярно е, че епохата на „детската сантименталност“ роди някои чудесни книги (най-чаровни обаче за възрастните) от жанра на вълшебната приказка или близки до него; но създаде и страховит гъсталак от истории, написани или адаптирани според тогавашните представи за детските умове и потребности. Старите приказки се смекчават или парфюмират, вместо да бъдат отложени за по-късна възраст; имитациите често са смехотворни — пигуигънщина, останала

дори без интригата; или пък възприемат покровителствен тон и (което е най-убийствено) тихичко се подхилват, хвърляйки съучастнически погледи към другите възрастни. Няма да обвиня Андрю Ланг в подхилване, но той със сигурност се е усмихвал под мустак и без съмнение честичко е поглеждал към другите умни хора над главите на своята детска публика — което силно е навредило на „Хрониките на Пантуфлия“.

Дейзънт отговаря решително и справедливо на лицемерите, критикуващи неговите преводи на скандинавски народни приказки. Но той допуска потресаваща глупост, като изрично забранява на децата да четат последните две приказки от сборника. Изглежда почти невероятно, че човек може да изучава вълшебните приказки и при това да остане тъй наивен. Но не биха били необходими нито критики, нито възражения или забрани, ако децата не бяха смятани — съвсем неоснователно — за непременно читатели на тази книга.

Не отричам, че има истина в думите на Андрю Ланг (колкото и сантиментално да звучат): „Който иска да влезе в Приказното кралство, трябва да има сърце на дете.“ Защото такова сърце е необходимо за всички доблестни приключения в кралства както по-висши, така и по-незначителни от Приказното. Но смириенето и невинността — изразът „сърце на дете“ трябва да има предвид именно тях в подобен контекст — не са непременно свързани с безкритичното удивление или пък с безкритичната боязливост. Честъртън казва, че децата, в чиято компания гледал „Синята птица“ на Метерлинк, останали недоволни, „защото историята не свърши със Страшния съд, а героят и героинята не разбраха, че Кучето е било вярно, а Котката — предателка“. „Защото децата — казва той — са невинни и обичат справедливостта; а повечето от нас са греховни и естествено предпочитат милосърдието.“

В това отношение Ланг съвсем се обърква. Той полага големи усилия да оправдае убийството на Жълтото джудже от принц Рикардо в една от приказките. „Мразя жестокостта — казва той, — ... но това е честен двубой с меч в ръка и джуджето — мир на праха му! — загива в бойни доспехи.“ Не става ясно обаче с какво „честният двубой“ е по-малко жесток от „справедливия съд“; или защо намушкването на джудже с меч е по-справедливо от екзекуцията на зли крале или мащехи — нещо, което Ланг избягва; той сам се хвали, че праща

злодеите в пенсия с добра издръжка. Това е милосърдие без ограниченията на справедливостта. Вярно, обръщението е насочено не към децата, а към родителите и възпитателите, на които Ланг препоръчва собствените си „Принц Пригио“ и „Принц Рикардо“ като подходящи за техните цели^[8]. Именно родителите и възпитателите са класифицирали вълшебните приказки като „детска литература“. И това е само един малък пример за произтеклата оттам фалшификация на ценностите.

Ако използваме думата дете в положителен смисъл (тя си има и общопризнато отрицателно тълкуване), не бива да позволяваме това да ни тласне към сантименталната реакция да използваме възрастен или пораснал само в отрицателен смисъл (тя си има и общопризнато положително тълкуване). Процесът на израстване не е задължително свързан с покварата, макар че нерядко се случва точно така. За децата е естествено да пораснат, а не да се превърнат в Питър Пан. Не да изгубят невинността и удивлението пред света, а да продължат по предназначения път — онзи път, по който е също тъй хубаво да вървиш с надежда, както и да достигнеш целта, макар че без надежда едва ли ще я достигнем. Но един от уроците на вълшебните приказки (ако изобщо можем да говорим за уроци от нещо, което няма целта да поучава) е този, че опасностите, скръбта и смъртната сянка могат да вдъхнат на недодяланата, безчувствена егоистична младост непознато дотогава благородство, а понякога дори и мъдрост.

Нека не делим човешкия род на елои и морлоци: красиви дечица — „елфи“, както идиотски са ги наричали през XVIII век — с техните (грижливо подкастрирани) вълшебни приказки, и мрачни морлоци, натоварени с грижата за машините. Ако вълшебната приказка изобщо си заслужава четенето, значи заслужава да бъде писана за възрастните и четена от тях. Разбира се, те ще вложат в нея и извлекат от нея много повече, отколкото децата. Тогава, като клон от едно автентично изкуство, и децата могат да се надяват да получат вълшебни приказки, подходящи за четене от тях и същевременно сътворени точно по тяхна мярка. Макар че навярно е по-добре да четат книги и особено вълшебни приказки малко над нивото им, отколкото под него. Техните книги, също като дрешките, трябва да бъдат мъничко по-големи в предвиждане на растежа и дори да го насърчават.

Много добре. Ако възрастните ще четат вълшебни приказки като нормален литературен жанр — без да си играят на деца, без да се преструват, че подбират четиво за децата си и без да бъдат момчета, които никога няма да пораснат, — то какви са ценностите и функциите на този жанр? Това, струва ми се, е последният и най-важен въпрос. Вече намекнах за някои от моите отговори. Най-напред: ако са умело написани, първичната стойност на вълшебните приказки е просто онази стойност, която споделят с всички други литературни творби. Но вълшебните приказки често предлагат в необичайно количество и по необичайни начини такива ценности като Фантазия, Изцеление, Бягство, Утеха — все неща по-потребни за възрастните, отколкото за децата. Днес повсеместно се смята, че повечето от тия неща са вредни за когото и да било. Ще ги разгледам накратко, започвайки с Фантазията.

[1] В случая с приказките и другия детски фолклор действа още един фактор. По-богатите семейства са наемали жени да гледат децата им и приказките са идвали от тези бавачки, имащи понякога връзка със селски и традиционни предания, забравени от „по-образованите“. Този източник е пресъхнал отдавна, поне в Англия; но някога е играл съществена роля. Това обаче също не е доказателство, че децата са най-подходящи слушатели за това изчезващо „народно творчество“. Със същия (или дори по-голям) успех биха могли да поръчат на бавачките да изберат картините и мебелировката. ↑

[2] Доколкото знам, децата с ранна склонност към писане не проявяват особен стремеж да пишат вълшебни приказки, освен ако друга литература почти не им е представяна; а когато се опитват, претърпяват провал. Тази литературна форма съвсем не е лесна. Ако все пак децата имат някаква подчертана привързаност, тя е към животинската басня, която възрастните често смесват с вълшебната приказка. Най-добрите приказки от деца, които съм виждал, са или „реалистични“ (по замисъл), или имат за герои животни и птици, които всъщност представляват хора в животински облик, както става в басните. Навярно тази форма се възприема тъй често, защото допуска голяма доза реализъм — описание на домашни дейности и разговори, които децата познават. Самата форма обаче почти винаги се оказва подсказана или наложена от възрастните. Колкото и да е странно, днес

тази форма преобладава в литературата (добра или лоша), предлагана на децата — може би възрастните си мислят, че тя добре се съчетава с полунаучните книжки по естествознание за разни животни и птици, смятани също за най-подходящо детско четиво. Тази тенденция се подсилва още повече от мечетата и зайчетата, които в днешно време почти напълно са изместили куклите с човешки форми от игрите дори на момиченцата. Децата съчиняват саги за своите кукли — нередко дълги и сложни. Ако куклите им са мечки, мечки ще има и в сагите — но ще говорят като хора. ↑

[3] От Ланг и неговите помощници. Това не се отнася до по-голямата част от съдържанието в неговата оригинална (или най-стара запазена) форма. ↑

[4] Много по-често децата ме питат: „Той добър ли е? Или зъл?“ Тоест много повече ги вълнува да си изяснят къде са Доброто и Злото. Защото този въпрос е еднакво важен и в Историята, и в Приказната страна. ↑

[5] Предговор към „Виолетова книга на приказките“. ↑

[6] Запознах се със зоологията и палеонтологията („за деца“) почти в тъй ранна възраст, както и с приказките. Виждах картинки на живи зверове и на истински (така ми казваха) праисторически животни. Най-много харесвах „праисторическите“ — те поне бяха живели отдавна, а хипотезата (основана на твърде оскъдни данни) не може да не съдържа отблясъци на фантазия. Но не обичах да ми разправят, че тия създания са били „дракони“. И до днес усещам детското си раздражение пред подобни твърдения на „мъдри“ роднини или на подарените от тях книжки: „снежинките са накити на феите“ или „са по-красиви от накитите на феите“; „чудесата на океанските дълбини са по-удивителни от страната на феите“. Децата очакват разликата, която усещат, но не могат да анализират, да им бъде обяснена от възрастните или поне да бъде призната, а не игнорирана или отричана. Аз трепетно усещах красотата на „реалните неща“, но ми се струваше нечестно да ги смесвам с очарованието на „другите неща“. Бях нетърпелив да опозная природата, дори по-нетърпелив, отколкото да чета приказки, но не исках да бъда подмамван в науката и извън Приказната страна от хора, които сякаш смятаха, че по силата на някакъв първороден грях трябва да предпочитам приказките, а по повеля на някаква нова религия трябва да бъда посветен в любов към

науката. Природата несъмнено е изучаване на живота или изучаване на вечността (за онези, които са надарени с такава склонност); но една част от човека не е „природа“ и следователно не е длъжна да я изучава, дори напротив — чувства се напълно незадоволена от нея. ↑

[7] Разбира се, именно това имат най-често предвид децата, когато питат: „Вярно ли е?“ Всъщност искат да кажат: „Харесва ми, но има ли го и днес? Мога ли да спя спокойно в леглото?“ Напълно би ги задоволил отговорът: „Със сигурност в днешна Англия няма дракони.“

↑

[8] Предговор към „Лилава книга на приказките“. ↑

ФАНТАЗИЯТА

Човешкият разум е способен да създава мисловни образи на несъществуващи неща. Способността за създаване на такива образи съвсем естествено се нарича (или се е наричала) Въображение. Но напоследък в специализираната терминология под Въображение често се разбира нещо по-висше от простото сътворяване на образи, приписвано на дейността на Измислицата (*Fancy*) — съкратена и презрителна форма на по-древната дума Фантазия (*Fantasy*); така се прави опит за ограничаване, аз бих казал дори отклоняване, на Въображението до „способност да се дава на идеални творения вътрешната логичност на реалността“.

Колкото и смехотворно да е един невежа като мен да има мнение по този ключов въпрос, дръзвам да смятам словесната разлика за филологически неуместна, а анализа за неточен. Способността за създаване на мисловни образи е едно, единият аспект, така да се каже; и е съвсем правилно да я наричаме Въображение. Възприемането на образа, схващането на неговите значения и контролът над него, необходими за успешното изразяване, могат да се различават по яркост и сила; това обаче е разлика по степен на Въображението, а не преминаване в друга категория. Постигането на онази изразителност, която дава (или изглежда, че дава) „вътрешната логичност на реалността“^[1], е нещо съвсем различно, съвсем друг аспект и се нуждае от друго име: това е Изкуството, оперативна връзка между Въображението и крайния резултат, Вторичното творение. За целта на настоящия спор ми трябва дума, обхващаща както Вторично-творящото Изкуство само по себе си, така и необичайното и удивителното в Изразяването, произтичащо от Образа — качество задължително за вълшебната приказка. Затова ще си позволя да узурпирам властта на Хъмпти-Дъмпти и да използвам Фантазията за тази цел — в смисъл, който към по-старото и по-висше значение на тази дума като еквивалент на Въображението прибавя производните понятия „нереалност“ (тоест коренно различие от Първичния свят),

свобода от господството на наблюдавания „факт“, с други думи, понятия за фантастичност. Аз не само осъзнавам, но и се радвам на етимологичната и семантичната връзка между фантазия и фантастично — образи на неща, които не само „не съществуват реално“, но и изобщо не се намират в нашия Първичен свят (или поне таква е общоприетото мнение). Но дори приемайки това, аз не одобрявам отрицателния тон. Фактът, че образите са на неща, които не се намират в Първичния свят (ако това е изобщо възможно), не е порок, а достойнство. Фантазията (в този смисъл) представлява според мен не по-низша, а по-висша форма на Изкуството, всъщност най-чистата негова форма, а поради това (когато бъде постигната) — и най-могъщата.

Разбира се, Фантазията има едно първоначално предимство — способността да задържа усещането за странност. Но това предимство бе обърнато против нея и допринесе за нейното компрометиране. Много хора не обичат да бъдат „задържани“. Не им харесва каквато и да било намеса в Първичния свят, или в познатите им ограничени отблясъци от него. Затова глупаво или дори озлобено смесват Фантазията със Съня, в който няма Изкуство^[2]; или пък с душевните заболявания, където липсва дори контрол — тоест с бълнуванията и халюцинациите.

Но грешката или злобата, породена от безпокойството и свързаната с него неприязън, не е единствената причина за това объркване. Фантазията има и един сериозен недостатък — трудно се постига. Фантазията, струва ми се, може да бъде не по-малко, а повече способна на вторично творчество; но във всеки случай на практика става ясно, че „вътрешната логичност на реалността“ се постига толкова по-трудно, колкото по-малко си приличат образите и подрежданията на първичния материал със съществуващия ред в Първичния свят. Този вид „реалност“ се създава по-лесно с „по-трезв“ материал. Така фантазията твърде често остава недоразвита; тя винаги се е използвала лекомислено или само отчасти сериозно, или пък просто за украса — тя си остава обикновено „хрумване“ или „каприз“. Всеки, който е наследил този фантастичен инструмент на човешкото слово, може да каже „зелено слънце“. Но това не е достатъчно — макар че то само по себе си навярно има повече мощ от множество

„лаконични описания“ или „образци на самия живот“, получаващи литературна възхвала.

За да се създаде Вторичен свят, в който зеленото слънце да бъде правдоподобно и да породи Вторична вяра, без съмнение се изисква труд и мисъл, със сигурност ще трябва и специално умение, нещо като елфическо вълшебство. Малцина се захващат с тъй трудни начинания. Но когато начинанието е предприето и донякъде осъществено, имаме рядко постижение на Изкуството — истинско повествователно изкуство, съчинителство в неговата първична и най-мощна форма.

В човешкото изкуство Фантазията е нещо, проявявано най-добре с думите, с истинската литература. В живописата например видимото представяне на фантастичния образ е твърде лесно от гледна точка на техниката; ръката е склонна да изпреварва ума и дори да го детронира^[3]. Това често води до нелепи или болезнени фантазмагии. Истинска беда е, че Драмата — изкуство, фундаментално различно от Литературата — тъй често се разглежда заедно с нея или като неин клон. Сред тези беди можем да посочим обезценяването на Фантазията. Защото поне отчасти това обезценяване се дължи на естественото желание на критиците да превъзнесят онези видове литература или „въображение“, които те предпочитат — по вродена склонност или заради полученото образование. А критиката в една страна, която е създала тъй велика Драма и притежава творбите на Уилям Шекспир, неминуемо клони към прекален драматизъм. Но Драмата по самата си същина е враждебна спрямо Фантазията. Дори най-простичката Фантазия рязко постига успех като Драма, ако Драмата е представена както трябва, тоест разиграна в образ и звук. Фантастичните образи не могат да се подправят. Хора, преоблечени като говорещи животни, могат да постигнат комичен ефект или добра имитация, но не постигат Фантазия. Това, струва ми се, е добре илюстрирано в провала на задънената улица, наречена пантомима. Колкото по-близка е тя до „драматизирана вълшебна приказка“, толкова по-лоша става. Поносима е само когато сюжетът и неговата Фантазия се свеждат до ролята на рудиментарна рамка за фарса и от никого не се изисква или очаква каквато и да било „вяра“ в която и да било част от изпълнението. Разбира се, това се дължи отчасти на факта, че създателите на Драмата работят или поне се опитват да работят с механизъм за възпроизвеждане на Фантазията или Магията.

Веднъж гледах така наречена „детска пантомима“ — историята на Котарака с чизми, където имаше дори превръщането на великана в мишка. Ако бе постигнала механичен успех, тя щеше или да ужаси зрителите, или просто да се окаже майсторски фокус. Но в действителност, макар да имаше доста изобретателни трикове с осветлението, недоверието не бе отстранено, а направо обесено, изкормено и разкъсано на четири части.

Когато чета „Макбет“, аз намирам вещиците за поносими — те имат повествователна функция и известен намек за мрачна значимост, макар че здравата са вулгаризирани, клетите. На сцената стават почти непоносими. Биха били съвсем непоносими, ако не ни крепеше споменът за тях такива, каквито сме ги видели при четенето. Казват ми, че бих бил на друго мнение, ако имах ум от онази епоха с нейните гонения и съдебни процеси срещу вещици. Но, с други думи, това означава: ако смятах вещиците за вероятни и дори напълно възможни в Първичния свят; тоест ако те престанат да бъдат Фантазия. Аргументът е несъстоятелен. Да бъде развенчана или опошлена — такава е най-вероятната съдба на Фантазията, когато се опита да я използва драматург, дори и от ранга на Шекспир. В действителност „Макбет“ е творба на драматург, който поне в този случай би трябвало да напише роман, ако притежаваше необходимите за това талант и търпение.

Мисля, че има и друга причина, още по-важна от неадекватните сценични ефекти: поради самата си същност Драмата вече е опитала да ни поднесе един вид фалшификат или поне заместител на Магията — представяне чрез образ и звук на въображаеми хора от въображаема история. Само по себе си това е опит за фалшифициране на магическия жезъл. Да се въведе, дори с механичен успех, в този псевдомагичен Вторичен свят още някаква магия е все едно да искаме поява на още един вътрешен, третичен свят. Това вече е прекалено. Може би не е невъзможно да се постигне. Никога не съм го виждал осъществено с успех. Но поне не може да се твърди, че представлява истинска Драма онази, в която ходещи и говорещи хора се оказват естествени инструменти на Изкуството и илюзията^[4].

Точно по тази причина — че в Драмата героите и дори сцените не са въображаеми, а пряко видими — Драмата, макар да употребява подобен материал (думи, стихове, сюжет), е коренно различна от

повествователното изкуство. Затова ако предпочитате Драмата пред Литературата (както явно е случаят с мнозина литературни критици) или оформяте литературните си теории най-вече под влияние на театралната критика или дори на самата Драма, рискувате да не разберете чистото съчинителство и да му наложите ограниченията на сценичните пиеси. Така например вместо вещите ще предпочетете характерите — дори най-скучните и най-долнопробните. В една пиеса може да се вмъкне много малко за дърветата като такива.

Съвсем другояче стоят нещата в Приказната драма — онези пиеси, които според многобройни свидетелства елфите разиграват пред хората. Тя може да възпроизвежда Фантазията с реализъм и непосредственост, невъобразими за каквито и да било човешки похвати. В резултат обичайният им ефект (върху човека) надхвърля Вторичната вяра. Ако присъствате на Приказна драма, вие самите се пренасяте не само духом, но и тялом във Вторичния свят (или поне така ви се струва). Преживяването може силно да наподобява Сън и (както изглежда) понякога се отъждествява (от хората) именно с него. Но в Приказната драма вие сте в сън, изтъкан от нечий друг разум, и разбирането на този тревожен факт може да ви убегне. Да преживееш пряко попадането във Вторичния свят — подобно магическо питие е прекалено силно и вие вярвате във видяното с Първична вяра, колкото и вълшебни да са събитията. Вие сте заблудени — а дали такива са намеренията на елфите (винаги или в даден момент), това вече е друг въпрос. Във всеки случай те самите не се заблуждават. За тях това е вид Изкуство, различно от Вълшебството или Магията в прекия смисъл на думата. Те не живеят в него, макар че навярно могат да си позволят да му отделят повече време, отколкото човешките творци. Първичният свят, Реалността е еднаква за елфи и хора, макар и различно оценявана и възприемана.

Необходимо ни е название за това елфическо умение, но всички използвани за целта думи са били замъглени и объркани с други неща. Магията е първото, което ни хрумва, и аз използвах тази дума по-горе (с. 287), макар че всъщност не трябваше. Магията трябва да си остане действие на Магьосника. Изкуството е човешки процес, пораждащ покрай другото (защото това не е неговата единствена или крайна цел) Вторична вяра. Изкуство от същия вид, само че по-умело и непринудено, могат да използват и елфите, или поне така твърдят

многобройни свидетелства; но поради липсата на по-малко спорно название аз ще нарека това по-мощно и типично елфическо умение с думата Очарование. Очарованието създава Вторичен свят, в който могат да влязат и творецът, и зрителят, постигайки пълна убедителност на сетивните усещания, докато са вътре; но в своята чиста форма то е артистично по цел и желание. Магията създава или претендира да създава промяна в Първичния свят. Няма значение от кого се твърди, че е практикувана, простосмъртен човек или вълшебно създание, тя си остава различна както от Очарованието, така и от Изкуството; тя не е изкуство, а техника; желае власт в този свят, господство над предметите и волята.

Фантазията се стреми към елфическото умение, към Очарованието, и когато постига успех, се приближава по-плътно до него, отколкото всяко друго човешко изкуство. В центъра на много човешки истории за елфите лежи открит или прикрит, чист или разреден копнежът за живо, осъществено изкуство на вторичното творчество, което (колкото и да му прилича по външни черти) вътрешно се различава изцяло от алчността за егоцентрична власт, която е белег на обикновения Магьосник. До голяма степен точно от този копнеж са създадени най-добрите (и все пак опасни) елфи; и от тях можем да научим какво е главното желание и упование на човешката Фантазия — дори ако (или тъкмо защото) елфите са само плод на самата Фантазия. Този творчески копнеж може само да бъде унищожен от имитациите — независимо дали става дума за невинните, но недодялани измислици на човека драматург, или за злонамерените измами на магьосниците. В нашия свят този човешки копнеж е неутолим и поради това безсмъртен. В чистия си вид той не се стреми нито към измама, нито към чародейство и подчинение; той не търси роби, а споделено обогатяване, партньорство в творчеството и радостта.

За мнозина Фантазията — това изкуство на вторичното творчество, което си играе странни шеги със света и всичко в него, комбинирайки съществителни и преразпределяйки прилагателни — изглеждаше нещо подозрително, та дори и незаконно. Някои я смятаха най-малкото за детинска глупост, уместна само за народи и хора, неизлезли от ранната младост. Колкото до законността, само ще цитирам кратък откъс от едно писмо, което изпратих някога на човек,

описващ митовете и вълшебните приказки като „лъжи“; макар че трябва да му отдадем дължимото — той беше достатъчно добронамерен и достатъчно объркан, за да нарече съчиняването на приказки „нашепване на лъжа през Сребро“.

*О, сър — му рекох аз, — макар и вън от Рая,
Човек не е погубен, ни променен до края.
Дори и покварен, на трона си остава
и пази царски дрипи от старата си слава:
Човек, Творец вторичен, кристално огледало,
в което се пречупва божественото Бяло
на багри многобройни с безкрайни съчетания,
що в умовете раждат действителни създания.
Дори ако напълним със елфи и гоблини
гори и пуцинаци, долчинки и рътлини,
със драконово семе света да сме засели
и Богове да пращаме из мрачните предели —
това е наше право. За него няма тлен,
Човек закона спазва, по който е роден.*

Фантазията е естествена човешка дейност. Тя в никакъв случай не премахва, дори не оскърбява Разума; тя не притъпява стремежа към научната истина, нито пък замъглява разбирането ѝ. Напротив. Колкото по-остър и бистър е разумът, толкова по-добра фантазия ще сътвори. Ако хората някога изпаднат до състояние, в което не искат да знаят или не могат да възприемат истината (фактите или обективните данни), то и Фантазията ще залинее, докато човечеството не се изцели. Сполетели ли ни наистина подобно състояние (това съвсем не е невъзможно), Фантазията ще загине и ще се превърне в Болезнено бълнуване.

Защото творческата Фантазия се гради върху ясното разбиране, че светът е такъв, какъвто го виждаме под слънцето; върху признаването на факта, но не и робуването пред него. Върху същата логика е основан и абсурдът, който блика от приказките и стиховете на Луис Карол. Ако хората не можеха да видят разликата между жаби и хора, никога нямаше да се появят приказки за принцеси, превърнати в жаби.

Разбира се, фантазията може да стигне до крайности. Може да бъде несъвършена. Може да се използва за зли цели. Може дори да заблуди самите умове, където се е родила. Но за кое човешко творение в нашия греховен свят не се отнася това? Хората са измислили не само елфите, но и боговете, за да се прекланят пред тях — дори пред най-обезобразените от злото в ума на собствените им създатели. Но са създавали фалшиви богове и от друг материал: техните идеи, техните знамена, техните пари; дори техните науки и обществено-икономически теории са изисквали човешко жертвоприношение. *Abusus non tollit usum* — злоупотребата не отменя употребата. Фантазията си остава човешко право: ние творим според своята мярка и по свой произведен начин, защото самите ние сме сътворени — и не просто сътворени, но сътворени по образ и подобие на Твореца.

[1] Тоест която ръководи или поражда Вторичната реалност. ↑

[2] Това не се отнася до всички сънища. Изглежда, че в някои от тях взима участие и Фантазията. Но това са изключения. Фантазията е разумна, а не неосъзната дейност. ↑

[3] Например в сюрреализма често присъства зловещо или безпокойно усещане, каквото много рядко се среща в литературната фантазия. Често можем да подозираме, че умът, който създава изображения, притежава поначало влечение към зловещото; но това обяснение невинаги е задължително. Нерядко от самото рисуване на подобни картини може да възникне странно душевно разстройство — състояние, наподобяващо по болезненост и характер проявите на треска, когато умът развива тревожна плодовитост и лекота за създаване на образи, виждайки зловещи и гротескови форми във всички околни предмети.

Разбира се, тук говоря за първичните прояви на Фантазия в „живописата“, а не в „илюстрациите“; нямам предвид и киното. Колкото и да са добри сами по себе си, илюстрациите не носят особена полза на приказките. Радикалната разлика между всички видове изкуство (включително драматичното), предлагащи видимо възпроизвеждане, и истинската литература е там, че те налагат една видима форма. Литературата се пренася от ум до ум и поради това е далеч по-плодотворна. Ако говори за хляб, вино, камък или дърво, тя обхваща цялостно тия неща чрез идеите за тях; но всеки слушател ще

им придаде особено, лично възплъщение във въображението си. Ако разказът казва „той яде хляб“, театралният режисьор или художникът може да покаже само „парче хляб“ според своите виждания и предпочитания, но слушателят на историята ще мисли за хляба изобщо и ще си го представи по някакъв свой начин. Ако разказът казва: „той изкачи хълма и видя река в долината под себе си“, илюстраторът може добре или зле да предаде своята представа за тази сцена; но всеки слушател на думите ще има своя картина и тя ще бъде сътворена от всички хълмове, долини и реки, които е виждал някога, но най-вече от хълма, долината и реката, които за него са първото възплъщение на думата. ↑

[4] Разбира се, имам предвид преди всичко фантазията на форми и видими очертания. Драмата може да се изгради от влиянието върху героите на някакво събитие от фантазията или Приказната страна, което не изисква никакви механизми — може просто да се предположи и каже, че то е станало. Но що се отнася до драматичния ефект, това не е фантазия; героите окупират сцената и вниманието се съсредоточава върху тях. Подобна драма (например някои от пиесите на Бари) може да се използва лекомислено, за сатирични цели или за разпространение на „послания“, каквито драматургът си е наумил — послания към хората. Драмата е антропоцентрична. Вълшебните приказки и фантазията нямат подобни ограничения. Има например много приказки как мъже и жени изчезват и живеят дълги години сред елфи и феи, без да стареят и без да усещат хода на времето. Пиесата на Бари „Мери Роуз“ е тъкмо на тази тема. Не се вижда никаква фея. През цялото време присъстват само жестоко измъчени човешки същества. Въпреки сантименталната звезда и ангелските гласове в края (според печатния вариант) това е мъчителна пиеса и лесно може да се превърне в сатанинска — ако заменим (както съм виждал да го правят) ангелските гласове в края с елфически зов. Извън сцената вълшебните приказки също могат да бъдат мъчителни или ужасни, когато става дума за човешки жертви. Но това не е задължително. В повечето от тях елфи и феи също присъстват на равни начала с хората. В някои приказки точно те са най-интересни. Много от кратките фолклорни описания за подобни случаи се представят просто като „свидетелства“ за феите, като късчета от трупаните с векове „знания“ за тях и начина им на съществуване. Така страданията на човешките същества, влезли

в контакт с тях (често по своя воля), се виждат под съвсем различен ъгъл. Може да се създаде драма за страданията на жертва при изучаването на радиацията, но не и за самата радиация. Възможно е обаче човек да се интересува преди всичко от радиацията (не и от хората в тази научна област) — или пък да се интересува от Приказната страна, но не и от страданията на хората в нея. Единият интерес ще доведе до появата на научен труд, другият ще сътвори приказка. Драмата не може да постигне нито едното, нито другото. ↑

ИЗЦЕЛЕНИЕ, БЯГСТВО, УТЕХА

Колкото до старостта, независимо дали е лична, или се отнася до времената, в които живеем, може наистина да е вярно, както често се твърди, че тя налага определени ограничения. Но в общи линии тази идея се поражда от елементарното изучаване на вълшебните приказки. Аналитичното изследване на вълшебните приказки е толкова лоша подготовка за тяхното възприемане или създаване, колкото историческото изследване на видовете световен театър за възприемането или писането на театрални пиеси. Подобно изследване може да стане дори потискащо. Нищо чудно изследователят да почувства, че при целия си труд успява да събере само шепя скъсани или прогнили образци от неизброимите листа на Приказното дърво, пръснати като килим из Гората на Дните. Изглежда безсмислено да прибавяме още към тях. Кой може да изобрети ново листо? Всички форми от пъпката до разлистването и всички цветове от пролетните до есенните са открити отдавна от хората. Но това не е вярно. Семето на дървото може да бъде засадено отново почти във всяка почва, дори да е тъй опушена (по думите на Ланг) като английската. Разбира се, пролетта не става по-малко красива, защото сме виждали или чували за други подобни събития — подобни, но не и еднакви, докато свят светува. Всяко листо на дъб, ясен или трън е уникално въплъщение на изначалната форма и за някои хора именно сегашната година може да бъде онова, единствено и неповторимо въплъщение, макар че дъбовете са се обличали с нови листа в течение на безброй човешки поколения.

Ние не се отчайваме (а и не бива) от рисуването само защото всички линии трябва да бъдат или прави, или извити; не се отказваме от живописата, защото има само три „основни“ цвята. Сега може и да сме по-стари, доколкото сме наследили радостта или практиката на много поколения прадеди, минали през изкуството. В това богато наследство може да се крие опасност от скука или амбиция за оригиналност, което пък да доведе до отричане на изящния рисунък, деликатната шарка и „красивите“ цветове, или до чиста манипулация и

безсмислено, хитроумно и безсърдечно рафиниране на стария материал. Но истинският път за бягство от подобна досада не се намира в нарочно търсената грубост, недодяланост и безформеност, не и в хвърлянето над всичко на плащ от мрачни краски и непрестанно насилие; не е в непрестанното смесване на цветове, водещо от изтънченост до унила сивота, нито във фантастичното усложняване на формите до нелепост и по-нататък — до степента на кошмарно бълнуване. Преди да достигнем подобни състояния, нуждаем се от изцеление. Трябва пак да погледнем зеленината и пак да бъдем смаяни (но не и заслепени) от синьото, жълтото и червеното. Трябва да срещнем в дракона и кентавъра, и тогава, също като древните пастири, може би да съзрем овце, кучета, коне... и вълци. Вълшебните приказки ни помагат да постигнем това изцеление. В този смисъл само обичта към вълшебните приказки може да ни върне или задържи в детството.

Изцелението (включващо възвръщане и обновяване на здравето) е и възстановяване — възстановяване на ясният поглед. Аз не казвам „да виждаме нещата такива, каквито са“ и не желая да замесвам тук философите, но бих дръзнал да кажа „да виждаме нещата така, както ни е отредено (или е било отредено) да ги виждаме“. Във всеки случай налага се да измием прозорците, та ясно видените неща да се освободят от сивкавата мъгла на баналността или скуката — от нашето собственическо чувство. От всички лица тъкмо лицата на нашите близки най-трудно се поддават на фантастични игрички и в същото време е най-трудно да ги видим истински, с обновено внимание, да доловим техните прилики и разлики, да разберем, че са обикновени, но и уникални лица. Тази баналност всъщност е наказание за „присвояването“ — баналните или познатите (в лошия смисъл) неща са онези, които сме си присвоили законно или мисловно. Казваме, че ги познаваме. Те са станали като нещата, които някога са ни привлекли с блясък, цвят или форма, сложили сме ръка върху тях, а после сме ги заключили в съкровищницата, придобили сме ги и след придобиването сме престанали да ги поглеждаме.

Разбира се, вълшебните приказки не са единственото средство за изцеление или профилактика против загубата. Достатъчно е и смирението. А освен това (особено за смирените) съществува и Енефак, или Честъртъновата фантазия. Енефак е фантастична дума, но можем да я видим изписана във всеки град. Това е надписът Кафене,

когато го гледаме отвътре през стъклената врата, както го е видял Дикенс през един мрачен лондонски ден; а Честъртън го използва, за да изтъкне странното в баналните неща, когато внезапно ги видим от нов ъгъл. Повечето хора ще приемат този вид „фантазия“ за безобидна; а материал за нея винаги има в изобилие. Но според мен тя има ограничена сила; възстановяването на свежия поглед е нейното единствено достойнство. Думата Енефак може да ви накара внезапно да осъзнаете, че Англия е безкрайно чужда страна, потънала или в някоя далечна епоха, едва съзирана през прозорчето на историята, или в някакво странно, мъгляво бъдеще, достъпно само с машина на времето; да видите колко изумително странни и интересни са нейните обитатели, техните обичаи и вкусове; но тя не може да постигне повече от това — да бъде своеобразен телескоп на времето, фокусиран в една точка. Творческата фантазия, понеже най-често се опитва да върши нещо друго (да създаде нещо ново), може да отвори вашата съкровищница и да пусне заключените съкровища да излетят като птици от клетка. Всички скъпоценности се превръщат в цветя или пламъци, а вие получавате предупреждение, че всичко, което сте имали (или знаели), е било опасно и могъщо, неподвластно на окови, свободно и диво; то ви принадлежи точно толкова, колкото вие на него.

„Фантастичните“ елементи в другите видове поезия и проза подпомагат това освобождаване дори когато са само декоративни или случайни. Но не толкова цялостно колкото вълшебната приказка, изградена върху или около Фантазията, която е нейно ядро. Фантазията се създава от първичния свят, но добрият майстор обича своя материал и притежава познания и усет за глината, камъка и дървото, каквито може да даде само изкуството на сътворението. Чрез изковаването на вълшебния меч Грам се разкрива хладното желязо; със създаването на Пегас са облагородени конете; в Дърветата на Слънцето и Луната се проявява величието на стъбло и корен, цвят и плод.

Всъщност вълшебните приказки се занимават до голяма степен (а най-добрите — почти изцяло) с простички или основни неща, недокоснати от Фантазията, но тази простота става още по-лъчезарна благодарение на своята рамка. Защото съчинителят, който си позволява „волности“ с Природата, може да бъде неин любовник, а не роб. Именно във вълшебните приказки за пръв път предусетих

могъществото на думите и чудната същност на такива неща като камък, дърво и желязо; дърво и трева; дом и огнище; хляб и вино.

Накрая ще разгледам Бягството и Утехата, които по природа са тясно свързани. Макар, разбира се, вълшебните приказки в никакъв случай да не са единственото средство за Бягство, днес те са една от най-очевидните и (за някои хора) възмутителни форми на „ескейпистка“ литература; затова би било разумно при разглеждането им да отделим внимание и на термина „бягство“ в литературната критика като цяло.

Казвал съм, че Бягството е една от основните функции на вълшебните приказки, и тъй като ни най-малко не ги осъждам, би трябвало да е ясно, че не приемам презрителния или съжалителен тон, с който напоследък тъй често се говори за Бягството — тон, абсолютно неоправдан от употребата на тази дума извън литературната критика. В онова, което враговете на Бягството наричат Реален живот, то е твърде практично и може да бъде дори героично. В реалния живот е трудно да го осъждаме, освен ако се провали; в критиката напротив — то сякаш става толкова по-лошо, колкото по-големи успехи постига. Очевидно имаме работа с неправилна употреба на думите и объркана мисъл. Защо да презираме един човек, хвърлен в затвора, ако опита да се измъкне и да си отиде у дома? Или ако не може да го стори, но мисли и разговаря за други неща, а не само за тъмничари и решетки? Външният свят не е станал по-малко реален само защото затворникът не го вижда. Използвайки Бягството в този смисъл, критиците са избрали погрешна дума и дори нещо повече, смесват (понякога злонамерено) Бягството на Затворника с Малодушието на Дезертъора. По същия начин някой партиен оратор би могъл даzakлейми като предателство бягството от страданията на фюрерския или нечий друг райх и дори самата критика срещу него. За да объркат нещата още повече и по този начин и да унижат своите противници, тия критици по същия начин лепват презрението си не само върху Дезертъорството, но и върху истинското Бягство заедно с обичайните му спътници — Погнуса, Гняв, Заклеймяване и Бунт. Те не само смесват бягството на затворника с позорния бяг на дезертъора, но и сякаш предпочитат мълчаливото съгласие на „колаборациониста“ пред съпротивата на патриота. При подобно мислене всяко предателство може да бъде

оправдано и дори прославено с думите: „Земята, която обичахте, е обречена.“

Ето един малък пример: да не споменавате (всъщност да не изтъквате) в своя разказ съществуването на серийно произведени улични лампи — това е Бягство (в по-горния смисъл на думата). Но то почти със сигурност идва от вашето съзнателно отвращение към този типичен продукт на роботизираната епоха, комбиниращ изобретателния и точен подход с грозни и (често) незадоволителни резултати. Тези лампи могат да отпаднат от разказа просто защото не са добри и е възможно една от поуките на историята да бъде осъзнаването на този факт. Но тук на сцената излиза голямата тояга. Казват ви: „Електрическите лампи ще пребъдат завинаги.“ Някога Честъртън е отбелязал съвсем справедливо, че щом чуе подобни думи за нещо, веднага разбира, че то в най-скоро време ще бъде заменено и всъщност е безнадеждно овехтяло. „Походът на науката, ускорен от потребностите на войната, продължава непреклонно напред... превръщайки някои неща в отживелици и предвещавайки нови приложения на електричеството“ — това е типична реклама. Казано е все същото, само че с по-заплашителен тон. Наистина можем да не обръщаме внимание на електрическите улични лампи просто защото са тъй незначителни и преходни. При всяко положение вълшебните приказки ни дават множество далеч по-трайни и фундаментални теми за разговор. Например мълнията. Ескейпистът не е тъй покорен пред капризите на мимолетната мода, както неговите опоненти. Той не превръща вещите (които от гледна точка на разума могат наистина да бъдат наречени „лоши“) в свои господари или богове, не им се прекланя като на нещо неизбежно и дори „неумолимо“. А неговите болезнено подозрителни опоненти нямат гаранция, че ще спре дотук — току-виж вдигнал хората на бунт срещу уличните лампи. Защото Ескейпизмът има и друг, още по-грозен облик — Реакцията.

Неотдавна — колкото и невероятно да изглежда — чух един преподавател от Оксфорд да заявява, че „приветства“ съседството на роботизираните фабрики за масово производство и рева на претовареното автомобилно движение, защото така университетът получавал „контакт с реалния живот“. Може би е имал предвид, че начинът, по който живеят и работят хората през ХХ век, придобива с ужасяващо темпо все по-варварски характер и демонстрацията на това

по оксфордските улици предупреждава, че няма начин оазис на разума да се съхрани сред пустинята от безумие само с помощта на огради, без истинско настъпателно действие (практическо и интелектуално). Боя се обаче, че не е имал предвид точно това. Във всеки случай изразът „реален живот“ в този контекст ми се вижда твърде отдалечен от академичните стандарти. Идеята, че автомобилите са „по-живи“ например от кентаврите и драконите изглежда любопитна; а че са „по-реални“, да речем, от конете — това е жалък абсурд. Колко реален, колко потресаващо жив е един фабричен комин в сравнение с бряста — клетото старомодно растение, илюзорен блян на ескейписта!

Лично аз не мога да повярвам, че покривът на гарата в Блечли е „по-реален“ от облаците. А като творение на човешките ръце той ме вдъхновява далеч по-малко, отколкото легендарният небесен купол. За мен мостът към перон номер 4 е много по-безинтересен отколкото моста на дъгата Бифръост, охраняван от Хеймдал с неговия магически рог Гялархорн. Не мога да прогоня от душевните си терзания въпроса дали ако бяха възпитани с малко повече фантазия, железопътните инженери нямаше да постигнат по-добри резултати при тия богати средства, с които разполагат. Вълшебните приказки, струва ми се, могат да бъдат по-добри Учители по Изкуство, отколкото онзи академичен преподавател, за когото споменах по-горе.

Голяма част от онова, което той (предполагам) и мнозина други (със сигурност) биха нарекли „сериозна“ литература, не е нищо друго освен игра под стъклен покрив край общински басейн. Вълшебните приказки може и да измислят чудовища, които летят във въздуха или обитават морските дълбини, но поне не се опитват да избягат от небето или морето.

А ако се отклоним за момент от „фантазията“, не смятам, че читателят или авторът на вълшебни приказки трябва да се срамува, че и той „бяга“ от архаизмите — че предпочита не дракони, а коне, замъци, платноходни кораби, лъкове и стрели; не само елфи, но и рицари, крале и свещеници. Защото в крайна сметка нима е възможно разумен човек след здрав размисъл (без никаква връзка с вълшебните приказки или романтичните четива) да стигне до открито или поне мълчаливо осъждане на „ескейписткото“ мълчание относно прогресивни неща като фабриките и техните най-естествени и неизбежни, дори бих казал „неумолими“ творения — картечниците и

бомбите, „Грубостта и грозотата на съвременния европейски живот — същият този реален живот, контакта с който би трябвало да приветстваме — са знак за биологична непълноценност, за недостатъчна или погрешна реакция спрямо околната среда.“^[1] Дори най-безумният замък, излизал някога от торбата на великан в най-нелепата келтска приказка, е не само далеч по-малко грозен от роботизирана фабрика, той е и (нека употребим този модерен израз) „в най-реален смисъл“ много по-истински. Защо да не избягаме, защо да не осъдим „суровата асирийска“ абсурдност на цилиндрите или морлошкия ужас на фабриките? Те са осъдени дори от авторите на най-ескейписткия вид литература — научната фантастика. Тези пророци често предсказват (нерядко с открит копнеж) свят като една огромна железопътна гара със стъклен купол. Но от тях крайно рядко можем да разберем какво ще правят хората в един такъв необятен световен град. Може да облекат вместо „типичната викторианска униформа“ някакви по-свободни дрехи (с ципове), но изглежда, че ще използват тази свобода главно за забавления с механични играчки в бързо омръзващата игра на движението с високи скорости. Ако се съди по някои от тези истории, хората ще са все тъй похотливи, алчни и отмъстителни; а идеалите на техните идеалисти не стигат по-далеч от бляскавото увлечение да строят нови и нови подобни градове на други планети. Това наистина изглежда епоха, където „упадъчната цел оправдава добрите средства“. Такава е една от основните болести на подобни дни — пораждаща желание за бягство не от самия живот, а от нашето време и страданията, които сме сътворили сами — болестта да разбираме с мъчителна яснота колко грозни и зли са творенията ни. Затова за нас злото и грозното са неразривно свързани. Трудно ни е да си представим съчетание от зло и красота. Почти е неуловим за нас страхът пред красивата фея, присъщ на по-древни епохи. И нещо още по-тревожно: самата добрина е лишена от подobaващата ѝ красота. В Приказната страна лесно можем да си представим зъл великан с кошмарно грозен замък (защото така желае злото у великана), но не можем да си представим дом, изграден с добра цел — хан, странноприемница, чертог на достоен и благороден крал, — който в същото време да е потресаващо грозен. В днешно време би било наивно да се надяваме на друго — освен ако къщата е построена преди нашата епоха.

Това обаче е съвременният и частичен (или случаен) „ескейпистки“ аспект на вълшебните приказки, които те споделят с рицарските романи и други истории за минали времена. Редица старинни произведения са придобили своята „ескейпистка“ привлекателност само защото са оцелели от друго време, когато хората черпели радост от труда на ръцете си, и са стигнали до нашите дни, когато мнозина изпитват отвращение към сътвореното от човека.

Но има и други, по-дълбоки „ескейпизми“, които винаги са изниквали във вълшебните приказки и легенди. Има други неща, от които да бягаме, по-мрачни и страховити от шума, зловонието и безмилостната арогантност на двигателя с вътрешно горене. Има глад, жажда, бедност, болка, скръб, неправда, смърт. И дори когато хората не се сблъскват с подобни несгоди, има древни ограничения, от които вълшебните приказки ни предлагат своеобразно бягство, има стари амбиции и желания (докосващи самите корени на фантазията), за които те предлагат един вид задоволяване и утеха. Някои от тях представляват безобидни слабости или прояви на любопитство — например желанието да посетим като волни риби морските дълбини; или копнежът за безшумния, грациозен, икономичен полет на птицата, този копнеж, който самолетът така и не успява да задоволи, освен в редките моменти, когато го виждаме във висините да се носи безшумно под слънцето — тоест именно когато за нас е въображаем, а не реален. Има и по-дълбоки желания, например желанието да общуваме с други живи твари. До голяма степен именно върху това желание, древно като Грехопадението, се основава говорът на животните във вълшебните приказки и по-специално магическото разбиране на техния особен език. Там е коренът, а не в „объркването на мислите“, приписвано на хората от незапомнени епохи, когато уж липсвало „чувство за разлика между тях и животните“^[2]. Ясното усещане за тази разлика е много древно; но заедно с него върви и чувството, че е имало миг на раздяла — странна съдба и вина тегне над нас. Другите създания са като други царства, с които човек е прекъснал връзките и сега ги вижда само отвън, отдалече, защото воюва с тях или понякога сключва тревожно примирие. Малцина имат привилегията да пътуват по широкия свят; другите трябва да се задоволяват с разказите на пътешествениците. Дори и за жабите. Говорейки за странната, но популярна приказка „Кралят жабок“, Макс

Мюлер пита с типичната си предвзетост: „Как може изобщо да се измисли подобна приказка? Би трябвало да се надяваме, че човешките същества винаги са били достатъчно разумни, за да знаят, че бракът между жабок и кралска дъщеря е абсурд.“ И наистина се надяваме на това! Защото ако не беше така, приказката изобщо нямаше да има смисъл — тя е изградена тъкмо върху усещането за абсурд. Произходът на фолклора (или хипотезите за него) няма никаква връзка със случая. Излишно е да разсъждаваме за тотемизма. Защото със сигурност каквито и вярвания за жаби и кладенци да се крият зад тази история, жабешкият облик е попаднал и съхранен във вълшебната приказка^[3] именно защото е тъй нелеп, а бракът — абсурден, дори отвратителен. Макар че, разбира се, в интересуващите ни келтски, германски и английски варианти^[4] всъщност няма брак между принцеса и жабок — жабокът е омагьосан принц. И смисълът на приказката не е да сметнем жабока за приемлив младоженец, а в необходимостта да държим на думата си (дори когато последствията са непоносими) — тази необходимост, която заедно със забраните срещаме повсеместно в Приказната страна. Това е една от най-звънките ноти в песента на рога от Елфическата страна. И накрая идва най-старото и най-дълбоко желание, Голямото бягство — Бягството от Смъртта. Вълшебните приказки ни предлагат много примери и начини за постигането му — които можем да наречем истински ескейпистки или (бих казал) бежански дух. Но това правят и други истории (особено вдъхновените от науката), както и други изследвания. Приказките се създават от хора, а не от феи. Навярно Човешките приказки на елфите са пълни с истории за Бягство от Безсмъртието. Но не можем да очакваме от нашите приказки винаги да се извисяват над средното ниво. Те често го правят. Малко уроци са изразени тъй ясно в тях както този за товара на подобно безсмъртие, или по-скоро безкраен сериен живот, в който се впуска „беглецът“. Защото вълшебната приказка е особено подходяща за даване на подобни уроци, както в миналото, така и днес. Смъртта е темата, която най-силно вдъхновява Джордж Макдоналд.

Но „утехата“ на вълшебните приказки има и друг аспект освен въображаемото задоволяване на древни желания. Много по-важна е Утехата на Щастливия край. Почти бих рискувал да заявя, че трябва да го има във всяка истинска вълшебна приказка. Във всеки случай ще

кажа, че Трагедията е истинската форма на Драмата, нейна най-висша функция; с вълшебната приказка е точно обратното. Тъй като по всяка вероятност нямаме дума, изразяваща това „обратно“, бих го нарекъл Евкатастрофа. Евкатастрофичната приказка е истинската форма на вълшебната приказка и нейна най-висша функция.

Утехата на вълшебната приказка, радостта на щастливия край, или по-точно на добрата катастрофа, на внезапния радостен „обрат“ (защото никоя вълшебна приказка няма истински край)^[5] — тази радост, едно от нещата, които вълшебните приказки успяват да предизвикат удивително добре, не е нито „ескейпистка“, нито „бежанска“ по своята същност. В своята приказна — или другоземска — рамка тя представлява внезапна и чудодейна благодат, на чието повтаряне не бива да се надяваме. Тя не отрича съществуването на дискатастрофи като скръб и провал — тяхната вероятност е необходима за радостта от избавлението; тя отрича (ако щете, дори въпреки фактите) всеобщото крайно поражение и по този начин се превръща в евангелие, предлагащо мимолетен поглед към Радост, Радост отвъд пределите на света, сърцераздирателна като скръб.

За добрата (тоест по-пълна или от по-висш порядък) вълшебна приказка е характерно, че колкото и безумни да са събитията, колкото и фантастични или страшни да са приключенията, когато идва „обратът“, тя кара невръстния или възрастен слушател да затаи дъх, сърцето му да се свие и в очите му едва ли не (а понякога съвсем наистина) да бликнат сълзи — чувства, каквито поражда всяка друга литературна форма, но надарени с по-особено качество.

Дори и съвременните приказки могат понякога да постигнат подобен ефект. Това не е лесно; зависи от цялостната история, която служи като рамка за поврата и същевременно отразява неговото великолепие. Успее ли една приказка в това отношение поне донякъде, значи не се е провалила въпреки всички останали недостатъци или сбъркани цели. Случва се дори в приказката на Ланг „Принц Пигио“, колкото и да е незадоволителна в редица отношения. Когато „всички рицари оживяха, вдигнаха мечове и извикаха «да живее принц Пигио»“, радостта придобива мъничко от онази странна, митична приказност, по-велика от описваното събитие. Не би я имало в приказката на Ланг, ако описваното събитие не беше част от по-сериозна приказна „фантазия“, отколкото основното съдържание на

приказката — в общи линии лекомислено и изпълнено с леко подигравателната усмивка на изисканата придворна *Conte*^[6]. Далеч по-мощен и трогателен е ефектът от една сериозна история за Приказната страна^[7]. В тия истории, когато идва внезапният „обрат“, ние зърваме проблясък на трогателна радост и сърдечен копнеж, който за миг надхвърля рамката, разкъсва плетивото на самата приказка и праща към нас лъч светлина.

*Седем дълги години слугувах при теб,
планина от стъкло изкатерих за теб,
кървава риза изстискавах за теб
не ще ли се събудиш да ме видиш?*

Той чул и се обърнал към нея.^[8]

[1] Кристофър Доусън. Прогрес и религия. По-късно той добавя: „Типичната викторианска униформа от цилиндър и фрак несъмнено изразява нещо съществено в културата на XIX век и поради това заедно с културата се разпространи по целия свят както никоя друга предишна мода. Може би нашите потомци ще открият в това облекло някаква сурова асирийска прелест, подобаващ символ на безмилостната и велика епоха, която го е създала; но така или иначе то е лишено от пряката и неизбежна красота, която трябва да притежава всяка дреха, защото също като създалата го култура то няма връзка нито с природния живот, нито със самата човешка същност.“ ↑

[2] Отсъствието на това чувство у хората от отдавна забравени епохи е чиста хипотеза, от каквито и безумни заблуди да страдат изпадналите или объркани наши съвременници. Също тъй допустима е хипотезата, че някога това чувство се е проявявало по-силно; при това тази хипотеза съвпада по-добре с оскъдните сведения за мисленето на древните хора в тази насока. Да, фантазиите, които смесват човешката форма с растителната и животинската, или придават на хората животински качества, наистина са древни, но няма каквито и да било данни за объркване в мислите. По-скоро има доказателства за обратното. Фантазията не замъглява ясните очертания на реалния свят,

защото зависи от тях. Що се отнася до нашия западен, европейски свят, това „усещане за раздяла“ е атакувано и подкопано в днешно време не от фантазията, а от научната теория. Не чрез приказки за кентаври, върколаци или омагьосани мечки, а чрез хипотези (или догматични догадки) на научните автори, които класифицират човека не само като „животно“ — тази вярна класификация е древна, — а като „само животно“. В резултат чувството наистина е изопачено. Естествената обич на не съвсем греховния човек към животните и човешкото желание „да влезеш в кожата“ на друго живо създание се разбунтуваха. Днес срещаме хора, обичащи животните повече, отколкото ближния си; които толкова жалят за овцете, че ругаят с еднаква сила пастирите и вълците; които ридаят за застрелян кон, а осмиват падналите войници. Именно днес, а не в дните, когато са създадени вълшебните приказки, виждаме „липса на усещане за раздяла“. ↑

[3] Или в група подобни приказки. ↑

[4] „Кралицата, която пожелала да пие от един кладенец и Лорган“ (Кембъл, XXIII); „Der Froschkönig“; „Девојката и Жабокът“. ↑

[5] Словесният финал — обикновено смятан за типичен във вълшебните приказки, както е типично началото „имало едно време“ — „и те живели щастливо до края на дните си“ е изкуствен. Той не залъгва никого. Подобни финални фрази могат да се сравнят с полетата и рамките на картините и не бива да ги приемаме за истински край на някой фрагмент от безкрайното Платно на Повествованието, както не приемаме рамката за истински край на пресъздадената сцена от Външния свят. Тези фрази могат да бъдат кратки или многословни, простички или екстравагантни, също толкова изкуствени и потребни, колкото рамките, били те прости, гравирани или позлатени. „И още живеят, ако не са умрели.“ „Приказката свърши вече, мишка бяга от котак. Улови я, одери я и уший си нов калпак.“ „И живели щастливо до края на дните си.“ „А когато сватбата свърши, пратиха ме да се прибирам с книжни обувчици по път от стъклени парчета.“

Завършеци от такъв тип са подходящи за вълшебните приказки, защото в тези приказки има далеч по-ясно усещане за безкрайния Свят на Повествованието, отколкото в повечето съвременни „реалистични“ истории, вече натъпкани в тесните предели на собственото си ограничено време. Дълбокият разрез в безкрайния гоблен се обозначава със съответната формулировка, дори ако тя е гротескова

или комична. Неудържимото развитие на модерната илюстрация (все по-сродна с илюстрацията) доведе до идеята да се премахнат белите полета и „картината“ да свършва едва на ръба на хартията. Този метод може да е подходящ за фотографите, но не и за картините, илюстриращи или вдъхновени от вълшебните приказки. Омагьосаната гора се нуждае от граница, дори от ясно изразена граница. Да я напечатаме на цяла страница като фотография от Скалистите планини в някое географско списание, да я представим като „моментална снимка“ от Приказната страна или „графика на нашия кореспондент“ би било глупост и кощунство.

Колкото до началото на приказките — едва ли някой може да измисли по-добра формула от „Имало едно време“. Тя постига незабавен ефект. Можем да оценим този ефект, например като прочетем приказката „Страшната глава“ в „Синя книга на приказките“. Това е историята на Персей и Горгона, адаптирана лично от Ланг. Тя започва с „имало едно време“ и не посочва нито година, нито страна или личност. Бихме могли да наречем този подход „превръщане на митологията във вълшебна приказка“. Аз бих предпочел да кажа, че той превръща върховната вълшебна приказка (защото гръцката легенда е точно това) в своеобразна форма, днес твърде разпространена у нас — детска или „бабина“ приказка. Липсата на имена не е достойнство, а случайност и не бива да се имитира; защото подобна неопределеност е обезценяване и изопачаване, породено от разсеяност и недостиг на майсторство. Но безвремието, струва ми се, е съвсем друго нещо. Такова начало не е оскъдно и бедно, а напротив — значимо. То с един удар поражда чувство за необятния и неизследван свят на времето. ↑

[6] Това е типично за колебливите критерии на Ланг. Повърхностно приказката подражава на френската „придворна“ conte със сатирично звучене и по-специално на „Розата и пръстенът“ на Текъри — подобна приказка е по принцип повърхностна, дори лекомислена и не постига, а и не търси по-дълбок ефект; но в нея се крие по-дълбокият дух на романтика Ланг. ↑

[7] Такива приказки Ланг нарича „традиционни“ и всъщност ги предпочита пред всички останали. ↑

[8] „Черният бик от Нороей“. ↑

ЕПИЛОГ

Тази „радост“, която избрах като белег на истинската вълшебна приказка (или рицарски роман) или като своеобразен печат за качество, заслужава да бъде разгледана по-задълбочено.

Навярно всеки писател, творещ вторичния свят на фантазията, всеки вторичен творец желае донякъде да бъде истински създател или се надява, че обрисова реалността — надява се своеобразието на този вторичен свят (макар и не с всички негови подробности)^[1] да произхожда от реалността или да се прелива в нея. Ако авторът наистина се стреми към онова качество, съвпадащо с речниковото определение „вътрешна логичност на реалността“, трудно е да си представим как би станало това, ако произведението не съдържа и част от самата реалност. Така особеното качество на „радостта“ в успешната Фантазия може да се обясни като внезапно прозрение за основополагащата реалност или истина. Това не е само „утеха“ за скръбта на света, а удовлетворение и отговор на въпроса: „Вярно ли е?“ Отговорът на този въпрос, който дадох най-напред, гласеше (съвсем правилно): „Ако сте изградили добре своя мъничък свят — да, вярно е в този свят.“ Това е достатъчно за твореца (или поне за творческата част на твореца). Но при „евкатастрофата“ зърваме в мимолетно видение, че отговорът може да бъде по-значим — може да е далечен отблясък или отзвук от евангелието в реалния свят. Използването на тази дума дава известна представа за моя епилог. Това е сериозен и опасен въпрос. Самонадеяно е от моя страна да засягам подобна тема; но ако по висша милост думите ми заслужат известно уважение и признание, те, разбира се, ще бъдат само една фасетка от безкрайно богатата истина — ограничена само защото такава е и способността на човека да я възприеме, а тя е създадена заради него.

Бих дръзнал да кажа, че подхождайки към християнската легенда от тази страна, отдавна изпитвам чувството (радостно чувство), че Бог е дал изкупление на порочните творещи създания, тоест хората, по начин най-подходящ за този аспект, а и за други аспекти от тяхната

странна природа. Евангелията съдържат вълшебна приказка или по-обща приказка, която обхваща цялата същина на вълшебните приказки. В тях има много чудеса — удивително артистични^[2], красиви и трогателни, — „митични“ в своята съвършена, завършена значимост; и сред чудесата е най-великата и най-цялостна евкатастрофа, която можем да си представим. Но този разказ навлиза в историята и в Първичния свят; желанието и стремежът към вторично творчество се извисяват до осъществяването на Сътворението. Рождество Христово е евкатастрофата на човешката история. Възкресението е евкатастрофата на разказа за Въплъщението. Тази приказка започва и свършва с радост. Тя най-пълно съдържа „вътрешната логичност на реалността“. Няма друг разказ, за който хората да желаят по-силно да бъде истина и който да е приеман за верен от толкова много скептици заради собствените му достойнства. Защото изкуството в него притежава върховния убедителен тон на Първичното изкуство, тоест на Сътворението. Отхвърлянето му носи или печал, или гняв.

Не е трудно да си представим какво неповторимо вълнение и радост би изпитал човек, ако някоя особено красива вълшебна приказка се окаже вярна в „първичен“ смисъл, ако нейното повествование се окаже истинска история, без при това непременно да губи митичния или алегоричен смисъл, който е притежавало. Не е трудно, защото не ни се налага да измислим нещо непознато преди. Радостта ще бъде точно такава, макар и в различна степен, както радостта от „обрата“ във вълшебната приказка — такава радост има вкуса на първичната истина. (Иначе не би се наричала радост.) Тя гледа напред (или назад, посоката няма значение) към Великата евкатастрофа. Християнската радост, *Gloria*, е от същия вид; но тя е неопируемо (бих казал безкрайно, ако способността ни да я възприемем не беше ограничена) извисена и радостна. Защото тази история е върховна и същевременно истинска. Изкуството е потвърдено. Бог е Владика на ангелите и хората — и на елфите. Легенда и история се срещат и сливат в едно.

Но в Божието царство присъствието на великите не потиска смирените. И след Изкуплението човекът си остава човек. Приказката, фантазията продължава напред — така и трябва. Евангелието не отменя легендите; то хвърля над тях ореол на святост, особено над „щастливия край“. Християнинът и занапред ще трябва да се труди

както с тяло, така и с разум, да страда, да се надява и да умре; но сега може да види, че всичките му склонности и способности имат цел, заслужаваща изкупление. Тъй велика благодат му е дарена, че навярно вече може с основание да се надява чрез Фантазията да подпомага разцвета и безкрайното обогатяване на сътворения свят. Всички приказки могат да се сбъднат; и все пак накрая, след Изкуплението, могат да приличат, а могат и да не приличат на формите, които им даваме, също както най-сетне спасеният човек ще прилича и няма да прилича на онзи греховен човек, когото познаваме.

[1] Защото не всички подробности могат да бъдат „истински“ — рядко се случва „вдъхновението“ да е тъй силно и дълготрайно, че да изравни всяка буца по пътя и да не остави почти нищо от рода на обикновената „измислица“. ↑

[2] Изкуството тук е в самата история, а не в начина на разказване; защото авторът на историята не са евангелистите. ↑

АЛЪН ЛИЙ

ПОСЛЕСЛОВ

Една от големите радости в професията на илюстратора е възможността да се върна към истории, които съм чел преди много години и отново да се заема с тях — често с повече внимание към детайлите, — както и да открия наслада в нови за мен произведения. Само преди няколко месеца прочетох за пръв път някои от творбите в този сборник и съжалих, че не ми е бил подръка, когато децата ми чакаха приспивно четиво всяка вечер.

Много от най-популярните детски приказки се коренят в истории, измислени за конкретни деца, и този небрежен, често случаен подход ражда поток от идеи, които впоследствие биват шлифовани, за да се превърнат в голяма литература. При Толкиновите кратки разкази и стихове още по-ясно усещам присъствието на автора и неговите деца. Има тъй поразително оригинални елементи и събития, че може да са възникнали само в резултат на наблюдения и разговори между умни и проникателни събеседници. Мислено виждам как морякът от „Рицарският дух“ се появява, докато авторът показва на децата си насекомо, плаващо или летящо над езеро в летен ден, и размишлява към какви ли приключения е тръгнало. За мен това олицетворява — дори по-силно от сюрреалистичните и чудесни образи — вълшебния момент на преливането, когато идеята от един ум се вкоренява в друг и тъй се ражда нова приказка или ново създание.

Някои от другите стихотворения и приказки имат по-изтънчен, персонален и елегичен тон и аз мога да си представя как са съчинявани в професорския кабинет между лекции и консултации, в моменти на отдих или скука, досущ като подобните на хайку размишления на древните писари, оцелели в полетата на текстовете, които те са преписвали. Какъвто и да е произходът им, аз се чувствам още по-близък до автора и оценявам още по-високо уменията му на разказвач заради изящния щрих и изобретателността, вложени в някои от най-неизвестните му творби.

Вярвам, че днес се нуждаем от добри разказвачи точно толкова, колкото и в епохата, когато предаването от уста на уста е било единственият начин за разпространение; че активното преразказване на приказки и истории играе изключителна роля за развитието на мозъка. Качеството на приказките, които ни обкръжават, докато израстваме, е жизненоважно за нашето благополучие, също като качеството на храната и обкръжението. Най-красивият аспект на това споделено разказване — а в „Опасното кралство“ срещаме великолепни примери за това — е, че сътрудничеството и ангажираността между разказвач и слушател ги води на съвместно пътешествие, което може да отведе до най-неочаквани и вълшебни места.

Алън Лий

Издание:

Автор: Дж. Р. Р. Толкин

Заглавие: Пет фентъзи разказа

Преводач: Невена Дишлиева-Кръстева; Любомир Николов

Година на превод: 2010 (не е указана)

Език, от който е преведено: английски

Издание: първо

Издател: ИК „Прозорец“

Град на издателя: София

Година на издаване: 2010

Тип: сборник

Националност: английска (не е указана)

Печатница: ДПК „Димитър Благоев“

Редактор: Калоян Игнатовски

Художник: Алан Лий

Художник на илюстрациите: Алан Лий

Коректор: Станка Митрополитска

ISBN: 978-954-733-687-2

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/9111>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.